
Nordiska museets o. Skansens
årsbok
1933

AKTIEBOLAGET
NORDISK RESEBUREAU

GÖTEBORG
Södra Hamngatan 43
Tel. 70445 (linjeväljare)
Telegr.-adr. "Resebureau"

STOCKHOLM
Operahuset
Tel. Norr 30335 (230335)
Telegr.-adr. "Resebureau"

STOCKHOLM
Grand Hotel
Tel. 9712
Telegr.-adr. "Resgrand"

MALMÖ
Stortorget 9
Tel. 3226 o. 5938
Telegr.-adr. "Resebureau"

KÖPENHAMN
Amagertorv 24
(A. S. Dansk Rejsebureau)
Telegr.-adr. "Rejsebureau"

WIEN
Seilergasse 3
(Nordisches Reisebureau)
Telegr.-adr. "Nordreise"

PARIS
28, Avenue de l'Opéra
(Nordisk Voyages)
Telegr.-adr. "Nordvoyon"

NIZZA
38, Rue de France
(Nordisk Voyages)
Telegr.-adr. "Nordvoyon"

MENTON
4, Avenue Boyer
(Nordisk Voyages)
Telegr.-adr. "Nordvoyon"

JUAN—LES—PINS
Boulevard Wilson (Agence du Casino)
(Nordisk Voyages)
Telegr.-adr. "Nordvoyon"

försäljer *till originalpris* järnvägs-, ångbåts- och flygbiljetter

över hela världen

Biljetter till *samtliga svenska järnvägsstationer.*
Sovplatser reserveras å in- och utländska linjer.

Observera särskilt våra billiga och likväl absolut förstklassiga sällskapsresor. (Program gratis)

Innan Ni anträder Eder resa, hör Eder för om de bästa och billigaste vägarna och köp Edra biljetter hos

AKTIEBOLAGET
NORDISK RESEBUREAU

Selkrok från Loms prästgäll
Gudbrandsdalen, Norge.
Nordiska museet 49,430.

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN

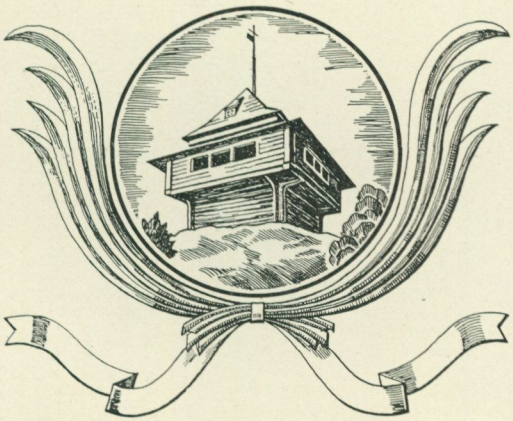

1931

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag samt titelvignetten, som återger Björkviksfatburen, äro tecknade av amanuensen Gotthard Gustafsson.

Stockholm 1931
VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

F Ö R O R D

Under tiden 1881—1903 utgav Nordiska museet en årsbok, till och med 1896 betitlad »Samfundet för Nordiska museets främjande. Meddelanden», därefter »Meddelanden från Nordiska museet». Alltsedan 1906 har årspublikationen ersatts av tidskriften »Fataburen», som i och med år 1930 upplevt sin tjugufemte årgång. Fataburens, liksom tidigare Meddelandenas, uppgift har varit dels att utgöra en förbindelselänk mellan museet och den vidsträckta krets som bildas av medlemmarna i Skansenföreningen (Samfundet för Nordiska museets främjande), dels att utgöra organ för den vetenskapliga forskning som knytes till museets verksamhetsgrenar. Av flera skäl, framförallt den kraftiga utvecklingen av den brett lagda Skansenföreningen — vars medlemsantal den 1 maj 1931 uppgick till 7,622 st. mot 2,374 st. den 1 januari 1930 — har det ansetts lämpligt att nu åstadkomma en uppdelning av museets årliga publikationer efter en mer populär och en mera strängt vetenskaplig linje. Institutionen Nordiska museet och Skansen kommer sålunda att från och med 1931 utgiva Fataburen såsom årsbok med i huvudsak lättläst innehåll, men samtidigt börja utgiva en serie »Nordiska museets handlingar», vilka kunna tillvarataga de mer vetenskapliga önskemålen, ej minst med hänsyn till behovet av publicering på främmande språk. Handlingarna komma att utgivas i löpande nummerföljd, men utan karaktär av tidskrift. Årsboken skall tills vidare utan särskild kostnad utdelas till

alla medlemmar i Skansenföreningen och Samfundet Nordiska museets Vänner. Den kommer även att vara tillgänglig i bokhandeln. Det är vår livliga förhoppning, att årsboken skall kunna verksamt tjäna det tredubbla syfte, som Hazelius ett halvt sekel tillbaka uppställde för Nordiska museets verksamhet: Att lära vårt folk att känna sig självt, att älska sina minnen samt att ur det förgångna hämta intryck och lärdomar för framtiden.

ANDREAS LINDBLOM

I N N E H Å L L

ANDERS PERS, Bud Erik Olsson 7
SIGRID LEIJONHUFVUD, Modernt på 1760-talet 27
SUNE LINDQVIST, Ett vikingaminne i Nordiska museet .. 43
SIGURD WALLIN, Christian Linning 59
FRIDOLF WILDTE, »Spögubben» från Ingelstad 75
SIGURD ERIXON, Granne är grannes broder 83
GÖSTA SELLING, Tottieska malmgården 99
ARTHUR NORDÉN, »Fingren ringad, pigan tingad» 117
GERDA BOËTHIUS, Kyrkhärbret i Älvdalen 129
HANNA FRIBERG, Småländska prästgårdsvävnader 145
SIGFRID SVENSSON, Från folkdräkt till konfektionskostym 163
ANDREAS LINDBLOM, »Kvinnans list övergår mannens förstånd» 175
SVEN DRAKENBERG, En återuppstånden bruksherrgård .. 185
SIGFRID SVENSSON, Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar 197
KARL ERIK FORSSLUND, Garpenbergs gammelgård 211
SIGURD ERIXON, Karlsgården i Järvsö 214
ANDREAS LINDBLOM, En krönika om Dalagårdens invigning 217
Nordiska museet och Skansen under år 1930
Nordiska museets allmogeavdelning 237
Nordiska museets högreståndsavdelning..... 249
Skansen..... 266
Bibliotek, arkiv och undervisningsavdelning..... 275
Fältarbeten 281
Förvaltning m. m. 286
Förteckning över personer som 1930 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen 301

NORDISKA MUSEET
KÄNN DIG SJÄLF
STOCKHOLM

BUD ERIK OLSSON

Arthur Hazelius' vän och främste medhjälpare bland Dalarnas allmoge.

Av Anders Pers.

Siljan och Dalälven skilja Mora församling i två delar, en östlig kuperad, bergig del, huvudsakligen morängrund, delvis på kalkberg och därför med en fruktbar jordmån, och en västlig mera lågländ och flack del med i regel magrare jordmån. Kring älvmynningen har utbildats ett delta, som ännu under historisk tid har undergått betydliga förändringar. På detta delta äro en serie byar byggda. Övriga byar ligga också på sena bildningar, uppbyggda av Dalälvens slam och sand, sedan det stora havet dragit sig tillbaka. Folkkaraktären synes ha tagit intryck av denna naturens olikhet. Östbyggarna präglas av en större livlighet och djärvhet, som ibland övergår till stridslystnad. Eftertanken inställer sig vanligen senare. Västra sidans folk har något av slättbons betänksamhet och inbundenhet. Reflexionen framträder hos dem starkare och föregår vanligen

Vignett. Fig. 1. Mora Strand på Bud Erik Olssons tid. Foto Svenska Turistföreningen.

handlingen. Jag förutskickar denna anmärkning därför att den man och hans hustru, som jag här skall söka teckna, voro typiska representanter för dessa två sinnesläggningar.

Bud Erik Olsson föddes i Risa by 1835. Risa ligger högst upp av Mora-byarna och alldeles invid Orsagränsen. Maggås bys ägor i Orsa ligga omedelbart intill. Byarna ligga på Digerbergets södra kalott, Risa på den sidan som vetter åt söder och Siljan. Fädernehemmet, Budgården, har tydligen haft en viss kultur. När Erik och hans syskon hade flugit ur boet hade de kvar en apelgård odelad. Det var en efterlängtad högtid för familjerna med rätt många barn vardera att få komma hem till gården i Risa på eftersommaren eller hösten och plocka ned och mellan sig dela apelgårdens skatter. Det var ett släktmöte så gott som något. De nu ålderstigna barnen ha färderna till Risa till apelskörden i det ljusaste minne. En äldre syster, Elin, hade blivit gripen av en religiös väckelse, varefter de olika medlemmarna av familjen berördes av de religiösa rörelserna.

Som vanligt i dessa trakter lämnade den lilla gården icke utkomst åt sina bebyggare, utan de unga måste söka sig ut i förvärvsarbete, var de kunde få det i landet. Den manliga ungdomen sökte och erhöll mest byggnadsarbete var det yppade sig. Under en följd av år vandrade sålunda den unge Bud Erik den långa vägen till Galtströms bruk i Medelpad, där han arbetade som målare, stenhuggare och timmerman. När byggnadsarbete erbjöd sig i hembygden, utnyttjades tillfällena till arbetsförtjänst samvetsgrant. Sålunda var Bud Erik med som arbetare på Vasamonumentet i Utmeland, som färdigställdes 1860. För sina barn har han berättat att han vid invigningen den 29 sept. beredde den då 16-åriga Rull Anna plats att bese folksamlingen från själva brostenen till monumentet, en sten som han själv huggit. Hon blev ett par år senare hans hustru.

Med hans livliga temperament är det naturligt att han iakttog och tillgodogjorde sig mycket av vad som mötte honom i livet och icke minst av vad han såg på sina arbetsresor. Så befanns det att han ansågs lämpa sig som lärare i de småskolor, som på

Fig. 2. Bud Erik Olsson och hans hustru. Foto från 1890-talet.

1860-talet upprättades i byarna i Mora socken. Därtill hade han ingen annan underbyggnad än den, som han kunnat erhålla av föräldrar och syskon och måhända någon tillfällig undervisare, sannolikt i den närbelägna byn Bergkarlås. Men det fordrades ej mera och så blev han anställd som lärare i den nyinrättade skolan i Vinäs i början på 1860-talet. Uppgiften som skollärare gav honom vinterarbete från sen höst till tidig vår. Sålunda hade han sommaren obeskuren för arbetsförtjänst på andra håll.

I Vinäs, som ligger på socknens västra sida vackert mot Siljansstranden, mittemot Sollerön, blev han bekant med den unga kvinna, som blev honom en huld och trogen ledsagarinna genom livet. Hon var nio år yngre än han och gifte sig med honom vid 18 års ålder. Hennes mor var änka efter Rull Matts Andersson och flickan hette Anna, alltså Rull Anna Mattsdotter. Hennes far hade dött, sedan han med arbete och omtanke berett dem bo i en av honom nybyggd gård längst upp i byn mot skogsranden. Fadern var en ovanligt begåvad och energisk man, modern en blid och arbetsam kvinna. Dottern ärvde sina föräldrars bästa egenskaper, hon var lugn och behärskad, rådig och med varm känsla och gott förstånd. I äktenskapet balanserade hon ut Bud Eriks överkänslighet och benägenhet till mindre övervägda företag. Som hon var enda barnet, fick han med giftermålet ett eget hem och sin utkomst utan att behöva göra alltför långa arbetsresor. En häst och några kor jämte småkreatur beteckna storleken av gården. Han fortsatte några år som småskollärare i byn. Under tiden rustade han upp och förbättrade gården, stuga och en rad av nödiga hus i enlighet med ortens sed. Utseendet framgår av teckningen, fig. 3. Han var en flitig man, kunnig i olika yrken. I början av 70-talet övergav han skolarbetet. Den kontanta förtjänst, som fordrades för att dryga ut den alltför knappa inkomsten av jorden tog han på allmogens vanliga sätt genom körslor i skogarna eller forkörning efter landsvägen.

50- och 60-talen voro tiden för en stark religiös rörelse i Sil-

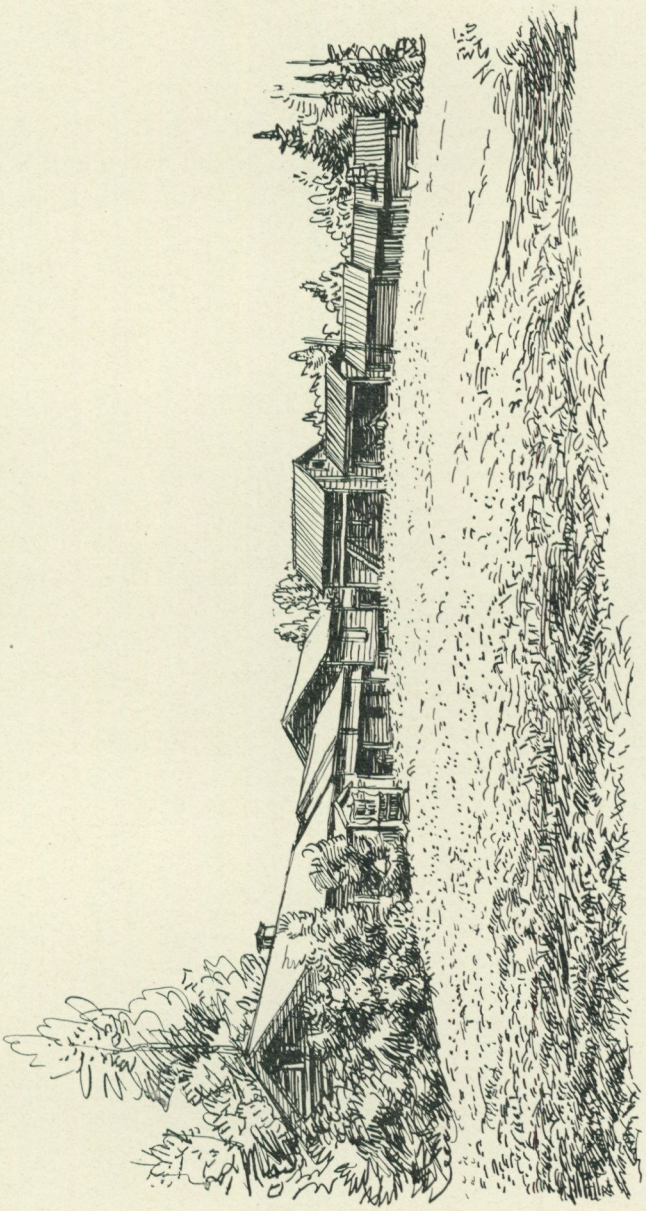

Fig. 3. Bud Erik Olssons gård i Vinäs. Rekonstruktion av Gunnar Pers.

jansbygden. De stora socknarna Mora och Orsa berördes särdeles ingående. Prästerskapets olika inställning i Mora och Orsa till denna rörelse gav ett särskilt intresse däråt. I Orsa ville kyrkoherden betvinga rörelsen med maktspråk och hålla den inom de sedvanliga kyrkliga skrankorna. Mora åter hade präster, som betraktade rörelsen med sympati och som sökte att ur den tillgodogöra sig de religiösa värden, som den innebure. Eftersom Risa by låg vid gränsen är det möjligt att Budfamiljen kom att särskilt intressera sig för rörelsens olika yttringar. Äldsta medlemmen i syskonkretsen, Elin, syntes i varje fall ha fattats av rörelsen och inkommit i de kretsar, som aktivt deltogo i densamma. Det är känt att Bud Erik och hans bror Per också sympatiserade med rörelsen.

Som student gjorde Artur Hazelius sin första resa till Dalarna 1857 och 1861 upprepades resan. Hur bekantskapen med Budfamiljen inleddes, beskrives av en brorson till Bud Elin sålunda: »En sommardag — sannolikt 1857 — var faster Elin, i sällskap med någon annan kulla från Risa, på väg till Mora strand. På landsvägen genom Wasslarängen mötte dessa kullor, som under färden sysslade med strumpstickning, två studenter, den ena av dessa var Hazelius. Studenterna stannade och började språka med kullorna och bekantskapen var gjord. Hazelius hade också sagt att han var bekant och god vän med dåvarande pastorsadjunkten sedermera prosten Borg, och bett dem hälsa honom och detta gjorde nog sitt till att bekant- och vänskapen ytterligare befästes med Budfamiljen, där Borg var mycket avhållen. Huruvida Hazelius under denna färd besökte sina nyförvärvade vänner i Risa kan jag ej veta; men jag vet säkert vad min far berättat att Hazelius på sommaren 1861 hälsade på i Risa och var då så god vän med min far att han utbad sig få bli fadder till det barn som då om någon tid väntades. Det blev min bror Per som fick förmånen att få 'Artur' till fadder.» Artur Hazelius har själv beskrivit, hur naturen och framförallt människorna i Dalarna togo honom med storm. Ungdomen i Budgården var livligare till lynnesläggning än de flesta, och

det blev dessa ungdomar, som förmedlade anknytningen till Morafolket. Det befinnes nämligen vara så att det är åtskilliga personer, som stodo dem nära, som sedermera blevo Hazelius medhjälpare i hans livsgärning. En sådan var Bälter Anders i Vångsgärde, Orsa socken, en annan Blecko Anders i Arvet, Ore socken, sedermera med namnet Anders Arvelin Bud Elins man.

Från dessa mer eller mindre sannolika antaganden komma vi till den fasta punkten att Artur Hazelius lät anteckna sig som fadder till Bud Eriks och Rull Annas första barn, som föddes den 3 april 1863. Eftersom Hazelius då icke gjorde någon resa i trakten, kan han ej ha varit med vid barndopet. Vid den tiden var det regel att faddrarna voro med vid dophandlingen, varför detta med den frånvarandes anteckning som fadder var ett avsteg från ortens sed, vartill initiativet måste ha tagits av Artur Hazelius och biträtts av den prästman, som förrättade dopet. Artur Hazelius var då icke gift, varför han var ensam om fadderskapet. När Budfamiljen fick sitt andra barn, sonen Anders den 15 februari 1865 antecknade sig både Artur Hazelius och hans maka som faddrar. Dessa fadderskap äro en omständighet, som det är nödvändigt att fasthålla. I deras brevväxling finner man nämligen, att Bud Erik den 18 april 1870 skriver att han önskar att någon gång få se Artur Hazelius i Mora, »jag har aldrig sett dig där, utan jag har bara sett min käre vän Artur i Gävle en gång». Brevet är likväl undertecknat av både Bud Erik och hustrun Anna Mattsdotter samt med hälsningar från barnen, »särskilt från era gudbarn Anna och Anders». Detta är ägnat att förbrylla men förklaras av att Artur Hazelius med sitt livliga sinne mött ett sådant gensvar hos Budfamiljen i Risa, att den sträckte sig även till dess avläggare i Vinäs. Jag misstar mig knappt om jag går ut ifrån att den äldre Budfamiljen i Risa betraktade Eriks giftermål och familjebildning i Vinäs med särskild förkärlek. Det låg något skärt, redbart och lyckosamt över detta äktenskap, som gav skäl för en sådan uppfattning.

Upprinnelsen till denna bekantskap är en följd av allmän-

mänsklig sympati. I sina tidigare brev begagnar sig Bud Erik av en del religiösa talesätt, men man kan utgå från att Hazelius knappast delade hans känslor på detta område. Ej heller var det fornminnena och den uppgift, som Artur Hazelius sedermera tog upp som sitt livsverk, som var anledningen. Det är ju en känd sak att denna uppgift kom att framstå för Artur Hazelius först vid en resa i Dalarna 1872. Bekantskapen med Budfamiljen härrörde sig alltså icke ifrån någon gemensamhet i denna uppgift. Sympatierna torde ha uppstått genom den öppenhet, den livlighet och det okonstlade sätt, genom vilket de enkla människorna läto Artur Hazelius blicka in i sina förhållanden. För honom utgjorde bekantskapen ett fönster, genom vilket han kunde iaktta dalfolkets hemliv, dess seder, språk och hela livsföring. Å den andra sidan var det en stor händelse i Budfolkets liv att en herrekarl intresserade sig för dem och deras förhållanden och resonerade med dem på likvärdig fot. Det var varken religion eller etnografi, som föranledde vänskapen. Denna hade rent mänskliga anledningar.

Vid denna tid var Artur Hazelius inne i sitt språkrensningsarbete. Även i detta hade han mycket att hämta just i dessa trakter, och han sökte säkerligen att intressera sina vänner för sina idéer å detta område. Ett bevis härför ligger i att han sände sina gudbarn till julklapp sin bok »Fosterländsk läsning för barn och ungdom». Gudbarnen hade väl till en början största nöjet av de utmärkta teckningarna, men jag, deras granne och släkting, som var några år äldre, hade större nöje av texten, en läsning, som för mig var den första utanför abc-boken och katekesen.

Det rådde givetvis en stor olikhet mellan de två vännerna. Det har sagts om Artur Hazelius, att han som student i Uppsala hade 500 närmare vänner. Det hörde till hans begåvning, att han kände och idkade vänskap med många människor, vilka var för sig föreställde sig att de voro mycket för honom. Denna begåvning fortsatte sedan utanför universitetet. Hans vänskap kom att sträcka sig till människor i de mest skilda lager, ifrån

Fig. 4. »Brölops Skaran i Mora». Väggmålning av Stickå Erik Hansson. Inköpt av Bud Erik Olsson, Nordiska museet 3,939.

allmogen, sysselsatt av kroppsarbete, upp till landets främsta män och kvinnor. För Bud Erik var han naturligtvis den ojämförlige. Inom sin by, inom sin socken var Bud Erik en redbar och arbetsam medborgare, en person med god fattningsförmåga och ett livligt lynne, men han stod icke särskilt framom sina likställda. Han stod i vänskapligt förhållande till prästerskapet och en religiöst inställd krets, men vänskapen med Artur Hazelius, det var någonting alldeles särskilt. Den var icke en ljusstråle, utan den var ljuset över hans liv. Till en början innefattade vänskapen Artur Hazelius' person, men känslan för honom vidgades sedan till den uppgift, som han omfattade, en uppgift, som även grep Bud Erik, och som gjorde att han kände sig såsom medarbetare uti ett stort nationellt verk, såsom soldaten i en armé, som kämpade och som skulle segra, en armé, som litade till sin härförare på samma sätt som förfäderna gjorde det under Gustav Vasa och Karl XII.

Genom den till stor del behållna brevväxlingen och den personliga kännedom jag har om Bud Erik, kunna vi se hur

vänskapen utvecklar sig. Till en början skedde den över systern Elin och brevledes, som redan är nämnt. Bud Erik finner emellertid att denna vänskap på avstånd saknade det rätta underlaget. Han ber i brev bevekligt om att »vi som bo i de låga kojorna i Dalarna skulle få se Artur Hazelius och än roligare för barnen, som nu blott få höra talas om Eder men aldrig se Eder. Vi vänta Eder för var sommar».

Nästa sommar d. v. s. 1872 kom Artur Hazelius och hans fru till Mora och även till Vinäs, men olyckligtvis var Bud Erik och familjen i fäbodarna. De fingo en skriftlig hälsning instucken i dörren. Den var skriven den 13 juli och Bud Erik kom hem den 22 juli. Det följande brevet till Artur Hazelius uttrycker en rörande sorg hos brevskrivaren över att han ej fått träffa sin högtställde vän. Så mycket harmligare var det som Artur Hazelius och hans fru varit i Bergkarlås och Risa, där släkten berättat om det vänliga herrskapets besök, deras nedlåtenhet o. s. v. »Ja detta vet jag ej hur jag skall övervinna», skriver han. Han hade tänkt att resa till Stockholm och hälsa på, men hustrun ansåg det vara en överilad handling, som skulle ställa sig alltför kostsam att utföra. Man kan förstå att brevskrivaren tog händelsen djupt även därav, att han lät hela familjen underteckna brevet, alltså hustrun och de fyra barnen.

I ett brev efter nyår 1873 tackar Bud Erik för en av Hazelius gjord insats i livränte- och kapitalförsäkringsanstalten för barnen. Hazelius hade tydligen velat intressera honom att fortsätta med insättningarna i samma anstalt, men han säger sig vilja överväga om det är förmånligare att sätta in besparingarna där än i sparbanken, där han redan insatt 100 kronor för varje medlem av familjen.

Nu, 1873, inkommer emellertid i brevväxlingen det stora allt annat överskuggande intresset, som skulle ytterligare förena de två männen. Hazelius hade bett Bud Erik att samla kläder av det gamla snittet och även andra saker av intresse. Bud Erik är tvivelsam över vilka kläder, han skall samla. Han frågar, om förlagda kläder, vilka han själv lagt av såsom urmodiga,

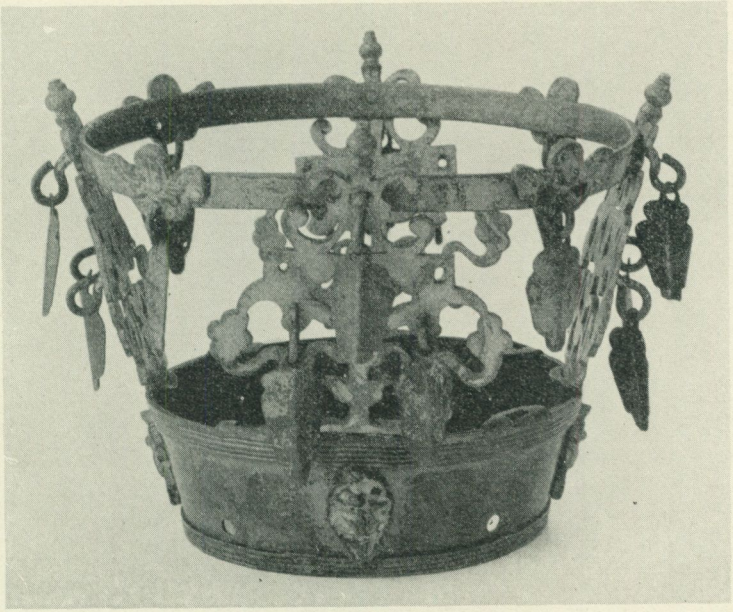

Fig. 5. Brudkrona från Solleröns socken, Dalarna. Inköpt av Bud Erik Olsson, Nordiska museet 2,448.

hade något värde för H. I brev av den 20 mars klagar han över, att han hade ont om tid. Han hade kört fora från Falun fem gånger och däremellan varit hit och dit. Bud Erik var ingalunda den, som försummade sin ekonomi, och det gällde att med träget arbete och omtanke sörja för den växande familjen. Vid denna tid hade han emellertid sänt in en tavla över bröllopsskaran i Mora, fig. 4, »som den förut har varit men icke är nu». Han frågar oupphörligt om förhållningsorder. På våren samma år är insamlingsarbetet i full gång. Han rapporterar, vad han gjort och de besvärligheter som möta. Hazelius har blivit intresserad för målningarna, som gjorts av Stickå Erik Hansson i Risa. Denne man, som var krympling och oförmögen att gå, kom sedan att leverera en hel serie målningar över allmogens liv vid högtidliga tillfällen i Mora. H. har frågat efter brud-

kronor. Därom avger Bud Erik en talande rapport. »I Mora finnes ingen brudkrona kvar, men de som hava varit i Mora, de äro flyttade till Sollerön och där finns det.» Han hade frågat om priset. »Men den är så dyr, den kostar omkring 25 Rdr Rm men då följa något pärlband med. Skall jag köpa henne eller ej?» Den 7 juli samma år rapporterar han en sändning fornsaker, däribland en brudkrona från Soll, fig. 5. »Det finnes 6 stycken till och det är samma ägare, men hon påstår att ingen av dem, d. v. s. brudkronorna, kan säljas billigare än 25 Rdr Rm, icke för att de äro så mycket värda, men hon ser på den förtjänst, hon kan indraga på dem årligen.» Det är tydligt att utlåningen av brudkronor mot avgift var en enskild affär.

Insamlingen av fornsaker är i sitt vardande. Den 10 aug. förklarar Bud Erik, att han tar betalt för sina utlägg, men intet för sitt besvär och sina resor. »Det lämnar jag åt Artur, vill han giva mig något därför så får han, men ändå lika gott.» Till en början utförde han sålunda arbetet som väntjänst. Så småningom måste han dock ha erhållit någon ersättning för tidspillan och arbete, men säkerligen voro dessa ersättningar synnerligen måttliga. Bud Eriks rapporter utvisa att man rörde sig med mycket blygsamma belopp. Han hade t. ex. köpt ett bälte från Orsa för en Rdr, en ljusstake för 8 öre, en dricksskanna för 25 öre, ett dricksstop för 12 öre, en spinnslända från Färnäs för 25 öre och en vallur för 50 öre. I ett senare brev i juli 1877 berättar Bud Erik att han förvärvat en räkenskapssticka för Färnäs till 1857 över 3 alnar lång och 3 ½ tum i fyrkant med över 100 bomärken och dagsverksräkningar för varje under en lång följd av år, »men jag måste betala en krona för honom». Några år senare är han vid dåligt humör över att Äppelbokarlarna hålla så höga priser på sina gamla saker; »jag måste gå ifrån dem för deras obillighet». En järnbeslagen kista från 1656 ville man ha 5 kronor för, men Bud Erik bjöd endast 3; »jag vågade icke betala mera». Ibland tycker han sig dock ha gjort ett gott förvärv för hyggligt pris. Den 27 febr. 1881 rapporterar han sig ha fått köpa ett brudbälte på Soll, »som var vackert. Vid detta

Fig. 6. Skåp från 1700-talets början. Inköpt i Mockfjärds socken, Dalarna, av Bud Erik Olsson. Nordiska museet 37,783.

bälte satt slida och kniv, nåldyna och en nyckel, allt med namn M. D. I. och årtal 1781 och mycket graverat. Jag betalte för det 1: 50.» Här och där hade stockholmare, göteborgare och judar varit framme och tillhandlat sig en del dyrgripar, varöver han är mycket bedrövad.

Det var ej blott Bud Eriks ekonomiska sinne, som var drivfjädern till betalandet av dessa låga priser. Han handlade i full överensstämmelse med H:s intentioner. Man finner av Bud Eriks brev att H. någon gång anmärkt på höga pris. Erik förstod dock även att hushålla genom att lägga insamlingen på ett ideellt plan. Han kom snart underfund med, att när det var omöjligt att pruta på 25-öringarna så gick det lättare, om han hemställde att få persedlarna som gåva. Därur utvecklade sig naturligt att gåvan erkändes genom ett tacksägelsekort eller ännu hellre genom ett fritt årskort till Skansen. På så sätt höjde Bud Erik sig själv liksom hela saken. Han var inte längre en schackrare vem som helst om dessa saker, som under hans händer stego i värde, utan han var medarbetare i en stor nationell sak och gåvogivarna fingo själva känna sig som sådana. Detta framträder särskilt i brev från hösten 1883. Han föreslog en resa till Floda och Gagnef »medan sjön är öppen och fartyget går». Om Hazelius hade ont om penningar så erbjöd Bud Erik sig att ligga i förskott med kostnaderna, »om det ej blir för länge». I början av november var resan gjord och han skriver om sina erfarenheter. Han hade köpt ett skåp för 25 kr., fig. 6, men hade blivit bjuden 50 kr. och kunde väl ha fått mera, men han hade svarat: »När jag är utsänd som ombud måste jag verka för min herre i hans tjänst.» Resorna utsträcktes till hela Siljansbygden och till Väster-Dalarna. Det var tal om en resa till Härjedalen, men den synes ej ha blivit av. Från början avsågo resorna insamlingen av kläder och husgerådssaker av allehanda slag samt andra föremål från gammal tid. Insamlingen måste ha gett ett synnerligen rikt resultat att döma av breven, liksom jag personligen har kännedom om den nitälskan, som Bud Erik visade uti detta sitt arbete.

Artur Hazelius' tanke att för sina samlingar kunna disponera en representativ byggnad liksom att få till stånd ett friluftsmuseum mognade. För ändamålet erhöll han K. m:ts tillstånd att anordna ett lotteri och Bud Erik blev försäljare av lotterna, varvid han icke sparde sig någon möda. Det bildades i Mora en kommitté för att understödja Artur Hazelius i hans verk. Prosten Borg var personlig vän till såväl Artur H. som Bud Erik. Man höll en konsert i kyrkan, och en stor basar anordnades i kyrkbyn, varigenom några 100 kronors behållning uppstod. Vid den tiden höllos även de stora basarerna i Stockholm för samma ändamål, och dessa basarer erhöllo en del kvinnoslöjd och andra saker ifrån Mora. I detta arbete var Bud Erik Olsson mycket verksam och rapporterar samvetsgrant till H., hur verket går, och om vad hans vänner uträtta.

När Skansentanken klarnar för Hazelius framstår genast konturen av Morastugan såsom den ledande i hans föreställning. Insamlingen av de lösa föremålen träder tillbaka för nödvändigheten av att anskaffa lämpliga byggnader. Sålunda inköptes en stuga i Östnor 1885. Den fick visserligen vänta i 6 år, innan den uppfördes på sin kulle på Skansen, men där blev den också den svenska stuga, som kanske haft flera människors blickar på sig än någon annan. Bud Erik var den, som fick märka ned stugan och som fick taga vara på muren och se till att mur och skorsten kunde uppföras i samma skick, vari den stod i Östnor. Skorstenen beredde honom stort bryderi. Det smärtade honom att hans Artur fann, att dess nedtagning och transport blevo dyrare än han tänkt sig, och ändå hade Bud Erik gjort åtskilligt arbete gratis.

Artur Hazelius' intresse koncentrerades nu en tid på anskaffandet av en lämplig grupp av hus, och Bud Erik var hans alltid tjänstvillige medhjälpare. Han skickades till Siljansnäs för att köpa en gästbostuga med inredning. Den blev aldrig köpt. Men det var åtskilliga andra byggnader som Bud Erik förvärvade, stolphärbre, eldhus, slogbod och hackstuga. Vid denna tid yppade sig Zorn som konkurrent om en del gamla byggna-

der, varvid det dock framgår att Zorn trädde ur vägen för Hazelius, när han fann att dennes ombud var i farvattnet. En av Zorns skyddslingar från Vika var tilltagsen nog att gå upp till H. och sälja ett obefintligt härbre för 25 kr., vilket synnerligen förargade H. Bud Erik icke blott köpte upp gamla hus i hemorten, utan han reste upp till Stockholm och var med om deras uppförande på Skansen. Därtill var han synnerligen lämplig såsom kunnig i byggnadsarbeten och ägande full insikt om dessa byggnaders särskilda karaktär och egendomligheter, varjämte han hade lätt för att iakttaga den sparsamhet, som hans vän och herre väntade av honom.

Under tiden stegrades Bud Eriks intresse för Hazelius' förehavanden, närmast för Nordiska museet och Skansen. Bud Erik skriver och frågar, hur snart byggnaderna sättas igång. Han önskar sig få leva och se allt i färdigt skick. Ifråga om basarerna i Stockholm framkastar han tanken på om icke ett par Morafolk borde vara tillstädes i nationaldräkt och liva samkvämen genom att på hembygdens språk tala om hembygdens förhållanden. Den 19 april 1896 framkastar han rent av tanken på att ta anställning på Skansen. »Blir det någon plats på Skansen eller på museum för mig någon gång, eller är jag för gammal?» Säkerligen var han för gammal. Han hade överskridit sitt sextionde år, han var vid den tiden en sliten, för att icke säga utsliten man. Händelser hade inträffat, som gjorde att prövningarna höllo på att bli honom övermäktiga. Jag föreställer mig, att det var i ett ögonblick av tungt missmod, som han nedskrev de nyss återgivna raderna.

Med den lätthet, som Hazelius hade att vinna vänner och att behålla dem, skulle man kunna tänka sig att Bud Erik var ett nummer bland alla de andra, som blevo hans medarbetare i det nationella verket. Allt talar dock för att det rent mänskliga vänskapsförhållande, som uppstod innan H. haft en tanke på Nordiska museet och Skansen, utvecklades och fortsatte till livets slut. Bud Erik tillskriver H. om sina familjeförhållan-

den. Han berättar om tilldragelserna i hemmet, barnens födelse och i sinom tid deras trolovning och giftermål. Han berättar om inträffade sjukdomsfall och andra svårigheter och mottar Hazelius' deltagande uttryckt i brev eller genom personliga påhälsningar. Under ett par somrar var dottern Kerstin anställd på Skansen och under ett år sonen Erik.

1893 den 24 juli inträffade en svår händelse för Budfamiljen. En eldsvåda ödelade gården. Medan hustrun och hennes mor ensamma hemma lågo försänkta i sömn, antändes gården, och de vaknade ej förrän de nätt och jämt kunde rädda livet. Det brev, som Bud Erik skriver till Hazelius den 2 aug., uttrycker en rörande smärta. »Även vill jag för dig omtala mitt tillstånd, fast jag blandar min skrivelse med tårar. För nu något mer än åtta dagar sedan, så blev min gård i Vinäs lågornas rov, medan jag och mitt folk voro i fäbodarna, så att blott min kära hustru och svärmor var hemma. Hon räddade sig i sista ögonblicket, så att om det dröjt blott 2 minuter till, så hade jag fått plocka hennes ben i askan. Nu har det brunnit upp all vår mat, alla våra kläder, nu äro vi utan allt. Jag kan ej skriva mera, ty mina ögon neka mig det.» Det var en eldsvåda, som väckte hela bygdens deltagande, och för familjen var den ett slag, från vilket dess medlemmar aldrig riktigt reste sig. Gården var byggd av Bud Eriks svärfar med träget arbete och under en iver, som om Rull Matts — detta var hans namn — hade haft känsla av att tiden var kort. När gården knappast var färdig och hans dotter Anna var späd, dog han på en affärsresa i Kristiania, en resa vilken han liksom andra Morakarlar gjorde för att avyttra Moraklockor, den tidens hemslöjdsalster i Mora. Efter sitt giftermål till gården hade Bud Erik bättrat på denna och byggt till den åtskilligt. Han hade målat invändigt och utvändigt, han hade t. o. m. i den torra sandjorden anlagt en liten trädgård utanför stugugaveln. Åtskilliga bärbuskar planterades, liksom även fruktträd, som dock hade svårt för att gå till i den torra marken. En häck planterades från grinden upp till stugan. Prydnadsträd voro utsatta vid vägen och eljest, allt vittnande

om en hemkärlek och en idoghet över det vanliga måttet. I stugan hade en flock ungdom växt upp, som likaså hade bundits med kärlek och sammanhållning till hemmet. Nu var allt endast en askhög. Resultatet av två generationers arbete och omtanke, fästpunkten för en hel flock människors kärlek och omtanke var ödelagd.

Dottern Maria berättar ännu med livlighet hur det var, när det förfärliga budskapet om branden drabbade den del av familjen, som var i fäboden, Öndalen. Ängsslåttern var i det närmaste färdig, blott inbärgningen återstod. Man hade slutat frukosten, och Bud Erik och de vuxna barnen skulle till olika arbeten, för att senare på dagen begiva sig till hemmet i Vinäs. Där skulle man göra sista arbetet på ett nytt fähus, i vilket inredningen återstod. Det skulle ställas färdigt att mottaga de om ett par veckor hemvändande kreaturen. Då kom telegrammet: »Gården nedbrunnen, ingen innebränd.» Det är lättare att tänka sig än att beskriva dess verkan.

Det brev, som Artur Hazelius skrev till svar på denna underrättelse, har gått förlorat, men vi veta att han kom till Mora på våren 1894. Bud Erik visste ingenting därom på förhand. Snön hade icke gått bort och Bud Erik och den vuxne sonen Anders voro till skogs efter timmer. Familjen var inhyst i närmaste granngård, medan en ny gård på ett annat ställe skulle byggas för den brunna. De yngre barnen fingo se en herre stå vid grinden till den brunna gårdstomten. Han stod med hatten i hand, döljande ansiktet. Kroppen skakade av gråt. Anande rätta sammanhanget med besöket hastade dottern Maria till fähuset för att varsko modern. Då båda skulle skynda in för att bereda sig att mottaga gästen, mötte de i fähusdörren Hazelius, som gråtande omfamnade dem. Han tillbragte så några timmar hos dem och vandrade sedan fram till kyrkobyn i Bud Eriks sällskap.

Bud Eriks hustru dog i februari 1901. Detta slag var för honom av större betydelse än gårdsbranden. Det tog hans sista krafter. Visserligen levde han ännu ett par år, men han

var blott en skugga. Barnen hade vuxit upp. De flesta av dem hade satt bo. Hustrun, som hade varit den ledande och sammanhållande kraften, fanns ej mer. Han var som en vilsen fågel. Förbindelsen med Artur Hazelius fortfor emellertid såsom förut. Hazelius frågar i brev upprepade gånger om hustruns tillstånd och uttrycker den 10 februari sitt deltagande med anledning av hennes bortgång. Artur Hazelius dog själv den 27 maj. De sista breven avhandla anskaffandet av en likbår från Mora sockens förråd av begravningspersedlar. Det blev just Vinäs bys likbår, som skänktes av byn, varvid Bud Erik hade mycket besvär med att få alla delägarnas namn på brevet. Därtill kom ytterligare en gåva av ett bårkläde.

I betraktande av det sammanhang, i vilket denna minnesteckning framkommit, kan det vara naturligt om Bud Eriks betydelse för Hazelius livsverk här först sammanfattas. I Fredrik Böös levnadsteckning över Artur Hazelius är Bud Erik Olsson den ende bland medhjälparna av allmogen, som har fått sin bild återgiven i volymen ifråga. Detta kan vara betecknande nog. Bud Erik torde ha varit den främste och den, som stod Hazelius närmast av alla de personer i liknande ställning, som han så småningom intresserade för sitt företag. Bud Erik levde också i en bygd, som var svämmande full av det gamla. Genom sin flit, sin energi och sin allmänna hängivenhet för den av Hazelius förelagda uppgiften, tog han in en skörd av fornsaker, som måste ha varit betydande, ehuru områdets geografiska omfattning inskränkte sig till de centrala delarna av östra och västra Dalarna, d. v. s. Dalarnas bygder ovanför Stora Tuna. Genom sin ekonomiska inställning kunde han göra denna insamling med minsta möjliga kostnad. Bud Eriks oegennytta och oförtrutenhet i arbetet måste ha varit ovärderliga.

Men jag har dock här också velat lämna en bild av Bud Erik som människa. Därvid vill jag ej låta hans samlareiver skjuta undan det viktigaste, nämligen hans rent mänskliga uppgift som make och familjefader. Han ägnade sig dock i främsta rummet åt strävan för sin familjs utkomst och framkomst, därvid han

hade det bästa stöd av sin utmärkta hustru. Hans omtanke och hans arbetsiver för dem stå över allt beröm. Villkoren voro torftiga nog, men han höll sig gott uppe, och han hade en för ortens förhållanden tillfredsställande utkomst. Det låg något ljust och förhoppningsfullt över denna familjs arbetsdag. De unga människor, som utgingo från detta hem, måste visserligen även de upptaga ett drygt arbete för att hävda sin plats i livet, men de ha hedrat sitt hem, och deras framfärd vittnar gott om det moraliska arv, som de ha fått från hemmet. Gårdstomten är alltjämt den 1893 avbrända tomten och källargropen vittnar om var boningshuset stått. Nere vid bygatan stå höga vackra björkar och de nu vildvuxna syrenerna vittna om Bud Eriks blomsterkärlek. Björk, asp och rönn rinna upp ur gårdstomten, där flockar av barn lekte i ras och glädje under en hel generation. Jag och flera med mig beträda platsen med rörelse, varje gång tillfälle därtill gives.

Om Bud Erik förutom det att han var Hazelius' främste samlare i fältet också blev hans personliga vän som ingen annan av allmogen, så hade Bud Eriks familj utan tvivel sin del däri. Hazelius fick genom bekantskapen inblick i arbetslivet i en familjeenhet, dess förhoppningar, dess sorger, dess glädjetillfällen, som måste ha gjort honom gott, när han alltmer blev specialisten på sitt område, den intensive arbetsmannen, som ej hann med något annat. Enslingen vid arbetsbordet på Skansen, som i sin ungdom hade öppet öga för så mycket i livet, hade här en sammanhållen grupp av människor i lantliga förhållanden, som han kunde sysselsätta sina tankar med under odelad sympati. Denna familj kunde också framstå såsom en lycklig representant för mesta delen av det svenska folk, vars kulturminnen han sökte rädda undan förintelsen.

Jag har berört hur Bud Erik tog emot Hazelius' vänskap snart sagt som en uppenbarelse. I livets afton, när molnen hopade sig över hans huvud hörde minnet av medarbetareskapet och vänskapen med Artur Hazelius till de värden, som varken brand eller död kunde tillintetgöra.

MODERNT PÅ 1760-TALET

Kritiska glimtar ur Carl Gustaf Tessins dagbok.

Meddelade av SIGRID LEIJONHUFVUD.

Då Carl Gustaf Tessin år 1744 utsågs att till Sverige ledsaga Adolf Fredriks brud, den rikt begåvade unga preussiska konungadottern, fanns bland svenska ädlingar ingen som bättre skulle passat för värvet än han, ingen mer lysande och älskvärd, finare och mångsidigare bildad. Nyligen återkommen från sin beskickning till Paris, där han varit lika uppskattad vid hovet som i vittra salonger och konstnärsateljéer, var han också en obestridd auktoritet i smakfrågor. Hans yngre samtida Axel von Fersen, som i det hela var kritiskt stämd mot honom, måste dock erkänna, att han med ett ädelt utseende förenade »en världsmans manér, konversation och sätt att vara, som i grund hade studerat stora världen» och att han förstod konsten att »liva umgänget och däri vara omtyckt».

Vignett. Fig. 1. »Madame et son médecin». Akvarell av O. Fridsberg i C. G. Tessins handskrivna fabelsamling, påbörjad 1763. Nationalmuseum.

Med sådana förutsättningar är det helt naturligt, att Tessin vid det unga hovet blev tongivande i kanske ännu högre grad än Lovisa Ulrika själv, hur strålande vital och maktlysten hon än var. Med de fester och små dramatiska upptåg han arrangerade för att roa den unga kronprinsessan, de överraskningar han uttänkte, de skämtverser han strödde omkring sig är det som om rococons ande helt satt sin prägel på svenskt sällskapsliv.

De glada och sorglösa åren rullade dock hastigt undan. Inom ett decennium var Tessins ställning helt förändrad. Redan tidigare men i synnerhet efter brytningen med hovet 1754 drog han sig mer och mer från Stockholmslivet och tillbragte långa tider av året på Läckö eller Åkerö, ledig både från rådsbestyr och societetsförpliktelser.

Det är egendomligt att iakttaga hur snart den åldrande excellensen, då han för längre eller kortare tid återvänder till huvudstaden, börjar gentemot en del företeelser, som han tidigare i ledande ställning levat mitt uppe i, intaga en fint och skarpt observerande kritikers hållning. Och det är av intresse att i hans uttalanden om dem följa en och annan av de förskjutningar i svenskt levnadssätt, i svenskt skick och svenska seder som ägde rum under det sista decenniet av hans liv, förändringarna må nu gälla smått eller stort.

Redan 1758, då Tessin större delen av året vistas i Stockholm eller i Stockholms närhet, har han i sin dagbok nedskrivit några reflexioner över det dåraktiga i »moden i kläder och i språk», visserligen allmänt hållna, men tydligt inspirerade av egna erfarenheter:

»Man tror sig efter ett års gömma ännu hava en brukelig rock, och när han påklädes, så finner man honom utur mode, livet för långt eller för kort, knapphålen för tätt, knapparna för små eller för stora, ärmarna en halv finger för långa etc.

Man vistas i några år på landet, återkommer till staden; så finner man att man talar för grovt eller för fint, för brett eller

Fig. 2. CARL GUSTAF TESSIN, 1695—1770. Pastell av G. Lundberg 1761. Nationalmuseum.

för snävt etc., och några tungslipare hava omformat både ord och sammansättning.»[1]

Några år senare en kulen vinterdag på Åkerö, roar sig Tessin med att anställa en revy över olikheter mellan förr och nu i de mest heterogena avseenden. Den mynnar ut i en dråplig beskrivning på nya kavaljersmässiga modet i bugningar:

»Jag har ock levat min periode ut. Allting är i annat skick än då jag föddes: annan art förstånd, annat uttal, annan musique, annan klädbonan, annan tro, annat slags redlighet, annan matredning, annat tänkesätt, annan krigskonst, annan uppfostran och sidst andra reverencer, som tyckas likna förberedelser till en engelsk boxning. Man löper hastigt fram, drager hastigare ena foten tillbaka, kröker på axlarna och nickar med huvudet, som ville man stötas för bröstet. Jag bliver vid min gamla vana och gör mina reverencer med böjd rygg; mina axlar hava dessutan nog att bära.»

Inte nog med bugningarna, även i de unga kavaljerernas sätt att gå iakttager Tessin en förändring, som han till och med daterar till ett bestämt år. Då han något senare uppteckner sin iakttagelse, har han under en just avslutad brunnssejour i Medevi med all sannolikhet fått den bekräftad. Det var hans sista sommar, man stod vid tröskeln till Gustaf III:s tidevarv. De nyheter i skick och dräkt, mot vilka den gamle Tessin reagerar, sammanhängde med denna nya tid. I all sin karrikatyrsmässiga överdrift framkallar sålunda hans skildring av de nymodiga tupéerna för ögat en sådan bild som Roslins bekanta målning av Gustaf III och hans bröder eller det här avbildade porträttet av Axel von Fersen den yngre vid fjorton år, fig. 5.

»År 1767 äro adeliga spåren ändrade. Förr geck svenske adelen på bondevis ända fram; nu slänga de på stjärten som skator i blåsväder. Bodsvenner, herretjänare och hurtige lakejer börja apa efter. Gud bevare våre unge magistrar och präster!

[1] Originalets stavning av utländska ord är bibehållen i citaten, medan den svenska stavningen moderniserats.

Fig. 3. Interiör från biljardsalen i norra flygelns nedre botten, Åkerö. Målningarna av Johan Pasch, flyttade från Leckö troligen på 1760-talet. Foto Nordiska museet 1926.

Visst är att adeliga spår äro lätt förrådda, ty de skruva sig fort fram.

Ju förnämare man är, ju mera bör man vrida och slänga sig, så att vi med tiden och av övningen kunne vänta en skillnad emellan presidentsspår, assessorsspår, notariespår etc. etc.

Förr bar man sina ansikten som Gud och naturen oss dem givit. Nu förlängas de genom höga frontispicer, under vilka små gossehuvuden framtitta; och i fall man i nacken målade ett ansikte, har det samma coiffure som det rätta, så att man svårligen vet vilkendera är avuga eller rätsidan på en ung cavalier.

Månn icke detta med mera är comoedianteutsäde?

Mina gamla ögon vänja sig ej vid rumpskruvningar, vid pyramidala torntoupetter, vid nickreverencer, vid doppnigningar, vid svartlindade mumier etc. etc.»

»Nickreverencer» — det var annat än rococons sirliga djupa bugningar, de måste på en gammal excellens verka rent av ohövliga. Och samma intryck fick Tessin av andra företeelser i sällskapslivet. Det är inte obilligt, säger han en gång, att en ung man lämnar sin stol åt en gammal, men, tillägger han ironiskt, att belägga en försummelse i sådant fall med livsstraff vore farligt. Det vore att »blotta vårt folkfattiga land ifrån all dess kvicka ungdomb». Vad han misslynt kallar »vår tids gångbara ohövlighet» kommer dock att hämna sig. »De unge bussar som den begå bliva snart nog gamble, då de få kännas vid vedergällningsrätten.»

Den uppfostran som en sådan modern ungherre fått och som mynnat ut i att »den väl beläste och bereste ynglingen» kommit hem från sina utrikes resor »med styvning, puder, hårpung, diamantspännen och en brinnande brådska att få sig en tjänst,» finner ej nåd för Tessins ögon. Den gammaldags strängheten är bortlagd, han blir ända från späda år bortskämd och van vid självsvåld, det åskådliggör Tessin genom intressanta paralleller mellan förr och nu.

Först måste dock ett undantag anmärkas, och det gäller fysisk härdning. I det avseendet tyckes klemigheten varit

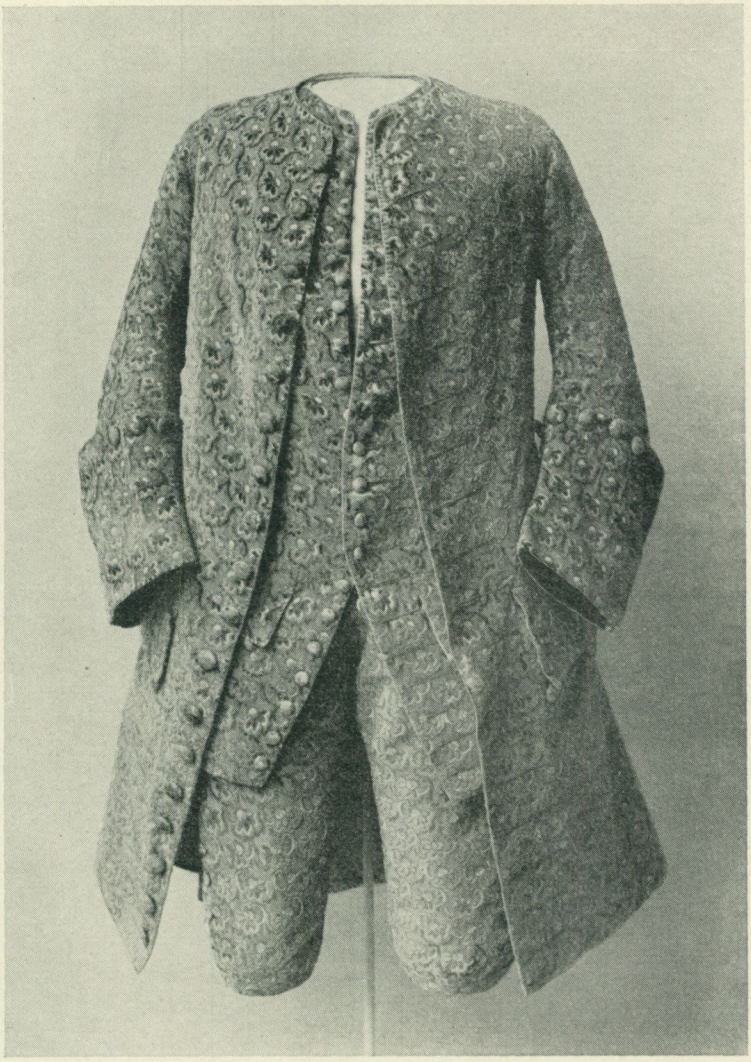

Fig. 4. Dräkt från 1700-talets mitt. Buren av Jonas Alströmer. Nordiska museet 105,181.

större vid sjuttonhundratalets början, men på samma gång för Tessin ha fått barndomsminnenas sanktion. »I min ungdom», berättar han en gång, »sades: 'Barn, sitt intet i drag.' Nu säjes: 'Pojke, vill du bli en riksynka som ej tål en väderpust.' Men lät en späd växt först bliva stark under tak, så tål den väl sedan fria luften.»

»Det heter väl i gemen att barn böra i tid vänjas vid manliga folor», säger Tessin i en tidigare anteckning. Men härvidlag måste man taga sig till vara för blotta skenet och ej vända allvar till lek som nu sker. »Barn hos oss bära värjor, innan de lärt själve draga underkläderna på sig; de inskrivas ibland gallonerade hattar, och deras egne föräldrar riddareslå dem med orden: 'Nu ser du ut som en karl.' Då tror marionetten sig käck, klok, utlärd och knäkamerat med kronans ämbetsmän.

För 200 år sedan fingo ej ens kongl. printsar bära värjor, innan de dömdes på någon hedersdag värdige att väpnas.»

»Vi försöke i vårt land att draga oss utur fattigdom igenom lyx och överflöd. Vi mene att det tager lag med penningar som med päron: ju mera man ruskar trädet, ju mera falla de ned», heter det en annan gång, medan pommerska kriget ännu pågick.

»All vår education går ut på att göra vårt stå arvtligt. Förr uppfostrades vår ungdom till gudsfruktan, till ärbarhet, till måttelighet, till hövlighet, till hushåldsvett etc. Nu är det för kallt att sittia i nattyg två timmar i kyrkian, men lagom att i full puts frysa på comoedien i 4. Ohälsosamt att gå i Guds hus, men synd att försumma en enda comoedie dag.

Nu tala barnen högre än fader och moder, och när de vila sig från skrål, lyss de efter de artigaste ord att förtala sin nästa. De få allt ifrån vaggan äta med till bords, innan de hint drägla ut, och ibland 30 måltider är föga en, där icke de av det ena partiet oförsynt och oskrätt inför domestiker, ammor och barn förtala, häckla och beljuga dem som äro av ett annat. Nu vänjas vi till kräslighet, och då vi lära gå, lära vi tillika att serveras med 2 omgångar mat och dessert.

Nu undervisas vi att vi äro så goda som någon annan och att

Fig. 5. AXEL VON FERSEN d. y. 1755—1810.
Pastell av G. Lundberg 1769. Samlingen på Löfsta.
Foto Svenska Porträttarkivet.

folks värde består i fräckhet, dristighet och grannlåt. Nu hålles för skam och nedrighet att vänja ungdomen till hushåld; och för blygd att uträkna inkomsten emot utgiften. Nu härdas våra hjärtan emot allmänt elände igenom dants, Riddare- och Stadshuskonserter, baler, picquenicquer, spel och gästbud. Nu får pigan hushålla och fruen göra pompons samt barnen resa på utkik efter nya moden. Nu måste ungdomen åka och ålderdomen gå till fot.

Vi känne var den andras råd och lägenhet och dock pläge vi varandra med ett överflöd, som ämnade vi blända ögonen på någon främmande, som endast bleve 14 dagar här. En kopist vill leva som en De Geer och en skomakare som en Sahlgren.[1] Vi köpe varan och vänte att av räkningen få se vad vi blive skyldige. Vi — men ho hinner uppräkna alla våra dårskaper?»

»Krig, dyrtid, eldsvådor, avstadnad handel, odrägelig växelkurs, oenighet, split, agg etc.», utbrister Tessin några månader senare. »Intet av allt detta tyckes röra allmänna hopen, som regeras av yppighet och lystnad efter fåfänga.»

Både i yngre och äldre år trivdes Tessin förträffligt i damsällskap. Hans korrespondens, hans tillfällighetsverser och upptåg vittna om det levande intresse varmed han iakttog olika kvinnliga skaplynnen och hans artistiskt vakna blick för karakteristiska detaljer i den yttre uppenbarelsen. Hans överlägsna förmåga att i några få drag, ibland endast med något träffsäkert epitet, ge en levande bild av sina samtida får en särskild ton av graciös rococo, då det gäller damer.

Den förfinade elegans i kostymer, som under Paristiden smekt hans öga, hade han fortfarande i de svenska hovkretsarna kring Lovisa Ulrika kunnat se en avglans av. Men icke alla nya moder, hur Parisimporterade de än kunde vara, funno nåd för hans med åren alltmer kritiska blickar. Minst av allt kunde han förlika sig med att en paryr som kommit på modet

[1] Niklas Sahlgren, den kände direktören i Ostindiska kompaniet, Göteborgs rikaste man på sin tid.

bars av alla, vare sig den passade eller ej. Han retade sig till exempel på några små fula svarta hattar à la bergère, som visserligen voro klädsamma för en eller annan privilegierad fysionomi, men i allmänhet gåvo intryck av att imitera en manshatt. Här i Sverige, säger han, ha damerna ännu inte lärt sig konsten att koaffera sig efter sitt utseende.

På nyåret 1758 nedskriver Tessin med anledning av ett då uppdykande mod, en förhöjning av fruntimmerskoaffyren genom en liten silkesbukett mitt över pannan, en återblick på vad han själv upplevat i den vägen. »Således torde jag få räkna min ålder ifrån höga fontanger igenom låga fontanger till restitution av höga fontanger, då jag levat en omgång av modehjulet.» Han bevittnade dock endast den första svaga ansatsen till de höga hårkläds lar, som under gustaviansk tid efter modet vid Marie Antoinettes hov skulle upptornas på damernas hjässor. Modehjulet hade inte hunnit hela varvet runt, fig. 6.

Men vad den gamle excellensen verkligen upplevde av galenskaper i denna väg var honom alldeles nog. Han hade upphört att förvåna sig över dem. Då han en gång fått sig tillsänd från Paris en musch infattad i imiterade briljanter antecknar han att »vårt fruentimmer» visserligen ännu skrattar åt dylikt, men hur länge?

Hänsyn till hälsan spelar ej heller någon som helst roll för dem.

»Att råda våra fruentimber att övertäcka deras halsar, att kläda sig efter vår klimat och följakteligen sköta sin hälsa — sådant vore att bjuda dem ett giftigt pulver.»

Året efter de små svarta hattarnas tid, sommaren 1761, hade Tessin ej längre något skäl att förebrå Stockholmsdamerna för att imitera herrmoder. Tvärtom voro deras huvudbonader i en alldeles motsatt starkt kvinnligt betonad smak. Men ej heller detta nya mod tilltalade den kräsne kritikern. Det saknade den väl balanserade elegans som motsvarade hans stilideal, och han är inte mild i sin satir.

»Jag som ännu aldrig kunnat begripa att ärbart fruentimmer

böra kläda sig som comœdiantskor, faller i förundran, då jag ser yngre och äldre fruentimber resa i visiter och gå på spektaklen med små zirade och bjäfsade florshattar och herdinnestavar i handen, likasom ärnade var och en säja: 'Si huru täck jag är!' Klädbonaden är sinnets stämpel, ehuru någon exception därvid vara kan.»

Men det är inte blott ur stilens utan också ur sedernas synpunkt som Tessin kritiserar lyxen i toaletter och paryr. Mot bakgrunden av pommerska kriget och den hotande ekonomiska krisen inger den honom allvarliga bekymmer, och på nyttan av överflödsförordningar och införselbud till motverkande av lyxen tror han lika litet nu på gamla dar som medan han i rådet hade att avge sitt votum i dylika frågor.

»Silver och gull på kläder har varit och är förbudit», säger han i en anteckning från 1765. »Vilken av våra fruentimmer är, som ej har åtminstone stubbar broderade med gull och silver? Broderade och spetsmanchettes äro förbudna. Våra fiskaler bära entoilage av dyrare pris och mindre varaktighet än spetsar.»

När Tessin ett år tidigare vid ett besök i Stockholm antecknar som en nyhet att »våra fruentimmer vid minsta krämpa bliva hemma och ligga på deras paradsängar med gull- och silverstickade och brämade déshabillés», så får man ett bestämt intryck av att den gustavianska epoken i våra seders historia står för dörren, fig. 1. Anteckningen verkar som en introduktion till den unge Ekeblads Stockholmskrönika.

Sällskapslivets former ha förändrats. Tessin skakar på huvudet åt 1760-talets lössläppta nöjeslystnad, som givit sin färg åt Bellmansdikten och som drar alla samhällsklasser med i sin virvel. Särskilt ogillar han »våra förargeliga källarepicquenicquer, där vårt fruentimber låta cavalierer betala för sig», tillställningar som vid denna tid ofta förekommo och höllos på stadshuset vid Södermalmstorg eller på Lorensbergs värdshus.

»Jag tadlar och ratar intet ungt folks nöje», fortsätter Tessin i detta sammanhang, »det är nu deras tid att roa sig, som snart, ja alltför snart går förbi. Men jag vill:

Fig. 6. ULLA VON HÖPKEN, född von Fersen, 1749—1810. Pastell av G. Lundberg, 1760-talet. Ägare: Fröken Louise Stackelberg, Stockholm. Foto Svenska Porträttarkivet.

1. Att det ej skulle ske varken på krog eller källare.

2. Att vårt fruentimmer, måne om den högaktning som dem tillkommer, ej ansåge som en benefice att utan betalning få gå in och taga sig en dants.»

Framför allt önskar Tessin att de ledande kretsarna under för riket så svåra tider skulle ta avstånd från sådana nöjen. »Anständigare vore att visa de yrande att de yra än att yra med hopen.»

Här är emellertid fråga om något även ur Tessins synpunkt ganska oskyldigt. Det är betänkligare förhållanden, vid vilka Stockholms dåtida förnämsta fruntimmersläkare spela en roll, som Tessin några veckor senare i sin journal anspelar på. Han skriver då med anledning av ett nytt Stockholmsmod som i de första kalla decemberdagarna 1761, medan gatorna ännu vimlade av riksdagsmän, väckt uppseende i staden.

»I går började vårt fruentimmer bruka houzardmössor med tofsar, fjädrar, juveler och hängande flätade hår. De se ut som tyska lantcomoediantskor. Till adeliga folor hörer att ej spöka ut sig som kvacksalverskor. Hustrur plåga män, döttrar tigga av fader och moder. Alla måste hava sådant plagg. Få de ej, så torde de ändå vetta råd.

Biktefäderna herrar Schützer och Acrell förvara dessa hemligheter i deras annaler. Aldrig så att icke något blir kunnigt. Vispughet och flättja äro lasternas föräldrar.»

»Dueller, seductioner, rapts etc. med mera äro peccadiller[1] ibland oss», utbrister Tessin indignerad några dagar senare med anledning av samtalsämnet för dagen, en enlevering. Stockholmsköpmannen Grewesmöhlens äldsta vackra dotter hade nämligen den 6 december låtit enlevera sig av en nyligen från pommerska kriget återkommen officer, löjtnant Sabelhjerta. »Samma präst som vigde baron överste Horn och då mademoiselle Plomgren, har nu vigt detta ofelbart osälla paret», berättar Tessin vidare. »Fadren som om natten kom till brudhuset hotades, och i går var paret på comoedian och ställte sig på

[1] D. v. s. obetydliga försyndelser.

teatren gent emot konung och allmänhet likasom på trots och som vill de säja: 'Vad kan hända oss?'»

Baron Fredrik Horn, som Tessin på tal om den nya enleveringen nämner, försvarar han visserligen med att kommerserådet Anders Plomgren, hans svärfar, lär ha velat hindra sin nära fullmyndiga dotter i första giftet — hon var tjugofyra år — att lyfta sitt arv och gifta sig. Men Horn borde dock, tillägger han, ha gått lagliga vägar och i sista instans vädjat till konungen hellre än att ge ett så farligt exempel. Isen har brutits genom att hans djärva tilltag förblev ostraffat.

Tidens tilltagande moraliska slapphet torde ha oroat det gamla riksrådet ur mer än en synpunkt. Den sammanhängde med svensk förkärlek för »främmande folor och seder», ja, kanske med hela den nya inbrytande världsepoken. Bland de problem som sista hösten på Åkerö sysselsatte Tessin var även »huruledes ont eller gott lika som epidemice på en och samma tid sig över världen och till alla dess delar utbreder.»

Hur kritiskt inställd mot den nya tiden Tessin än är, i ett avseende finner han sig dock föranlåten att ge den ett gott vitsord. Egendomligt nog just uppe i Bellmanstiden gäller detta undantag dryckesseden. Men förhållandet synes ha varit att det omåttliga drickandet från att tidigare ha varit allmän sed även i högre kretsar nu mer och mer sjunkit ned till de skikt som speglas i Fredmans epistlar.

I parentes sagt förefaller det som om Tessin varit alldeles främmande för Bellmans diktning, fastän den gamle excellensen stod i beröring med hans far och på senare år hade hans förre informator poeten Ennes till sin huskaplan. Då han en gång mot slutet av sitt liv vid en jämförelse med Frankrike, där det »sjunges mycket och drickes litet», beklagar att vi äga, »få eller inga svenska dricksvisor», nämner han ej ett ord om Bellman, som ju redan på 1760-talet spelade en stor roll i Stockholmslivet och var känd och eftersökt i olika kretsar. Det hade dock legat nära till hands i detta sammanhang. Såvitt undertecknad

kunnat finna, nämnes Carl Michael inte en enda gång i Åkerödagboken.

För att återgå till Tessins yttrande om dryckesseden, som härrör från mitten av 1760-talet, innebär det dock inte något oförbehållsamt erkännande. Efter några satiriska ord om den dåtida salongskonversationen, slutar den gamle sedeskildraren med en ganska skarp snärt åt riksdagsklubbarna och deras politiserande dryckeslag.

»Jag har så ofta tadlat på vår tid; honom och sanningen till ära bör jag tillstå att ibland de förnämare nu drickes mindre än i min ungdom. Nu förtala vi vår nästa och avgöra helt nyktre viktiga frågor om moden, om acteurer som bäst spela deras roler, om lustresor, om picquenicquer, om masqueradebaler etc. etc. Det enda vi omtala på källare äro statsaffairer, rikets angelägenheter och rådets voteringar.»

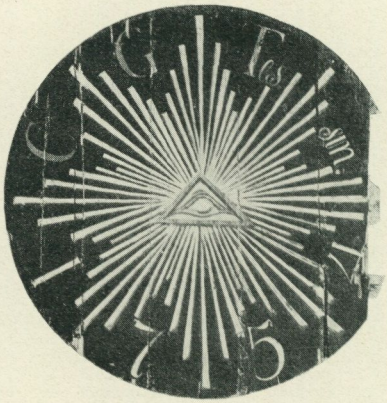

Fig. 7. Träskiva, imiterande ett ur, från Åkerö. Har förmodligen suttit antingen i gårdssidans runda takkupa — där nu sitter ett ur — eller i den runda gluggen i trädgårdssidans fronton. Foto Nordiska museet 1926.

ETT VIKINGAMINNE I NORDISKA MUSEET

Av Sune Lindqvist.

De i Nordiska museet samlade selkrokarna draga till sig besökarens uppmärksamhet både genom sin ståtliga mängd och genom den mångskiftande prakt, varmed de ofta formats. Det är tydligt, att skilda bygders och skilda tiders smak här tagit sig uttryck. Men en närmare granskning — varvid Sven T. Kjellbergs intressanta studie i Fataburen 1926 utgör en god vägledning — visar dock, att det rika materialet kan samlas inom ett tämligen begränsat antal huvudtyper, som var och en återkommer gång på gång i nya varianter, den ena föga avvikande från den andra. Man lockas till jämförelser, till uppställandet av släkttavlor och omvandlingsserier.

Men når man under sådana funderingar till den märkliga selkroken från Lom i Gudbrandsdalen — här avbildad å försättsplanschen och fig. 2, 5, 6 — komma alla systematiseringsförsök till korta. Det är en selkrok, enastående både till form och utsmyckning. Är den ett arbete från någon icke-norsk, ja icke-nordisk kultur, som på outgrundliga vägar råkat hamna hos den norske bonde, Torstein Sulheim i Lom, som år 1886 sålde den till museets uppköpare? Knappast, ty ej heller utanför Nordens gränser torde dess make vara att uppspåra, och dess

Vignett. Fig. 1. Ornamentiken på vagnskorgens vänstra långsida i Osebergsfyndet. Efter Osebergsfundet III.

ornament bära, som vi skola finna, påtagligt släkttycke med andra, som otvivelaktigt formats i Norden, och ej minst i Norge, låt vara under en tid, som ligger långt före de sekler, vilkas alstring eljest varit företrädd i de gömmor, som Nordiska museets samlare skattat. Lomkrokens egenart beror sålunda av att den formats icke i en annan bygd, utan under en helt annan tid än museets alla övriga selkrokar.

Hur länge ett dylikt träarbete under särskilt gynnsamma förhållanden kunnat bevaras, låter sig naturligtvis icke bedömas. Men att icke endast slumpen i detta fall befordrat livslängden, visar en närmare granskning av det material som använts. Selkroken är skuren av ett enda stycke fast, gott lövträ, till synes björk enligt bestämning av docent C. Malmström, och man har valt ett så säreget ämne, att fiberriktningen, såsom de å avbildningarna synliga småsprickorna m. m. torde visa, inom övre hälften oavlåtligt böjer av, beskrivande ungefär tredjedelen av en cirkelbåge, koncentrisk med den släta båge, som uppbär den rikt skulpterade kammen. Ingen limmad fog har sålunda äventyrat hållfastheten; ingen fara för brytning längs med fiberriktningen har förelegat.

Till klargörande av måtten må nämnas, att selkrokens största vidd utgör jämnt 50 cm., att den osirade båge, som ger stadga och sammanhållning åt det hela, mitt på är 4.5 cm. tjock och att de två under bågen utväxande byglarna svälla till en bredd av 7 cm. vid mitten av sina 19 cm. långa, nästan plana sulor, som uppenbarligen varit ämnade att stödja något helt annat än de runda läderkuddar, som nu äro fastspikade under dem. Den höga, rikt ornerade kammen har ursprungligen, såsom ännu längs kanten, mätt en tjocklek av 2 cm., men vid skärandet av alla djurkropparna ha de bottenplan, från vilka ömse sidors reliefbilder nu ses höja sig, försänkts till endast omkr. 0.6 cm:s avstånd från varandra.

Innan vi tränga dateringsfrågan in på livet, måste vi företa en närmare granskning av ornamentiken. Vi börja med den

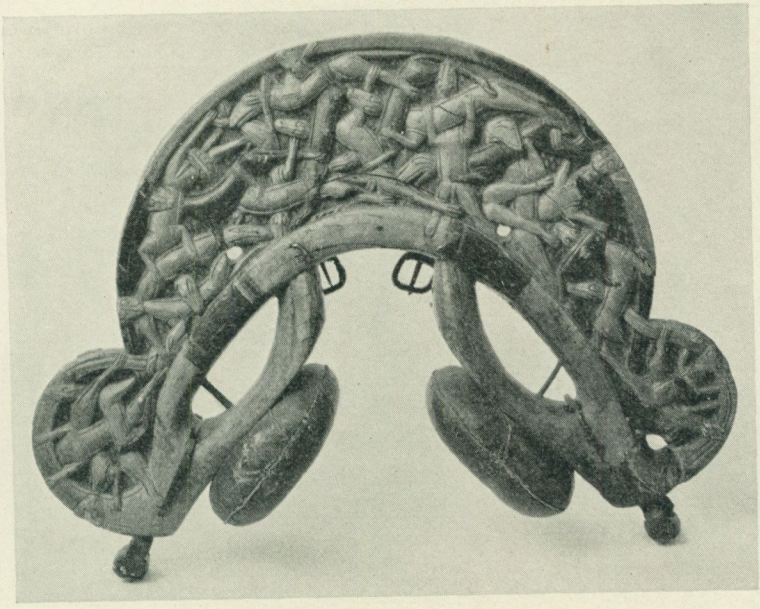

Fig. 2. Selkrok från Loms prästgäll, Gudbrandsdalen.

sida, som ryggremmen utgår från (se planschen). Ytterkanten till vartdera av de två smärre sidosegmenten har formen av en orm- eller ödle-kropp, som sträcker sitt huvud in över tillstötande hörn av det stora mittsegmentet. På motsvarande sätt utlöper det sistnämndas kantribba i halsar med bitande huvuden inom var sitt av sidosegmenten. I övrigt är ornamentiken uppbyggd av uteslutande fyrfotadjur. Klängande, klösande och ofta bitande, äro de sammanflätade till en besynnerlig härva, som tämligen jämnt fyller tillgängliga ytor. Inom det för åskådaren vänstra sidosegmentet ses endast två sådana djur, det ena med kattartat, en face vänt huvud; det andra har ett likadant, men det blir synligt endast från selkrokens kortsida.

Det för åskådaren högra sidosegmentet är något större och rymmer tre fyrfotingar, av vilka ånyo en träder huvudet genom

kantramen, så att det endast blir synligt från krokens smalsida, fig. 5.

Det stora mittsegmentet rymmer icke mindre än 17 djur. De urskiljas lättast, om man börjar i vänstra hörnet. Det ser ut, som om djurvimlet rörde sig i en kraftig ström, gående från detta till motstående hörn. Djuren vända i regel sina huvuden mot strömmen, de tyckas hålla sig fast med huvuden och framben, medan bakkropparna oftast flyta med strömmen och bakfötterna sålunda, likt svansarna, sakna fäste. Det enda djur, som undantagsvis är utsträckt tvärs emot strömriktningen, röjer tydligt sin känning av strömmens kraft, ty det hakar sig fast kring bålen av sin närmaste granne uppströms medelst bakdelen, som fördenskull blivit omvikt på ett allt annat än skönt sätt och kan följaktligen också det låta sina bakre extremiteter flyta med strömmen. På analogt sätt tänkas flera av de andra djuren haka sig fast med halsarna kring andra djurs bålar och vända då sina huvuden rätt mot åskådaren, medan övriga huvuden bita sig fast och då ses antingen i profil eller ovanifrån.

Ornamentiken på selbågens andra sida är föga avvikande. Även här ses två djur inom det mindre, tre inom det större av sidosegmenten och sjutton inom det mittre och även här går strömriktningen från mittsegmentets vänstra hörn. Två av djuren, det andra och femte i ordningen, ligga tvärs emot strömmen, det senare hakar sig fast med bakkroppen på samma osköna sätt, som redan beskrivits.

I fråga om alla djurens utformning observeras, att snidaren trots den rätt kraftiga reliefen icke nöjt sig med att enbart genom modellering ge de enskilda lemmarna distinkt form. Huvuden, halsar, bålar och extremiteternas grövre partier äro vanligen omslutna av smala lister, ett slags »upphöjda konturlinjer». Ej sällan ses även bogen, låret (åtminstone delvis), ja, t. o. m. svansen avgränsas från bålen genom liknande lister. Fötterna äro tretåiga, huvudena kattliknande, när de ses en face, men eljest, d. v. s. i profil eller ovanifrån sedda, mer långdragna, »drak-

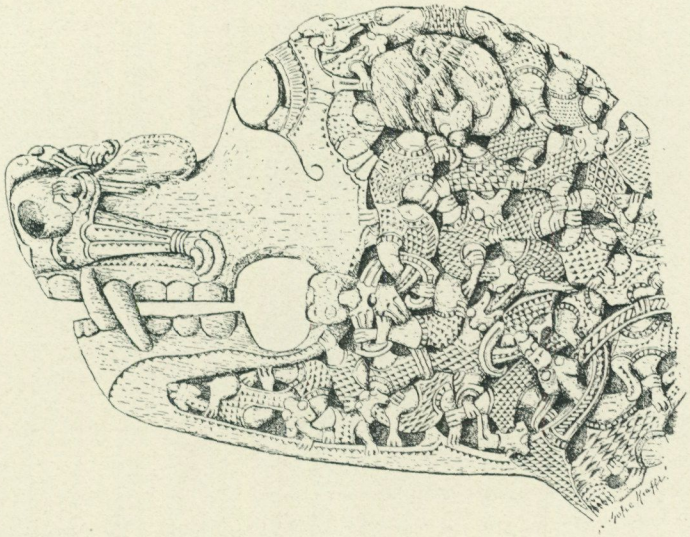

Fig. 3. Del av den »karolingiska» djurhuvudstolpen från Oseberg. Efter Osebergfundet III.

liknande». Kroppsställningen kan vara naturlig, men mången gång får bålen tänkas vriden (utan att detta skulpturalt betonats) i betraktande av extremiteternas egendomliga ställning.

Knivens arbete har kompletterats med penseln. Flertalet djur äro nu mörkgröna eller röda, flera andra ha varit gula, några synas ha varit bruna. Huvudena ha i regel gjorts vita, men ha emellanåt samma färg som sina kroppar. Eljest äro alla delar av ett djur så gott som alltid behandlade med en och samma färg. Färgläggningen har alltså utförts av en man, som fullständigt fattat skulptörens mening. Smala, röda linjer ha flerstädes anbragts, särskilt på huvudena, till komplettering av den summariska modelleringen. Intet hindrar, att målningen utförts av snidaren själv. Ommålning har ej förekommit. Att den vita och gröna färgen ännu äro tjocka, helt täckande, den röda åter vanligen så tunn att trästrukturen fullständigt framträder, medan det gula (och bruna?) så gott som helt försvunnit,

Fig 4. Bakre gaveln å vagnen från Oseberg
Efter Osebergfundet III.

motsäger väl icke deras samtidighet. Bågen, som ju saknar skulptural utsmyckning, och kammens överkant, ha styckats i flera långa fält, vart och ett bemålat med någon av de för djurbilderna använda färgerna. Även här växla alltså tunnare och tjockare färger på samma sätt som inom reliefen. Här och var, särskilt på selkrokens nedersta partier, är all färgbeläggning fullständigt avnött.

Bland selkrokar saknar den nu beskrivna som nämnt varje motstycke, detta både i form och ornamentik. Men bland träarbeten med andra uppgifter, särskilt inom det rika gravfyndet från Oseberg i Vestfold, kunna vi iaktta rätt goda analogier till dess ornament. Vi betrakta till en början den i fig. 3 återgivna delen av den s. k. karolingiska djurhuvudstolpen från Oseberg. Ett ramverk, som i viss mån erinrar om selkrokens tre cirkelsegment, omsluter även här ett gytter av om varandra slingrande, klösande, bitande fyrfotingar i hög relief. Djurkropparna äro dock mer knubbiga, deras lemmar ha behandlats med diamantsnitt i varierande mönster, varvid extremiteternas avgränsning från bålen ofta åstadkommits med lister precis som på Lomdjuren, ehuru naturligtvis också dessa lister å Osebergsarbetet blivit rikare utformade. Såsom ett flertal andra Osebergsarbeten tydligare visa, har användningen av dylikt diamantsnitt oftast gjort »de upphöjda konturlinjerna» nödiga eller åt-

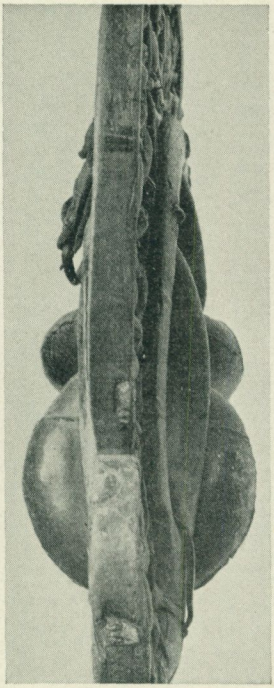

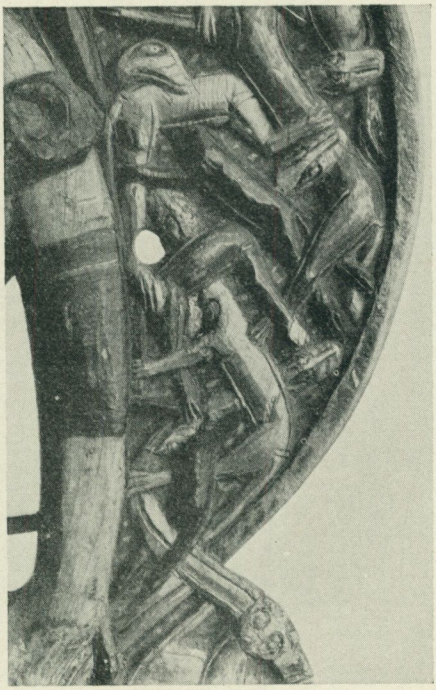

Fig. 5 och 6. Detaljer av selkroken från Loms prästgäll Gudbrandsdalen.

minstone ur redighetens synpunkt önskvärda. Kanske alltså Lombågens upphöjda konturlinjer skvallra om, att dess snidare stått i beroende av, ja, själv vid andra tillfällen utfört sådana arbeten, där denna rikare orneringsart tillämpats?

Av ej mindre intresse för vår jämförelse är dekorationen på den ståtliga vagn, som tillhör Osebergsfyndet. Vagnskorgens ena gavel, fig. 4, bär djur med långdragna, nästan bandformiga kroppar och med huvudena ömsom en face, ömsom i profil. Och dess ena bredsida, fig. 1, bär än mer långdragna djurgestalter, bitande, klösande och slingrande om varandra. Här ligger, tydligare än vad eljest gäller både om Oseberg- och Lommönstren, en klar komposition bakom. Man har tydligen

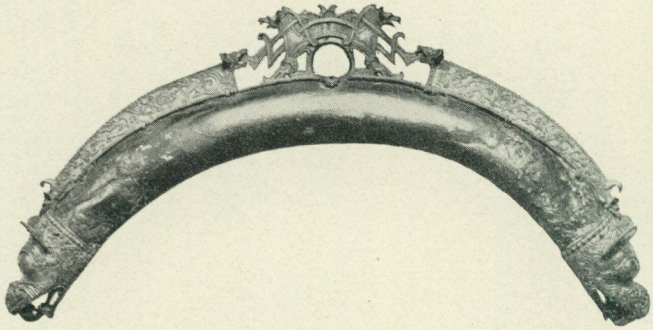

Fig. 7. Selkrok från Söllested. Nu i Nationalmuseet, Köpenhamn.

först skisserat upp än en snodd, än en fläta av två, resp. tre jämnbreda band och sedan styckat vart och ett av dessa band i delar, som förvandlats till djur genom tillsats av huvud och extremiteter. Observera, hur alla djur, som bildats av samma band, röra sig i samma riktning: vart och ett biter i bakdelen av ett framförvarande och trakteras på samma sätt av ett efterföljande. Vi möta sålunda också här en bestämd »strömriktning» och förstå utan vidare, att vad jag därmed betecknat endast uttrycker resultatet av ett bestämt tillvägagångssätt vid komponerandet av djurmönstren, gemensamt för Lom- och flertalet Osebergsarbeten, men långt ifrån karakteristiskt för all gammaldags djurornamentik.

Obestridligt är, att intet av de nu framvisade eller eljest förekommande Osebergsmönstren fullt motsvarar Lomkrokens ornament. De tre sinsemellan så starkt kontrasterande Osebergsmönster, som avbildats, torde dock kunna sägas omspänna ett variationsfält av sådan vidd, att Lomkroken ganska naturligt låter sig inpassas därinom. Hur rikt Osebergsfyndet än är, kan det naturligtvis icke visa oss allt, vad tiden förmådde. Selkrokens snidare var en personlighet för sig, men han sluter sig helt naturligt till den långa rad av mästare med vitt skilda kynnen och av starkt växlande förmåga, som gravfyndet bekantgjort.

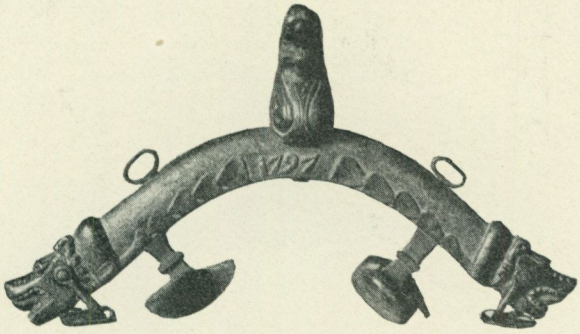

Fig. 8. Selkrok, antagligen från Sätersdalen, Norge.
Nordiska museet 49870.

Utan tvivel få vi beträffande vikingatiden räkna med avsevärda skillnader mellan den konst, som övades vid kungarnas hov, och den, som tillgodosåg de rena bondebygdernas behov. Att Lomkroken kvalitativt står lägre än de bästa arbetena i Oseberg och saknar den minutiösa detaljbehandling, som diamantsnittet givit de senare, kan därför lätt förklaras. Ur dateringssynpunkt äger denna skillnad dock en viss betydelse. De ledande, skapande konstnärernas alstring låter sig ju alltid datera vida lättare än efterbildarnas. Arbetena från Oseberg tillhöra i stort sett 800-talets förra hälft, men enklare arbeten i samma stil ha, av bronssmyckena att döma, tillverkats ännu långt fram i det följande århundradet. Då man vet, hur länge mången yngre stilart förmått hålla sig kvar i enskilda bondebygders träsnidarkonst, kunde det synas naturligt att sätta än vidare gränser för Lomkrokens tillkomsttid. För att en inom de ledande kretsarna övergiven smakriktning skall leva kvar i någon landsända, fordras emellertid, att den senare råkat i en viss isolering. Men det kan högeligen betvivlas, att 1000- och 1100-talets norska dalfören voro i så ogynnsamt läge. Allt vad vi veta om nämnda århundradens konstutövning — och det är som bekant ej litet, tack vare alla bevarade stavkyrkoportaler och kyrkliga inrednings-

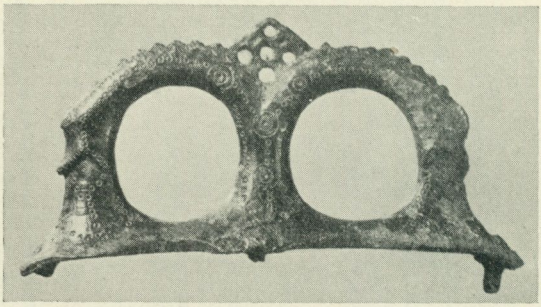

Fig. 9. Bronskrön till selkrok från vikingatid. Valsgärde, Gamla Uppsala s:n, Uppland.

föremål — talar avgjort däremot. Efter all sannolikhet har Lomkroken sålunda tillverkats och sirats före år 1000.

Det enda, som kunde synas tala häremot — och förmodligen detsamma, som nyligen föranlett en norsk författare att beteckna den som en kopia i vikingastil, antagligen från 1100-talet — är beskaffenheten av vissa bland de profilsedda djurhuvudena. De påminna onekligen mer om den begynnande romanska konstens omtyckta drakar — varpå kyrkan i Lom ger ett gott prov — än om någon av Osebergsstilens djurraser. En granskning av vissa metallarbeten, som härröra från norska kungshögar vid Borre och Gokstad, av samma art som Osebergshögen, ehuru yngre, gör det emellertid sannolikt, att om 900-talets norska träsnidarkonst vore känd i samma omfattning som 800-talets blivit tack vare Osebergsfyndet, så stode Lomdjuren ej heller i sist berörda avseende isolerade. 900-talet är m. a. o. det sekel, till vilket Lomarbetets tillkomst snarast bör förläggas.

Det är naturligtvis endast ur gravar o. dyl. gömställen i jorden, som vår kunskap om vikingatidens seldon eljest kan riktas med nytt material. På så vis ha vi i själva verket fått kunskap om två olika vikingatida selkrokstyper. Den ena är företrädesvis dansk och känd genom flera gravfynd, som alla tyckas tillhöra 900-talet. Dess beskaffenhet framgår i huvudsak av fig. 7,

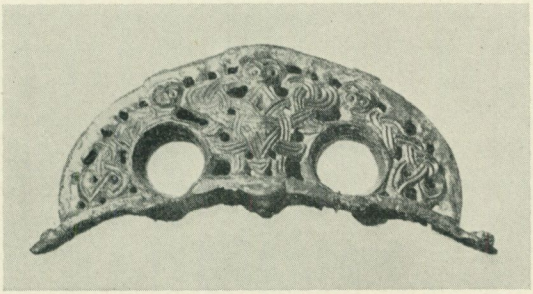

Fig. 10. Bronskrön till selkrok från vikingatid. Valsgärde, Gamla Uppsala s:n, Uppland.

i det att endast de ståndare eller byglar, som upplyft bågen över hästryggen, saknas.

Likheten med Lomkroken inskränker sig till att också de danska exemplaren bestå av en kraftig, svagt böjd båge, vilken efter hela sin längd uppbär en tunn, rikt ornerad kam (av metall). Men kammens mittparti är utformat till en dekorativt betonad inramning av hålet för en töm. Att endast *en* tömlöpa är anordnad, sammanhänger uppenbarligen med, att dylika selkrokar i regel hittats parvis och sålunda använts på parhästar. De två ytterligt trånga tömhål, som kunna iakttagas på Lomkroken, äro i motsats härtill alls ej dekorativt betonade. Deras vårdslösa utförande ger klart besked om, att något behov av dylika hål ej förelegat vid träarbetets utförande. Utan motstycken på Lomkroken äro också de kraftiga djurhuvuden, varmed de danska bågarnas ändar blivit utsmyckade.

Ehuru de enda säkert lokalfästade fynd, som innehålla dylika selkrokar alla äro danska, har typen utan tvivel intresse även för folken på den Skandinaviska halvön. Den i fig. 8 återgivna, med årtalet 1797 försedda selkroken från Sätersdalen (?) i Norge må vara tillräcklig som en antydan om typens vida spridning och användning i senare tider.

Från Sverige och Norge ha vi inga lika fullständiga selkrokar bevarade bland fornfynden, men väl en stor mängd bronsarbe-

ten, som tydligen utgjort krön till selkrokar. De äro alltid försedda med *två* hål — även när de hittats parvis i samma grav — och äro än så konstruktivt rena i formen som fig. 9, än så dekorativt överlastade som fig. 10. Den förra typen tillhör 800-talet, den senare 900-talet.

Denna under vikingatiden på vår halvö flitigt använda selkrokspryd nad synes icke ha lämnat något spår efter sig bland alla de svenska och norska selkrokar, som Nordiska Museet äger. Men en i Fataburen 1928 (sid. 77) meddelad teckning bekantgör ett hälsingländskt exemplar som troligen har intresse i detta samband. Det framgår dock ej av teckningen, om några av krönprydnadens genombrytningar tjänstgjort som tömlöpor. Tydligen är deras form bestämd av en önskan att ge det hela utseendet av tvenne på ömse sidor mittståndaren uppställda, mot varandra vända djur, omskrivna av en halvcirkelbåge.

Ehuru vi sålunda kunnat uppvisa två selkrokstyper, brukliga i Norden under vikingatiden, bevarar Lomkroken alltjämt sin särställning. I och för sig är detta förhållande väl icke nedslående, ty har man haft två olika selkrokstyper, kan man mycket väl ha känt och använt både en tredje och fjärde, utan att fynden givit oss kunskap därom. Frånvaron av ursprungliga tömhål på Lomkroken är emellertid en omständighet, som icke utan vidare bör lämnas ur sikte. Intet spikhål skvallrar om, att dess kam förhöjts medelst någon nu förlorad metallprydnad, och öppningarna i dess byglar synas ha kommit alltför nära hästryggen för att lämpligen kunnat tjäna som sådana.

Under sådana förhållanden torde det vara berättigat att uppställa en ny fråga: Har Lomföremålet från begynnelsen ämnats till selkrok? Lika ofrånkomligt, som att det senast använts som sådan, är att dess nuvarande remtyg icke äro ursprungliga. Det råa sätt, man valt att fästa spikar och krampor däri, bryter alltför skarpt mot sirligheten i träsnideriet.

Vi erinra oss därför, att selkroken på hästryggen växlar med sadeln och att mången selkrokstyp nästan kan karakteriseras som en förkrympt sadel. Av sadlar känna vi genom svenska

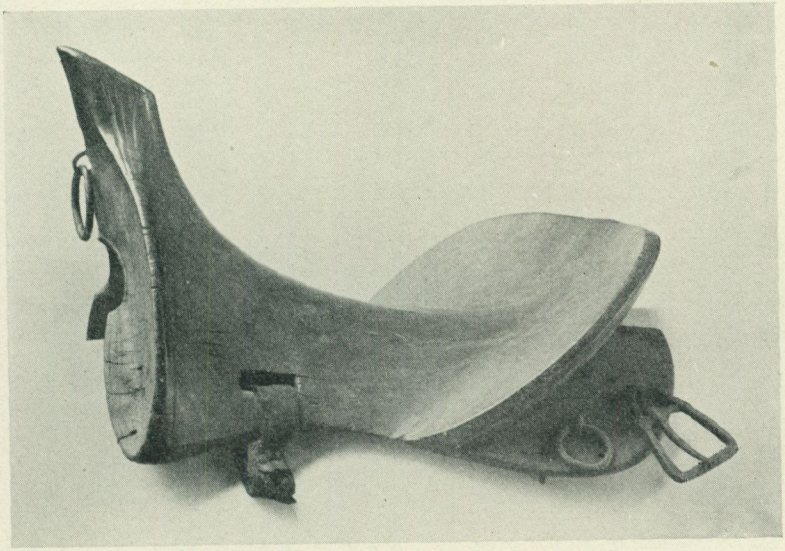

Fig. 11. Sadel från Vangens s:n, Hardanger, Norge.
Nordiska museet 15,464.

fynd alltifrån 400-talet en typ, den s. k. klövjesadeln, vilken är sammansatt av två liggande bräden, som löpa parallellt på ömse sidor om hästens ryggrad, och av två dem sammanbindande vertikalställda karmar, varav den bakre väl helst är svängd, för att ge ryttaren bekvämt stöd, medan den främre mycket väl kan vara plan, likt Lomträt. I själva verket synas de långa sulorna under Lomarbetets byglar vara vida bättre ägnade att ligga an direkt mot breda sadelbräder än mot vare sig sådana kuddar, som nu fästats på dem, eller andra kända selkroks-typers motsvarigheter härtill. Att sulorna, såsom fig. 5 visar, skjuta längre ut å föremålets ena bredsida än å den andra, finner väl också i förra fallet sin naturligaste förklaring.

Nu böra vi emellertid icke heller lämna ur sikte, att lutningen mellan byglarnas sulor är något spetsigare än en rät vinkel, medan motsvarande vinkel eljest hos såväl selkrokar som sadlar så gott som alltid är trubbig. Anledningen är utan tvivel den,

att Lomarbetet avsetts för placering långt fram på en fordom mera allmän, men numera endast i Västnorge förekommande hästtyp, utmärkt av en mycket bred, hög manke. På gamla teckningar återges dylika hästar med en nästan triangulär bål, fig. 14.

Bland det norska Vestlandets sadeltyper finns det också en, som påtagligen är avsedd just för sådana hästar, fig. 11. Den

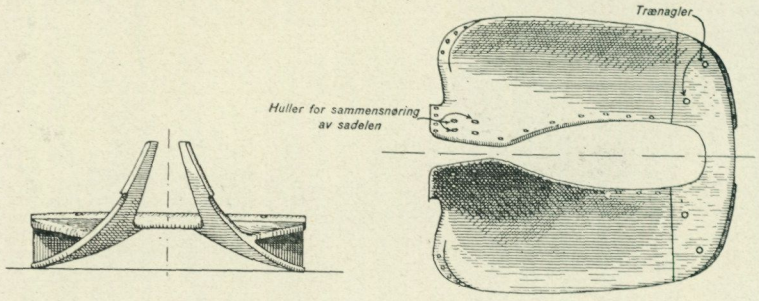

Fig. 12. Osebergsfyndets sadel från framsidan och uppifrån. Efter Osebergfundet II.

uppges i senare tid alltid gjord av björk ur ett block. Men Osebergsfyndet visar, att i huvudsak likartade sadlar under vikingatiden sammansattes av flera delar. Den i fig. 12 återgivna rekonstruktionen vilar på endast ofullständigt bevarade fragment. Egendomligt nog skulle de två i längdriktningen gående delarna endast baktill ha varit fast förenade med ett tvärstycke av trä, försett med två pluggar i vardera ändan. Framtill skulle sidostyckena ha varit förbundna endast genom snören, trädda genom fyra hål å vardera sidan. Är en sådan konstruktion hållbar, har den valts för att ge sadeln elasticitet och sålunda bevara en viss rörelsefrihet åt hästens manke. En välbehövlig förstärkning kunde dock ha ernåtts, om de i sadelns framändar anbragta snörena gått genom byglarna till en karm av Lomträts art. Hela utformningen av dess byglar synes just beräknad för en dylik placering. Så anbragt, skulle kammens rika ornamentik ju också komma till sin fulla rätt.

Fig. 13. Beslag till sadel, av förgylld brons, folkvandringstid. Castel Tronino, Italien.

Det vore emellertid ogörligt att placera Lomträt direkt på Osebergsadeln. Den senare är nämligen inrättad så, att ryttaren suttit ungefär som på en stol, med vågräta lårben, fig. 14, och dess längd är så obetydlig, att hans knän otvivelaktigt skulle ha besvärats av Lomträts stora bredd. Detta förutsätter sålunda en sadel av något varierad typ, antingen längre eller kanske snarare sådan, att den låtit ryttaren hålla benen på ett sätt, som närmare överensstämmer med det nu brukliga.

Med ledning av Rune Norbergs uppsats »Om förhistoriska sadlar i Sverige» (Rig 1929) kunna vi lätt överblicka, vad Norden eljest bevarat av arkeologiskt sadelmaterial. Intet härav, vare sig från folkvandrings- eller vikingatid, synes dock ägnat till sammanställning med Lomträt. Men följa vi författarens anvisningar rörande de präktiga sadelbeslag av guld, som hittats i italienska germangravar från 500- och 600-talen, få vi en ny anknytningspunkt. Dessa rikt sirade guldplåtar, vilka i origi-

nalpublikationerna utan närmare motivering uppges ha tillhört sadlarnas främre karmar, ha verkligen en form och gruppering, som i stort motsvarar Lomträts tredelade kam. Ehuru sådana beslag i ett par tillfällen upptagits ur oplundrade gravar, föreligga aldrig fler plåtar än dem, som behövas för utsirningen av ena (främre?) sidan av *en* karm. Sannolikt ha sålunda också dessa folkvandringstidssadlar saknat bakre karm.

Vår undersökning av den märkliga selkroken från Lom är härmed lyktad. Den har icke länt till många säkra, definitiva resultat. Det säregna forntidsminnet gömmer alltjämt på många hemligheter, som måhända först genom framtida utgrävningar skola bliva till fullo avslöjade. Tydligt är emellertid, att det öppnar vida perspektiv bakåt. Självt förskriver det sig efter all sannolikhet från vikingatiden (900-talet) och är sålunda avsevärt äldre än alla andra, i Norden ständigt ovan jord bevarade seldonsdelar. Men har det, såsom jag förmodar, ursprungligen tillhört en sadel, leder det blickarna ännu längre bakåt, till folkvandringarnas äventyrsfyllda tid, då verkliga träsadlar för första gången togos i bruk inom vår världsdel.

Fig, 14. Smycke av silver, vikingatid. Fynd på Björkö.

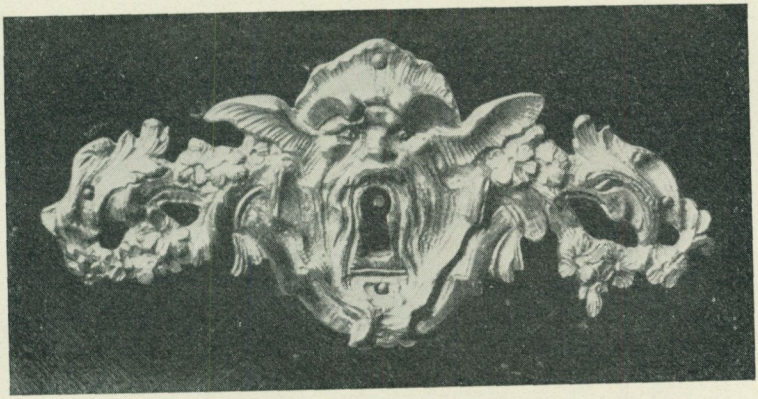

CHRISTIAN LINNING

Möbelsnickaren som konstnärsindivid eller skråbroder.

Av Sigurd Wallin.

När man vill göra sig närmare bekant med en viss historisk företeelse — även om det ej är något mer betydelsefullt än ett litet avsnitt av möbelhistoria — vill det så lätt hända att man glider in i det väl uppgångna spår, som leder till personkunskapen, sökandet efter personerna, som gjort föremålen, och sökandet efter deras individuella egenart. Attribuerandet till bestämda mästare är icke förbehållet enbart den stora konsten; det gäller minsann allt för ofta att även rörande byråar och bord det första och angelägnaste kravet är »to put a name on it».

Personbestämningen är ju också långt ifrån att förakta, då det gäller att komma en periods produkter och arbetssätt nära inpå

Vignett. Fig. 1. Nyckelskylt av förgylld brons, av typ som ofta förekommer på Christian Linnings möbler.

livet, men det har som alltid sin betydelse, att personbestämningarna verkligen äro grundade på en någorlunda fast sannolikhet, och att icke de tillfälligt nog så nyttiga arbetshypoteserna överleva sig själva och bli bestående som obevisbara trossatser.

Christian Linning är ett snickarenamn, som ofta nämnes, när det är tal om svenskt möbelsnickeri från rokokons period. Hans namn ser man ej sällan skrivet på rokokomöbler av god kvalitet och hans verksamhetstid som mästare i Stockholms snickareämbete omspänner gott hela den period då rokokostilen behärskade vår modevärld. Årtalen 1744 och 1779 beteckna Christian Linnings mästareblivande och hans död, och man torde ha ganska väl grundade skäl att betrakta 1750- och 1760-talen som rokokotidens mest oomstridda tid här hos oss och 1770-talet som den övergångsperiod, då rokokoformerna väl leva kvar i full kraft, men leva tillsammans med den gustavianska stilens alster. På samma sätt kan man också tala om rokoko i Sverige på 1740-talet, då stilen redan hade fått ett starkt fotfäste i det intensiva arbetet på Stockholms slotts inredande, men såvitt det är möjligt att fixera några gränser, torde man vara berättigad att betrakta detta årtionde vad den allmänna formkulturen beträffar som behärskat av barockstilen i dess senaste formvarianter.

Christian Linnings signatur skulle man alltså ha anledning vänta att få se, utom på möbler i rokoko, även å sådana både av senbarock och tidigt gustaviansk art. Det kan därför förefalla förvånande, att det så gott som undantagslöst är på rokokopjäser den förekommer, och att den såvitt jag vet ej varit läst på någon gustaviansk möbel. Detta gäller, även om man bortser från de olika uppfattningar som varit företrädda rörande vilka signaturer som tillhöra den ifrågavarande mästaren. Han har ofta signerat sina möbler genom att med bläck skriva »af Linning» stundom följt av ett årtal. Men det händer också att pjäsen utom denna påskrift bär en stämpel med bokstäverna C L N. Av dessa båda former för signering, som tidigast observerats var för sig på olika pjäser, blev den senare tydd såsom stämpel

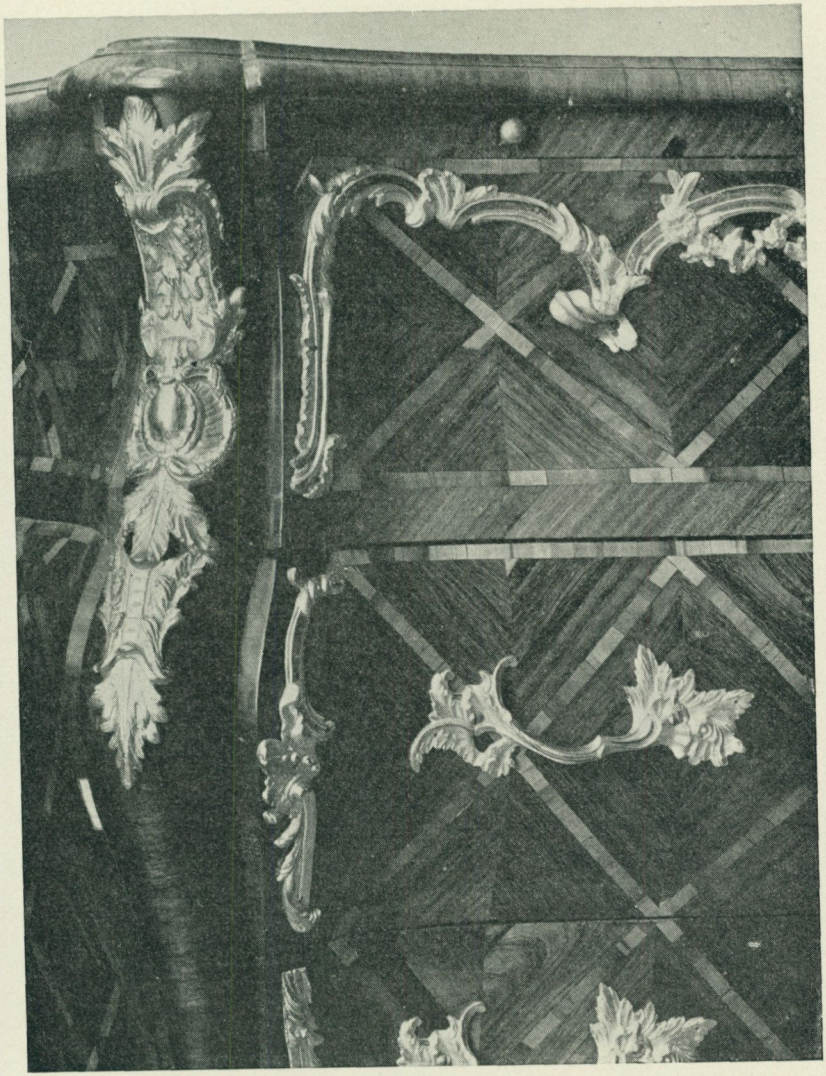

Fig. 2. Detalj av byrå av Christian Linning, visande rutinläggning och förgyllda bronsbeslag. Nordiska museet 34,690

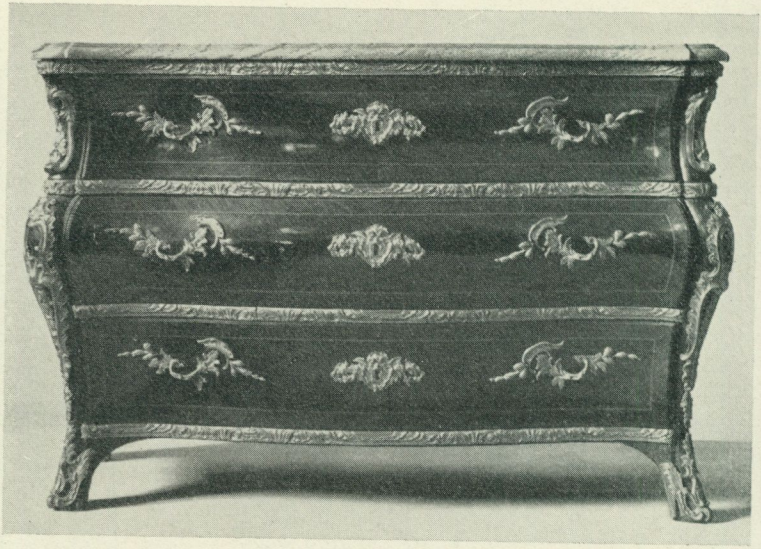

Fig. 3. Byrå av Christian Linning. Nordiska museet 47,799.

Fig. 4. Byrå av Christian Linning 1760. Nordiska museet 34,690.

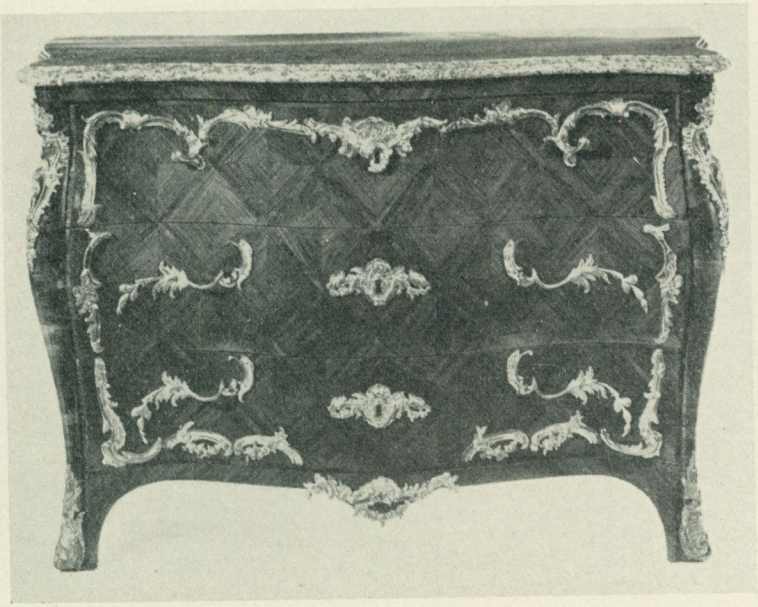

Fig. 5. Byrå av Christian Linning. Nordiska museet 156,782.
Dessa tre Linningbyråar i Nordiska museets samlingar representera tre stadier i utvecklingen från senbarocka former till fullt genomförd rokoko.

för en annan Stockholmssnickare, Ludvig Neijber. Men sedan stämpeln blivit funnen tillsammans med påskriften har det varit klart, att den är att tolka som Christian *Linn*ings initialer, och efter hand ha därefter de med C L N stämplade möblerna blivit betraktade som Linnings arbeten.

Den som gjorde dessa iakttagelser och observerade de första dubbelsignerade Linningarbetena var Gustaf Upmark. Under sina många besök på svenska herrgårdar och i andra hem och samlingar hade han tillfälle att se och studera en mångfald alster av svensk konstslöjd från äldre tid, och det var givetvis hans avsikt att efter hand i en eller annan form meddela dessa sina många kunskaper, sammanställda på mer systematiskt sätt än vad som lät sig göra i de tid efter annan utkommande gårdsmonografier han skrev i verket Svenska slott och herresäten.

Den sammanställning av Christian Linnings arbeten, som han länge var betänkt på att meddela, fick han tyvärr icke tillfälle att utföra. Hans kunskaper ha därför blivit utnyttjade blott i andra hand och införts i facklitteraturen främst genom arbeten som utgivits från Nordiska museet. Det vore därför avsikten att genom dessa rader göra en kort sammanfattning av det, som i denna sak blivit känt genom Upmarks forskningar, och söka förklara de olikartade uppgifter om arbetenas ursprung, som facklitteraturen nu innehåller.

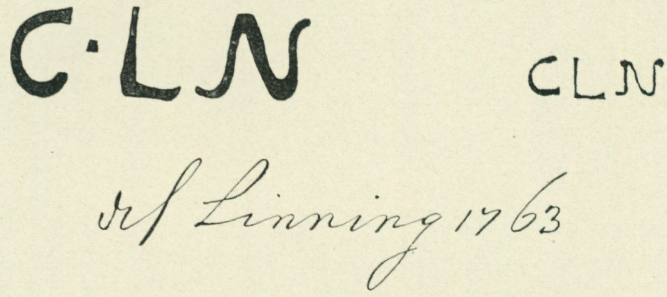

Fig. 6. Christian Linnings initialstämpel i två varianter samt ett exempel på hans skrivna signatur.

I andra delen av det stora planschverket »Konstsamlingarna å de svenska kungliga slotten», 1900, meddelade John Böttiger som pl. 147 tvenne rokokobord av ganska närsläktade former, båda uppställda i Drottningholms slott. Det ena bordet är signerat med påskriften »af Linning 1763», det andra med stämpeln C L N, vilken författaren tydde som sannolikt angivande Carl(?) Ludvig Neijber. Denna medlem av en känd snickaresläkt i Stockholm var mästare från 1756 till 1798. I boken om Haupt hänförde Böttiger därpå alla med stämpeln C L N signerade möbler till Neijber, och till Christian Linning dem som buro påskriften »af Linning», oftast följt av årtal. Denna tydning av signaturerna följdes därefter och finnes tillämpad i facklitteratur av skilda slag, såsom Upmarks bok om möbler i Nordiska museet, utgiven 1912—13, m. fl. arbeten långt fram på 1920-talet. Se-

Fig. 7. Byrå av Christian Linning, signerad dels med den större initialstämpeln, dels med påskriften »af Linning 1763», Grönsö.

dan upptäckten av föremål med den dubbla signeringen av både stämpeln C L N och Linnings påskrift givit visshet om, att denna stämpel borde tydas som Linnings, ha alltså ett antal möbler, som tidigare publicerats som arbeten av Ludvig Neijber, blivit bestämda som tillverkade av Linning. Olägenheterna av dessa motsägande uppgifter i facklitteraturen torde man lätt kunna neutralisera genom att betrakta samtliga signerade arbeten av Neijber och Linning såsom verk enbart av den senare. Ty genom att initialstämpeln med C L N fråntages Neijber, blir intet signerat arbete över åt denne mästare. Det torde också vara ovedersägligt att dessa tre initialer passa väl på Christian Linnings namn, då 1700-talets sed att för tillnamnet

Fig. 8. Byrå signerad med Stockholmssnickaren Nils Dahlins stämpel. Bukowskiauktion hösten 1927.

bruka stavelseinitialer är mycket allmän. För Ludvig Neijber (eller Neijbert) den yngre borde samma bruk medföra initialföljden L N B och särskilt initialen C medför svårigheter, då handlingarna ej känna annat förnamn för honom än Ludvig. Ehuru stämpeln C L N, omväxlande förekommer i ett par olika varianter, åtminstone en större och en mindre, torde den alltså i samtliga fall böra tolkas som Linnings.

Ser man nu på de grupper av möbler, som genom dessa signaturer sammanförts under Christian Linnings namn, så skall man finna, att de utmärka sig för en ganska klart framträdande samhörighet till typerna eller kanske snarare till den allmänna karaktären. Det är ju i allmänhet ingen svår uppgift att skilja svenska rokokomöbler från utländska, och bland svenska

Fig. 9. Byrå signerad med Christian Linnings stämpel och påskriften »af Linning 1764». Bukowskiauktion hösten 1930.

ebenistarbeten erbjuder det icke heller något större problem att urskilja de Stockholmska yrkesmännens arbeten från det övriga landets produktion. Men att sedan gå ännu ett steg längre och dela upp det Stockholmska beståndet efter verkstäder eller mästare, torde vara en kinkigare uppgift. Signaturerna äro därvid utgångspunkten och rättesnöret, och de lärdomar de ge underlätta i många fall bestämningar av exemplar ur det stora flertalet möbler, vilka sakna signering. Men i andra fall verka signaturerna avskräckande gent emot ett tvärsäkert attribuerande efter typ, ty de visa stundom, att precis samma möbeltyp kan ha framställts samtidigt i ett par olika Stockholmska snickareverkstäder. Och vidare äro de genom signaturer kända mästarna från perioden blott ett fåtal gent emot den stora mängd, vilkas

arbeten vi ej på detta mekaniska sätt kunna särskilja från de andras. Genom att göra attributioner blott och bart efter typlikhet löper man alltså risken att inom en typgrupp inordna flera i övrigt okända mästares arbeten under en mästares namn, vilken hört till det fåtal som mer regelbundet begagnade signatur. I fråga om den samlade stocken av arbeten med Linnings signatur blir man emellertid i första hand frestad att konstatera, att den bestämda inbördes likheten ger vid handen, att denne mästare utbildat och odlat former, som blivit hans verkstads uteslutande egendom. Ett något närmre skärskådande av förhållandena är under sådana omständigheter motiverat och kan för den detaljintresserade innebära en viss lockelse.

Som den Linningska verkstaden upplevat rokokoperioden i dess fulla utsträckning, böra dess samlade arbeten inom sig rymma prov på rokokostilen i dess olika utvecklingsstadier, alltså ett gott material för den, som har böjelse för ett typologiskt betraktelsesätt. Det visar sig också att redan det urval av tre stycken signerade Linningbyråar, som finnes i Nordiska museets samling, med fördel kan framföras som en kort men uttömmande typserie för rokokobyråns formutveckling från barockens gränstrakter till fullt utbildad och genomförd rokoko. Det blir en förträfflig illustration till den formutveckling, som Upmark med klar och konsekvent tillämpning av typologisk metod påvisat just för denna stil. Den första byrån står barocken nära, först och främst genom en viss massiv tyngd, vidare genom profilens uppdelning i en konkav och en S-formig sväng, vilket är en karakteristiskt senbarock linje, samt slutligen genom fasadens horisontalindelning med varje låda strängt skild från den andra genom en rak bronslist. Den andra byrån bibehåller samma profillinje av barocktyp med en bestämt markerad skillnad mellan den övre kortare svängen och den undre långa, sammanfallande med gränsen mellan de två översta lådorna. Men mellan de båda nedre lådorna är gränsen i möjligaste grad utplånad genom en tunn fog och ett genomgående rutmönster. Och slutligen är hela fasaden inramad av en krans av förgyllda brons-

Fig. 10. Byrå av Christian Linning. Bukowskiauktion våren 1919.

beslag, som sluter sig kring alla lådorna, här nu skenbart bruten, därigenom att ett beslag nedtill bortfallit. Samma krans av beslag inramar hela fasaden å den tredje byrån, men där har barockprofilen med dess markerade avbrott i båglinjen övergivits för en fullt genomförd rokokoprofil, som i en lättflytande kurva löper ända uppifrån och ned. Och den förut av avsatsen i profilen följande markeringen av översta lådan som ett led för sig i fasaden har bortfallit, så att inläggningens rutmönster kunnat breda sig över en enhetlig fasadyta, vars lådskarvar äro avsedda att för ögat helt utplånas.

Genomgår man de pjäser, å vilka påskrivna årtal finnas, fördelade som de äro över perioden 1760—1770, finner man visserligen icke i den kronologiska följden någon sträng tillämpning av den nyss presenterade typologiska serien, men detta

Fig. 11. Sekretär med snedklaff, av Christian Linning. Privat ägo.

behöver icke betyda annat än att, sedan en typ framkommit, den fortsatt att utföras även sedan andra och senare utvecklingsformer framställts.

Trots olikheterna i typ hos museets tre Linningbyråar kommer man nog lätt till den slutsatsen, att de äga en utpräglad nära samhörighet i formspråk och allmänkaraktär, som gör att man redan av detta urval finner sig kunna tydligt uppfatta den Lin-

Fig. 12. Byrå med snedklaff, av Christian Linning. Konsthandeln våren 1929.

ningska verkstadens särkaraktär. Med smärre eller större variationer återfinnes också just denna särkaraktär hos flertalet av de övriga byråar som bära Linnings signatur.

Det kan under sådana omständigheter verka en smula avkylande på glädjen över detta fast och pålitligt uppbyggda resultat, om man bredvid dessa Linningska byråar ställer en annan Stockholmsk rokokobyrå och efter att ha konstaterat, att den i

alla väsentligheter och in i detaljerna är en typisk Linning, finner den i stället vara signerad av Nils Dahlin, en Stockholmsmästare, vars framstående skicklighet man har tillfälle att beundra i förträffliga rokokoarbeten och i några mycket fulländade gustavianska pjäser. Det torde vara förlåtligt, om man inför ett dylikt konstaterande måste besluta sig för att tills vidare fasthålla vid den åsikten, att de förekommande möbeltyperna icke utan vidare få betraktas som vissa mästares individuella egendom, utan snarare som modeformer, vilka kunde beställas och utföras lika väl i den ena som den andra av de verkstäder, vilka helt behärskade den yrkesskicklighet som tidssmaken krävde.

Jar har här för att betona detta förhållande ställt emot varandra den omtalade byrån av Dahlin och en ungefär lika stor byrå av Linning, båda reproducerade efter likartade och i samma perspektiv tagna fotografier ur Bukowskikataloger. Man kan väl finna detaljolikheter mellan pjäserna men knappast så framträdande individuella drag, att man kan komma ifrån ett starkt intryck av att det här gäller, att två samtida mästare i samma snickareämbete gjort arbeten av en och samma art. Typen har således ej uppfattats som en viss mästares eller verkstads egendom. En annan mästare eller verkstad har tydligen fritt kunnat arbeta efter samma skema. Det står blott öppet att gissa på, huruvida en ritning betraktades som stadens snickareämbetes gemensamma egendom eller om det var så, att en typ, som lanserats av en mästare, obehindrat kunde efterbildas av en annan. Då Nils Dahlin i detta fall blivit beslagen med att ha gjort en byrå i Christian Linnings kända typ, kan det ha sitt intresse att se en Linningbyrå — här ovan återgiven som fig. 10 — vilken ganska bestämt skiljer sig från den här framhållna »Linningtypen» men däremot är ganska nära besläktad med de byråar, som stundom förekomma med Dahlins signatur. Dennes rokokoarbeten äro långt ifrån så vanliga som t. ex. Linnings, och jag är därför icke i tillfälle att här bestyrka mitt påstående om denna omvända parallell Linning — Dahlin genom en bild av en Dahlinsk byrå av det jag framhållit som Dahlins typ.

Fig. 13. Byrå av barocktyp, av Christian Linning. Skokloster.

Dessa här framdragna exempel synas mig nu mana till en bestämd försiktighet vid attributioner av osignerade möbler. Vore det så att möbelsnickarnas inventioner, deras modeller eller ritningar, betraktats av ämbetsbröderna enligt den modärna uppfattningen om konstnärlig äganderätt, borde ju sådana fall som de ovan behandlade ej kunna förekomma annat än rent undantagsvis. Nu äro de emellertid ej ovanliga, utan tvärt om kan samma företeelse påvisas i många andra exempel av jämförbart slag inom möbelsnickarnas yrke. Det ser därav ut som om mönsterförrådet snarast kan betraktas som en snickareämbetets gemensamma egendom. Indicierna äro i varje

fall så starka, att en undersökning av detta förhållande vore av intresse. Det ges en jämförelse — om den ock kan sägas vara i viss mån haltande — inom ett annat yrke i Stockholm, nämligen tenngjutareämbetet. Där arbetar man ju ej efter ritningar, utan produkterna stöpas i formar, och dessa metallformar äro de ojämförligt dyrbaraste ingredienserna i tenngjutarens verkstadsutrustning. I den gemensamma ekonomiens intresse ha tenngjutarna slagit sig ihop om ett förråd av dylika formar. Man äger t. o. m. kvar tennbrickor, på vilka respektive mästare utkvitterat formar till lån genom att slå sin stämpel på brickan. Man bör alltså ej förvåna sig, om man finner två fullt lika tennkannor stämplade av två olika Stockholmsmästare. Skulle det vara orimligt att tänka sig, att ett liknande system i efter förhållandena lämpade former varit rådande hos möbelsnickarna. Skråmästaren torde ej obetingat böra betraktas som en individuell konstnärspersonlighet; snarare skulle man ha anledning att räkna honom som i första hand en god skråbroder, som delägare i ett kooperativt företag, stadens ämbete med gemensamma affärsintressen och enhetlig tillverkningskontroll. Därav den relativa enhetligheten inom produktionen från Stockholm och den relativa svårigheten att inom Stockholmsproduktionen urskilja mästarindividerna.

Dessa antydningar ha, hoppas jag, varit tillräckliga för att rikta uppmärksamheten på en hantverkshistorisk fråga. Någon biografi över snickaremästare Christian Linning har det ej blivit, och detta har ej heller varit avsikten. Hans talrika arbeten skulle vara värda att sammanställas i ett fylligare urval än här gjorts. Utom de pjäser, som speciellt tjänat ovanstående funderingar, ha här avbildats ett par andra rokokopjäser för att exemplifiera andra möbelmodeller bland verkstadens alster. Och slutligen anföres en bild av en byrå i en tidigare stil än rokokon, en barockbyrå som befinner sig på Skokloster, till typen det tidigaste hittills kända arbetet av Christian Linning.

»SPÖGUBBEN» FRÅN INGELSTAD

En värendsk Kopparmatte och dess förebilder.

Av Fridolf Wildte.

För snart hundra år sedan skrev någon, på tal om avskaffande av det då ännu brukade spöstraffet, att om man på landet varseblev en större isolerad byggnad med en därbredvid fristående stolpe försedd med vidhängande järnring, kunde man vara säker på, att man hade framför sig ortens tingsställe med dess skampåle. Denna skampåle var ett lika nödvändigt komplement till tingsstället som klockstapeln till kyrkan, och den skulle, liksom galgen, ständigt vara till skräck och varnagel för dem, som icke aktade uppå lagens bud. Sextonhundratalet — det århundrade, som främst skapat våra tingsställen och exekutionsplatser — såg i straffets offentliga verkställande ett utmärkt medel att avskräcka från brott. Självfallet var tingsstället, dit menigheten talrikt

Vignett. Fig. 1. Tore lång i Skänninge. Ur Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken, 1555.

samlades vid tingen, den lämpligaste platsen för denna offentliga verkställighet. Domböckerna lämna talrika exempel härå. Vedens häradsrätt i Västergötland beslöt vid hösttinget 1666 uppföra »ny galghe och kååk, så wähl till justitiens behoff som mången wanartigh till skreck och effter syn». Och Gudhems dombok 18/1 1692 berättar, hurusom vid en avrättning en nioårs flicka dött av förskräckelse.

Djupt har också skräcken för rättsskipningen trängt in i vårt folks medvetande. Ännu i våra dagar förnimmer man spåren därav. En gammal man berättar, att han i sin barndom en gång fått följa med sina föräldrar till tingsstället i hans hembygd i Västergötland. Full av nyfikenhet hade han frågat sin mor ett och annat om tingsstället och det som där tilldrog sig. Hans mor hade då svarat honom: »De ä inget å tala om, de ska du be Gud bevare dej ifrån.»

Skampålen — även kallad kåken, spöpålen — bestod vanligen av en i jorden nedslagen påle, försedd med en järnring eller järnkedja för brottslingens fastbindande — således en mycket enkel och konstlös anordning. En sådan påle från Husby i Dalarna förvaras i Nordiska museet, fig. 2. Emellertid finnas exempel på att skampålarna försetts med symboliska figurer. Några sådana figurer från städer äro kända samt åtminstone en från landsbygden, den s. k. »spögubben» från Konga härads tingsställe Ingelstad, beläget i hjärtat av Värend, strax söder om Växjö.

När tingsstället för några år sedan flyttades till Växjö tillvaratogs och restaurerades »spögubben», som i många år legat undangömd å tingshusets vind. Den är nu uppställd i vestibulen till häradets nya tingshus i Växjö, fig. 3. »Spögubben» — så kallas figuren allmänt — är skuren i trä och har den mycket ansenliga längden av 145 cm. Den således i nära kroppsstorlek utförda figuren framställer en man med ganska skräckinjagande drag, som i högra handen håller en spöknippa. Klädedräkten är, sånär som på huvudbonaden, omisskännligt karolinsk. Den åtknäppta rocken med dess uppvikta skört, bältet, hand-

skarna och de höga kragstövlarna, allt detta tillhör karolinens uniform. Rocken är också målad i blått med gula knappar. Huvudbonaden är emellertid något förbryllande. Mest liknar den en spetsig hjälm, ehuru den väl snarare skall föreställa en toppluva.

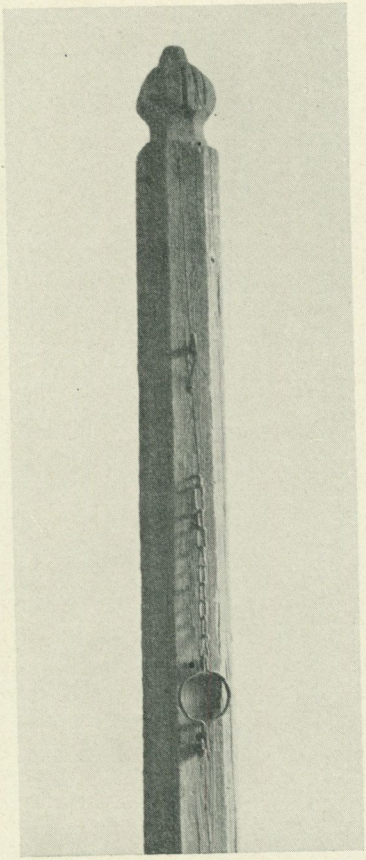

Fig. 2. Övre delen av spöstock från Husby, Dalarna. Nord. mus. 25,654.

Förre tingshusvaktmästaren Sven Elof Streling i Ingelstad har berättat följande om »spögubben». Streling har varit tingshusvaktmästare i trettiofyra och ett halft år före tingsställets förflyttning till Växjö 1926 och hans fader i mer än tjugosju år före honom. Han hade hört av sin far, att »spögubben» varit uppsatt å taket till en nu riven häktesbyggnad, som legat vid korsvägen några hundra meter väster om tingshuset. Mitt emot häktet, i en ekhage på andra sidan vägen, hade spöpålen haft sin plats. Strelings far hade hört av en gammal gubbe, som kallats »Märemassen» och som dött för omkring trettiofem år sedan, att dennes farbroder skulle förfärdigat »spögubben». Om det varit efter någon äldre förebild visste han dock ej. I senare tid, berättade Streling vidare, hade »spögubben» fått tjänstgöra som måltavla vid fälttjänstövningar. Den bär också tydliga märken efter denna sin förnedringsperiod!

Man kan taga för givet att vår sagesmans fader sett spöpålen

eller kåken användas, ty spöstraffet avskaffades icke fullständigt förrän 1855, som förvandlingsstraff dock redan 1841. Enligt Streling skulle »spögubben» icke haft sin plats å spöpålen utan å häradshäktet. Även om denna uppgift är riktig — ett minnesfel *kan* dock föreligga — torde man kunna utgå från att figuren *ursprungligen* haft sin plats å spöpålen. Den har också fått sitt namn efter den, som verkställde spöstraffen, spögubben.

Spögubben från Ingelstad för osökt tanken på den s. k. Kopparmatte, den bronsfigur som från omkring 1650 prydde »kåken», d. v. s. schavotten å Stockholms Stortorg. Denna bild — i det av F. U. Wrangel upptäckta kontraktet med gjutaren kallad »justitiebeläte» — framställer en herreman i tidens dräkt, hållande ett ris i högra handen, fig. 4. Kopparmatte spelade en stor roll i det äldre Stockholms rättshistoria. Utan tvivel var bilden också känd och fruktad långt utom huvudstadens gränser.

Kopparmatte är emellertid icke den enda bild av detta slag, vi känna från vårt land. Skänninge, en av våra mest betydande medeltidsstäder, hade långt tidigare än Stockholm en liknande bild, den s. k. Tore lång eller Ture lång, omnämnd och avbildad av Olaus Magnus i hans arbete »De nordiska folkens historia», fig. 1. Det var en åtskilligt mer än manshög bildstod, som hade sin plats å stadens torg. Vid dess knän plägade man efter offentlig rannsakning och dom avstraffa missgärningsmän, särskilt äktenskapsbrytare. Tore lång framställes också bärande på axeln en klubba, från vilken tvenne sammankedjade stenar nedhängde — det var de i gamla stadslagar omtalade »stadens stenar», vilka skulle bäras av äktenskapsbrytare, jämför fig. 5. Sådana stenar funnos kvar i Stockholms stads förvar ända tills för en del år sedan, då de helt enkelt slarvades bort.

Olaus Magnus berättar, att Tore lång var »utstyrd som Roland i Bremen». Utan tvivel måste man också söka dess förebilder i de från tyska städer kända Rolandsstoderna, vilka utgjorde symboler för städernas fri- och rättigheter, framförallt i avseende å rättsskipningen. Känt är ju, att talrika tyska köpmän inflyttade

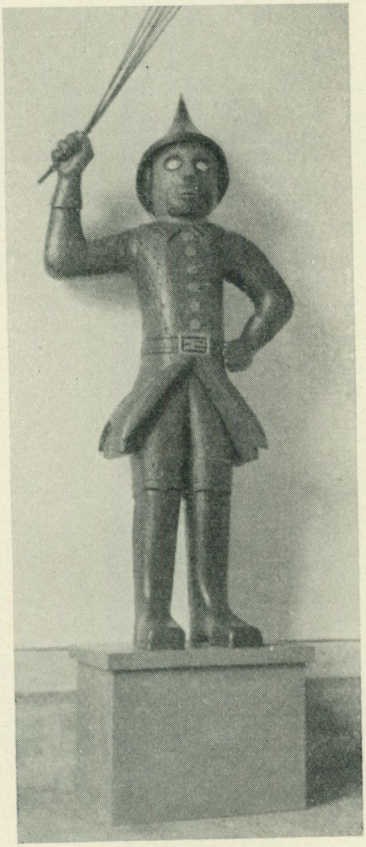

Fig. 3. »Spögubben» från Ingelstad. Konga härads tingshus, Växjö. Foto F. Wildte.

till de svenska städerna under medeltiden. Genom dessa köpmän hava tyska rättssedvänjor blivit kända här i Sverige. Den stad, där det tyska inflytandet var starkast, Visby, har enligt vad S. T. Kjellberg visat, av åtskilligt att döma även ägt en Rolandsstod.

Utan tvivel har Adolf Schück rätt, när han i sin »Skänninge

stads historia» karakteriserar Tore lång som ett mellanting mellan en tysk Rolandstod och en »kåk». En Rolandsbild bar i regel ett blottat svärd under det att Tore lång var utrustad med en klubba jämte stadens stenar. Stenarna visa direkt på bildens betydelse som skampåle, vilket ju också bekräftas av Olaus Magnus' berättelse. När kåken å Stockholms Stortorg ett århundrade efter Tore långs förstörande prydes med en mansfigur med ett ris i handen, så är det naturligtvis icke utan vidare klart, att vi här hava att göra med en symbolisk figur av samma art som Skänningebilden. Det är emellertid mycket sannolikt. Johannes Bureus (vår förste riksantikvarie, död 1652) kände sålunda Tore lång genom direkta uppgifter från Skänninge, och de många svenskar, vilka vid denna tid vare sig som krigare eller studenter besökte tyska städer, hemförde säkerligen minnet av Rolandsbilderna. Rolandsstoder funnos f. ö. icke endast i Tyskland. En cirka två meter hög bildstod av denna typ har stått å torget i den schleswigska staden Tönder. Denna bild, som nu förvaras på stadens museum, härstammar enligt Sven T. Kjellbergs åsikt från så sen tid som omkring 1700.

»Spögubben» från Ingelstad — för att så återgå till vår utgångspunkt — är väl närmast att betrakta som en landsbygdens enkla Kopparmatte, ett försök att utan avseende å den speciella betydelsen av stadssymbol, som utmärker förebilderna, skapa en sinnebild för den brutala rättvisan. Den lantlige träsnidaren har måhända själv sett Kopparmatte eller någon annan liknande figur. Måhända har han också blott hört berättas om bilden å Stockholms Stortorg och vid utförandet fått instruktioner av sin uppdragsgivare. Lustigt är hur slående figuren i sin hållning påminner om Kopparmatte. Man torde sålunda observera, hurusom armarnas ställning är identiskt lika å de båda bilderna.

Ingelstadfiguren är väl sannolikt hundra år yngre än Kopparmatte. Det karolinska snittet å »spögubbens» dräkt gör det troligt, att den förfärdigats någon gång under sjuttonhundratalets förra hälft. Sätta vi obetingat tro till tingshusvaktmästarens version om dess tillkomst, skulle den knappast kunna vara äldre

Fig. 4. Kopparmatte. Utförd 1648 av styckgjutaren Gerhard Meijer. Stockholms rådhus.

än från slutet av sjuttonhundratalet. Det är emellertid tänkbart, ja t. o. m. troligt, att den bevarade figuren utgör en senare replik av en äldre »spögubbe». Symboliska figurer av samma typ som »spögubben» från Ingelstad hava måhända funnits även å andra tingsställen i vårt land. Såvitt jag känner har emellertid ingen annan blivit bevarad till våra dagar.

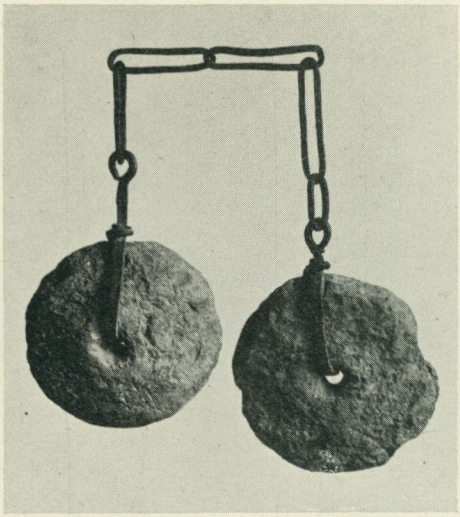

Fig. 5. »Stadens stenar» i Örebro. Voro i stadens ägo och användes vid bestraffning av lösaktiga kvinnor. Örebro läns museum.

GRANNE ÄR GRANNES BRODER

Av Sigurd Erixon.

Byalaget är föreningen av de jordägare, som höra till en by. Att skildra denna förenings karaktär och öden är en av de mångsidigaste men kanske också intressantaste etnologiska uppgifter, man kan ge sig in på.

Byn är på sätt och vis ett bolag. Att vara medlem i byalaget är att vara delägare i byn. I de oskiftade byarna betydde detta icke, att man satt på en viss bestämd jordlott och hade talan för den, utan man representerade en viss andel, angivbar i siffror, och hade sedan nyttjanderätt eller andel i alla slags ägor

Vignett. Fig. 1. Byamännen samlas hos grannfogden. Ullervads socken Västergötland. — Fig. 1, 3, 4, 6—10 efter film, upptagen av Göteborgsutställningens allmogeavdelning och Svensk filmindustri.

i proportion därefter. Varje gård var således företrädd i byalaget och detta närmast genom bonden själv. Men de övriga innevånarna voro utan talan, även om de ägde tomt eller arrenderade ett litet jordstycke utan karaktär av verklig bylott. Det är emellertid icke endast fråga om ett bolag. Det är i själva verket ett helt samhälle, ett litet rike med egna lagar och sedvänjor, eget parlament och egna ämbetsmän. Denna lilla stat i staten har icke alltid följt med eller brytt sig om vad den stora statens lagar stadgat. Den har i viss mån följt sina egna traditioner, som icke så lätt läto sig rubbas utifrån. Etnologen, som ur studiet av folkens liv vill utläsa kulturutvecklingen och historien, har här en guldgruva och ett kraftigt bevis för sin åskådning, att kulturhistoria icke kan skrivas enbart på grund av lagar och förordningar utan framförallt genom iakttagande av hur de efterlevats och hur livet i övrigt gestaltat sig i de yttre former, som natur, ekonomi och teknik, lag och rätt dragit upp.

Intresset för byalaget blir ännu större, när man finner, att byn, den minsta och enhetligaste samhällsbildning vi äga, också är den ålderdomligaste. Ingen församling i vårt land har vördnadsvärdare anor än bystämman. Hon är moder både åt häradsting och riksdag. Må det då icke förundra, att byalagets organisationsformer och egenart ha rätt att påräkna vårt särskilda intresse och att vi från landets alla delar måste samla material för att lära känna och förstå alla sidor, alla variationer av dess väsen.

Det finnes också en annan egenart hos byalaget, som här måste tagas i betraktande. Denna förening, detta samhälle, var samtidigt organiserat som ett gille. Granne var grannes broder. Nykomlingar måste på särskilt sätt upptagas i laget och lösa sig in. Detta brödraskap har under århundradenas gång i yttre måtto påverkats av de religiösa gillena och av städernas hantverksämbeten men är till sin kärna en kvarleva från förhistorisk tid. Det råder nämligen intet tvivel om att icke byalaget ursprungligen är ett på en gång ekonomiskt, rättsligt, religiöst och försvarsmässigt förbund av de vuxna, gifta männen

i de urbyar, varav våra nuvarande byar eller bygder äro ättlingar. De närmaste motsvarigheterna till dessa ursamhällen möta vi hos de primitiva folken.

Hur intim har den ekonomiska samhörigheten varit i byarna? Ett säkert svar härpå för den förhistoriska tiden är det ännu för tidigt att ge. Alltifrån den tid, då närmare underrättelser om byarnas inre förhållanden börja stå till buds, d. v. s. från och med äldre medeltid, då de äldsta bevarade lagarna skrivits, är gemenskapen begränsad ungefär på samma sätt som den var intill laga skiftets genomförande under 1800-talet. Andelarna i byn voro varje familjs eller ägares privata tillhörighet. Den kunde ärvas och — med vissa restriktioner med tanke på bördsrätt eller omfång — även säljas. Många tecken tyda emellertid på, att de ursprungligen icke kunde säljas. Tomten var privat område och gjordes i och med solskiftet till en mätare på varje andels storlek. I åkerjorden hade var och en sina bestämda tegar eller också ett visst tegmått, som i tur och ordning fick tagas ut i olika lägen i åkergärdena. Det fanns sålunda två olika system, ett med fasta tegar, ett med rörliga med årlig växling. Däremot finnes det icke något exempel på att bönder på olika hemman haft sin åkerjord ihop och delat dess gröda. Det torde endast ha förekommit sådana fall, där en gård nyligen blivit delad, varvid de olika delägarna inom hemmanet uppehållit en kortare tids gemenskap. Däremot finner man ej sällan, att ängar och betesmarker varit gemensamma. Där ängarna ej varit skiftade i tegar eller årligen bytts, har grödan ofta delats genom lottning eller genom att man räknat hömängden i lass eller efter de kvantiteter, vari de sattes upp på fältet. Betena ha oftast fått utnyttjas i proportion efter gårdarnas storlek, d. v. s. antalet djur.

Någon verklig ägogemenskap kan man således icke spåra i våra byars organisation. Gemensamhetsbruk har i stor utsträckning förekommit, men ej i åkrarna på hemägorna. Det är klart, att i ett samhälle som detta med dess egendomliga blandning av bolag och gille måste vissa organisationsformer framtvinga sig för reglering av samlevnaden, samarbetet, ekonomien och

Fig. 2. Åldermannen blåser i byhornet. Kåseberga, Valleberga socken, Skåne. Foto Nordiska museet 1921.

för uppehållande av samhällsenheten. Det förvånar då icke, att många av våra byar haft skrivna eller tryckta lagar, så kallade byordningar. De äldsta av dessa, som äro handskrivna, härröra från 1600-talets förra hälft, men tydligt är, att man förut haft muntliga stadgar och sedvanerätt. I själva verket utgör upptecknandet av byordningarna under 1600-, 1700- och 1800-talen en upprepning av vad som gjordes under medeltiden med våra landskapslagar, då dessa blevo uppskrivna efter att förut under århundraden ha uppehållits genom muntlig tradition och minneskunskap. År 1742 fastställde den svenska riksdagen ett formulär för byordningar, som sedan blev följt på en del håll. Dessförinnan hade man blott sina egna traditioner att lita till.

Den beslutande myndigheten inom byn utövades av bystämman. Jag har deltagit i sådana stämmor i olika delar av landet. Gemensamt för dem alla har varit, att den parlamentariska värdigheten ej känts på något sätt betungande. Röstning på

Fig. 3. Budkavlen går och kallar till bystämma. Ullervads socken, Västergötland.

vanligt sätt förekom knappast. Majoritet och minoritet märktes tydligt ändå. De ekonomiska frågorna ha givetvis varit de dominerande. En gång om året har stämma hållits för genomgång av byns räkenskaper och val av förtroendemän. Tiden härför synes i allmänhet i Sverige ha varit Valborgsmässan, d. v. s. 1 maj, en tidpunkt, som så långt man vet plägat nyttjas som mötesdag i gillen och socknar överallt i vårt land. I sydvästra Skåne har man i stället liksom delvis i Danmark använt Mårtensdagen i november härtill.

Det är emellertid många andra angelägenheter, som påkallat stämmor och sådana ha också hållits vid skilda tider och på olika sätt. I spetsen för byn har överallt en man stått, vanligen kallad ålderman, ibland byfogde, byföreståndare, grannafogde eller dylikt. Han har haft till uppgift att sammankalla bystämmorna och leda deras förhandlingar, att ha inseende över byns räkenskaper och gemensamma arbeten samt att vara fridens

och ordningens väktare. Byns handlingar och samhälleliga attribut eller föremål av annat slag skulle denna ordförande eller verkställande direktör, för att använda modernt talesätt, ha hand om. I många bygder har han haft till uppgift att hålla tjur och galt för byns behov, såvida icke också denna skyldighet gått i tur bland bönderna. Han fungerade som byns värd vid gillen och fester. Ibland har han också skött om upptagning av skatter. Han valdes av byalaget, men vanligen har sysslan gått i tur och räckt i ett upptill tre år, vilket icke hindrar, att den ibland uppdragits åt en person på livstid. Åldermannens värdighetstecken är en stav, som han bär, när han vill mäkla fred, eller på annat sätt inge respekt. Bygrannarnas initialer ha gärna varit inristade på dessa stavar. Då en ny bonde kom till byn eller blev sin egen, inskuros hans initialer samt inträdesårtalen på staven, varvid nykomlingen måste betala sin avgift. Staven stöttes i en del västgötabyar med hjälp av en pik ned i golvet på den stuga, där stämma med efterföljande gille eller grannöl hölls och den skulle då förbli stående så länge förhandlingarna och supgillet pågingo. Om någon slog ikull den, fick han böta.

Ingenstans ha dessa åldermansstavar varit förnämare än i Hälsingland, men ända upp i Västerbotten har jag påträffat dem och i Österbotten på andra sidan havet äro de även rikt utvecklade. Åldermannen har också haft andra stavar i sitt förvar. Sådana äro de långa käppar, varmed man mätte gärdesgårdarna och kontrollerade, om de hade godkännbar höjd eller hade för stora öppningar, fig. 7. På andra stavar har man gjort märken såsom anteckning om böter, som stämman dömt någon till. Dessa märken täljdes sedan bort, när skulden betalts. I många byar, särskilt i Dalarna, har man nyttjat en mängd stavar för anteckning om skyldigheter, prestationer eller utnyttjande av rättigheter. Sålunda bevarar Nordiska museets samfundsavdelning den rikhaltigaste samling, som finnes i världen av europeiska räknestavar. De flesta härröra från Dalarna. Det är längder, skurna i trä över hur långa gärdsgårdsstycken var och en skulle hålla, över hur många bräder han sågat

i den gemensamma sågen, hur många dygn eller säckar han malt i byns kvarn, vidare rörande vars och ens skyldighet eller tur att vakta kreaturen, att ta emot fattiga främlingar eller sjuka, att härbärgera skolmästaren, att gräva gravar, att hålla kyrkbåt, att bygga på bröllopsstugan, att skjutsa prästen, att betala tionde eller kronoskatt eller att hålla soldat och ge honom kost och lön. Det var emellertid icke alltid som denna kontroll skedde på detta sätt genom inskärning på långa stavar. Man brukade också ett annat system med små klubbor eller pinnar, fig. 11, som likt budkavlar sändes från gård till gård, markerande vars och ens skyldighet att fullgöra någon av nyssnämnda funktioner eller att t. ex. fara till sockenstämman och där representera byn, att hålla hästar och körkarl för skjutsande av resande, att laga och underhålla vägen, att gå ut med snöplogen för att få undan snön på vägarna, att bära posten, att ringa i kyrkklockorna vid kungliga dödsfall och begravningar eller att gå ut på skallgång.

Sin viktigaste funktion har emellertid budkavlen haft som sammankallningsinstrument, fig. 3. När åldermannen skulle kalla till bystämma, kringsände han budkaveln från gård till gård och då gällde det att skynda. Ibland angav dock en särskild liten anteckning på en lapp *när* och *var* man skulle samlas. Själva kaveln var enkel nog och skuren i trä. Intet är emellertid mera representativt för de gamla byarna i Sverige än detta kringsändningsinstrument, som är känt ända sedan förhistorisk tid och som aldrig dött ut, trots post och telegraf och radio.

Budkavlen är emellertid icke det *enda* om ock det *äldsta* sammankallningsmedlet. Det är emellertid det i vårt land mest utbredda. I Göta- och Svealand har man dock också haft andra. I Sydsveriges byar har byahornets böl varit en karakteristisk olåt, fig. 2. Byåldermannan har där haft ett stort, ofta prydligt beslaget och med inristade namn sirat oxhorn, vari han blåst ute på bygatan eller från en upphöjd plats i byn. Sådana horn äro kända från våra byar alltifrån Skåne och Blekinge, där de varit vanligast, ända upp i Öster- och Västergötland. Ännu mer

Fig. 4. På väg till bystämman. Ullervads socken, Västergötland.

utbredd är luren av koppar, mässing eller näver. I sådana ha åldermännen tutat icke blott i Skåne och Västergötland och de andra Götalandskapen, utan den har hörts också i de uppländska byarna. Mera karakteristisk för Mellansverige är trumman, visserligen påvisbar i Skåne och Dalarna men mest dock i hjärtat av Sverige. I radbyarna på Närkes lerslätter stodo bönderna i sina portlider och väntade på åldermannens signal. Han började med att slå sina virvlar på »trumbacken» i byn och skred sedan under taktfasta slag genom bygatan, där bönderna, allteftersom han nådde deras port, trädde ut och gåvo sig med i processionen. Denna marsch gick ibland till samlingsplatsen men oftare ut på ägorna. I slåttertiden gick man ganska allmänt i svenska byar med trumslag och fiolmusik ut på skördearbetet, som skedde samtidigt och avslutades med gille.

Byns offentliga egendom, såsom lantmäterikartor, skiftes-handlingar, protokoll, överenskommelser, byordning, budkavlar, stavar, pengar etc. överfördes vid åldermansombytet till den

Fig. 5. Bystämman samlad. N. Brantevik, Simris socken, Skåne. Foto Nordiska museet 1921.

nyvalde och ofta i en dylik procession, något som bönderna intyga alltifrån Uppland och ner i Skåne. Mången gång gällde kallelsen blott, att det var gille.

Plantören Matthias Solberg, som strax efter 1700-talets mitt skrev en av de mest givande och samtidigt kvicka skildringar, som vi äga av livet i de skånska slättbyarna, ger oss en bild av hur den välmående slättbonden där tog det, när han hörde bytrummans ljud: »När åldermannen trummar till samling i byen och bonden icke visst vet, att det är till ölslag eller drickande denna trumning sker, låter han sin dräng eller komping först förnimma, varom byemännen skola samlas. Kommer drängen igen och berättar, det de äro samlade att uträtta något allmänt arbete för byens samfälta räkning, befaller bonden honom gå till samling, men säger drängen, att männen hava en bimpel öl att dricka hos någon i byen, säger bonden: bliv du hemma, jag går själv.»

Det är helt enkelt en monumental utbildning som byorganisa-

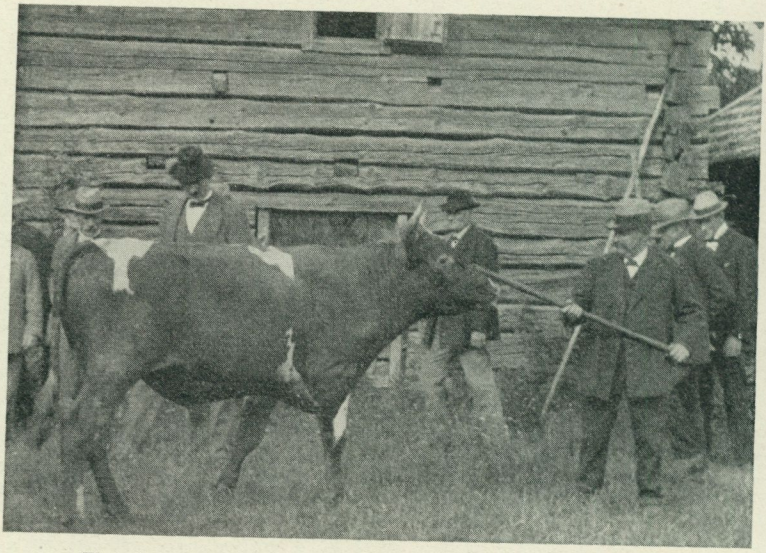

Fig. 6. Bytjuren synas av grannelaget. Ullervads socken, Västergötland.

tionen och de därtill hörande gillena ernådde i Götaland, särskilt i Skåne. Där som i Sverige för övrigt funnos vid åldermannens sida medhjälpare, s. k. bisittare eller drängar, men dessutom en hel rad av ämbetsmän eller tjänare. Saken kompliceradeS ytterligare genom att byarna på skånska slätten voro sammankopplade i s. k. vångalag med sammanlöpande gemensamt brukade betesmarker. Vångavaktare eller vångagömmare, byherde och olika slags hantverkare voro anställda.

Huru den stora bystämman förlöpte i skånebyarna under 1800-talets förra hälft omtala flera författare. Här må det vara skäl att citera Åkerman i hans beskrivning av Hällestads pastorat i Torna härad i Skåne 1828:

»Den afträdande Åldermannen bjuder en dag wid Mårtensmessotiden byens Åboer och deras hustrur samt husmän, handtwerkare, drängar och pigor till middag, och anställes för tillfället ett ganska betydligt gästebud eller så kalladt Ålder-

Fig. 7. Gärdesgårdssyn. Hägnaden granskas och höjdmätes av grannelaget. Ullervads socken, Västergötland.

mansgille med spel och dans, som wanligen warar 3 à 4 dagar. Andra dagen göres redo för byens inkomster och utgifter — — —

Tredje dagen efter aftonmåltiden sätter sig wärden i huset eller afträdande Åldermannen, wid öfre bordändan och tager der til sig Åbon på nästa hemmansnummer, som biträdt honom såsom dräng i Åldermansstjensten det förflutna året och nu skall träda i hans ställe såsom Ålderman. Framför dem sättes 2 glas fulle med öl, och sedan den afträdande genom ett par stötar i byns horn gifwit tecken till tystnad och hållit ett tal passande för tillfället, dricker han den nye Åldermannens skål, tackar sina medhjelpare, 3:ne åboar, som kallas drängar och poike, för deras biträde wid tjensten. Härefter håller den tillträdande Åldermannen ett kort tal och wäljer sedan äfwen 2 drängar och en poike bland Åboarne, hwartill närmsta grannen ej får förbigås. Då detta är slut, aflemnas byns papper, förwarade i en

stor låda, byns horn, nycklar och andra saker, hwarefter den nye Åldermannen, biträdd af sina utwalde medhjelpare, åtföljde af hela sällskapet och under musik bär alla sakerne hem till sitt, der ock gästerne något undfägnas och sedan åtskiljas. Den fjerde dagen undfägnas blott Åboarne hos gamle Åldermannen med frukost, som likwäl wanligen räcker ända till aftonen. Till dessa gästebud, som äro ganska kostsamme, medföra hustrurne alltid *förningar* likasom wid andra högtideliga samqväm. Åboarne och ungdomen biträda äfwen med sammanskott af penningar, och härförutan skulle en fattig Åbo ej förmå att bibehålla detta depensiva bruk.»

Den omtalade Solberg säger, att dessa gillen på Söderslätt vid 1700-talets mitt pågingo i 10 till 12 dagar. Den avgående åldermannens kalas första dagen skildrar han så här. »Då samlas alla männen hos åldermannen, som ock giver tillkänna, att hans ämbetstid är kommen till slut. Därföre giver han männen ½ tunna öl och några påtter brännvin som en rättighet, sedan skola de dagen därefter samlas hos den, som skall emottaga åldermanskapet eller sysslan; den skall ock som en rättighet giva öl och brännvin, ja även kall mat som smör, ost, kött och fläsk, men sättas intet till dukat bord, utan tager var sitt stycke i handen, emillan som de supa. Då skall den åldermannen, som avstått sitt ämbete, i alla männens påhör säja, huru bysräkningar äro utlikviderade, huru mycket de druckit upp och vad de än hafva till godo, och vem det skall betala. Han frågar ock alla männen, om icke han redeligen förvaltat sin syssla och nu gjort räkning därföre; kan då någon bevisa honom annat, får han fram med en bimpel öl och några påtter brännvin, som skall en annan dag förtäras. När allt detta skett, dricker han trumman först ifrån sig och till sin successor, då han tager ölkruset i ena handen och bonden i den andra och säger: 'skål broer, nu dricker jag trommen te dei och önsker dei lycke, jag har giort renskab för mäien, deet ingen au mänien lärer annet kunne sie', därpå tager den andra emot trumman och ölkruset och tackar för skålen; sedan dricker han knäblarna från sig på lika sätt, var-

Fig. 8. Vägsyn. Ullervads socken, Västergötland.

efter den nyligen antagne erkännes för byens ålderman.» I mera ceremoniella former kunde överlåtelse icke ske. Här ha givetvis gillen och hantverksskrån influerat.

I Västergötland ha många ålderdomliga gillesformer bibehållit sig i samband med bystämmorna. De s. k. grannölen, fig. 9—10, firades här på våren och såsom vid andra vårfester åt man ägg till övermått och drack öl ur träskålar, till vilka drycken östes upp ur en kittel. Liknande seder har man även på andra håll, t. ex. på Öland. I en stor kittel kokade bönderna där själva ägg åt sig och efter måltidens slut tog man fram byskrinet och ur detta — Sinclairs-visan, som ju börjar så:

»Sist när på ljuflig blomsterplan,
jag mina lam utförde
och satte mig som jag var van
där jag bäst lärkan hörde,

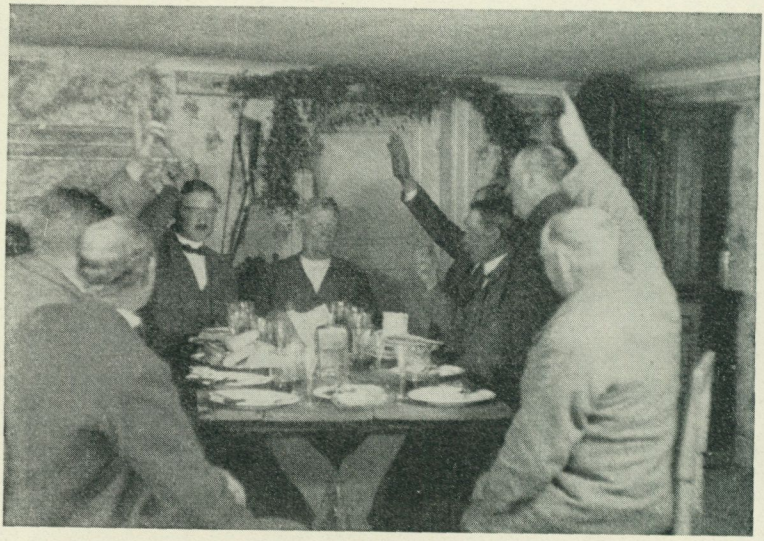

Fig. 9. Grannöl. Omröstning för hårdkokta ägg med handuppräckning. Ullervads socken, Västergötland

Då kom till mig en gammal man
beprydd med silfverhåren.
Han såg mig ganska gunstigt an
och helsade god måren.»

Var och en bonde ålåg att med ljudlig röst och på sin rätta ton sjunga en vers, hvarefter visan överlämnades till den bredvid sittande för samma ändamål. Saknade någon sångröst måste han leja en sångare. Ville han undandraga sig detta och gick på ändå, blev han avbruten och bötfälld. Böterna användes för nästa års äggkokning. Hela visan, som är 60 verser lång, måste sjungas till slut. Avbrott i sången fick endast ske, när sångaren klarade sin strupe med en klunk ur dryckesbägaren. Det är typiskt, att det just är inom dylika traditionsbärande gillen, som den gamla Sinclairsvisan från 1700-talet längst bibehållit sig.

Denna sånglek motsvaras i andra landskap av helt andra.

Fig. 10. Grannöl. Ägg smusslas ned i grannens ficka. Ullervads socken, Västergötland.

I Västergötland liksom i Tyskland har byn ibland haft ett kägelspel, som efter särskilda regler brukats av hela byalaget.

I övre Sverige äro de gillesmässiga dragen ej så framträdande, åtminstone ej i senare tid. De väldiga byarna i Dalarna ha dock älskat alldeles säregna former. Här har man i vissa socknar haft speciella bystugor för sammankomsterna.

I Götaland och ända upp i södra Dalarna är det bekant, att bystämmorna liksom de gamla tingen ofta hållits under bar himmel på bestämda platser, som ibland markerats med stenar. Annars är det vanligast att sammankomsterna hållits hemma hos åldermannen och således gått i tur runt byn.

De många syner, som byalaget eller dess utsedda representanter måste göra för att t. ex. kontrollera gärdesgårdar, eldstäder, betesmarker och gärden fingo ofta karaktären av rättskipning. Församlingen beslöt, där så befanns nödigt, att handgripligt utkräva böter. Här kom byalaget delvis att rikta sig

mot *rikets* lagar, vilka betraktade det som hemgång, inbrott eller lynchning, när bystämman eller åldermannen med bisittarna togo sig före att utpanta hos eller kroppsligen avstraffa dem som felat emot byns stadgar. Här ha många svåra kontroverser existerat, även om de vanligen gingo förbi utan utåt märkbart buller. Efter laga skiftets genomförande är detta problem försvunnet. En mera mild och harmonisk form kan rättskipningen dock knappast få än den vanligen hade i södra Sverige. Varje stämma, syn eller gemensamt uppträdande avslutades ju med gille. Man ordnade då så, att den brottslige fick böta lagom mycket att köpa ett visst kvantum öl eller brännvin för, eller också kunde han få böta direkt i sådan materia. Därefter drack man ur det så hopsamlade och ej sällan fick den bötfällde då också vara med. Det blev då samtidigt en försoningsfest.

Fig. 11. Tiggarklubba från Ljungby socken, Halland. Nord. mus. 73,829.

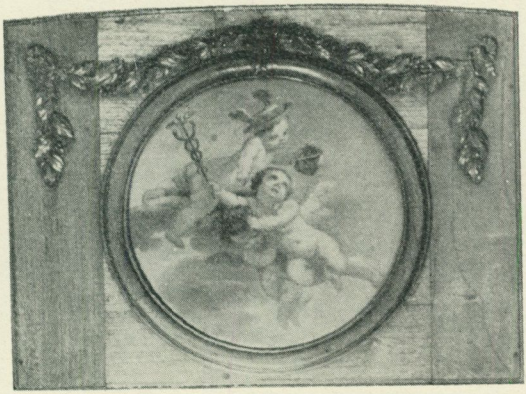

TOTTIESKA MALMGÅRDEN

Ett borgerligt fideikommiss på Södermalm.

Av Gösta Selling.

Stockholm växer. Där det ena året legat små stugor med täppor och gröna träd, där gatorna varit krokiga och ojämna och den glesa trafiken dominerats av feta kattor och pratsamma gummor med mjölkhämtare och vattenhinkar, där susa nästa år bussar och bilar fram över en oljeglänsande asfalt, som likt en bred och stadig matta rullats ut över terrängens ojämnheter. De låga kåkarna ha efterträtts av sexvåningshus, och i stället för det sparsamma gula lampljuset, som silade ut mellan fönsterluckornas springor och flämtade i primitiva gatlyktor, ekläreras gatorna av elektriska ljusglober och butiksfasadernas bländande ljusramper. Det är icke sötebrödsdagar för de gamla husen på Stockholms malmar; om de också skyddas

Vignett. Fig. 1. Dörröverstycke, symboliserande handeln. I bottenvåningens sal. Foto Samf. S:t Erik 1926.

av pietetsfulla ägare och kulturminnesvårdande myndigheter, darrar marken under dem. Gatuschakt och grunder sprängas ut tätt intill väggarna, och en vacker dag falla de som mogna frukter för den moderna tidens ekonomiska virvelstormar.

Ett av offren för denna storstadens frammarsch är den gamla Tottieska malmgården vid Bondegatan, kanske mera känd under namnet Barnängens tekniska fabrik. Denna gamla anläggning har en förnämlig och karakteristisk historia. Nu senast har under fem generationer gården varit bebodd av samma släkt, och trots att en stor fabrik under nästan hela tiden drivits inom dess murar, ha de gamla byggnaderna med sina eleganta inredningar och gården med sina lummiga träd med stor pietet bevarats och vårdats. När fabriken för ett par år sedan flyttades därifrån, gjorde storstaden sitt första anlopp; trädgård, flygelbyggnader och uthus försvunno, och ett par moderna bostadskvarter intog deras plats. Men den del av huvudbyggnaden, som inrymde den egentliga bostadsvåningen och som innehöll några av Stockholms elegantaste 1700-talsinredningar, bevarades dock av ägaren. Huset restaurerades, och man trodde, att dess framtida existens var tryggad. Även om man kunde tycka, att den låga 1700-talsbyggnaden såg litet främmande ut bland de moderna sexvåningsgrannarna, gladdes man åt, att ett gammalt minnesrikt stockholmshem fick leva kvar på sin ursprungliga plats.

Efter ett par år kom emellertid meddelandet, att även denna sista rest av anläggningen måste skatta åt förgängelsen. Det var huvudsakligen ekonomiska skäl, som gjorde det omöjligt att bevara ett enfamiljshus bland idel hyreshus; den långa, låga längan upptog alltför dyrbara tomter. Innan den gamla byggnaden jämnades med marken, hade dock två stockholmshistoriskt intresserade personer skänkt de dyrbara inredningarna till Skansen för att uppsättas i det blivande stockholmskvarteret. Och tack vare att byggmästare Olle Engkvist utökade gåvan med byggnadsmaterial och inredningsdetaljer, har Skansen fått möjligheter att uppföra en trogen kopia av den gamla malm-

gårdsbyggnaden och därmed också att för framtiden bevara en smula av den miljö, i vilken 1700-talets storborgare och skeppsbroadel levde. Men det är givet, att Skansen med sina begränsade utrymmen icke kan giva hela bilden av den vidsträckta malmgården ute på söder. En gård, som innehåller »trädgårds- och plantagetomter» om flera tunnland och vars byggnader upptagit så stora arealer, som här varit fallet, kan säkerligen aldrig helt återuppföras inom ett friluftsmuseum. Där måste man nöja sig med att giva en mera sammanträngd, men icke desto mindre övertygande bild av det Stockholm som går. Hur detta kommer att te sig, framgår för övrigt i stora drag av den bild av det blivande stockholmskvarteret på Skansen, som återges i Nordiska museets och Skansens årsredogörelse i slutet av denna årsbok.

De efterföljande raderna vilja emellertid försöka giva en rekonstruktion av, hur den Tottieska malmgården tedde sig, innan den inkräktats av industrialismen och slukats av storstaden. Vi få då gå ganska långt tillbaka i tiden, och för att få med något av den miljö, som byggherren själv skapade, är det bäst att vi förflytta oss till de år, då den Tottieska släkten ännu ägde gården. Vi välja då för vårt besök en vacker höstdag år 1816, då vi komma i ett sällskap, som möjliggör det för oss att gå en grundlig husesyn. Det är nämligen med tre herrar, vilka för rådhusrättens räkning skola värdera egendomen och därför besöka densamma, som vi i all tysthet slå följe. Orsaken till deras besök är, att fideikommissarien (malmgården är nämligen då sedan några decennier fideikommiss) icke längre är stockholmare och fördenskull önskar sälja gården.

Vi starta från gamla staden, passera slaktarhuset och gröna gången, vars lukter och dofter blanda sig med strömkvarnens och fiskarhusets, och rulla över den sviktande blå slussen med dess höga vippgavlar. Så stretar ekipaget förbi järngraven och kommer upp till Södermalmstorg, där det blir rast utanför ett av hyreshusen nära Hornsgatan. Här har den nyligen avlidne brukspatronen Anders Tottie hyrt våning, sedan han

lämnat det gamla Tottieska huset vid Skeppsbron, det hus som Nic. Tessin d. ä. en gång ägt och som vid denna tid alltjämt inrymmer handelshuset Arfwedsson & Tottie. På äldre dagar har brukspatronen mest bott på landet, och hans änka vistas ännu ute på Tullinge gård — hon är gammal och klen och har icke orkat fara in till den nyligen förrättade bouppteckningen. Det är fideikommissarien vi vänta på, brorsonen Carl Tottie, brukspatron på Älvkarleö. Vi få emellertid veta, att han kommer efter till malmgården, men att trädgårdsmästaren Berg redan är varskodd och har nycklar.

Färden fortsätter, och medan vi göra en omväg för att slippa den branta Götgatsbacken, få vi höra litet om malmgården och dess ägare. Nu är det strängt taget redan slut med malmgårdens storhetstid. Malmgårdar äro icke längre på modet; som vi hört, har den siste ägaren delvis varit lantbo, han har haft två lantegendomar, Yxtaholm och Tullinge, och dem har han föredragit framför malmgården. Annat var det med hans far, Charles Tottie, han var en genuin stockholmare, som icke i onödan begav sig utom tullarna och som älskade och vårdade malmgården som sin ögonsten. Han hade särskilda skäl därtill, ty det var han, som bebyggt gården och låtit inreda den på ett ovanligt förnämligt sätt. Charles Tottie var grosshandlare, och han bodde och drev sin affär i sitt vackra hus i kv. Bacchus vid Skeppsbron. Detta hus hade han ärvt efter sin fader, den från England inflyttade Thomas Tottie. År 1759 köpte Charles Tottie gården i kv. Barnängsbacken av kommerserådet Thomas Plomgrens arvingar. I början nöjde han sig tydligen med den ganska blygsamma bebyggelse, som fanns på gården vid tillträdet, och åtminstone tidvis hyrde han ut den. Charles Tottie var emellertid en framgångsrik och förmögen handelsman, som snart fann sin malmgård alltför oansenlig. Och på 1760-talet påbörjade han byggnadsarbeten, som sedan pågingo i ett decennium. Trädgården ordnades med fyrkantiga kvarter, rabatter, gröna gångar och sandgångar. Han lät anlägga ruddamm och volière, och den unge, framgångsrike arkitekten Erik Palmstedt

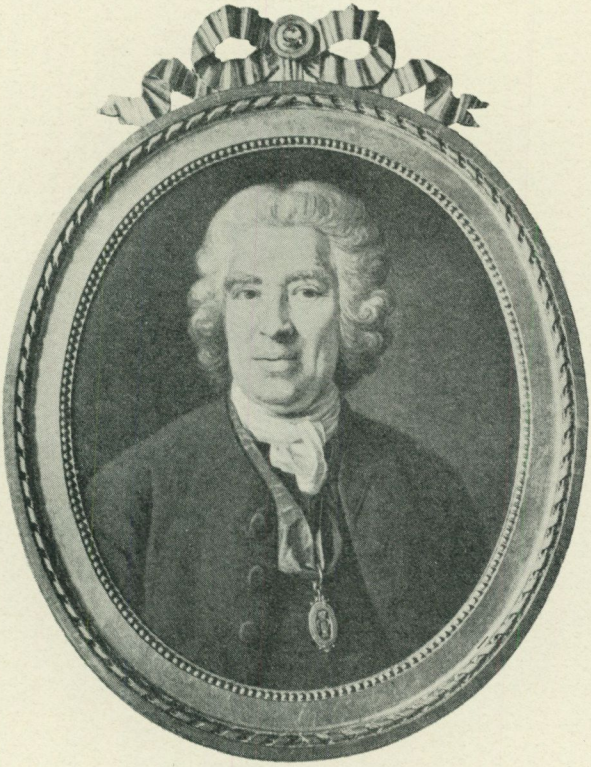

Fig. 2. Porträtt av grosshandlaren CHARLES TOTTIE, målat av Per Krafft d. ä. Tillhör Stockholms stads brandförsäkringskontor.

fick år 1767 rita ett litet elegant orangeri, fig. 11. När detta byggdes — och det skedde f. ö. utan tillstånd — hade Tottie emellertid redan börjat uppföra en ny huvudbyggnad. Huvudbyggnad är kanske icke rätta ordet, ty till att börja med lät Tottie bygga två hus. Hans arkitekt, den gamle murmästaren Wilhelm Friese, hade 1765 gjort upp ritningar till ett stort och ståtligt hus med fasad mot gatan och två framspringande flyglar mot trädgården, fig. 3. Men Tottie nöjde sig med att först bygga

endast två delar av det stora komplexet, en bit av gatulängan och en bit av den ena flygeln. Sålunda kom den nya mangården att under några år bestå av två skilda, i vinkel lagda byggnader.

Det dröjde dock icke länge, förrän Charles Tottie fortsatte och fullföljde sin byggnadsverksamhet, och nu blev det hela t. o. m. mera omfattande, än vad man från början avsett. Friese hade ritat ett envåningshus med hög frontespis och takkupor för en vindsvåning, men huset byggdes redan från början i två våningar.

Inredningsarbetet blev det troligen icke någon riktig fart på, förrän det bekanta handelshuset Arfwedsson & Tottie bildats 1771. Men vad hade handelshuset att göra med malmgårdsinredningen? Jo, saken var den, att bröderna Arfwedsson, Abraham och Jacob, vilka inom parentes sagt voro svågrar med Charles Tottie, hade fått privilegier på Västindiska kompaniet, och som bekant finns det gott om ädla och dyrbara träslag i Västindien. Tottie beslöt sig för att vara originell och slå på stort och lät därför inreda de förnämsta rummen i sin malmgård med västindisk ceder och mahogny, som han importerade genom Västindiska kompaniet. Det förstnämnda träslaget är ju icke så särdeles sällsynt i Västindien, det kan man märka därpå, att när fregatterna komma med sockerlast, äro lådorna av ceder. Den västindiska cedern, som icke är lika fin som libanonceder, brukar därför också kallas sockerkist. Nog ha vi sett både byråar och dragkistor med faner av sockerkist, men som väggbeklädnad torde den vara så mycket mera sällsynt. Tottie torde vara tämligen ensam därom. Ännu mera elegant blev ett annat rum, som helt boaserades med cubamahogny, den bästa och dyrbaraste mahogny, som finnes. Märkligt är, att Tottie tilltalades så starkt av mörka träslag. I början av 1770-talet ville ju alla människor ha ljusa väggar och pärlfärgade möbler. Charles Tottie tillhörde emellertid, som ovan sagts, en engelsk släkt, och engelsmännen ha som bekant sedan gammalt älskat mörka träslag, både till möbler och väggbeklädnad.

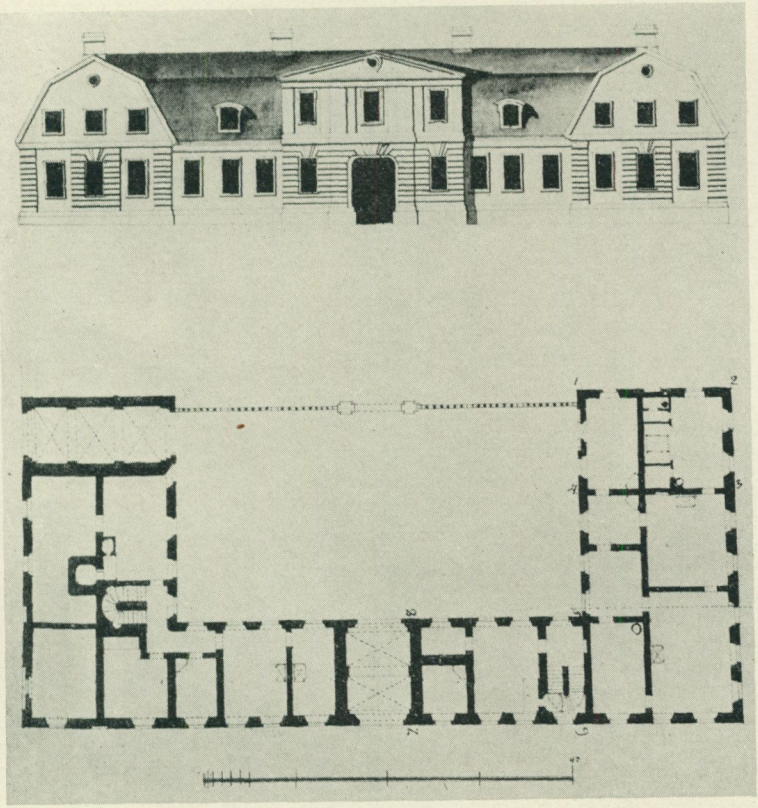

Fig. 3. Ritning till Tottieska malmgårdens huvudbyggnad år 1765, utförd av murmästaren Johan Wilhelm Friese. Byggnadsnämndens arkiv.

År 1773 var tydligen det omfattande arbetet färdigt, ty då gjorde Charles Tottie och hans hustru Maria Arfwedsson gården till fideikommiss inom Tottieska släkten. På fideikommissbestämmelserna märktes, att Tottie höll mycket på sin handelsfirma. Fideikommissarien skulle nämligen underhålla det av Tottie inrättade handelskontoret, och det bestämdes, att om äldste sonen valde ett annat näringsfång, den i ordning följande sonen i stället skulle inträda som fideikommissarie, om han

ville idka handel och underhålla kontoret. Sonen Anders Totties rätt till fideikommisset blev det ingen tvekan om. Han hade gått i faderns fotspår, och redan 1773 var det egentligen han, som var den verksamme inom firman, eftersom Charles Tottie då redan var tämligen till åren kommen.

Det dröjde dock ganska länge, innan Anders Tottie fick tillträda fideikommisset. Sedan Charles 1776 gått ur tiden, mätt på år och ära — han var mycket ansedd och aktad, framför allt på grund av sitt mångåriga och uppoffrande arbete inom Brandförsäkringskontorets direktion; han räknades t. o. m. såsom »kontorets inrättare» — disponerade änkan malmgården, och hon dog först då Anders Tottie var 55 år gammal, närmare bestämt 1791.

Nu, 1816, ha som vi hört även Anders Tottie avlidit, åttioårig och barnlös. Den nuvarande fideikommissarien, brorsonen, är icke stockholmare, och det är därför knappast underligt, att han önskar sälja malmgården. Fastän nog är det skada, att den så hastigt skall gå ur släkten! Likadant är det med handelsfirman, den skötes nu helt och hållet av kommerserådet Arfwedsson, som enligt Anders Totties testamente har inlöst huset vid Skeppsbron.

På vår färd ut till malmgården ha vi nu hunnit långt ut på Götgatan, och vi ha passerat Pelarbacken med dess kvarn, bakom vilken vi se Katarina kyrkas höga kupol. Till höger ha vi ett par gamla malmgårdar, av vilka den Rumpfska nu är fattighus, och bakom dem utbreder sig Fatburssjön med täta vassruggar och dyigt, illaluktande vatten. Totties malmgård ligger vid Stora Bondegatan, men eftersom denna gata är backig och oländig borta vid Borgmästaregränd, fara vi i stället Rådmansgatan och svänga av just innan vi komma fram till källaren Hamburg. Där köra vi utefter ett stort, rött plank, bakom vilket en trädgård döljer sig. I trakten av Katarina kyrka och Södermannagatan ha några stora hus klungat ihop sig, men därefter tunnar bebyggelsen av igen. Vi passera trädgårdar med röda plank och låga stugor med blyrutor och torvtak. Gatan

Fig. 4. Tottieska malmgårdens fasad mot Bondegatan.
Foto Samf. S:t Erik 1926.

ser mest ut som en landsväg, den är knagglig och smutsig. Hundar av blandade raser, stora och små, släta och lurviga, skälla och morra åt hästarna; nyfikna gummor och smutsiga ungar stirra på det skramlande fordonet. En skock kor, som drivs över gatan, vållar ett ögonblicks stagnation, och över en låg och ryggbruten repslagarebana skymta vi den vackra trädgården på Ersta. Nu svänga vi ner på Tjärhovs Tvärgränd och befinna oss efter några minuter vid målet för vår färd, Tottieska malmgården. Huvudbyggnaden är ett långt, halmgult tvåvåningshus av bastant 1700-talstyp, fig. 4. Efter det franska, numera omoderna bruket ligger stora våningen nederst, och fönstren i övre våningen äro låga och bågformigt avrundade upptill. Det brutna tegeltaket prydes av några runda kupor, œils-de-bœuf, oxögon, brukar man kalla dem. Eljest är huset osmyckat, slätt och enkelt.

På andra sidan gatan kör en trädgårdsdräng med en vattenkärra in genom en plankport, och där innanför skymta vi en

Fig. 5. Matsalen i bottenvåningen med skulpterade baseringar av cederträ och målade dörröverstycken. Foto Samf. S:t Erik 1926.

Fig. 6. Förmaket i bottenvåningen med skulpterade boaseringar av massiv cubamahogny. Foto Samf. S:t Erik 1926.

rad bärbuskar och några fruktträd, som spegla sig i en ruddamm. Det är en trädgårdstomt, som också tillhör Tottieska gården.

Nu slås de kraftiga portarna upp, vi rulla genom den stenlagda portgången med dess låga, ekande valv och stanna framför dörren i högra flygeln. Gårdsplanen är stenlagd med kalkstenshällar, och huset skuggas av en rad klippta lindar, vilka stå tätt framför ett vackert sirat staket med murpelare och urnor. Vi kasta en blick ut över trädgården, som prunkar i höstens färger; löven ha börjat gulna och vinteräpplena lysa röda. Mitt i fonden skymtar en liten vacker, gul fasad; vi igenkänna däri det av Palmstedt byggda orangeriet.

Nu börjar emellertid husesynen: Vi öppna den vackert skulpterade porten och stiga in i förstugan. Den har kalkstensgolv, taket är välvt, och på ömse sidor om entrén äro ett par nischer. Rakt fram ligger dörren till matsalen, och vi gå vidare ditin. Det är ett mycket vackert rum, fig. 5, väggarna äro helt klädda med brunbonat cederträ, sockerkist, notera värderingsmännen sakkunnigt. Kring dörrarna sitta skulpterade pilastrar, och i dörröverstyckena äro graciösa små putti målade, fig. 1. De leka med olika attribut: det är handeln, bruksdriften och åkerbruket, som symboliseras. Möbleringen är det klent med; som vi veta, har malmgården icke använts så mycket på senare tid. Men de möbler som finnas äro gedigna och vackra, och alla äro de av mahogny: två fällbord, ett tebord och ett skänkskåp. Vi, som äro bättre underrättade, veta dock, vad som fanns här på Charles Totties tid. Det var icke mindre än fyra matbord av mahogny och ett dussin stolar med rottingsitsar, vilka utom skåpet stodo utefter väggarna. I taket hängde en kristallljuskrona, och dessutom fanns det åtta spegellampetter och ett väggur i rokoko med valnötsfoder. Rummet innanför är förmaket, och vi stanna ett ögonblick förvånade på tröskeln. Det är icke varje dag man får se ett rum med hel boasering av mattbonad, mörkglänsande mahogny. Det är en förnäm och enkel inredning, endast pilastrarna och dörröverstyckena ha några elegant skurna ornament, stramt hängande och välfriserade

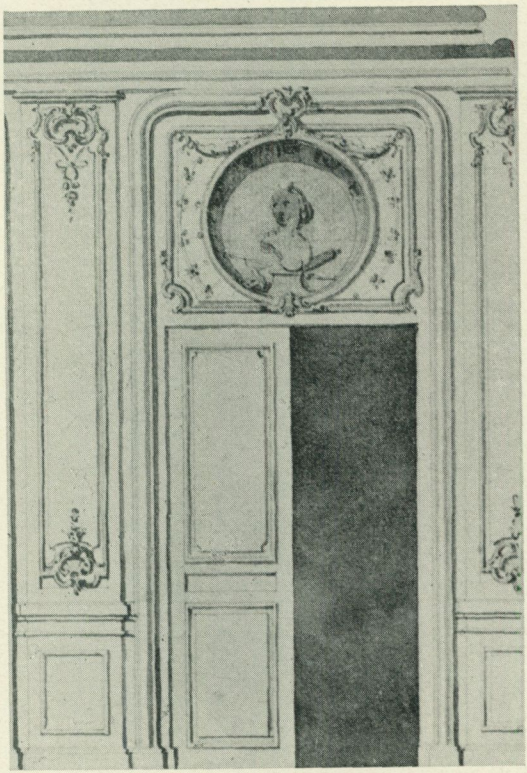

Fig. 7. Av stilistiska skäl har man gissat, att en av tidens främsta konstnärer, Jean Eric Rehn, varit Charles Totties arkitekt vid inredningsarbetet. Ovan en ritning av hans hand till ett dörrparti i salen på Stora Wäsby. Jfr fig. 5.

lagerfestoner, fig. 6. Nu står här endast ett runt tebord av mahogny, förr fanns det ett helt dussin mahognylänstolar med tagelklädsel. På väggarna ha även här hängt åtta spegellampetter och dessutom två familjeporträtt i pastell, vilka skyddades av gröna sidengardiner. En liten, vackert slipad kristallljuskrona hängde i taket.

Från förmaket kommer man som vanligt i gamla hem in i

sängkammaren, där väggarna äro klädda med papperstapeter. I en alkov stod sängen med fyra stolpar och förhängen av blå och vit engelsk lärft. Nu verkar rummet ödsligt och tomt, den enda möbel, som finns kvar, är en dragkista av sockerkist. Förr fanns här gott om möbler. Två hörnskåp och två byråar voro av mahogny, medan en större mansbyrå var av valnöt och hade överskåp med spegeldörrar. Ett svartmålat skrivbord stod framemot fönstren, och dessutom funnos en vilsäng och en soffa.

Vi ha väl näppeligen tid att följa värderingsmännen genom alla rummen. Vi titta in i hörnrummet mot Bondegatan, som har målade vävtapeter, och där det också står några mahognymöbler. Sedan kasta vi en blick ut i det stora köket, som har en väldig öppen spis med järnhäll; vi se som hastigast bagarstugan, skafferierna och andra nyttiga utrymmen. Så gå vi uppför den svängda kalkstenstrappan och se i övre förstugan två glaslyktor och fyra brandsprutor, något som påminner oss om, att byggherren var ytterst intresserad av brandväsendet. Naturligtvis var egendomen brandförsäkrad, och brandförsäkringssumman tyder på, att Charles Tottie skattat sin gård högt: summan slutar nämligen på 244,500 daler, och då voro ändå icke inredningarna medräknade.

Det största rummet i övre våningen är stora salen, som har fyra fönster mot trädgården, och som använts vid mera högtidliga tillfällen, fig. 10. Väggpanelen är av cederträ med skulpterade kartuscher och infällda målningar, romerska ruinlandskap med en italienskt blå himmel och glasklar luft, fig. 8. Det stora vita taket hänger som en päll över de varmt bruna och glänsande väggarna; en väldig kälning med förgyllda lister bär upp det. Här finnas också gardiner för fönstren av rutig nettelduk, och på golvet ligger en turkisk matta. Dessa detaljer tyda på, att denna sal var det egentliga praktrummet. Gardiner saknas i nästan alla de andra rummen, och orientaliska mattor, ja mattor över huvud taget, voro sällsynta lyxföremål i 1700-talets hem. Även i detta rum hänga en glaskrona och en rad spegellampetter,

Fig. 8. Stora salen i övre våningen. Målat väggfält i den romerske mästaren Giovanni Panninis stil. Foto Samf. S:t Erik 1926.

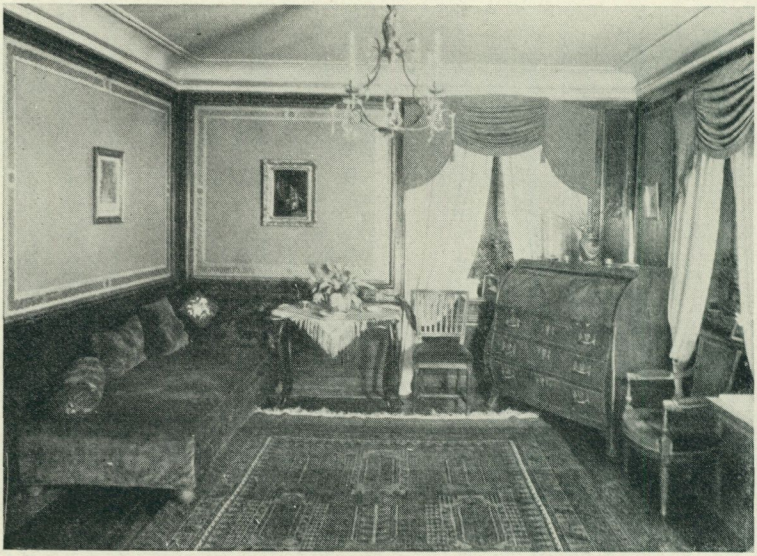

Fig. 9. Kafferummet, intill stora salen i övre våningen, har paneler av cederträ och grårnålade väggfält med förgyllda ramverk. Foto Ateljé Benkow 1931.

och vi kunna föreställa oss, huru ljusen gnistrat vid festliga måltider och samkväm. Stolarna äro legio och stå i långa rader, militäriskt rättade utefter väggarna. Bredvid salen ligger kafferummet, fig. 9, ett litet elegant inrett kabinett, där stolarna och soffan äro klädda med rosenröd lärft, och där det stått en potpourrikruka från Marieberg på byrån.

Medan värderingsmännen fortsätta genom de andra rummen i övre våningen och notera gröna och målade kakelugnar, gipstak och papperstapeter samt så småningom komma upp på vinden, begiva vi oss på en egen upptäcktsfärd. Genom en välvd portgång i vänstra flygeln komma vi över till fägården, som på kontinentalt sätt ligger intill huvudbyggnaden. Den består av låga envåningshus, som ligga omkring en stenlagd gård. Där finnas ladugård för tre kor och rum för småkreatur; stallet rymmer nio

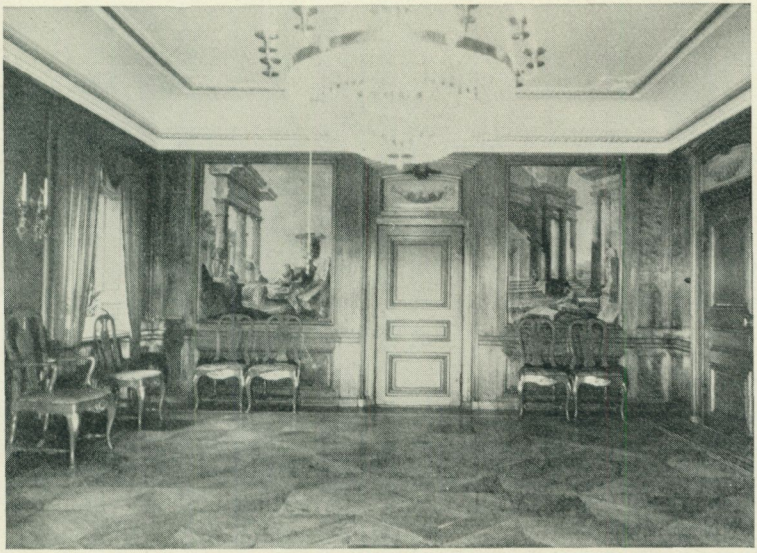

Fig. 10. Stora salen i övre våningen med skulpterade boaseringar av cederträ och på väv målade väggfält. Jämför fig. 8.
Foto Ateljé Benkow 1931.

hästar, och dessutom finnas foderskulle, vedbodar, kuskkammare, hönshus och annat.

Ute i trädgården visar trädgårdsmästaren med stolthet orangeriet, persikohuset och drivbänkarna. Vi räkna till icke mindre än 37 välskötta pomeransträd, tio fikonträd, fem mullbärsträd, valnötsträd, lager och myrten, för att nu icke nämna alla de andra växter och blomster, som finnas och skola finnas i en välordnad malmgårds trädgård.

Litet avskilt från det övriga, mot Lilla Bondegatan, ligger ännu ett hus, som förut använts till biljard. Biljardsalen ligger högt och har sex fönster, och härifrån har man utsikt över trädgården och dess plankinhägnad. Mot söder ser man över åkrar och tobaksplantager ända bort emot Barnängen. Och bortom dess lummiga träd och vita byggnader glittrar Hammarbysjöns vatten.

Värderingsmännen ha nu gått sin rond och konstaterat, att åbyggnaderna äro i gott stånd och uppförda »med betydlig kostnad». Även jorden är »betydlig» och dessutom fruktbar. De nämna dock, att själva huvudbyggnaden »mera blivit inrättad för *en* förmögen ägares bekvämlighet», och gården kan därför knappast hyras ut eller arrenderas bort; i varje fall kan man i så fall knappast påräkna »en emot kostnaderna svarande avkomst, i synnerhet som egendomen är belägen på en avlägsen del av stadens Södermalm». Årliga underhållskostnader för egendomens stängsel och vidmaktshållande kunna ej heller undvikas och då jorden dessutom tarvar bättre skötsel och hävd, än vad som nu en tid varit fallet, åsätta de gården ett försäljningsvärde av endast 16,000 riksdaler banko.

Därmed är uppdraget slutfört och vårt besök för denna gång till ända. De massiva, knarrande portarna sluta sig bakom oss, de tomma fönsterrutorna blänka i solen, och malmgården ligger åter tyst och öde.

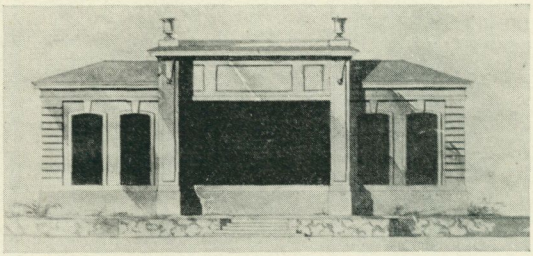

Fig. 11. Ritning till orangeri av Erik Palmstedt 1767. Byggnadsnämndens arkiv.

»FINGREN RINGAD, PIGAN TINGAD»

Ett bidrag till den släta vigselringens historia.

Av Arthur Nordén.

I mars år 1930 revs ett gammalt Stockholmshus i hörnet av Kungstensgatan och Luntmakaregatan. Ett stycke förbrukat 1800-tal, som fraktades bort till någon soptipp i stadens utkanter. Under huset funno arbetarna en sophög från en annan rivnings- och byggperiod, då detta nu centrala Stockholmsparti i sin tur låg bland stadsperiferiens sopbackar. Kulturen förbrukar hastigt sina soptippar. Och i denna avstjälpningsplats från 1600—1700-talen hittade man en slät guldring, med en serie initialer. Ringen förde omedelbart tankarna till en modern vigselring. Den inlöstes av Statens historiska museum och överlämnades därefter till Nordiska museet.

Den lilla anspråkslösa ringen rullar upp ett stort perspektiv. Den ger svar på frågan, när den släta guldringen, som nu i

Vignett. Fig. 1. Bruden fästes med ring. Ur Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken, 1555.

mannaminne varit den enda gängse förlovnings- och vigselringen, i vårt land först trängde fram på den sirade ringens bekostnad, ja, den synes till och med snudda vid förlåten till en av dessa vardagens gåtor, som irritera en genom sin rent förbluffande förmåga att slingra sig ur varje fast grepp kring deras lösning: frågan om hur länge den svenska hustrun burit två släta guldringar på sin vänstra hand. En fråga väl värd att tagas upp till behandling, sedan numera just denna sed med de tvenne släta guldringarna börjat förlora något av sitt starkt traditionsbundna grepp om den moderna svenskans smak och ersättas av mera kontinentala ringbärnings-vanor. Först när en företeelse är stadd på upphällningen brukar man ju få upp ögonen för dess säregenhet och tillspörja hävderna, vad de ha att förmäla om densamma.

Men om den gifta svenska kvinnans två släta guldringar tiga tideböckerna. Det nordiska giftermålets hart när oöverskådliga komplex av rättsliga och religiösa föreställningar är ju, trots allt, tämligen tillfredsställande utrett — en utredning som enbart för 1500-talets del fyller fyra digra böcker av Troels-Lunds Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede. Men varken tidpunkten för den släta guldringens entré i det allmänna bruket eller än mindre uppkomsten av den speciellt svenska seden med tvenne släta guldringar, burna efter giftermålet av kvinnan, ha därvid framträtt med någon större grad av skärpa i det tillgängliga dokumentmaterialet. Såväl kulturhistorikerna som guldsmidets yrkesmän ha i allmänhet i den släta guldringen sett en 1800-talsföreteelse, och om den svenska hustruns *två* ringar har man, vad den kronologiska sidan av saken beträffar, hittills överhuvudtaget icke bildat sig någon föreställning alls. Den rundfråga, som författaren år 1930 gjorde bland huvudstadens museimän och juvelerare rörande denna till synes så bagatellartade och näraliggande sak, visade sig vara en verklig kuggfråga. Det framgick, att ej ens specialisterna på guldsmidets historia, trots gjorda ansträngningar, lyckats finna konkreta belägg för sedens ursprung.

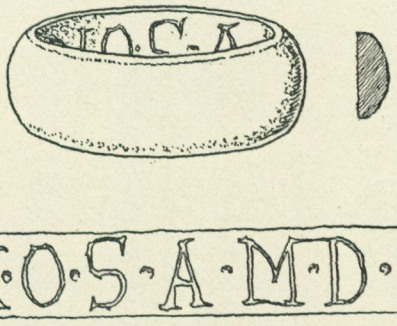

Fig. 2. Slät vigselring från 1600-talet. Dubbel skala. Nord. mus. 183,259.

Det är, som nämnt, i denna situation, som den i Stockholm anträffade släta guldringen har sitt intresse. Inskriptionen på ringens insida, fig. 2, anger 1600-talets förra del eller mitt. Bokstavstyperna äro av utpräglat renässanssnitt, och i samma riktning talar placeringen av skiljetecknet: punkten står i radens halva höjd, ej i nederkant som senare blev vanligt. Att ringen, som är av rent guld och av betydlig vikt, saknar varje spår av guldstämplar, är också en omständighet, som bäst låter förklara sig, om man antager, att den tillverkats under 1600-talet, icke — som man av formen eljest vore frestad tro — under 1800-talet. Enligt min uppfattning är ringen att anse som en vigselring och om jag har rätt i detta förmodande, klargör den åtminstone så mycket som att den släta guldringen redan vid denna tidpunkt kommit i bruk i samband med trolovning eller vigsel. Då den ju i så fall uppenbarligen måste ha varit den av bruden burna ringen — det framgår av dess trånga vidd — återstår frågan, huruvida den blott vore att anse som en trolovningsring eller som en verklig vigselring, som då skulle ha burits tillsammans med en *annan* ring. Ringens inskription, vilken näppeligen kan uppfattas annat än som namninitialer, återgivande ett mans- och ett kvinnonamn av typen Nils Olofs Son och Anna Magnus Dotter, leder snarast tanken på en vigsel-

ring. I en trolovningsring väntar man sig väl snarast blott givarens namn, ehuruväl, det måste medges, bruket härvidlag torde ha vacklat och i många fall säkert ingen inskription alls funnits i ringen. Det återstår då att se, i vad mån en konjektur sådan som den ovan framkastade finner stöd i oss tillgängligt urkundsmaterial.

Ett par moderna människor, som inför präst eller borgmästare utföra den skäligen okomplicerade ceremonien att byta ringar, ana föga av det oerhört invecklade historiska händelseförlopp, ur vilket deras enkla handling utgår. Då den nutida brudgummen vid vigseln sätter ytterligare en ring på sin bruds finger, måste han vid en stunds eftertanke säga sig själv, att i en sådan dubblering av en och samma handling ligger något oursprungligt och oäkta, som ger rum för antagandet, att ceremonien kommit till som en nödfallsutväg, därför att man inte kunnat hitta på något bättre.

Så är också fallet. Vigselringen är en sen och lösligt motiverad novation, det ursprungliga och äkta är t r o l o v n i n g s r i n g e n. Och ej ens denna är verkligt ursprunglig här i Norden, utan en nykomling från Södern, närmast från den romerska katolicismens länder, till vilkas kyrkliga ritual den övergått från det gamla Rom.

Till Norden kom denna trolovningsring först mycket sent. Utmärkande för det nordiska giftermålet har äldst varit, att detta betraktats såsom i främsta rummet en ättens och de enskilda kontrahenternas sak, icke såsom en kyrklig angelägenhet. Den avgörande ceremonien var därför t r o l o v n i n g e n, som ägde rum i släktens närvaro och vid vilken ordet fördes av fästmöns fader. Han gav därvid sin dotter i fästmannens ägo, varvid samtliga närvarande fränder bekräftade det skedda och gåvo det sin välsignelse. Till denna »fästning» hörde så överlämnandet av vissa fästningsgåvor från fästmannen till fästmön, ursprungligen värdeföremål av guld och silver. Denna fästningsgåva, som ju egentligen var den från primitiva tider fortärvda köpesumma, som mannen erlade i betalning till

kvinnans fader och fränder, tappade naturligtvis med stigande kultur all dylik konkret innebörd och blev en hyllningsgåva till bruden rätt och slätt, en gåva som naturligtvis ofta tog sig formen av ett smycke, ett armband eller en prydnadsring, fig. 1.

När nu den katolska kyrkan efter kristendomens seger i Norden lade under sig det ena området av mänsklig livsföring efter det andra, dröjde det icke länge, förrän den även ryckt den hedniska »fästningen» eller trolovningen under sin domvärjo. Ceremonien förlades nu från hemmen till kyrkan, och prästen trädde i faderns ställe. Men därmed uppstod frågan, vad prästen väl skulle taga sig till för att motivera sitt ingripande i en ceremoni, som redan hade långa århundradens rent privata hävd för sig.

I detta bryderi kom den sydländska trolovningsringen kyrkan väl till pass. På omvägen över fästningsgåvan kunde den lätt smusslas in i de för fästningen föreskrivna gåvorna från fästmannen till fästmön, och sedan var det lätt för kyrkan att tillvälla sig ensamrätten att uttala välsignelsen över ringen och att — sedan den sålunda blivit helgad — sätta den på fästmöns finger, två värv som bägge lades i prästens hand.

Rotfast blev nu denna kyrkliga usurpation av trolovningen icke i den nordiska allmogens medvetande — ringen var för fattig att ersätta fästningsgåvorna, och som rent trohetstecken hade den icke traditionen för sig i Norden. Kyrkan kom därför att sträva efter ett överflyttande av själva tyngdpunkten i giftermålet från trolovningen till vigseln, där kyrkan mera obunden av fornåldriga sedvänjor och åskådningssätt kunde fritt utbilda ett ceremoniel, i vilket prästens funktion trädde mera i förgrunden än vid fästningen.

Hur oursprunglig ringens roll vid vigseln är framgår därav, att ringen i äldre språkbruk blott förekommer under benämningen t r o l o v n i n g s r i n g, en självständig v i g s e l r i n g känner vårt språk i äldre tider icke till. Till belysande av denna trolovnings- eller förlovningsrings historia på

svenskt område må här återges några citat från 1600- och 1700-talen.[1]

I Ångermanlands dombok 1629: »— — — han togh ifrån henne En sölfuerkanna och tuå gullringar som han henne vthij sin troloffningz gåffuor giffuit hafuer.» — I en dombok från samma landskap 1640: »— — — hon berätter att Nilss. hafuer giffuit sigh En sölffuer ringh i troloffningh den hon nu bär på sin finger.» — I Växiö domkapitels akter 1722: »— — — samma sin Fästemö, hwilken han och Trolofningz ring gifwet.» — I Växiö Domkapitels akter 1685: »— — — Någon tijd efter Påskehelgen tager J: Lisken Ringh af Sven Liungbergh och ingår trolofningh medh honom förr än hon skickade migh mina gofvor tillbakes.» — Växiö domk. akt. 1714: »— — — han har förährat denna Gunnila både Ring och MösseTyg af Sijden, så att han ingalunda kan neka till trolofningen.» — Celsius: Erik XIV:s hist. 98 (1774): »— — — Uti Februarii Månad år 1563 skickade Konungen Sten Eriksson Lejonhufvud — — med Förlofningsringen till Hessen.»

Bruket att draga in ringen även i vigselceremonien synes i vårt land ha inkommit under 1500-talets lopp, men i början synes kyrkan icke ha insett vilket tacksamt uppslag, som här gavs. »Om Brudgummen wil giffua Brudenne någon ring, såsom någhre haffua för sedh, må han sielffuer eller Presten sättia honom på Brudhennes finger», föreskrives för vigselprästen i Laurentius Petris Kyrkoordning av år 1571 — uppgiften förekommer redan i manuskriptet av år 1561. I Baelters klassiska arbete över de svenska kyrkoceremonierna, utgivet år 1762, heter det också: »Denna ceremoni med ringen vid vigslen var icke brukelig i äldre tider.» Men Gustaf Vasas son Johan — sedermera Johan III — hade givit sin katolska gemål Katarina Jagellonica en vigselring vid sin förmälning; då han

[1] För flertalet har jag att tacka redaktören av Svenska akademiens ordbok prof. Ebbe Tuneld i Lund, som älskvärt förmedlat avskrifter ur ordbokens samlingar. Notiserna om vistrycken i det följande har jag erhållit av fil. kand. Nils Dencker.

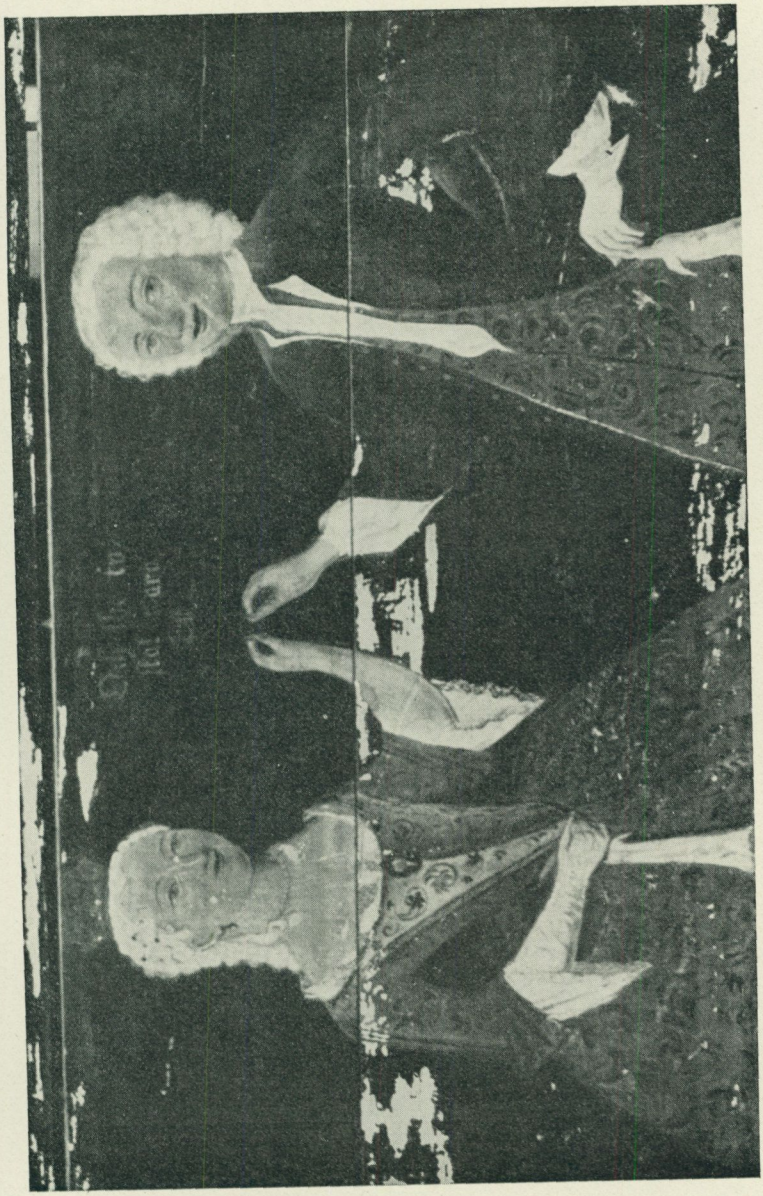

Fig. 3. »Och the tu skal ware Ett.» Målning på brudpall från Kyrkefalla kyrka, Västergötland. Skara museum.

några år sedan fängslades, delade hans gemål frivilligt fängelset med »sin Herre, uppvisande för Jöran Persson sin på fingret sittande v i g n i n g s r i n g», eftersom Jöran Persson ställt henne inför valet att leva furstligt men i så fall helt skild från Johan eller ock strängt innesluten med honom. Så pass främmande lät begreppet »vigningsring» ännu i 1700-talets förra del, att Dalin, som i sin svenska historia berättar episoden, återger uttrycket som »förlovningsring». Det förtjänar erinras om, att Katarina och Johan hade vigts i det katolska Polen, där vigselringen tidigt nog vunnit insteg.

»Vigningsringen» framträder hos oss i citat från 1600-talets senare årtionden. Här ett exempel:

»Ja kiöpt iä kiäck Sållskied å därtill tri Sållringar,
Tänck på Sållbältä mä såm ia åth Bruda tinga.»

Ett annat:

»Ja pytt, wist giohla hä, ia hint knapt Åhre kring,
Förn ia såld bårt iän Geet, å kiöpt mäg Vigningzring.»

Och ännu ett:

»Och om jag krönter blijr med heel och halfwer Ring,
Så finnes bägge slag hoos Mårten Wästerling.»

Under 1700-talet synes det nya bruket med »vigningsring» tämligen allmänt ha slagit igenom. I Kolmodins Qwinnospegel år 1732 (1: 324) heter det:

Qwinnor finner man så öfwermåttan snälla,
At wigningsringar ock åt annat folk beställa.

Och år 1792 berättar den småländska prostinnan Ulrika Oxelgren: »2 fina dukater och 2 guldringar af en dukat i wardera med I. N. fick Israel, när han reste til Upsala — — —. Dessa guldringar slarfwade han bort i Upsala, så när han skulle gifta sig, så hade han ingen. Då måste jag gie (honom) pängar till wixleringar.»

Fig. 4. Jungfru Marias förmälning. Detalj ur altartavla av Rafael.

Ha nu dessa 1600-talets svenska trolovnings- och vigselringar kunnat vara släta guldringar av samma typ som våra dagars ringar?

Det bevarade ringmaterialet i våra museer lämnar ingen upplysning härom. Släta guldringar finnas visserligen både från forntiden och — i några enstaka fall — från medeltiden, men ingenting angiver att de varit just trolovningsringar. Från 1600-talet vet man emellertid, att den släta guldringen var i bruk, ty Statens historiska museum äger en slät ring med Gustaf II Adolfs och hertig Johans av Östergötland initialer och vapen, och då Gustaf Adolfs namn bär tillägget D. S., antydande hans egenskap att vara hertig av Södermanland, bör ringen förskriva sig från tiden före år 1611. Som regel var trolovningsringen sirad. I Möllers svenska och franska »orda-

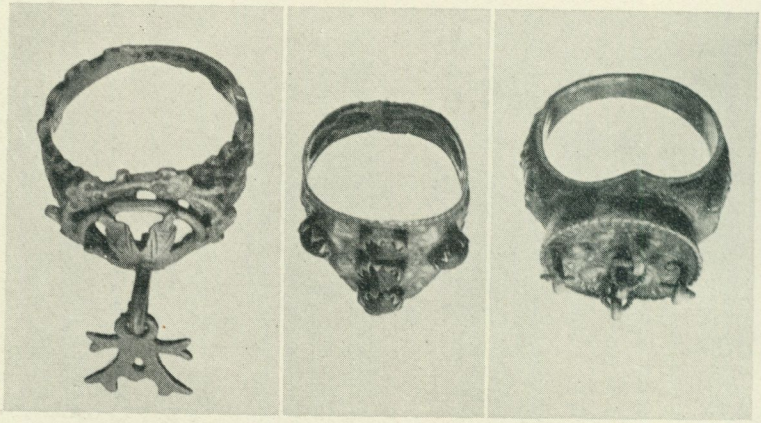

Fig. 5—7. Skånska ringar. Fig. 1 Skåne, Nord. mus. 98,324; fig. 2 Ingelstorps socken, Skåne, Nord. mus. 774; fig. 3 Skåne, Nord. mus. 98,337.

bok» av år 1755 talas under uppslagsordet Alliance om »en av silver och guldtråd sammanflätad förlovningsring».

Men av enbart dylika citat, berörande trolovningsringen eller — lika isolerat — vigningsringen, framgår ju ej, huruvida de svenska hustrurna redan vid denna tid buro både förlovnings- och vigselring. Först när man kan finna ett litterärt beläggsställe, där dessa bägge former av ringar omtalas såsom samtidigt burna, kan seden inställas i sitt tidshistoriska sammanhang.

Ett dylikt litterärt beläggsställe, det första man f. n. torde kunna åberopa för Sveriges del, härrör från en Karl XI:s förordning angående bröllops hållande m. m. Det härrör från år 1661 och innehåller, att brudar ur »förnämligare» samhällsställning hade rätt att på bröllopsdagen »draga på allenast en liten pärlekrona på huvudet, en guldked om halsen, guldarmband och en ring av måtteligt värde, förutom fästnings- och vignings-ringen».

Medan det i manuskriptet till Laurentius Petris svenska kyrkoordning hette, att »om Brudgummen wil giffua Brudene någhon ring, såsom någhre haffua för sedh» etc., är tradi-

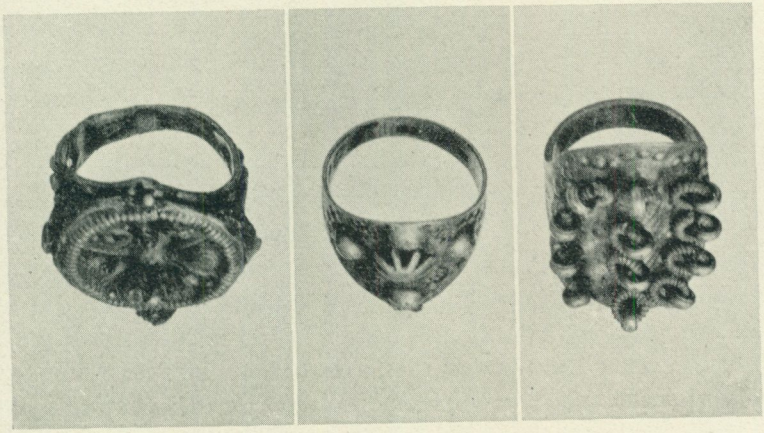

Fig. 8—10. Lapska ringar. Fig. 1 Torne lappmark, Nord. mus. 108,627; fig. 2 Lule lappmark, Nord. mus. 31,105; fig. 3 Arjeplougs lappmark, Nord. mus. 11,499.

tionen alltså jämnt 100 år senare så fast, att en kunglig stadga föreskriver det såsom vedertaget, att bruden på bröllopsdagen bär förlovnings- och vigselring samt därjämte en prydnadsring.

Det sakliga konstaterandet av en från förlovningsringen skild vigselring, given till bruden, förekom som nämnt i en kunglig förordning av år 1661. Det härrör från vår stormaktstids kulmen och röjer på ett intressant sätt den kulturhistoriska bakgrund, mot vilken en sådan i grund och botten luxuös företeelse som den gifta kvinnans två vigda ringar bör ses. Det var årtiondena under och efter trettioåriga krigets avslutningsperiod, då segerbytena började välla in i vårt land, som såg seden födas, en tid av bravaderande övermod, pomp och ståt, de adliga slottsbyggenas, den borgerliga nyrikedomens och den prålande barockens tid. Sedd mot denna bakgrund får seden en fullgiltig förklaring. Det ligger både folkpsykologi och kulturhistoria i det lilla draget, att stormaktstidens svenskor — till synes ensamma bland Europas gifta kvinnor — började bära två vigda ringar på sitt finger, utom den extra prydnadsringen »av måtteligt värde». En särställning intager också den

svenska kvinnan däruti, att hon bär sina ringar på vänster hand, under det att man i utlandet gärna använder högra handens ringfinger, jämför fig. 4, eller — som i Ryssland — långfinger.

Vad den vigda ringens form beträffar, torde det allmänna bruket av våra dagars släta guldring icke kunna göra anspråk på någon överdrivet hög ålder. De trolovningsringar, man äger från äldre tider, äro ofta av konstfull form, försedda med infattade stenar o. d. Allmogen har på sina ställen bevarat denna ursprungligare ringform ända fram till 1800-talet, fig. 5—7. Så t. ex. berättar Bruzelius år 1876 i sin bekanta bok om Allmogelivet i Ingelstads härad i Skåne: »Vigselringen var av förgyllt silver; i äldre tider spiralformig men senare i form av tre vanliga med varandra sammanfogade ringar eller också prydd med en ros, ängel o. d. I senaste tider voro ringarna på övre sidan breda och utsirade med hängande löv och olika prydnader.» Den lapska ringens rikt sirade form, fig. 8—10, torde väl ännu gömma på traditioner från den svenska allmogens ringseder under äldre tid.

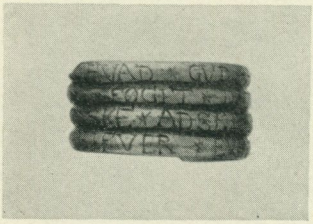

Fig. 11. Vigselring från Skåne. Inskrift: Hvad Gud hafver tilsammen fogit det kand inted mennisske adskilje. Herrens ord blifver evindelig. Nord. mus. 98,320.

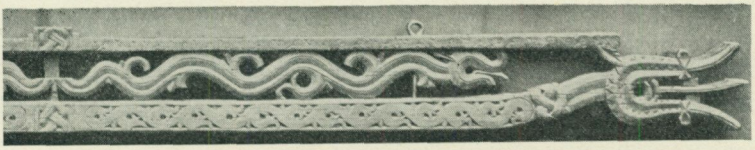

KYRKHÄRBRET I ÄLVDALEN

Av Gerda Boëthius.

Träets betydelse i vår äldre svenska konst är genomgripande. Bakom runstenarnas slingor, bildstenarnas och de gotländska kyrkornas skulpturer skymtar en sedan länge av tidens tand förintad konst, som spridda spillror och prydnadsföremål numer endast ge oss en vag bild av. Osebergsfyndets skatter ha mer än något annat kastat ett blixtljus över dessa förhållanden, och samordnade med monument sådana som Urnes och Hemse stavkyrkofasader, den ståtliga bänken från Kungsåra i Västmanland, eldhusen från Fåsås i Zorns samlingar och icke minst det märkliga kyrkhärbret i Älvdalen ge de konturerna av en stor, rik och skiftande konst under svunna sekel.

Det är givet att de nämnda dalabyggnaderna ha en särskild betydelse. De äro de enda lämningarna av en försvunnen profanarkitektur, och de ge möjlighet — ja tvinga i viss mån — till att rekonstruera verkliga hus på järnålderns hustomtningar och gårdplatser. Samtidigt visa de att även tämligen avlägsna bondebygder hade en byggnadstradition och ett behov av prydlighet och förfining i form och hantverk. Detta gäller ej blott själva timringen, som är utförd med en elegans och precision, som nästan saknar motstycke i senare tid, utan även den dekorativa utsmyckning, som kommit byggnaderna till del. Trots

Vignett. Fig. 1. Detalj av kronstång från Solleröns socken, Dalarna. Nordiska museet. 1,394.

att monumenten äro få är ornamentskatten rik och mångsidig. I ovanligt hög grad är den därför här det stumma vittnet om kulturinflytandenas gång, om rörlighet i tiden och sinnena, om främmande varor, som införts och då, som senare, påverkat konstnärsfantasien och givit de nya verken sin särprägel. Ornamentiken är en sällsam del av ett lands konst. Den bevarar kanske mer än annat traditionen från svunna sekel. Ett ornament kan lätt bli nationellt, bli en del av ett folks konstnärliga egendom ända därhän att varje ny stilform, som med det nyas ofrånkomliga kraft tränger sig in i landet, underordnas det. På samma gång är ornamentet alltid en känslig upptagare av nya former och ny anda. I denna dualism i dess väsen ligger dess tjusning och även vetenskapligt sett dess största betydelse.

Det vanliga är att ett ornament slår rot i en trakt under en period av stor konstnärlig livaktighet. Vendeltidens starkt nyskapande epok har sålunda satt outplånliga spår i svensk konst och den egenartade rytmen i dess dekorativa formskatt har kanske mer än annat bidragit till särdraget — den svenska stilen — i senare perioders konst.

Traditionsbunden och modärn — det är det huvudintryck, som stilen i Mora- och Älvdalshusen ger. Det stora kyrkhärbret i Älvdalen, fig. 2 och 4, är ett egenartat utslag av romansk konst. Endast två monument, som blivit bevarade till vår tid ge något av samma intryck, det är de något yngre norska byggnaderna, loftet från Roldstad, fig. 3, och stugan från Raudland, båda i Norsk Folkemuseum på Bygdöy.

Älvdalens kyrkhärbre, som utan tvekan måste betecknas som ett av våra märkligaste medeltida minnesmärken, står i ett undanskymt läge strax sydöst om kyrkogården. Det torde ej vara många personer i den stora strömmen av turister, som drar förbi Älvdalen eller stannar i den vackra dalgången, som uppmärksammat härbret. Belamrat med allehanda redskap, ja även tomlårar och fat, samt ofta med trasmattor eller kläder hängda på tork mellan förtakets stolpar, som härbret vanligen

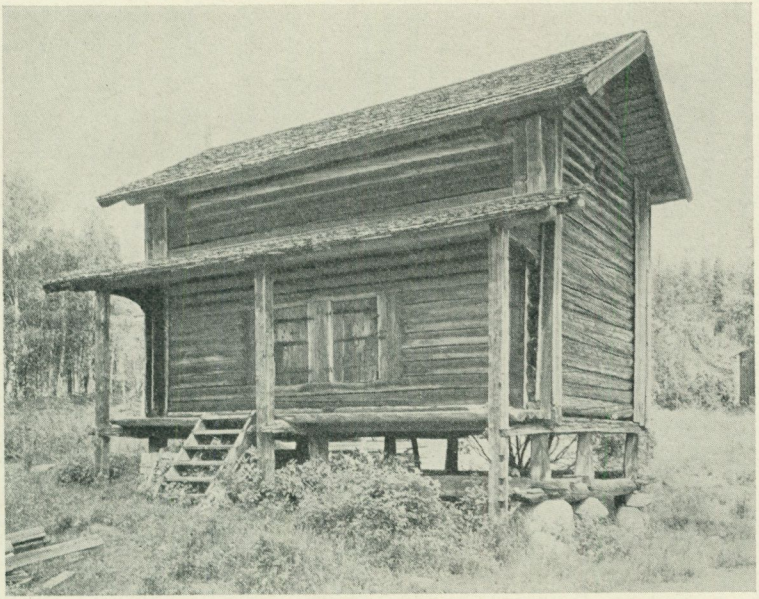

Fig. 2. Kyrkhärbret i Älvdalens socken, Dalarna. Foto Nord. mus. 1926.

är, har det verkligen velat till även för den intresserade resenären att uppspåra det. Men var och en som fått syn på det har gripits av dess underbara skönhet. Det ligger en förnämhet över byggnadens gestaltning, som så helt fångar åskådaren att förnedringstillståndet glömmes ända till dess att oro och indignation vakna med förnyad styrka.

Kyrkhärbrets äldre historia är dunkel. Det har varit nedtaget och sålunda sannolikt flyttat. Till och med golvplankorna ha flyttningsmärken. Denna flyttning *kan* emellertid ha ägt rum inom kyrkans eller prästgårdens område. Märkningen *kan* också endast vara spår efter den reparation, i vilken härbret nedtagits för underredets förnyande. Det finns egentligen endast två möjligheter att välja på då det gäller kyrkhärbrets tidigare användning och öden. Antingen har det hört till det ursprungliga byggnadsbeståndet på Mora prästgård och flyttats

till Älvdalen på slutet av 1500-talet, då denna del av Mora socken avskildes till eget pastorat. Eller också har det varit ett »prästloft», ett »sovhus» för prästen, då han övernattade i Älvdalen vid förrättningar, vare sig han hållit gudstjänst i något sedermera helt försvunnet kapell eller haft andra tjänsteärenden. Det vackra kaplansloftet från Nås på Skansen skulle i så fall vara ett slags yngre parallell till Älvdalshärbret, vad användningen beträffar.

Sistnämnda alternativ är givetvis mest lockande. Under senare tider har härbret använts till tiondebod och på baksidan äro långa rader med inristade avräkningsmärken, som markera av bönderna inlämnad säd. Härbren av denna typ ha emellertid använts just som sovhus i äldre tid i dessa trakter, och jag har tidigare gjort gällande att de allmänt haft samma användning som de från och med renässansen vanliga loften hade.

Vid flyttningen eller ombyggnaden ha underredet och förtaket undergått en del förändringar, men i övrigt har byggnaden bibehållit sin ursprungliga form med undantag av att det gamla vedtaket för något tiotal år sedan fått vika för ett pärttak och att prästgårdsarrendatorn låtit bila väggarna invändigt och brädfodra sädesbingarna.

Trots dessa ingrepp bevarar byggnaden i ovanligt hög grad sin ursprungliga form och karaktär. De i förhållande till golvytan höga långväggarna parade med en låg gavelresning erinrar om tidig romansk och än äldre arkitektur. Timringen är ett utsökt hantverk. Varje stock är hyvlad så att den förtunnats åt båda ändarna, där den nästan verkar som en planka med buktade ytor. Det timmer som skjuter fram och bär förtaket har genomgående denna tunna och avplanade form. Stockarna ligga på varandra med plana fogar och de numera vittrade hörnkedjorna måste ursprungligen ha gjort ett ytterst elegant intryck. Genom förtunningen av stockarna mot knutarna ha väggytorna fått en genomarbetad och elastisk prägel, som understrykes av att fasadens rika dekorering är inarbetad med timmerformerna. Stockarna smalna mot knuten, ha rund genomskärning mitt på

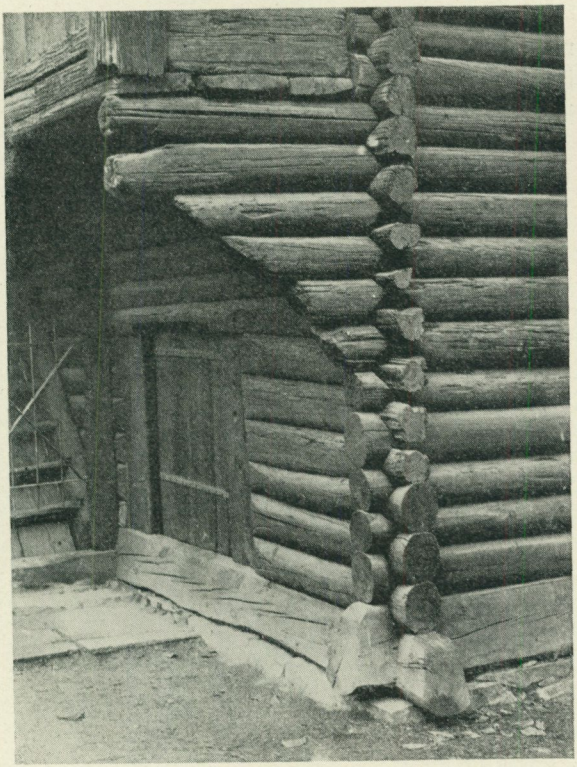

Fig. 3. Loft från Roldstad i Norsk Folkemuseum, Bygdöy.

och ha sedan, fram till dörrgåten, en avplaning mot sidorna, som formar sig till en skarp ås strax innanför avbladningen mot gåten. Ornamentiken breder ut sig som ett rikt nätverk med dessa åsars skarpa kant som mittnerver.

Av en sällsynt elegans är också förbindelsen mellan gåt och vägg, fig. 4. Stockarna gripa om gåten, som med en fals, en fjäder, löper in i väggen och förankras i denna med ett slags sinnrikt lås. En liknande anordning har förekommit i de båda eldhusen från Fåsås i Mora, men är mig veterligt ej känd från annat håll. Där var emellertid systemet än mer komplicerat,

ty gåtarna hade rännor, nåtar, i vilka timret löpte in med en fjäder, medan stockens insida skjutit fram och låsts kring en utstående förtjockning på gåten. I dessa äro dock den överskjutande delen av stockarna kapade, men gåtformen är bevarad.

Älvdalshärbrets dörromfattning präglas i sin helhet av fasthet och precision i timmerarbetet. Fogarna sluta alltjämt tätt ihop, gåtplankorna sitta som fastväxta i väggen. Samma nästan raffinerade förfining utmärker även gavlarnas gluggar och andra detaljer.

Lyckligtvis har icke själva taket fördärvats när den nuvarande taktäckningen gjordes. Detta är nämligen även det en del av den ursprungliga byggnaden. Det är ett så kallat laggtak och består av rundhyvlade stockar lagda tätt på varandra från gavel till gavel med något avplanad överyta mot vilken takbräderna vilat. När man klättrat upp i härbrets övervåning står man sålunda i ett rum med ett sällsynt vackert och väl bevarat rundtimmertak med utsökt patina. Även där ha väggarna delvis fördärvats av bilning i sen tid.

Som jag i ett annat sammanhang (Studier i den nordiska timmerbyggnadskonsten, Stockholm 1927) framhållit, utgör kyrkhärbret tillsammans med en del andra byggnader i övre Dalarna en arkitekturgrupp från tidig medeltid. Man kan inom den urskilja en tydlig utveckling i timmerteknikens former, som icke kan bero på att byggnaderna uppförts till olika ändamål, utan måste ha sin grund i en skillnad i tillkomsttiden. Denna framträder starkast i knutarnas byggnad och stockändarnas form samt i dörrpartiet. Eldhusen från Fåsås ha en fogning mellan gåtplankor och timmer, som står nära den äldre stavkonstruktionen, medan kyrkhärbret har ett omvänt, även i den yngre medeltidens stavteknik använt system. I det förra fallet har gåten en nåt eller ränna, som timret löper in i, i det senare har timret en ränna, som gåten inpassats i. Dessa system avlösa varandra i alla kända blockhusområden, där medeltida byggnadsbestånd finnes kvar. Tidsgränsen mellan dem ligger

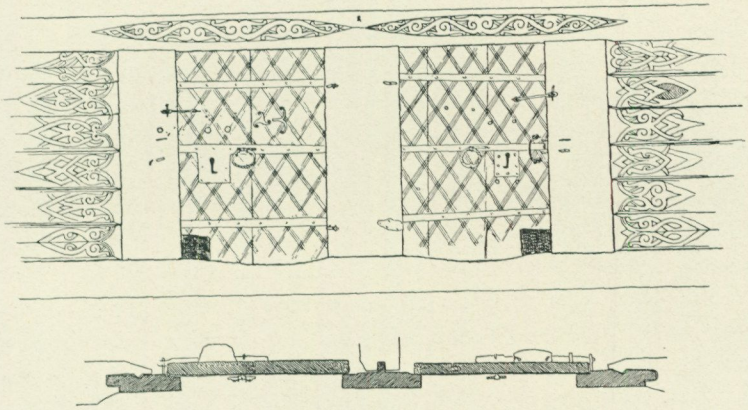

Fig. 4. Det ornerade dörrpartiet i kyrkhärbret i Älvdalen. Uppmätning av Olle Homman 1922.

i regel under medeltidens centrala delar. För Dalarna har jag antagit att övergången skulle skett i stort sett omkring 1200, men det är svårt att med bestämdhet precisera tiden, då monumenten äro så få.

Älvdalshärbret torde i varje fall vara den äldsta kända byggnaden med den modernare gåtformen. Då det är en byggnad, som uppförts för kyrka eller prästgård och sålunda i viss mån en högreståndsföreteelse, är det ju troligt, att det använde nyare former än allmogearkitekturen i trakten hade vid dess byggnadstid.

De båda norska byggnaderna, som ha vissa beröringspunkter med vårt härbre, Raudlandsstugan och Roldstadloftet, ha mindre elegant timmerbehandling, då det gäller väggarnas timmer, men många utsökta detaljer. Syllarna, tväråsarna och portalomfattningarna på Raudlandsstugan äro sålunda arbetade på ett sätt, som direkt väcker erinran om skeppsbyggnadskonst och stavbyggnad, Roldstadloftets portaler ha en genomförd förfinad form och ytbehandling, som erinrar om senare norsk blockhusbyggnad och om de svenska romanska monumenten. De egenartade proportionerna återfinnas emellertid i samtliga

dessa tre byggnadsverk. Starkast träder väggarnas höjd i förhållande till husets storlek fram i Älvdalshärbret och Raudland. Det är samma linjerytm och höjdverkan, som möter i de äldsta romanska stenkyrkorna och som är ett arv från preromansk byggnadskonst. Likheten i rymdintryck mellan Raudlandsstugan och engelska anglosachsiska kyrkor sådana som Escomb, Bradford on Avon eller Deerhurst är slående. Byggnadernas proportioner tyckas emellertid ha ändrats redan under medeltiden. De märkliga stugor från 1300—1400-talen som finnas kvar i norska dalfören ha stor bredd, låga väggar och — beroende på att torvtak allmänt användes — fortfarande låg gavelvinkel. På Bygdöy får man ett starkt intryck av kontrastverkan mellan Raudlandsstugan och en yngre i sitt slag lika högtstående timmerbyggnad från Numedalen, som ligga bredvid varandra. I Roldstadloftet framträder också samma tendens och därtill kommer att timmerbehandlingen där varit ovanligt omsorgsfull och i princip erinrar om Älvdalshärbrets. Stockändarna ha formats till eleganta hörnkedjor, timret är avplanat och portalerna ha avbladningar mot gåten, inramade av ristningar.

Raudlandsstugans ålder kan med tämlig visshet fastställas till 1200-talets mitt på grund av ornamentiken, som tillhör en sluten grupp i Numedalen, vilken kan grupperas kring bygdemästaren Torgautr Fiffil, som inristat sitt namn över Raudlandsstugans dörr. Roldstadloftet med sina ålderdomliga timmerformer och dörrar är snarare äldre.

Som jag inledningsvis framhållit knyter sig emellertid en stor del av intresset till ornamentiken och det är också denna, som är utslagsgivande, då det gäller fastställandet av byggnadens ålder, åtminstone för den, som vill precisera dateringen inom en snävare ram än den äldre medeltiden.

Ornamentiken är som sagt koncentrerad kring dörrpartiet, fig. 4. Bjälken över de båda parställda dörröppningarna siras med rankornament på båtformade avfasningar, stockarna på sidorna om gåtarna ha rika, av rankverk bildade skärningar. Alla dessa ornament ha snarast karaktären av plattskärning och framträda

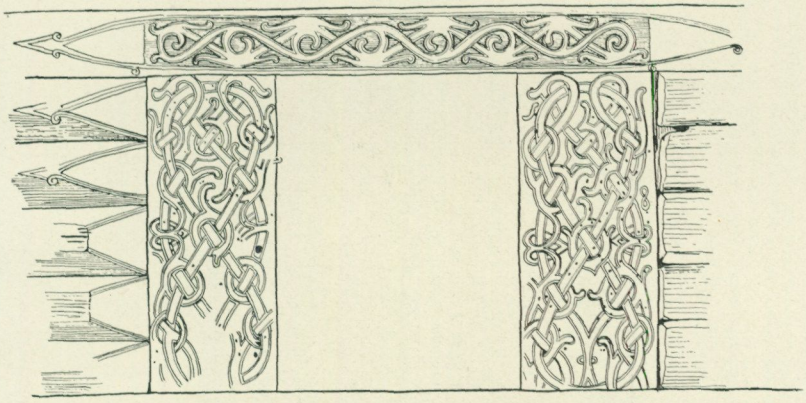

Fig. 5. Dörrparti av eldhus från Fåsås, Mora socken, Dalarna. Anders Zorns samlingar. Uppmätning av Olle Homman 1922.

med en tydligt markerad relief över ytan. Själva dörrgåtarna synas emellertid även de haft en utsirning och denna torde ha varit ristad. Svaga spår därav synas i olika belysningar, men det förefaller omöjligt att klarlägga ens fragmentariska delar av mönstret. Den dekorativa effekten är emellertid tydlig nog. Det är kontrastverkan mellan de kraftiga, »plastiska» ornamenten runt omkring och gåtarnas tunna ristningar. Den är välbekant från Fåsåshusen, av vilka det äldsta har denna komposition välbevarad kvar, fig. 5. Ornamenten på sidorna om gåtarna äro där långt enklare än i Älvdalshärbret, men har varit rikare i det yngre bevarade Fåsåshuset. I detta äro emellertid endast fragment av ristningen kvar på den enda bevarade dörrgåten.

Lägger man samman detaljerna från de olika byggnaderna får man emellertid en mycket märklig bild av ett nordiskt hus' ingångsfasad under tidig medeltid. Den rakavslutade dörren, krönt av en ornerad bjälke och omgiven av ristade gåtar, som i sin tur haft en ram av kraftiga, mer plastiska ornament. Gåtarna äro en del av arkitekturen. De begränsa dörröppningen,

Fig. 6. Ullkorg från Rättviks socken, Dalarna.
Rättviks hembygdsförening, dep. i Nordiska museet.

hålet i väggen, och timrets organiska fogning med gåtarna understrykes så mycket som möjligt. Det är alltigenom välberäknade timmerformer, ett samspel mellan konstruktion och ornamentik.

Fogningen mellan gåt och stock förklarar ornamentsformens ursprung. Det är ur den avbladning, som gjorts för att i de äldsta konstruktionsformerna inpassa väggtimret i gåten — eller om det gällde stavbyggnad i hammarbandet — som formen naturligt vuxit fram. I Sverige ha vi ett klassiskt exempel i Hemse stavkyrka, på Island finnas några plankor med dylik ornamentik kvar från jellingetid och i Norge har formen fått en flitig användning i blockhus från medeltidens senare skeden. Ett palmettmotiv återkommer genomgående i dessa ornament. Det förekommer i en enkel och karak-

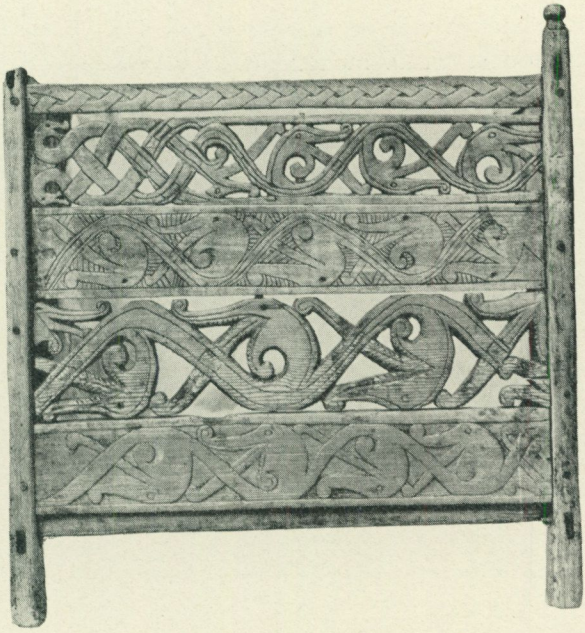

Fig. 7. Ullkorg från Rättviks socken, Dalarna. Rättviks hembygdsförening, dep. i Nordiska museet.

teristisk form på fasadfragmentet från Fåsås, med rikare utformning på det lilla eldhuset från Mora-Noret i Zorns Gammelgård, i elegant dekorativ utsirning på de isländska plankorna och har slutligen fått en rik, av andra stilströmningar utformad gestaltning i Älvdalshärbret.

Det traditionsbundna draget träder sålunda fram i hela dispositionen och i detaljerna, men mötes dock starkast utmejslat i slingorna över dörrpartiet. Det är en gammal rankform, som har djupa rötter hos oss. Sambandet med det äldsta Fåsåseldhusets slinga ligger i öppen dag. Det är samma blad med upprullad flik, som förbindes med omgivande bladpar med en smal stjälk. Ett fönster från den karolingiska domen i Mainz har samma spindellika form på bladen och rytmen finns ännu tidigare i svensk ornamentik. I kyrkhärbret ha bladen delvis fått karak-

tären av palmetter utan spets. Själva bladformen förekommer på flera kända svenska monument. Ett rembeslag från grav 12 i Vendel har en ranka sammansatt av dylika, till drakhuvud omvandlade blad. På flera av Hegwalds funtar och dopfunten från Gällstad förekommer slingan i mera romansk utformning, medan vikingatidskaraktären starkare framträder i bygdemästares verk sådana som remstyckena i Vrigstad och Väversunda eller på den s. k. ullkorgen från Rättvik, fig. 6—7. I den sistnämnda ha halvpalmetterna i flera fall omvandlats till drakhuvud liksom på vendelbeslaget. På Kungsåra-bänken däremot framträda bladformerna med romanska tillsatser, liksom även på den vackra kistan från Edåsa i Skara museum, dopfunten från Tune i Oslo museum, fig. 8, för att endast nämna några exempel. Slutligen återfinnes rankan med den karakteristiska bladformen som utvecklad romansk växtform i liljestensornamentiken i Västergötland. Där utgöra just dess rankor, enkla eller symmetriskt parställda, huvudbeståndsdelen i den karakteristiska livsträdsornamentiken. Edåsakistan, Gällstadfunten och många andra tidiga romanska verk visa att ornamenttypen var rotfast i konstområdet under äldre tid. Det är sålunda där en form, som traditionen hållit fast vid, ehuru nya stilar fått sätta sin prägel på den.

Det är alltså egentligen en parallell till förhållanden jag gjort gällande skulle härskat i Dalarna. Den är värdefull, emedan Västergötland är ett relativt väl utforskat landskap, medan Dalarnas äldre kultur ännu till stora delar är okänd i det att dess förhistoriska period endast är känd genom fåtaliga och spridda grävningar. En jämförelse mellan kyrkhärbrets dörrslinga å ena sidan och här avbildade eller omtalade monument ger ett direkt intryck av att den är mera slentrianmässigt utförd, mera torr och dekadent än de andra, möjligtvis med undantag för »ullkorgen». Särskilt gör proportionerna mellan de tjocka bladen och stammen samt de smala förbindande stjälkarna detta intryck. Ändå starkare möter detta i ornamentet på en kronstång från Sollerön, där rankans stam blivit huvud-

Fig. 8. Dopfunt från Tune kyrka, Norge. Universitetes Oldsaksamling, Oslo.

saken och bladen verka som tjocka knoppar, förbundna av trådsmala stjälkar, fig. 1. Kronstången, som hör till en av de äldre, torde knappast vara senare än 1300-talet. För en datering till denna tid talar emellertid den mera rörliga gotiska slingan, som utfyller den genombrutna delen av överkanten, och drakhuvudenas flikigt ornamentala form.

Det vill sålunda synas som om dörrslingan i kyrkhärbret skulle bibehållits i en traditionell form på grund av att den utgjorde ornering på en plats, där liknande slingor varit använda under en lång tidrymd. Bladen ha därvid fått mera romansk

Fig. 9. Bänk från Hitterdals kyrka. Norsk Folkemuseum, Bygdöy.

form, men ornamentet har i huvudsak bibehållit sin ålderdomliga karaktär.

På ett annat sätt friska och förnyade verka ornamenten omkring gåtarna. De bygga visserligen huvudsakligen på samma bladformer, men deras sammanställning till symmetriska rankornament, som breda ut sig på båda sidor om timrets åsar, har direkta förebilder i västskandinavisk ornamentik under 1100-talets slut och 1200-talet. Det är de västgötska liljestenarna, som äro vår förnämsta samlade ornamentskatt av detta slag. Likheten är exempelvis slående mellan liljestenen från Sunnersberg och kyrkhärbrets skärningar. Ullkorgen upptar formen och dess mästare har just i det fall där rankorna parställts, avstått från lusten att förvandla bladformerna till drakar. I Norge återfinnes samma komposition ehuru mindre klart uppbyggd på bänken från Hitterdal i Gols kyrka, fig. 9—11. Den ena gaveln har hela sidan utfylld med vertikalställda symmetriskt samordnade bladrankor av den art, som stiliserats på

Fig. 10. Bänk från Hitterdals kyrka. Norsk Folkemuseum, Bygdöy.

kyrkhärbret. Bänken från Hitterdal har flera detaljer, som möjliggör en datering i stora drag. Stolparna krönas av ansikten, som visa direkt samband med den engelskbetonade unggotik, som behärskade Trondheimsdomens korbygge och som på säkra grunder dateras till 1200-talets förra hälft. Mot samma tid visar även dekoreringen på framsidan. Det är det originella och vackra bågmotivet, som fick insteg i Norge just i samband med Trondheimsdomens korbyggnad och som egentligen är en genuint engelsk form, oskiljaktig från alla gotiska arkitekturformer i England. Ornamentet är ju också välkänt från Gotlands arkitektur, dit impulsen måhända just kommit från England via Linköpings dombygge. I varje fall tillhöra alla dessa monument samma skede och bågdekorens förekomst på bänken från Hitterdal visar tydligt att de ålderdomliga ornamenten, som dels omge den berömda scenen med Gunnar i ormgropen, dels också som flät- och bandornament pryda ryggstyckets framsida, äro gamla former, som leva kvar. Bladformer och en viss om-

vandling av ornamentens rytm visa emellertid, att de äro gjorda i ett annat tidsskede. Så exempelvis de små bladen, som växa ut på ryggstyckets framsida, eller de bandartat i varandra flätade stjälkarna eller stammarna med små blad på högra gaveln. Dessa sistnämnda erinra särskilt starkt om den egenartade nationellt norska ornamentik, som präglar en del av de dekorativt rikaste stavkyrkoportalerna från 1200-talets förra hälft, såsom exempelvis Flaa kyrkas i Hallingdalen.

Allt nordiskt material tycks emellertid visa mot samma håll. Det är övergångsstilens ornamentik som börjat vinna insteg på kyrkhärbret, och det är den västskandinaviska arten av dekor, som varit inspirerande. Den märkliga, vackra byggnaden står sålunda kvar som ett av de få minnesmärken i sin art, som finnas i vårt land av den förfinade och rika senromanska allmogekonsten. Den har djupa rötter i den konst som blomstrade under en av det svenska väldets äldre storhetstider, och den enkla stål och kärva skönhet, som präglar byggnaden och alla dess detaljer är ett vittnesbörd om kulturens höga nivå, om den spontana skönhetskänsla och dekorativa formgivning, som ständigt träder fram i vår svenska allmogekonsts genomandat spänstiga former.

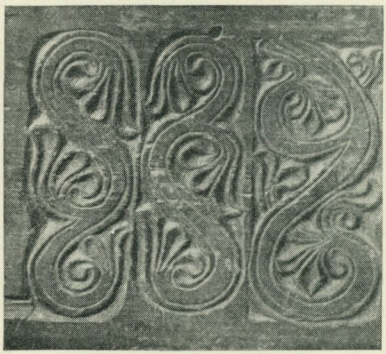

Fig. 11. Detalj av Hitterdalsbänkens ena gavelsida.

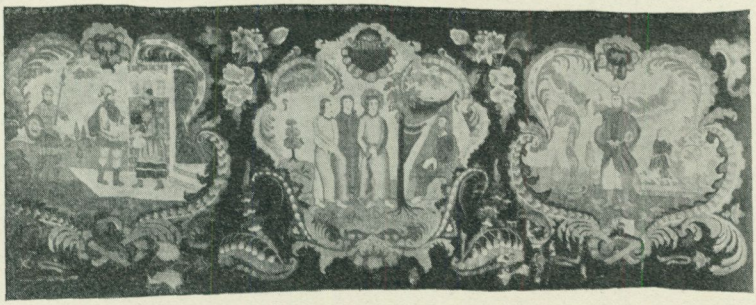

SMÅLÄNDSKA PRÄSTGÅRDSVÄVNADER

Av Hanna Friberg.

»Men när Stina Lisa blir så stor, så hon kan lära sig sådant skall hon resa till sin moster i Sandvik och lära sig at wäfwa flämskt och annan wäfnad och allt slags sömnad.» Det är den småländska prästfrun Ulrika Oxelgren som 1765 i sina anteckningar om hemgifter, arvegods och annat skriver dessa rader för sin dotters räkning. Under titeln »Anteckningar af en småländsk prestfru förda under åren 1751—1810» har P. G. Wistrand i Fataburen 1911 publicerat dessa Ulrika Oxelgrens inventeringslistor. Uppgifter i dem liksom det ovan anförda citatet rörande dottern visa att prostinnan — Ulrika Oxelgren var gift med prosten Johannes Norlin i Skirö pastorat — hade ett särskilt intresse för flamska vävnader. Wistrand avbildar också i sin uppsats några sådana, som ha kommit från det Norlinska prästhuset. Nu visar det sig att utom dessa finnas spridda på olika håll en del andra flamskvävnader, som bevisligen eller med största sannolikhet härröra från den Oxelgrenska släkten eller från anhöriga till denna.

Vignett. Fig. 1. Antependium från okänd kyrka. Foto i Nordiska museets arkiv.

Ulrika Oxelgren var född 1736 i Skärstads socken och dotter till kyrkoherden Magnus Oxelgren och hans maka Elisabet Rogberg. Den moster hos vilken hon önskade att dottern Lisa skulle lära väva flamskt och annat är, såsom Wistrand påpekar, identisk med Katarina Oxelgren, gift med prosten i Jönköping J. Ekermann, och hon tycks bland de fem systrarna i Skärstads prästgård ha varit nummer ett som utövare av den högre vävkonsten. Då bouppteckning efter hennes man 1778 förrättades, funnos i boet bl. a. »Soffa flämsk, 8 fåtöljer i flämskt, 3 dussin stolar dito, 6 kullerstolar dito samt åtskilliga flämska bordtäcken och huset ägde 3 flämska väfstolar.» Prostinnan hade flera gårdar och däribland var den ovannämnda Sandvik i Skärstads socken. På denna gård funnos enligt bouppteckningen i en stor sal »tapeter målade på väf». Dessa tapeter voro för ett eller annat årtionde sedan kvar på sin gamla plats. Väl bibehållna, visade de mot gråvit botten de från Oxelgrenska vävnader kända bilderna och omramningarna. Troligen hade prostinnan Karin, om ej själv målat dessa tapeter, så åtminstone tecknat mönstret till dem.

Av vem hade då systrarna Oxelgren lärt sin konst? Helt visst av sin mor och hennes anhöriga. Deras mor, Elisabet Rogberg, hade vuxit upp i Unnaryds prästgård i det vävkunniga Västbo, där Unnaryds socken var synnerligen känd och berömd för sin vävkonst. Elisabet Rogbergs mor, Kristina Hellman, var en sällsynt dugande prästmor, släkttraditionen har ända till våra dagar fortplantat minnet av hennes förtjänster. Hon hade visserligen fostrats i Kristianstads prästgård, men hennes fädernesläkt var från Unnaryd och även hennes möderne hade anknytning till denna socken. I bortåt 60 år levde och verkade hon i Unnaryds ensliga bygd. »Alltid munter, alltid glad, alltid nöjd med sin del, tröttnade hon aldrig att med synnerlig idoghet allena väl styra och vårda sitt hushåll», vittnar en sonson om henne. Då hon dog efterlämnade hon 7 barn, 45 barnbarn och 18 barnbarnsbarn. I denna skara finnas de flesta kända tillverkarna av här omskrivna grupp flamskvävnader.

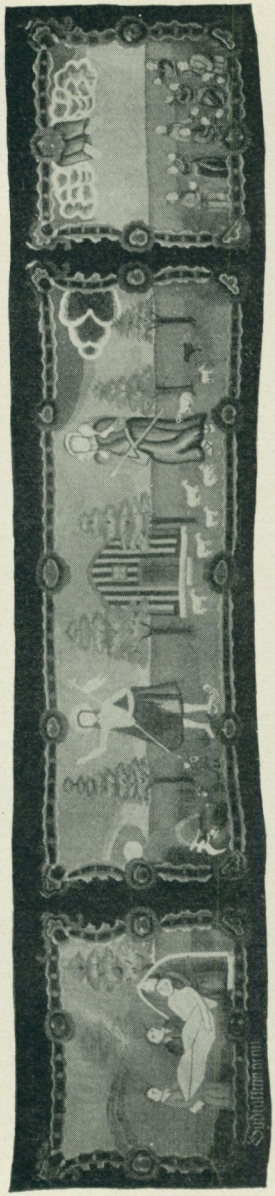

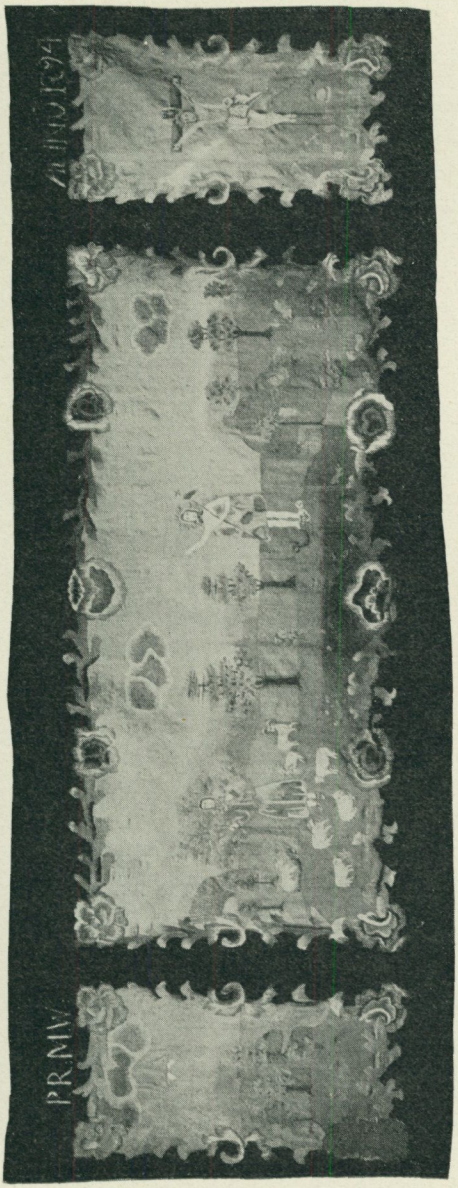

Fig. 2—3. Antependier från Kristinakyrkan i Jönköping (överst) och Bjälbo kyrka i Östergötland.

Under Kristina Hellmans tid som prästfru i Unnaryd blev den gamla medeltidskyrkan där omändrad, ny altartavla anskaffad och hela kyrkan beprydd med »bilder av de yppersta dygder». Kristina Hellmans make, prosten Joh. Rogberg, skriver själv anno 1707, att »de gamle koren och de många murarne i kyrkan detta år blefvo nedrefne och nya murar gjorde församlingen till största glädje och fägnad». Kyrkans ombyggnad och bemålning har måhända varit en så stor händelse i den ensliga socknen, att den satt spår i de Rogbergska döttrarnas och dotterdöttrarnas vävnader.

Ingen av de Oxelgrenska flamskvävnaderna har haft ett så underligt öde som antependiet från Kristinakyrkan i Jönköping, fig. 2, vilket nu är deponerat hos Norra Smålands fornminnesförening. Om dess tillkomst berättas: Då prosten Jakob Ekermann stod lik framför altaret i Jönköpings kyrka, hände sig, att en morgon kistgaveln befanns »utsparkad» och liket hade ändrat läge. Prosten skulle således ha varit skendöd och vaknat upp i kyrkan samt dött i ensamhet. Detta grep så hans änka, Karin Oxelgren, att hon höll på att duka under för sin sorg. Som en försoning för möjligen bristande omsorg om sin make och som lindring i sin smärta vävde hon så detta antependium.

I slutet av 1870-talet restaurerades Jönköpings då enda kyrka och vid detta tillfälle kördes åtskilliga lass kasserade saker ut i kärren. En dag kastades på lasset ett tjockt gammalt skynke, som legat instucket i altarbordet. Händelsen gjorde, att kyrkvaktarens hustru då stod bredvid, hon tyckte att skynket såg starkt ut och tog det från lasset hem med sig för att använda det vid skurning av kyrkan. Då hon hemkommit skrubbades det ordentligt och spolades under vattenledningen på gården. Fortfarande såg skynket tjockt och klumpigt ut, varför gumman beslöt först slita på det som matta och lade det på köksgolvet. En dag fick hon se den gode herdens bild framträda på mattan, blev förskräckt och tänkte: inte skall jag trampa på frälsaren. Och bar så sin matta åter till kyrkan. Skynket var Karin Oxelgrens antependium, som under de hundra åren hunnit glömmas

Fig. 4. Bebådelsen. Från Unnaryds socken, Småland. Nordiska museet 73,728.

bort. Det hade under detta århundrade varit med om Kristinakyrkans brand, räddats från både elden, kärret och kyrkvaktaregummans hårda händer. Efter dessa öden lysa dock fortfarande antependiets färger klara och vävnaden är gott bibehållen.

I Värnamo kyrka finnes ett antependium, som liknar det föregående. Det säges vara skänkt av prosten D. Ståhl, vars hustru Elisabeth Colliander var ett av Kristina Hellmans många barnbarn och alltså kusin till systrarna Oxelgren. Antependier av liknande slag ha även funnits i Ölmstads kyrka och i Bjälbo kyrka i Östergötland. Det senare, fig. 3, är att döma av initia-

Fig. 5. Bokdyna från Malsta socken, Uppland. Av småländskt ursprung.

lerna vävt av Maria Vibom, som var änka efter kyrkoherden Abraham Ölander i Ölmstad och omgift med kronofogden Per Rendal. I Ölmstad satt en av Ulrika Oxelgrens söner som kyrkoherde, en dotter till den äldsta av systrarna Oxelgren var prästfru här och släkten hade dessutom gårdar i socknen. Av obekant härkomst är antependiet fig. 1.

Bland de Oxelgrenska vävnaderna finns också en grupp med religiösa motiv, som synes ha använts som bokdynor i kyrkor. De hade där sin plats på altaret. Förnämligast är en sådan vävnad med bebådelsen, fig. 4, som uppgives vara vävd i Unnaryds prästgård, då Kristina Rogberg, alltså en moster till Ulrika Oxelgren, satt kyrkoherdefru där 1730—1780. En liknande vävnad från Västbo finnes i Kulturhistoriska museet i Lund. En bokdyna från Skirö kyrka (avbildad av Wistrand)

Fig. 6. Bokbräde från Nävelsjö kyrka, Småland.

återger lammet med korsfanan. Den är daterad 1762 och är försedd med Ulrika Oxelgrens och hennes makes initialer. Den vanligaste framställningen är dock korsfästelsen, fig. 5. Inte mindre än åtta stycken sådana bokdynor äro kända, samtliga synnerligen nära överensstämmande med varandra och försedda med årtal från 1770- och 80-talen. Av dessa bokdynor ha exemplar funnits eller finnas alltjämt i kyrkorna i Jönköping, Alseda, Skirö, Visingsö och Nässjö, orter som alla äro förknippade med de Rogbergska-Oxelgrenska släkterna. En närmare redogörelse för dessa släktförbindelser, vilka dock ej kunna ha intresse för en större läsekrets, ingår i ett manuskript, som överlämnats till museet i Jönköping. Om bokdynan i Nässjö kyrka vet man att den skänkts av komminister M. H. Rosengren och hans fru, som var dotterdotter till Kristina Rogberg i Unnaryd.

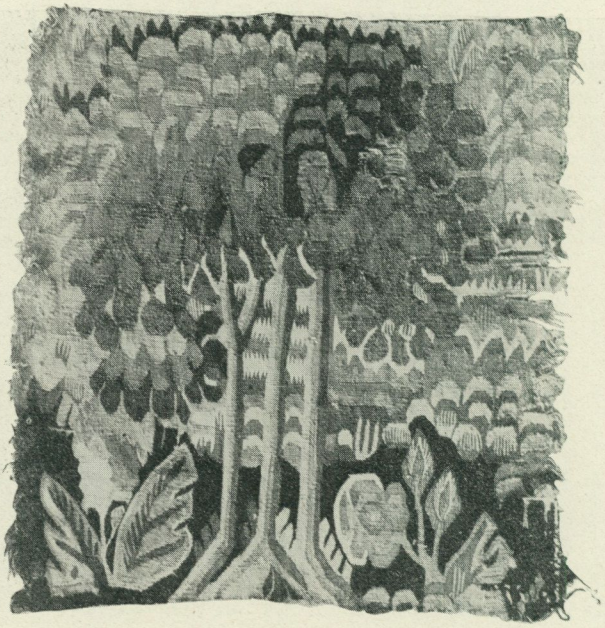

Fig. 7. Överdrag till stolsits. Från Skirö socken, Småland. Nordiska museet 21,277.

Från Nävelsjö kyrka härrör ett bokbräde, fig. 6, med ett från de ovannämnda antependierna välkänt motiv, Kristus trampande på draken. I Björkö, moderförsamlingen till Nävelsjö, var en av systrarna Oxelgren prostinna och i Nävelsjö blev något senare en Colliander komministerfru. Kristusbilden från de här nämnda vävnaderna återfinnes ensam på ett stort antal miniatyrvävnader, troligen avsedda som psalmbokspärmar, vilka från olika håll förvärvats till Nordiska museet, slutvignetten, fig. 19[1].

I Ulrika Oxelgrens anteckningar omnämnas flera gånger »flämska stolstycken». Vävnaden fig. 7 är ett prov härpå. Samma

[1] Jag framför mitt tack till Nordiska museet och speciellt årsbokens redaktion för hjälp med det i museet befintliga materialet.

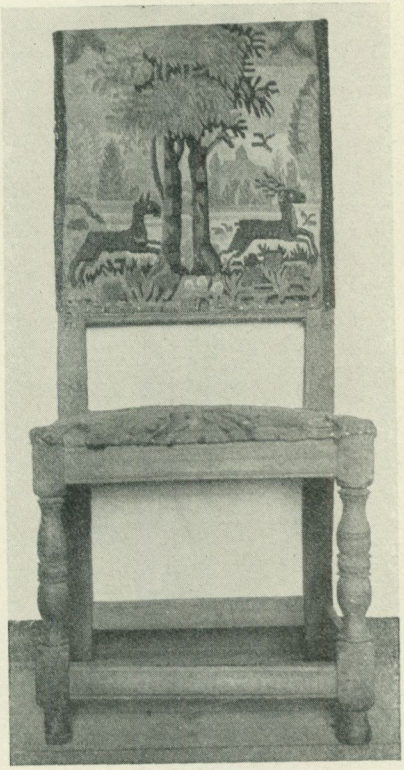

Fig. 8. Stol i Burseryds kyrka, Småland.

mönster återfinnes på sitsen i en stol från kyrkan i Burseryd, fig. 8, i vilken socken en kusin till Ulrika Oxelgren var gift med prosten Gaslander. Stolsryggens vävnad med hjorten är också bevarad i ett exemplar i Nordiska museet och är i färg återgiven i E. v. Walterstorffs arbete Textilt bildverk. De å fig. 9—12 avbildade vävnaderna ha tydligen också varit använda till stolklädsel. Om vävnaden från Älghults socken finnes direkt uppgift att den är vävd av Catharina Sara Colliander, som var systerdotter till Ulrika Oxelgren. Hon har också utfört en med fig. 10 nära överensstämmande blomstervävnad Ett nära sam-

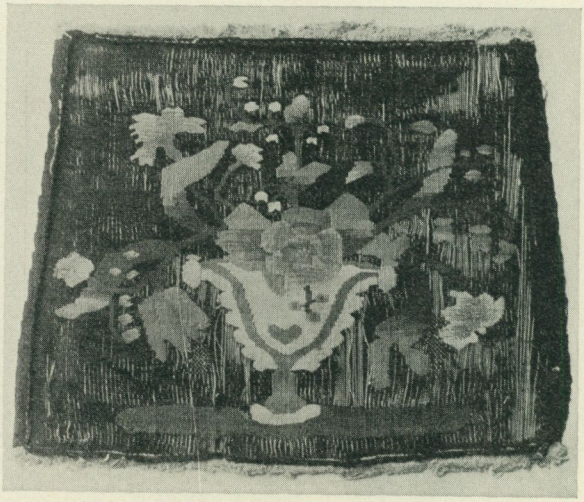

Fig. 9—10. Klädslar till stolsitsar. Fig. 9 från Älghults socken, Småland. Nordiska museet 117,164 a och 84,637 a.

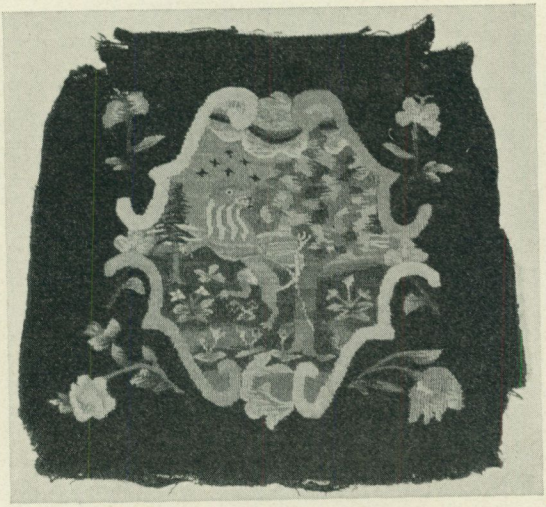

Fig. 11—12. Klädslar till stolsitsar. Nordiska museet 84,638 a och 84,638 d.

Fig. 13. Klädsel till stolsits. Nordiska museet 92,678 b.

band måste alltså finnas mellan denna väverska och vävnaderna fig. 10—12, som alla utgöra ett samtidigt förvärv till Nordiska museet. Stolklädseln, fig. 13, är troligen vävd av den ovannämnda kyrkoherdefrun Maria Ölander, vars förste man dog 1781. Även religiösa motiv synas ha använts på till möbelbeklädnad avsedda vävnader. Så förvärvade Nordiska museet härom året en vävnad sammansydd av sex olika delar, som troligen ursprungligen varit stolklädslar, och på tre av dessa avbildas figurscener, vilka så gott som fullständigt överensstämma med dem på antependiet fig. 1.

Med de beskrivna vävnaderna kan också sammanställas en grupp andra vävnader, fig. 14. En liknande bordduk som den här avbildade finnes bl. a. i Nordiska museet och en annan, daterad 1739, äges av ingenjör C. R. Lamm på Näsby. Denna

Fig. 14. Bordduk av okänd härkomst. Kristianstads museum.

Fig. 15. Detalj av altarduk från Björkö kyrka, Småland. Nordiska museet 37,460.

senare skall enligt uppgift vara vävd av en Lisa Tobies, gift Ruberg, i Jönköping, som var befryndad med Kristina Rogberg. I vägvisare genom Textilhistoriska utställningen i Lund 1930 avbildar intendenten G. Karlin en småländsk vävnad med liknande bård men med den gode herden i mittfältet. Genom sin figurframställning erinrar denna starkare om de ovan omtalade vävnaderna. En förbindelseled till den Oxelgrenska-Rogbergska vävskolan utgör också ett täcke, yngre än de föregående, men med nära överensstämmelser, som äges av patron G. Berg, Visingsö. Hans fru hade ärvt täcket från sina

Fig. 16. Detalj av altarduk från N. Ljunga kyrka, Småland.

förfäder på mödernet och hon härstammade i rakt nedstigande led från Ulrika Oxelgren. Fragment av hithörande vävnader har också funnits i kyrkorna i Ölmstad, fig. 17, och N. Ljunga, fig. 16, och till dessa socknar leda flera av familjens släktförbindelser. Samma blommönster i utsökt vackert arbete gick också igen på flamskklädseln till en länstol, som omkring 1910 fanns i Nässjö gamla kyrka. Trots bön om dess bibehållande blev dock vävnaden såld som lump. Stolen är enligt inventariet skänkt till kyrkan av prostinnan Fowelin i Barkeryd, moderförsamling till Nässjö. Två av hennes kusiner voro gifta med

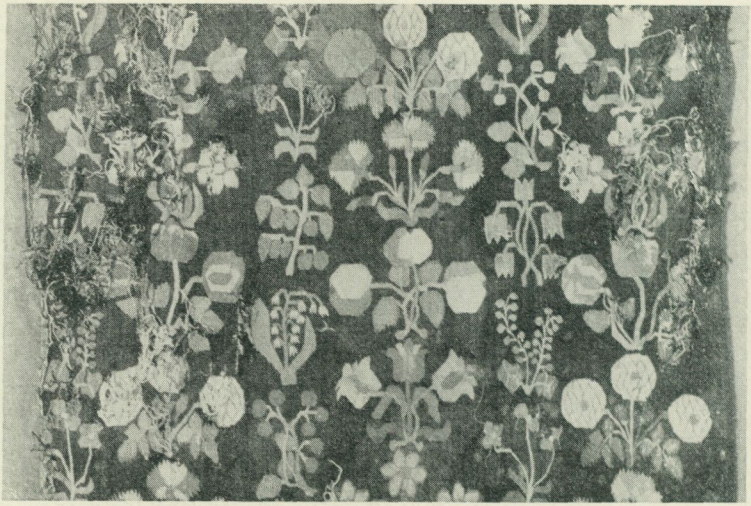

Fig. 17. Detalj av vävnad från Ölmstads kyrka, Småland.

Ulrika Oxelgrens systerdöttrar, Kristina och Katarina Colliander. På vävnaden, fig. 15, som legat under altarduken i Björkö kyrka, finna vi slutligen både blomstermönster påminnande om de nyssnämnda vävnadernas och Ulrika Oxelgrens trädmotiv, jämför fig. 8. I denna socken var som ovan nämnts en syster till Ulrika Oxelgren prostinna, gift med prosten Sven Ljungh.

Närmare undersökningar kunde säkerligen skaffa fram ytterligare ett antal vävnader av samma ursprung som föregående och forskningar i kyrkoarkiven eventuellt fastställa respektive exemplars härkomst och tillverkare.

Intresset för vävkonsten tycks segt ha hängt kvar i släktkretsen. Då 1881 prosten i Skirö O. Ståhl dog, funnos i boet sådana enorma mängder spånadsalster och olika sorters vävnader, att ortstidningarna voro fulla av förvåning och undran hur dessa 1000-tals alnar kunnat frambringas i ett hem. Prosten hade under årtionden haft en syster, som skött huset, och det var hennes förtjänst, att så mycket fanns. Syskonen Ståhls mor,

Fig. 18. »Farväl gamla tid!» Oljemålning från omkring 1864. Ägare: fröken Anna Gustafsson, Jönköping.

Anna Margareta Almqvist, var sondotter till Kristina Rogberg i Unnaryd.

Ett sista uppflammande av släktkonstellationens vävintresse har man nog i det Stenbergska väveriet i Jönköping. Den äldsta Stenbergska vävboken har på en pärm anteckningar om gårdar, som tillhört Katarina Oxelgren och hennes man. En prästdotter, Johanna Ulrika Colliander, gift Stenberg, grundade och skötte med tillhjälp av barn och tjänare det sedermera så uppmärksammade väveriet i Jönköping, vilket från en ringa början blev känt i hela Sverige och prisbelönt i utlandet. Under dess första tid vävdes mattor, möbeltyg, dukar och annat förutom utsökt fint damast. Johanna Ulrika Colliander hade på flera sätt släktförbindelse med familjerna Rogberg-Oxelgren och genom sin uppfostran hos en faster kom hon måhända i närmare kontakt med vävkonsten i släkten.

En ny tid bryter in, den gamla handvävnaden blir vid Stenbergska väveriet mer och mer maskinell, lejda väverskor och en vävmästare träder till. Från Stenbergska väveriets senare

tid finnes en amatörmålning, som visar familjen Stenberg från sitt sommarställe betraktande det första järnvägståget till Jönköping, fig. 18. Målningen verkar symbolisk, gjord som den är av en medlem i familjen. Farväl gamla tid, du är förbi och med dig vår konst!

Fig. 19. Miniatyrvävnad, troligen avsedd till psalmbokspärm. Nordiska museet 104,278.

FRÅN FOLKDRÄKT TILL KONFEKTIONSKOSTYM

Av Sigfrid Svensson.

»Därigenom att allmogens söner ofta äro stadde på resor till Göteborg samt skånska och halländska kuststäderna för att sälja smör, vax, talg och något vildt, bliva de bekante med främmande provinsers plägseder och mera utbildade smak för lyx. — — — Man får ofta se bondsonen, klädd i paletå och rökande sin cigarr, visa sig vid sidan av fadren klädd i kortbyxor av skinn och en med häkter försedd lifrock med långa skört.»

Så beskriver 1855 lantmätaren L. Adlerstam dräktskicket i Forsheda socken i Småland. Skildringen är målande. Är det inte den gamla och den nya tiden som i gestalt av far och son vandra fram på den småländska landsvägen. Gärna vill man säga sig — och så var väl också iakttagarens mening — att

Vignett. Fig. 1. Leksandsfolk på 1890-talet.

någonting sådant hade man aldrig tidigare kunnat få se och att det endast var detta kulturbrytningarnas underliga 1800-tal som kunde åstadkomma ett så omaka par. Detta är oriktigt, bilden är allmängiltig, gammalt och nytt ha ständigt mötts. Redan så tidigt som 1626 ha vi dokumenterat från St. Mellösa i Närke, att allmogen då frestades av sådana »förargelighe» klädespersedlar som »sterkte huffudkläder, fergade förkläden, sijdskiörtade snöre Tröijor», alltså den tidens modepåfund. Och redan 1683 konstaterade dåvarande biskopen i Visby Hakqvin Spegel, att den gotländska lantbefolkningen tillägnat sig stadsbornas klädedräkt. Men detta kan inte ha skett utan en brytningstid liknande den som ovan beskrivits från 1800-talet. Med denna behöver dock ingalunda följt, att det folkliga dräktskicket i sin helhet utplånats.

Fadern klädd i folkdräkt, sonen i modedräkt. Men sonens modedräkt hade kanske inte så litet drag av en folkdräkt den heller, han månde själv ha tyckt att den var aldrig så modern. Folkdräkterna äro inte utan vidare en garderob med avlagda modedräkter. Skillnaden mellan modedräkt och folkdräkt är inte blott en skillnad i tid. Om smokingen någonstädes hade blivit en arbetskostym och plusfours i någon landsända kommit i bruk till högtidsdräkten, så hade dessa plagg i denna användning också utgjort ett slags folkdräkt, de må ha varit aldrig så modernt sydda. Det finns äldre motsvarigheter till dessa fingerade exempel. I en lantmäteribeskrivning från Småland, daterad 1858, omtalas »att bonddrängar ofta synas vandra på dagsverken till Wisingsborg med paraply i handen, som begagnas äfven om vintertiden och i hvad väderlek som helst istället för käpp». Ville man vara modern ute på landsbygden vid 1800-talets mitt och årtiondena därefter skulle man bära galoscher. I Haverö socken i Medelpad hade en bonde i början av 1840-talet galoscher på sin bröllopsdag och han var den förste bonde, som trädde inom Haverö kyrka med sådana plagg. År 1852 lämnar en lantmätare en uppgift från Ärnäs socken i Ångermanland att becksömsskorna började försvinna och att under

Fig. 2. Modedräkt och folkdräkt. Oljemålning av Bengt Nordenberg 1877.

hans tjänsteförrättningar en och annan gjort hantlangning i skogen i klädeskläder och med stövlar och galoscher. Från Hångsdala socken i Västergötland uppgives 1848, att till klädedräkten hör stövlar med galoscher, »vilka senare just icke så egentligt endast nyttjas vid högtidliga tillfällen, såsom vid dans o. dyl.» Vid ett bröllop i en prästgård i Villands härad i Skåne på 1870-talet kommo både män och kvinnor i blanka glänsande gummigaloscher, men ingen makt på jorden skulle kunnat förmå dem att taga av sig dessa galoscher.

Både paraplyn och galoscherna voro alltså — fastän modeplagg av ungt datum — på god väg att bli tillbehör till en folkdräkt. Men det folkliga dräktskicket var nu hastigare än någonsin på väg att försvinna. Det är genom snabbheten i tempot som 1800-talet skiljer sig som brytningstid från århundradena förut. För dräktens vidkommande finnes dock en ännu väsentligare skillnad nämligen att det var i detta århundrade som konfektionskostymen kom till. Det folkliga dräktskicket kunde leva sitt eget om ock tynande liv bakom all efterapning av dagens moder. Men attacken från konfektionskläderna uthärdade det inte.

När ett mod i äldre tid spridit sig på landsbygden, kan man för stora områden följa utbredningen från bygd till bygd. Annorlunda är det under denna sista period i folkdräkternas historia. Städer och stationssamhällen, ståndspersoner och enskilda sockenbor, kunna i varje socken för sig åstadkomma införandet av modenyheter, oberoende av inflytanden från grannbygden.

»Klädedräkten är i mycket öfwerensstämmande med den i staden brukliga», konstaterar 1856 en författare från Vemmenhögs härad i Skåne. »På köpst (köpstadsvis) skall det vara: så är dagens lösen i detta hänseende.» Likadant låter det i de sockenbeskrivningar från förra århundradets mitt, som lantmätarna fingo i uppdrag att upprätta och som nu förvaras i Lantmäteristyrelsens arkiv. Ett par av dem ha redan citerats. De lämna också många vittnesbörd om den roll städerna vid denna tid spelat för folkdräktens försvinnande. Stockholm har

naturligtvis utövat ett särskilt starkt inflytande. Från Markims socken i Uppland säges 1851: »Vad klädedräkten angår så söka socknens skräddare att inhemta moder dertill från Stockholm (vanligen 3 à 4 år gamla, då de hinna dit) och därefter förfärdiga kläder af köpta tyger såväl åt män som åt kvinnor.» Samma sak är det med provinsstäderna. »Socknens skräddare efterapa med stor framgång stadens nyaste snitt», heter det i en beskrivning. Och i en annan: »Der uppenbarar sig ett visst begär att i bjefs och grannlåter härma den närmaste stadens innevånare.» Från Trankils socken i Värmland konstateras 1848, att »dels Norrige med dess frätande handelsstad Fredrikshall och dels Lennartsfors bruk på sednare tider blivit mönster för den lyx som hunnit inträngа». Särskilt i Norrland skjuta lantmätarna även skulden på lanthandeln. Klädedräkten har allt mer och mer förfinats, sedan den för lyxen gynnsamma lanthandeln uppblomstrat, är ett samstämmigt vittnesbörd. När ungdomen i Dals socken i Ångermanland inte är lika omåttligt och löjligt lyxfull som i grannsocknarna, anses detta bättre förhållande otvivelaktigt bero på att inom socknen icke finnes någon enda lanthandlare.

Det är ungdomen, som drar in fåfängan och de nya moderna i bygden. Lantmäteribeskrivningarna äro eniga härom och många hårda ord fällas i denna sak. Särskilt vändes naturligtvis harmen mot tjänstefolket. Drängarna gå i kläde, även om de ej äga linnet helt, och flickorna styra ut sig i silkeshalsdukar och fabrikstyger, även om lönen ej går upp till värdet av några pund lin. På andra håll klandras i detta sammanhang de högt uppressade lönerna, som möjliggöra lyxbehovets tillfredsställande. Men det gäller härvidlag inte blott en ekonomisk fråga utan det är också den gamla historien om dräkten som klassmärke. Det är med förtrytelse det t. ex. från Ånimskogs socken i Dalsland konstateras, att det ibland är svårt att på klädedräkten skilja drängar och pigor från ståndspersoner. Från Småland förmäles likaså, att unga drängar, som nyligen vandrade omkring med brödsäcken, nu äro utstyrda så, att

man kan ta dem för bättre eleganta ungherrar. Alltjämt äro karlarna — liksom i gångna tider — snabbare än kvinnorna att ta upp nymodigheterna. I många landskap var männens dräkt helt moderniserad, medan kvinnorna ännu höllo kvar vid det folkliga dräktskicket. I Dalarna kan man ju ännu konstatera detta förhållande, jämför fig. 1. En annan sak var att kvinnornas dräkt det oaktat kunde vara mera kostsam. »Bonden själv», det gäller Hackvad i Närke, »har kläder af husets tillverkningar, men drängarnas och qvinnornas högtidskläder äro mycket blandade med köpta tyger.»

Bäst bevarat är vid 1800-talets mitt det folkliga dräktskicket i socknarna kring Siljan. Redan efter ett par årtionden började dock även där moderna dräktdelar nyttjas tillsammans med de gamla plaggen, fig. 3. I en notis i Dalpilen 1870 omtalas att Liss Olof Larsson i riksdagen bar en dräkt som var »varsamt moderniserad». Genom påverkningar utifrån — intresset för folkdräkternas bevarande hade vaknat — avbröts dock utvecklingen i denna riktning och så kom det gamla dräktskicket att konserveras i flera av dessa socknar, framförallt i Mora,Leksand och Rättvik. Till bergslagsbygden hade nymodigheterna nu liksom alltid kommit vida tidigare. Beskrivningen över Stora Tuna från 1856 kan dock lämna en utförlig skildring av den gamla dräkten. Det säges till sist: »Denna dräkt är numera i det närmaste aflagd och allmogen kläder sig mera i likhet med Stadsbon, hvilket på långt när icke blifwer dem så kostsamt.» Yttrandet ger de rätta proportionerna åt de övriga lantmätarnas ständiga veklagan över lyxens tilltagande i samband med det folkliga dräktskickets försvinnande.

I andra delar av Sverige var det endast i enstaka socknar som folkdräkter i sin helhet och av ålderdomligare art levde kvar efter 1850. Delsbodräkten i Hälsingland är ett exempel på, att det gamla dräktskicket bibehölls ännu ett par årtionden framåt. Även i intill varandra liggande socknar går utvecklingen olika. I Gästrikland hade dräkten i Hedesunda ännu på 1850-talet en äldre prägel under det att den i Ö. Färnebo redan var

Fig. 3. Familj från Rättviks socken, Dalarna.
Foto från 1870-talet.

helt modern. Likaså säges det från Torsåker att »den forna gemensamma dräkten aflägges alltmer» under det att i grannsocknen Ovansjö till och med ungdomen norr ut i socknen bibehållit den gamla dräkten. Från de norrländska kustlandskapen omnämna lantmäteribeskrivningarna i övrigt inga socknar med bibehållen gammal dräkt, undantagandes den i Medelpads översta del belägna Haverö socken. Men även här förekom dock, som vi ovan sett, ett så modernt plagg som galoscher redan på 1840-talet. Från Jämtland lämnas beskrivningar av folkdräkterna i flera socknar, där de ännu voro i bruk. I Frösö socken, som ju ligger intill Östersund, bar man dock kläder »i djerfaste snitt».

I många av de mellansvenska landskapen hade nymodigheter tidigt vunnit insteg. Den uppländska skärgården var dock konservativ. Likaså vissa socknar i Närke, där man åtminstone bibehöll enstaka äldre dräktplagg, så omtalas vita fårskinnspälsar i Gällersta och kringliggande socknar och till fotleden räckande rockar i Hackvad. Ännu så sent som 1843 bestämde man i Vingåker i Sörmland, att böter skulle uttagas av alla, som bortlade den gamla dräkten. Påbudet blev utan resultat, dräkten försvann kort därefter. I Värmland klädde man sig modernast i kusttrakterna kring Vänern. I Dalsland skilde sig den södra och den norra delen väsentligt från varandra, i det att man var konservativ i norr och modern i söder. Till skillnad från alla andra landskap konstatera lantmäteribeskrivningarna från Västergötland att klädedräkten där var enkel och utan lyx. Det äldre dräktskicket levde länge kvar. I Rackeby brukade t. ex. karlarna 1849 alltjämt »vitgrå rockar med hakar, något liknande dalkarlarnas» och i Siene nyttjades ännu 1860 »en slags frack, en både ful och ändamålslös beklädnad».

I Sydsverige levde det gamla dräktskicket delvis kvar vid århundradets mitt i Blekinge och Halland, under det att Småland redan var kraftigt moderniserat. Längst behöll man de gamla dräkterna i Skåne och framförallt i landskapets södra delar. »Folkets klädedrägt och plägseder bibehålla väl ännu en anstrykning af gamla dar, men äfven häri göra den dagligen omkring sig gripande lyxen och modet stora förändringar», konstateras 1849 i lantmäteribeskrivningen över Nöbbelövs socken i Torna härad. Det är karldräkten detta närmast gäller. Kvinnorna bära nämligen alltjämt sin blå eller gröna »spedetröja», sitt korta livstycke och sina fem vadmalskjolar. Ett dräktplagg som behölls i bruk, även sedan dräkten i övrigt moderniserats är kluten, den kvinnliga huvudbonaden. När författarens farmors mor från Löderups socken i Ingelstads härad 1876 begrovs, voro hennes döttrar samtliga klädda i klut.

Så var i korta drag situationen vid århundradets mitt. Rap-

Fig. 4. På väg till kyrkan. Från Andrarums socken, Skåne.
Foto Alfr. B. Nilsson 1902.

porter ett eller annat årtionde senare skulle ha lämnat ännu mer likformiga uppgifter. I äldre tider kunde det ligga ett århundrade emellan att en modenyhet upptogs i mellersta Sverige och i Skåne. Nu nådde moderniseringen på kort tid landet runt. Hur detta skedde i detalj måste man följa i varje bygd för sig. Slutresultatet blev visserligen likformigt: modejournals- och konfektionskostymen. Men utgångspunkterna kunde växla: långbyxor, jackor och skärmmössor i vissa bygder, knäbyxor, långrockar och vidbrättade hattar i andra. Och varken skräddarna eller deras uppdragsgivare kunde, hur moderna de än ville vara, helt frigöra sig från den gamla traditionen. Även en sådan dräkt som de gamla bära å fig. 4 företer en viss bygdeprägel och är följaktligen även den en folkdräkt. Vad som särskilt nu till skillnad från förr i världen underlättade anpassningen efter modet var köptyget. Redan på 1870-talet kunde vadmal anses urmodigt. En man från en grannsocken hade blivit ingift i Tunhems socken i Västergötland. Han bar vadmalskläder och fick därför gå under namnet »kärn mä valmarsrocken». Det köpta tyget var inte så slitstarkt, plaggen fingo förnyas oftare och varje ny kostym betydde ett steg närmare likformigheten med modejournalen. Symaskinens införande, fig. 5, och skräddarnas upphörande med att flytta omkring på gårdarna bidrogo också till dräkttillverkningens standardisering.

I kvinnodräkten levde som redan antytts karaktären av folkligt dräktskick längst kvar i huvudbonaden. Från Färnebo socken i Gästrikland säges 1857: »De förr begagnade mössorna äro såväl hos yngre som äldre utbytta mot silkesschaletter på benat hår med kam i.» På de flesta håll efterträddes vid denna tid bindmössor och andra äldre huvudbonader av schaletter. Men dessa äro dock inte några modeplagg. Schaletten bands och formades på olika sätt i olika bygder och i dess användning kan än i dag bygdeolikheter göra sig gällande. I jämförelse med författarens egen hemsocken i sydöstra Skåne, som nog numera har rykte om sig att vara särskilt modern, säges det om en av grannsocknarna, att man där kan få se många fler schaletter i

Fig. 5. Sockenskräddare från Lämnhults socken, Småland. Foto från 1870-talet.

kyrkan. Det är en skillnad som också omförmäles från andra bygder. Efter åtskilliga årtionden har alltså den moderna kvinnohatten ännu inte helt undanträngt schaletten.

Om hattens uppträdande i en västgötasocken i mitten av 1870-talet berättas: »De som först här använde hattar voro två bondkvinnor, den ena hustru till en kyrkovärd, den andra till en nämndeman. De skulle det året till Dals Rostock och bada och hade därför skaffat sig dessa nymodiga huvudbonader, som väckte ett oändligt prat i socknen vid kafferepen.» Överallt i landet var det också mycket sporadiskt, som hatten förekom hos allmogen under detta årtionde. Även i Östergötland, där

man i allmänhet var före sin tid, ansågs det då för stor högfärd, om en bondflicka klädde sig i hatt. Hon fick uppbära mycket hån av sina gelikar och kunde mycket väl få heta »mamsell Petter Annersa» eller vad nu hennes far hade för namn. Och var man riktigt grov i mun, sade man kanske att hon såg ut som »e so i e sakerstie».

När hatten kom i bruk, upprepades vad som tidigare hade hänt ifråga om dräktens modernisering i övrigt. Hatten hade förut varit förbehållen herrskap och köpstadsfolk. Från Revsundsorten i Jämtland berättas en anekdot, som är nog så belysande härför. Hustrun till en soldat hade från lägret fått underrättelse, att hennes man blivit befordrad till någon slags »ral». Hon gick då till länsman och undrade, huruvida hon då icke hade rättighet att bära hatt. Den spjuvern frågade då om det var general eller korpral. »Inte vet jag», svarade soldathustrun, »men nån ral var det». Hatten var alltså också den ett rangtecken. De som först bröto mot fördomen härutinnan voro flickor, som återvände till sin hemsocken efter att ha vistats i en stad en tid. Eller kanske rent av kommo hem på visit från Amerika, Danmark eller Norge. De blevo väl utskrattade till en början, men så småningom togo bygdens andra flickor efter. Och när döttrarna skaffade sig hatt, följde sedan mödrarna exemplet. De hattar, som först kommo till användning, voro på många håll flätade halmhattar av hemmatillverkning. En småskollärarinna från Dalsland berättar, att då hon 1887 bevistade småskoleseminariet i Åmål voro de flesta av eleverna klädda i huvudkläden. År 1892 genomgick hon en kurs i förfärdigandet av halmhattar vid Upperud och införde detta sedan som slöjd i skolan. På så sätt kom hatten i bruk på den orten. Och på 1890-talet sker genombrottet landet runt. De i bygden förfärdigade hattarna ersattes snart av stadstillverkningar. Modedräkten och konfektionsvaran hade nått sin fullständiga seger.

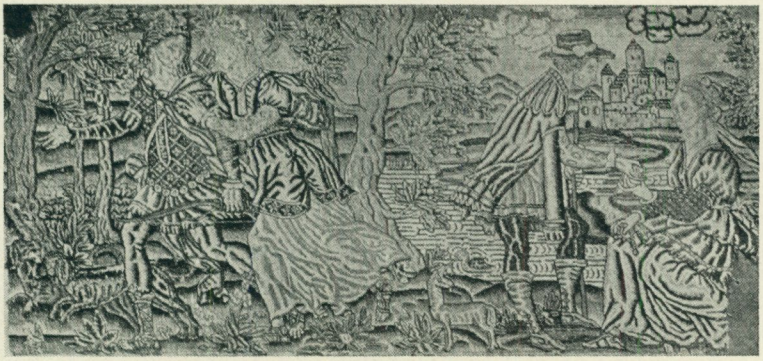

»KVINNANS LIST ÖVERGÅR MANNENS FÖRSTÅND»

En studie i Anders Zorns samlingar.

Av Andreas Lindblom.

I förhallen till kyrkan Santa Maria in Cosmedin i Rom mötes besökaren av en jättelik, grinande ansiktsmask av marmor, som under antikens dagar säkerligen tjänat som öppning för en fontän eller dylikt. Den kallas sedan århundraden tillbaka Bocca della Verità, Sanningens mun, och namnet har vunnit sådan burskap, att det numera användes för hela det öppna området utanför kyrkan. Under medeltiden utbildades den föreställningen, att man i de gamla romarnas dagar genom att sticka handen i gapet på masken kunde fria sig från orättmätig anklagelse, blev man biten av gapet var man skyldig. Framför allt skall detta hava brukats, då misstanke om äktenskapsbrott förelåg. Folkfantasien broderade emellertid vidare på denna

Vignett. Fig. 1. Dynöverdrag (?) i Victoria & Albert Museum, London.

fängslande tradition: man ansåg, att denna märkvärdiga ansiktsmask hade till upphovsman ingen mindre än Vergilius, vars minne som bekant under medeltiden mera levde tack vare hans förmenta skicklighet som trollkarl än genom hans berömmelse som skald. Emellertid råkade detta Vergilius' underverk att sättas ur funktion, tack vare en kvinnas list. Den dråpliga historien berättades vanligen så här:

En gång, det var under karnevalen, begav det sig, att en äkta make för sin hustrus vidkommande ville pröva Guds dom i Sanningens mun. När paret just var på väg genom karnevalsvimlet, hoppade en figur i narrkåpa upp på vagnen och kysste hustrun. Väl framkomna, svor hon med handen i gapet en helig ed, att aldrig någon annan än hennes älskade make och den där tokern i narrkåpa hade kysst henne. Kvinnans list hade övergått mannens förstånd, ty narren var självfallet just hennes älskare. Men sedan den stunden har också Bocca della Verità förlorat sin kraft. Historien möter oss i en mängd varianter, ibland är det exempelvis i nunnedräkt som älskaren draperat sig. Så levande voro emellertid legenderna om Bocca della Verità, att de t. o. m. trängde in i de guideböcker, som redan under medeltiden tjänade som ledning vid pilgrimernas besök i Roms kyrkor, kortfattade vägledningar med mer eller mindre varierande text, vilka man brukar beteckna med den gemensamma titeln »Mirabilia Urbis Romæ». I de äldsta upplagorna äro författarna mycket fåordiga rörande Sanningens mun; det på 1470- eller 1480-talet i form av blockbok tryckta exemplaret berättar sålunda om kyrkan allenast: Do stet noch der stayn der den lewtten die vinger ab pays so sie vnrecht gesworen hetten. Der stayn hayst welisch la buca de la veritate. Der stain hat Virgilius gemacht. Der stain verlose sein kraft von ayner boesen frawen die betroege'rs(?).

Som A. H. Krappe[1] (Nuovi Studi Medievali, II) visat, är emellertid fabeln till sitt väsen vida äldre. Satt i förbindelse

[1] Förf. har att tacka förste bibliotekarien Oscar Wieselgren för hänvisningen till Krappe.

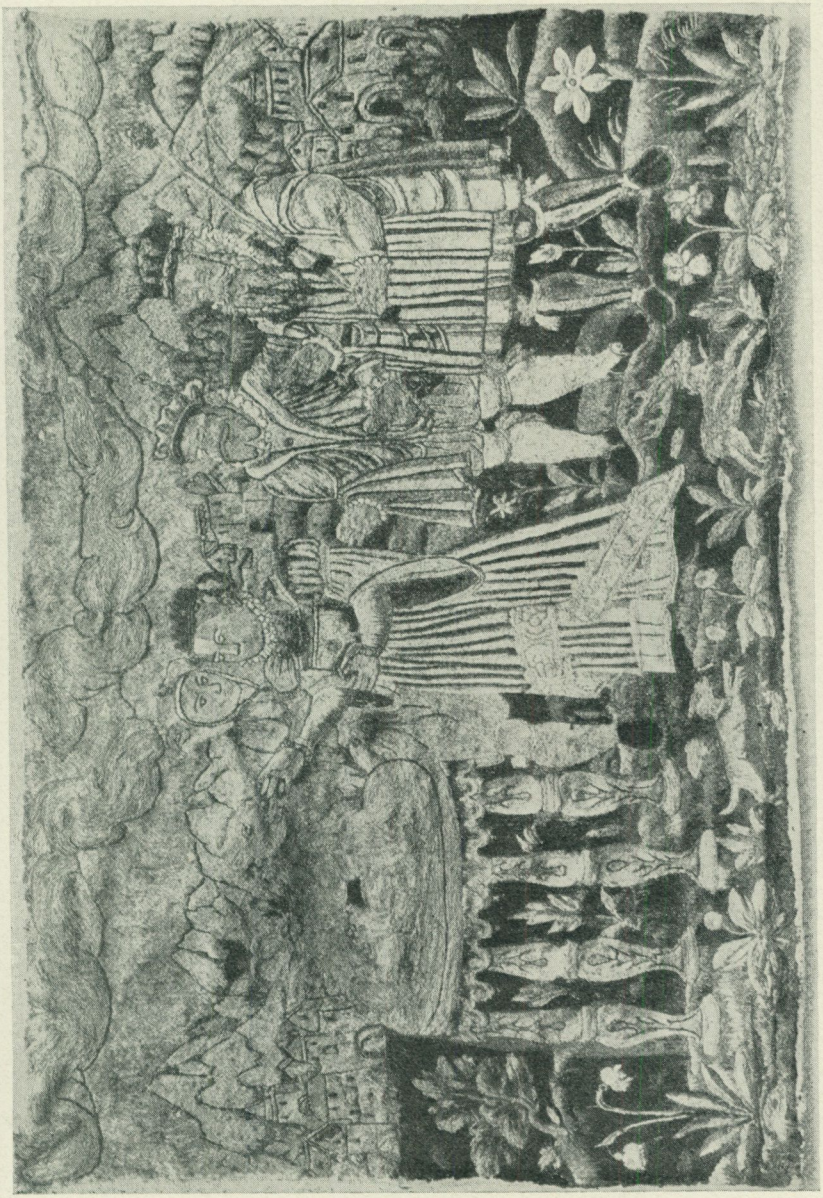

Fig. 2. »Sanningens mun». Broderi i Anders Zorns samlingar, Mora.

med Vergilius' namn och lokaliserad till kyrkan Santa Maria in Cosmedin möter den oss visserligen icke tidigare än i en tysk dikt från förra hälften av 1300-talet, men sagomotivet som sådant har gamla anor. Den rimmade Kaiserchronik (1100-talet) låter Kejsar Julianus svärja sin oskuld genom att lägga handen i munnen på en Mekuriusbild. Och i lättigenkännlig förklädnad möter det oss i Tristan och Isolde-sagan. När kung Marke kräver, att Isolde skall begå järnbörd för att bevisa sin trohet, fogar ödet så, att då kungaskeppet nalkas den utsedda platsen, en gammal pilgrim, d. v. s. Tristan, möter på stranden och bär drottningen i land genom det grunda vattnet, men råkar falla omkull med henne i sina armar, varefter hon självfallet med framgång kunde svärja, att ingen omfamnat henne mer än maken och den gamle pilgrimen. Krappe går emellertid ännu längre tillbaka, spårande motivet i grekiska berättelser, ja t. o. m. i indianska sagor. Till Europa anser han att det vandrat från orienten.

Intressant nog finns det i Sverige ett konstverk som illustrerar historien om Bocca della Verità, nämligen ett broderi från 1500-talet tillhörande de zornska samlingarna i Mora. Det är utfört på tvåskäftat lärft med stadkant vid båda kortsidorna, och sömnaden, som likt ett tjockt lager täcker hela ytan, består av stjälkstygn i rik färgmodellering. Materialet för sömnaden är silke och ullgarn; en del guld förekommer också, exempelvis i kronor, smycken och vapen, delvis i hög relief, utförd medels kantilj. Koloriten är trots blekning, isynnerhet av det krappröda, synnerligen festlig, för dräkterna rött, brunt, gult, grönt, blått och violett i olika nyanser, för bakgrundens mark mörka toner av blått och grönt, mot vilka en mängd ursprungligen färgstarka blommor avteckna sig. Av himlen synes ovan horisontens bergkammar endast föga. Den är blå med strödda gula stjärnor och en halvmåne samt tunga moln av numera svårbestämbara nyanser. Broderiets storlek, 47 × 72 cm., talar med all sannolikhet för att det varit beklädnad

Fig. 3. »Sanningens mun». Detalj ur broderi i Anders Zorns samlingar, Mora.

Fig. 4. Dynöverdrag i Lüneburgs museum.

för ett hyende. Innehållet är klart utformat: en förnäm kvinna synes framför ett bord av rödådrig marmor, på vilket ett lejon står; hon sträcker högra handen mot dess käft. Vid hennes sida en narr och bakom henne tvenne rikt skrudade herrar med skägg och, åtminstone huvudpersonen (t. h.), med ganska åldrigt utseende. Figurerna äro grupperade i landskapet, men mot fond av en stad med hus och torn och bergskedjor längs synranden.

Det lider icke det ringaste tvivel, att det är historien om Bocca della Verità som det zornska broderiet illustrerar. De båda männen äro den förfördelade maken och ett vittne. Narren och makan äro omisskännliga, av maskeronen i portikens vägg har visserligen blivit ett lejon på ett praktfullt bord, men detta är ingenting att förvånas över, ty i folkfantasien har underdjurets

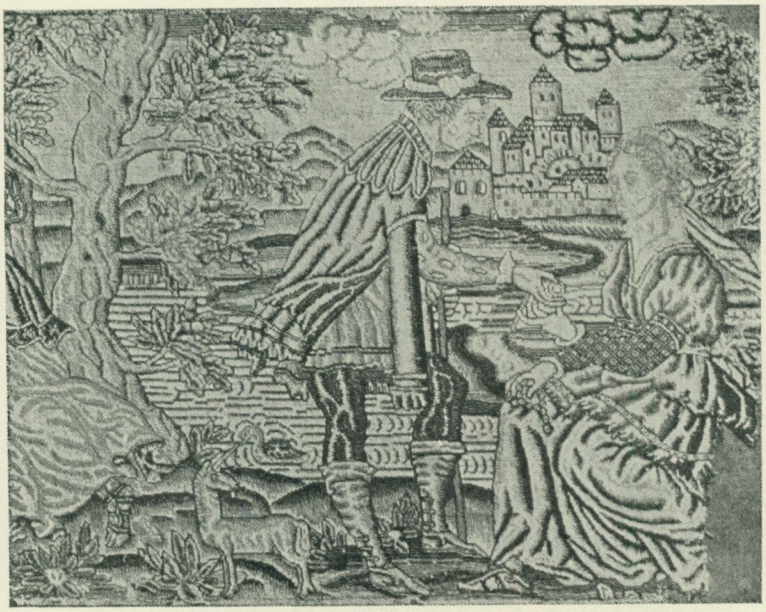

Fig. 5. Detalj från fig. 1.

art och beskaffenhet varit starkt växlande. En italiensk version talar uttryckligen om ett helt lejon, en spansk låter huvudet ifråga vara en kombination av människa och lejon, i den franska Vergiliusromanen utgöres bilden av en kopparorm o. s. v. Också framställningen av staden Rom i broderiets bakgrund är ju en smula fantastisk och smakar väl mycket av nordisk uppfattning. Så mycket framgår i varje fall av densamma, att broderiet icke kan vara gjort av någon italienare, vilket för övrigt stilen förbjuder. Men var har det då utförts? Kan det månne vara svenskt, såsom i katalogen över utställningen av de zornska samlingarna i Stockholm (1930) angives med frågetecken. Möjligheten föreligger, men intet som helst skäl talar för saken. Vi äga inga jämförelsepunkter i vårt eget magra bestånd av inhemska renässansbroderier, och den omständig-

heten att Zorn lär ha köpt hyendebeklädnaden i Stockholm säger knappast någonting. Vad tekniken angår så är den rätt vanlig under epoken ifråga. Framför allt möter den oss dock i Tyskland, såsom en jämförelse med det här avbildade dynöverdraget framställande Judit och Holofernes ger vid handen. Men om man frågar sig, vad stilen som sådan har att säga, skulle jag åtminstone för närvarande känna mig mest lutad åt att hänvisa till England. Stilen möter oss där under drottning Elisabets tid — just den period, till vilken man vill datera det zornska broderiet — företrädesvis å kudd- och dynöverdrag, utförda i petit point-teknik. Karakteristisk för dessa är just den ytterligt höga horisonten, liksom arkitekturen och den rika grönskan i förgrunden, uppfylld av blommor och djur, precis som på det zornska broderiet. Ett drag som särskilt talar för England synes mig vara arten av dräktens modellering. Just denna metod att framkalla de starkaste skiftningar genom att låta exempelvis djupblått eller karmosinrött modelleras upp i olika nyanser ända till vitt är synnerligen typisk för de engelska broderierna redan under 1300- och 1400-talen, och traditionen är i detta avseende stark. En jämförelse mellan de här gjorda avbildningarna av det zornska broderiet och ett broderi i London ger vid handen, hur egenartat »randade» som dräkterna just tack vare denna modelleringsmetod verka. Men längre än till en förmodan kan man beträffande ursprungslandet för närvarande inte komma. Ett närmare studium av utländska samlingar torde dock kunna bringa ytterligare klarhet i frågan.

Som motiv betraktat är det här föreliggande ytterst sällsynt. För närvarande känner jag blott ett enda konstverk som visar detsamma, nämligen det fig. 6 avbildade träsnittet av Lucas van Leyden (Passavant n:r 23). Lägg märke till att vi där ha en hel lejongestalt liksom på det zornska broderiet ävenså att narren är med, eljest finnas ju icke så stora likheter. Träsnittet ingår i en serie som Bartsch (vilken dock icke känt till detta ytterst sällsynta blad) benämner »Les tromperies des femmes et la folie des hommes». De övriga träsnitten i serien visa Synda-

Fig. 6. Lukas van Leyden (d. 1533): Träsnitt ur serien »Kvinnornas bedrägerier och männens dårskap».

fallet, Simson och Delila, Salomo tillbeder Molok, Drottningen av Saba framför Salomo, Herodias med Johannes döparens huvud och Vergilius upphängd i korgen.

Motiven som illustrera kvinnolistens triumf över mannens förstånd ha — som man med kännedom om renässansmänniskornas allmänna syn på tingen äger anledning att förmoda — varit synnerligen populära, och de inskränka sig ingalunda till de i den nyssnämnda träsnittsviten förekommande. Såväl i mytologi som historia fann man utan svårighet goda belägg, däribland t. ex. de populära episoderna med Diana och Akteon samt Judit och Holofernes. Även i vårt av de ljumma renässansvindarna tämligen oberörda vinterland finna vi spår därav; i Gripsholms fatbursinventarium från år 1548 möter man sålunda ett »flamskt täcke» med Diana och Akteon och icke mindre än tre tavlor återgivande Judit och Holofernes. Knappast något exempel täcker likväl föreställningen om makten av kvinnans list så bra som sagan om Bocca della Verità, där den lätta Boccaccioandan i förening med italienarnas lust att anekdotiskt ge förklaring åt konstverk firat en obetalbar triumf. Säkert skulle renässansmänniskan Anders Zorn dubbelt ha värderat sitt rarissimum, om han varit underkunnig om dess dråpliga innehåll. Det försvarar för visso sin plats i hans likaväl om allsidig mänsklighet som om skönhetsglädje vittnande samlingar.

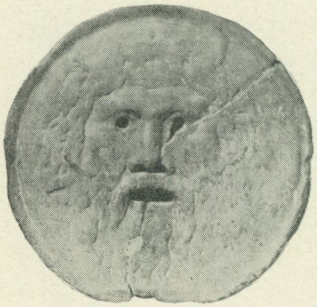

Fig. 7. Bocca della Verità i Rom.

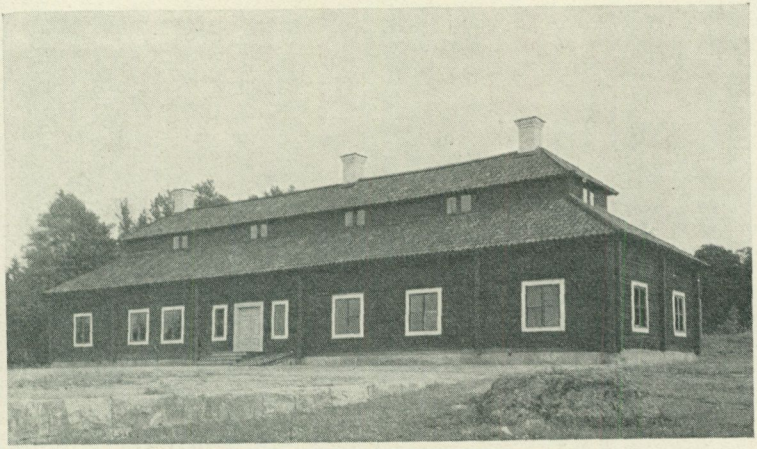

EN ÅTERUPPSTÅNDEN BRUKS-HERRGÅRD

Av Sven Drakenberg.

Slutet av 1500- och början av 1600-talet markera ett nytt skedes inträdande i Västmanlands bebyggelsehistoria. Dessförinnan lågo hytta och stångjärnshammare ofta jämsides och i samma bygd. Det åtgick emellertid mycket skog till smidet, och skogsbeståndet skattades synnerligen hårt just i bergslagerna. Man blev tvungen att spara på skogen, och då det var lättare och bekvämare att frakta tackjärnet än malmen, började man flytta härdar och hamrar ned till trakter där skogen ej ännu fått större användning. Så uppstod vid nämnda tidpunkt framförallt genom en hel serie ingripanden från statsmakternas sida en bruksbygd nere på slätten utefter floderna.

Bland de ärevördiga bruk, som kunna räkna sina anor från

Vignett. Fig. 1. Hallstahammars bruksherrgård på Vallby.

Fig. 2. Hallstahammars bruk. Foto omkring 1880.

denna den västmanländska bruksbygdens nybyggartid, är Hallstahammars bruk i Svedvi socken i Snävringe härad. Salpetersjuderiinspektören Olof Grau meddelar i sin år 1754 utgivna »Beskrifning öfwer Wästmanland» bl. a. följande om den äldsta anläggningen i Hallstahammar: »Halsta Koppar-Hammare ½ mil ifrån Kyrkan wid Kolbäcks älfwen belägen. Denne Koppar-Hammar anlades uti Kon. Carl den X:des tid af en, Baltzar Landholt benämnd, sedan feck hans Änka och Son, Lars Landholt, år 1662 besittnings bref på samma Hammare utaf Kongl. Regeringen, och enär desse arfwingar woro döde, så transporterades samma besittnings rätt uppå Kopparslagaren Johan Strickert år 1683, hwilken år 1694 feck Mjölqwarnen, som här wid Hammaren ligger och har 3 par stenar, såsom ock Halsta Hemman här bredewid, hwilket bestod af ½ Mantal Krono, under arrende emot 100 daler Silf:mts ärläggande årligen til Kronan. Sedan köpte Strickert både denna Koppar-Hammare, Qwarnen och Hemmanet år 1703 af Kronan til

Fig. 3. Hallstahammars bruk. Foto 1928.

Skatte, och derpå efter hans död såldes denne egendom af arfwingarne bort åt Herr General Auditeuren Swaretz år 1729, af hwilken Bruks-Patron Petter Sommar sedermera tilhandlade sig denna egendom år 1746 och nu äro berörde Sommars arfwingar ägare häraf. För denna Koppar-Hammare betaltes årligen til Kronan 1 Skeppund Stångjärn i Hammarskatt. Här är äfwen en Sågqwarn och äfwenwäl et Laxfiske i strömmen.»

I Hallstahammar låg vid den här ganska strida Kolbäcksån tills för några år sedan den byggnad, där under c:a två århundraden brukets patroner residerat, fig. 2 och 3. Då Hallstahammars herrgårdsbyggnad ej kunde i ursprungligt skick bibehållas i sin gamla funktion och på sin ursprungliga plats, överlämnades den som gåva år 1928 av nuvarande ägaren, ASEA, till Västmanlands fornminnesförening. Den hade då ganska länge stått övergiven och hade omkring sekelskiftet upphört att vara bostad för brukspatronen. Samma år, som

Västmanlands fornminnesförening mottog byggnaden, flyttades den till föreningens friluftsmuseum vid Vallby invid Västerås.[1]

Herrgårdsbyggnaden från Hallstahammar är en typisk karaktärsbyggnad i karolinsk stil. Den torde vara uppförd i slutet av 1600-talet, och det förefaller mig tämligen troligt, att

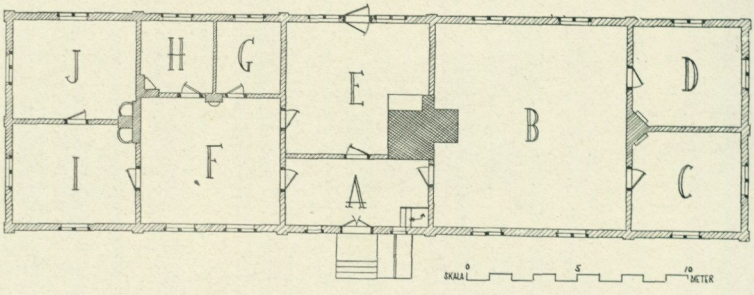

Fig. 4. Plan av herrgårdsbyggnaden från Hallstahammar.

den i Graus beskrivning omnämnde kopparslagaren Strickert är dess byggherre. Han ägde ju bruket mellan åren 1683 och 1729, och då han synes ha varit en driftig man, som till kopparhammaren lade även kvarnen och Hallsta hemman och sedermera köpte alltsammans av Kronan, är det ej osannolikt, att han också velat åt sig uppföra en bostad, värdig en framstående brukspatron med omfattande verksamhet.

Byggnaden är ett c:a 10 m. brett och c:a 34 m. långt envånings trähus, uppfört på stenfot och täckt med ett tegelklätt säteritak, krönt av trenne symmetriskt placerade, vitrappade skorstenar. Såväl ytter- som mellanväggar äro av kraftigt, bilat och knut-

[1] Förflyttningen, som bekostades av Rotehållarnas besparingsfond i Västmanlands län, skedde under ledning av föreningens dåvarande intendent, Bengt Engström. Då författaren gjort bekantskap med byggnaden först sedan den återuppstått på friluftsmuseet, måste den följande beskrivningen på flera punkter stödja sig på andra personers iakttagelser och uppgifter, nämligen fotografier, ritningar och anteckningar av intendenterna Sven T. Kjellberg och Bengt Engström i föreningens arkiv och muntliga meddelanden av vaktmästaren Nils Nygren, Västerås, och fru Clara Hasselgren, Stockholm.

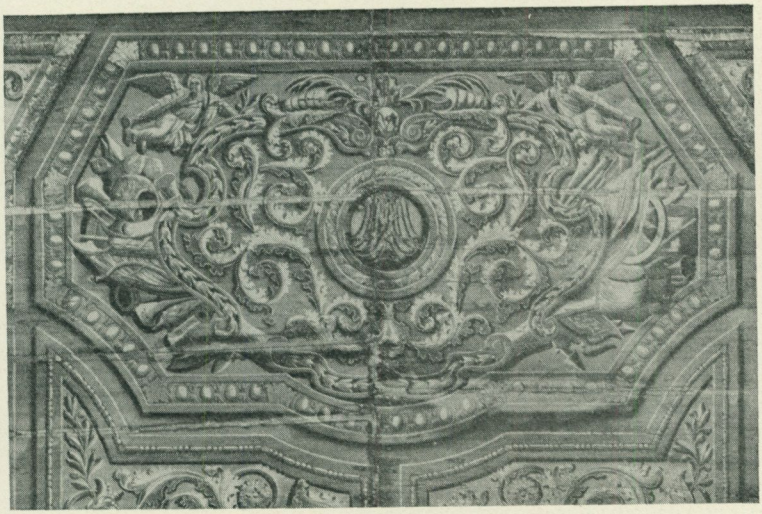

Fig. 5. Takfält med byggherrens monogram.

timrat virke. De utskjutande knutskallarna äro inklädda, och de sålunda uppkomna enkla pilastrarna bidraga till att ge liv åt fasaderna. Huset har ursprungligen varit rödfärgat, fig. 2, men rappades år 1886, jfr fig. 3. Rappningen fästes emellertid med på väggarna spikad läkt, och det var alltså ej svårt att vid återuppförandet på Vallby borttaga densamma och låta väggarna återfå sin gamla karaktär, fig. 1. Byggnadens nuvarande fönster äro ej de ursprungliga. Från början ha de varit mindre och väl då också försedda med smårutor, men någon gång i senare tid ha de utvidgats och erhållit sin nuvarande rutindelning. Lanterninens väggar bestå av breda, stående plankor, spikade på den bakomliggande takkonstruktionen. Här finnas 20 fönsterrutor, parvis ordnade. Under byggnaden fanns på dess ursprungliga plats en av tegel murad välvd källare, vilken efter flyttningen här återuppförts. Nedgången till densamma är genom ett par lämmar invid förstugutrappan på husets framsida.

Det är inte genom några arkitektoniska finesser eller dekorativa orneringar som byggnaden når sin verkan utan fastmera

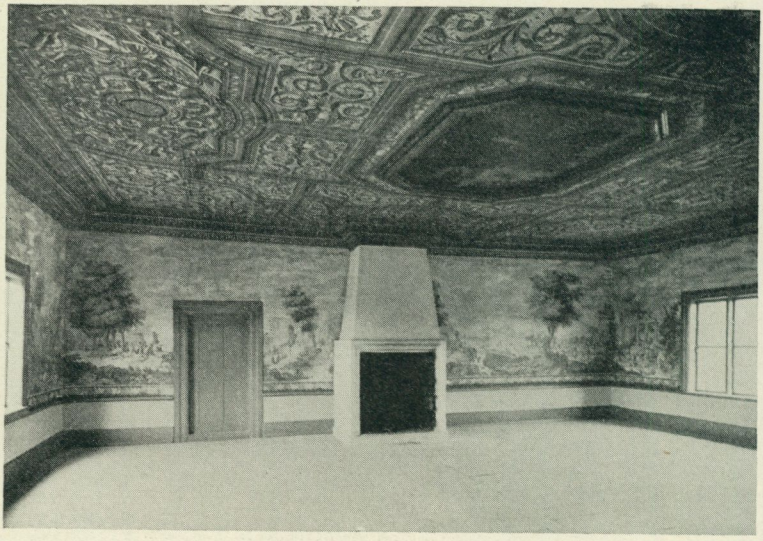

Fig. 6. Stora salen på Hallstahammar.

genom sin kärva enkelhet och ganska djärva proportioner, och den gör ett på en gång stängt och kraftfullt intryck, som det ägnar och anstår en karolinsk brukspatrons residens. Denna herrgårdsbyggnad gör intet väsen av sig i landskapet, trots sin dominerande karaktär, utan passar väl in i den omgivande naturen, och där den ligger på Vallby med en grönskande skogsbacke som bakgrund och med framsidan vettande ut mot en av västeråstraktens skönaste aspekter, den av skogklädda höjder och bördiga åkrar smyckade Svartådalen, gör den ett obestridligt svenskt och äkta intryck.

Avlägga vi ett besök i herrgården, sådan den nu befinner sig på Vallby, för att litet närmare betrakta dess inre utstyrsel, passera vi genom ytterdörrarna, som kopierats efter ett par dörrar på en flygelbyggnad vid Ängelsbergs herrgård, in i förstugan, fig. 4: A. Redan här möter oss ett prov på husets märkliga barockutsmyckning. Taket, som är ett gråmålat paneltak av trä med synliga takbjälkar, är nämligen dekorerat med kraf-

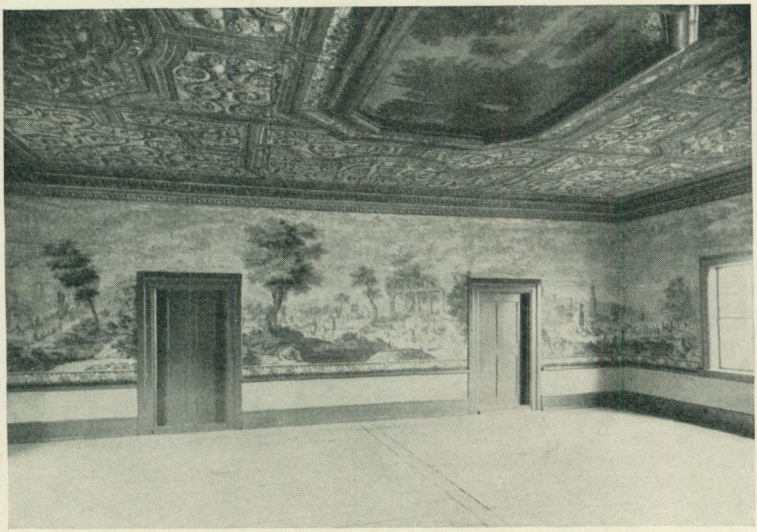

Fig. 7. Stora salen på Hallstahammar.

tiga ornament i svart, grått och vitt på röd botten. Väggarna, som på senare tid varit klädda av en stänkt papperstapet, ha återställts i sitt ursprungliga skick: timmerväggarna äro oklädda, vitlimmade och prydda av en slät målad panel i blått. Till höger innanför dörren leder en trappa upp till vinden.

Till höger om förstugan ligger stora salen, fig. 4: B, husets praktrum, som inte blott är större utan också högre än de övriga rummen. Taket här är hela husets skönaste prydnad, fig. 5—7. Som så vanligt under barocken är det en imitation av slottens rika stucktak. I mitten är en plafond med ett på duk målat landskap med en borg i dunkla färger. I tvenne sidofält är inskjuten en cirkel med ett svårläsligt spegelmonogram, fig. 5. Takmålningarna tillkommo otvivelaktigt i omedelbart sammanhang med att huset byggdes, och då monogrammen synas innehålla bl. a. bokstäverna J och S, skulle här finnas ett stöd för antagandet, att det var Johan Strickert, som uppförde byggnaden. Takfälten i övrigt prydas huvudsakligen

av kraftigt men elegant och dekorativt snirklade akantusrankor. Hörnfälten äro målade i gouache på vit botten, de stora sidofälten ha brun och blå bottenfärg och målningarna i övrigt äro utförda i gouache på ljusblå grund. Runt taket löper en meanderbård som begränsning mot taklisten. Denna senare är av trä med skickligt och illusionsmässigt målade antikiserande ornament. Det är en duktig dekorationsmålare, som med säker hand och gott sinne för färgval och komposition målat detta tak, som giver en stark tidsstämning och en festlig prägel åt rummet.

Väggarnas beklädnad är av yngre datum. Mellan den släta bröstpanelen av empirekaraktär och taklisten uppfyllas väggytorna helt av en på väv klistrad papperstapet av troligen fransk extraktion från omkring 1800. Tapeten är utförd i gouacheteknik och återger afrikanska motiv, som upprepa sig. Här ser man turbanklädda köpmän, som i romantiska fantasilandskap med lummiga träd, tempelruiner, palmer, tält m. m. driva sina kameler eller sitta samspråkande och rökande på sina handelsbalar, fig. 8. Icke heller danserskor eller en europé, som dikterar för en skrivande inföding, saknas i denna tämligen fantastiska värld, som torde ha tillfredsställt en romantiskt inriktad tid, vilken med förkärlek i fantasien dvaldes i främmande sagoomspunna länder. Tapeten avslutas nedtill av en bård med blomstermotiv i gröna och blå färger. Trots den avsevärda stil- och tidsskillnaden mellan taket och tapeten, harmoniera de förvånansvärt väl med varandra tack vare gouachens diskreta färgskala. Det kan förtjäna nämnas, att samma tapet finnes i Björkfors bruksherrgård i Nederkalix socken i Västerbotten.

När tapeten vid flyttningen nedtogs, påträffades under densamma rester av en äldre papperstapet i ljusröd färgton med väggfälten indelade av målade gröna refflade kolonner med joniska kapitäl. Under denna tapet slutligen funnos spår av den äldsta väggdekoreringen, som var målad direkt på väggstockarna. Den bestod av en närmast under taklisten löpande bård med en buktande bandslinga och bladornament. Här-

Fig. 8. Detalj ur tapeten i stora salen.

inunder var väggen vitlimmad ned till panelen, som var målad i blått direkt på stockarna.

Vid förflyttningen försågs salen liksom byggnadens övriga rum med dörrar och foder, som bättre än det från senare tid stammande snickeriet skulle överensstämma med husets ursprungliga karaktär. De kopierades efter förebilder i en annan västmanländsk herrgård från karolinsk tid, Walsta i Odensvi socken.

Även paneltaken i de båda gavelrummen invid den stora salen äro målade med barockdekorationer, härstammande från byggnadens tillkomsttid; dock representera dessa tak en något äldre takform, då de hava synliga takbjälkar. I det främre av dessa rum, fig. 4: C, äro mellanrummen mellan bjälkarna dekorerade med målade runda, halvrunda och mellan dessa inpassade långsträckta fyllningar med djupröd bottenfärg och ornament i vitt, grått och brunt. Detta tak har i sen tid blivit överklätt med papp, och när denna avlägsnades, visade sig den gamla barockdekoren fräsch och oskadad. Sämre beställt var det i gavelrummet bredvid, fig. 4: D, ty där hade taket blivit vitmenat. Sedan övermålningen borttagits, framträdde här en ornering av något stramare karaktär med växtornament m. m. i svart, grått och vitt mot blå, röd och grå botten. Taket i övrigt är här liksom i husets andra rum gråmålat. Väggarna ha i dessa gavelrum ursprungligen varit dekorerade på ungefär samma sätt som i den stora salen, men i senare tid ha de överdragits med s. k. skäverbruk och därvid ha de förstörts genom sporrhuggen. Nu äro väggarna åter beklädda med skäverbruk.

Byggnadens övriga rum, fig. 4: E—J, äro betydligt enklare till sin karaktär. Samtliga tak ha synliga takbjälkar med avfasade underkanter. Taken äro målade i ljusgrått med bjälkarnas avfasningar omväxlande blå och röda utom i tvenne rum, fig. 4: H och J, som ha helt grå tak. Dessa båda ha förut varit överspända med målad väv, som dock var nedskuren före husets flyttning. Alla dessa rum ha ursprungligen haft väggarna vitlimmade direkt på stockarna med en låg blå fotpanel, likaledes

målad på stockarna. Emellertid ha alla väggarna sporrhuggits och överdragits med skäverbruk i senare tid. De ha således ej kunnat återställas i sitt ursprungliga skick utan ha istället klätts med spännpapp, som målats i likhet med den första väggdekoren. I köket, som förut varit limmat i blågrått, har spännpappen grå-målats och stänkts. I de senast nämnda rummen ha en del andra förändringar vidtagits under tidernas lopp. Så har ett skafferi varit inbyggt i köket, nya dörrar ha upptagits, ett par garderober insatts i det största rummet, fig. 4: F, etc. Gavelfönstren ha varit igensatta, jfr fig. 2, och dessförinnan har en dörr lett utifrån och in i det främre gavelrummet, fig. 4: I. Vid byggnadens återuppförande på Vallby har dock allt här så vitt möjligt återställts i sitt ursprungliga skick. I främre gavelrummet, fig. 4: I, prydas nu väggarna av på väv målade tapeter från 1740-talet med landskapsmotiv. Dessa tapeter ha tidigare suttit på Häringe i Södermanland och därefter på Fiholm i Västmanland.

Vad eldstäderna beträffar, är ingen av dessa ursprunglig. I den stora salen, fig. 6, och köket ha spisarna kopierats efter de gamla, under det att kakelugnarna i de övriga rummen sammanförts från olika håll.

På vinden finnes en liten kammare, ovanför den stora salen. Den är inpassad högst upp i lanterninen och har sålunda åstak. Väggarna äro klädda med en slät papperstapet med vägg-fält och panelindelning markerade genom raka linjer. Till denna kammare, som vilar på en särskild bärkonstruktion, leder en liten trappa, vars räcke har tunna, profilerade balustrar. Rummet kallas »Drottning Kristinas bönkammare». Vad som ligger bakom denna namntradition, har jag ej lyckats utröna. Att kammaren ej gärna kan ha brukats av drottning Kristina är ju klart, men enligt muntligt meddelande av en besökare skall den ha varit utrustad med altare och altarring. Spår av dylika anordningar ha dock ej påträffats. På 1890-talet användes rummet som handkammare.

Det finnes ingen uppgift om de olika rummens ursprungliga funktioner. Troligt är väl emellertid, att äldst köket och de

enklare rummen F—J använts i dagligt bruk under det att de förnämliga rummen B—D med sin rikare utsmyckning begagnats endast vid festligare tillfällen, de båda gavelrummen C och D måhända till gästrum. En sådan fördelning av utrymmenas användning är ju analog med förhållandet i de större bondgårdarnas stugor. Under 1890-talet användes rummen på följande sätt: den stora salen var salong, av gavelrummen därinvid var det främre förmak och det andra gästrum, av rummen på andra sidan förstugan och köket användes det största till matsal och det främre gavelrummet till vardagsrum, de övriga tjänstgjorde som sovrum.

Herrgårdsbyggnaden från Hallstahammar är ett ovärderligt tillskott till den sammanfattande bild av gammal västmanländsk kultur, som är under vardande på friluftsmuseet Vallby. Men mycket fattas ännu för att herrgården skall ge en fullständig framställning av en brukspatrons hem. Till den yttre gestaltningen höra flygelbyggnader, ekonomihus, trädgårdsanläggning m. m. Och i herrgårdens inre kräves naturligtvis en fullständig möblering. Som en god grund för denna finnas några barockmöbler, såsom skåp, bord, stolar och kistor, i den stora salen. Det är dock en av Västmanlands fornminnesförenings många uppgifter att så småningom fullständiga herrgårdens yttre och inre gestaltning till en god exponent för gammal västmanländsk herrgårdskultur. Som herrgårdsbyggnaden från Hallstahammar nu står där är den trots ofullständigheten dock ett vackert och märkligt monument från en svunnen tid.

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

En översikt för år 1930.[1]

Av Sigfrid Svensson.

Sannolikt kommer 1930 att för framtiden stå som ett märkesår i den svenska hembygdsvårdens och museirörelsens historia. En rad av händelser ha inträffat, som kraftigt markerat vägen till den slutliga lösningen av det gamla problemet om centralmuseer och bygdeintresse. I början av året anhöll sålunda riksantikvarien om en allsidig utredning av den statliga kulturminnesvården och av landskapsmuseernas uppgifter som kulturminnesvårdande organ. I maj samlades på en kongress i Stockholm för första gången representanter för provinsmuseer landet runt till överläggningar om inbördes samarbete och gemensamma museiproblem. Under sommaren anordnades på initiativ av Samfundet för hembygdsvård en »hembygdsvårdens dag» i Stockholm där dessa frågor ånyo diskuterades inför ett större forum. På hösten anhöll slutligen Nordiska museet i sina riksdagspetita om anställandet av en särskild tjänsteman, som kunde stå hembygdsföreningarna till tjänst med råd och dåd. Sedan mer än ett decennium har museet på detta område utövat en betydande rådgivande verksamhet, som under de senaste åren ökats i oanad utsträckning. I sin skrivelse till Kungl. Maj:t framhåller dock museet, att dess begränsade ekonomiska resurser gjort att denna rådgivning icke kunnat ske i den utsträckning och med den effektivitet, som vore önskvärd. »Onekligen måste det ju ur allmän synpunkt», säges det vidare, »anses vara av

[1] I »Hembygdens arv» har författaren tidigare lämnat en översikt av de svenska hembygdsgårdarna och friluftsmuseerna intill år 1930. Det är redaktionens avsikt att i anslutning härtill årligen publicera i årsboken en redogörelse i likhet med den nu föreliggande.

största betydelse, att hembygdsföreningarna med hänsyn till de betydande ekonomiska uppoffringar som göras av stat, kommuner och enskilda, också vinna de mål som åsyftas, nämligen att de musealt bevarade byggnaderna och de insamlade föremålen skola för framtiden förbliva pålitliga kunskapskällor för kännedomen om hembygdens gamla kultur.» Dessvärre är det så, att anordningarna inom hembygdsmuseerna många gånger lämna åtskilligt övrigt att önska. I en opinionsskrivelse ha sedan över 200 svenska musei- och hembygdsorganisationer lämnat sin anslutning till den av museet gjorda hemställan, under framhållande av »att inrättandet av en dylik befattning, ävensom beviljandet av därmed förenade resekostnader skulle täcka ett mycket stort behov och lända den hembygdsvårdande verksamheten i vårt land till stort gagn». Det är att beklaga, att regeringen dock inte ansett sig kunna hos 1931 års riksdag hemställa om beviljandet av det begärda anslaget.

Några nyskjutna skott är det inte som under det gångna året plötsligt burit frukt. Vad som nu utåt kan synas göra 1930 till ett märkesår är istället resultatet av ett par decenniers utveckling och intensiva verksamhet. Under denna tid ha parterna — centralmuseerna och hembygdsorganisationerna — hunnit växa till i styrka och kraft men också till självkännedom och självbesinning. Det gångna årets händelser innebära inget omslag, ingen ny kurs men väl en stark manifestation, ett kraftigt fastslående av vad man verkligen nu har hunnit till. Att viljan till samarbete så tydligt kommit till uttryck är en hembygdsrörelsens andliga vinst, som bör ställas främst på 1930 års konto.

*

S k å n e. Till den stora grupp av svenska städer som i sina gamla slott eller länsresidens erhållit museilokaler sluter sig snart också Malmö. Den skånska huvudstaden kommer dock så till vida att intaga en särställning att det blir hela det mäktiga Malmöhus som här tages i bruk som museum. Det omfattande restaureringsarbetet på själva slottet, som gått ut på att efter

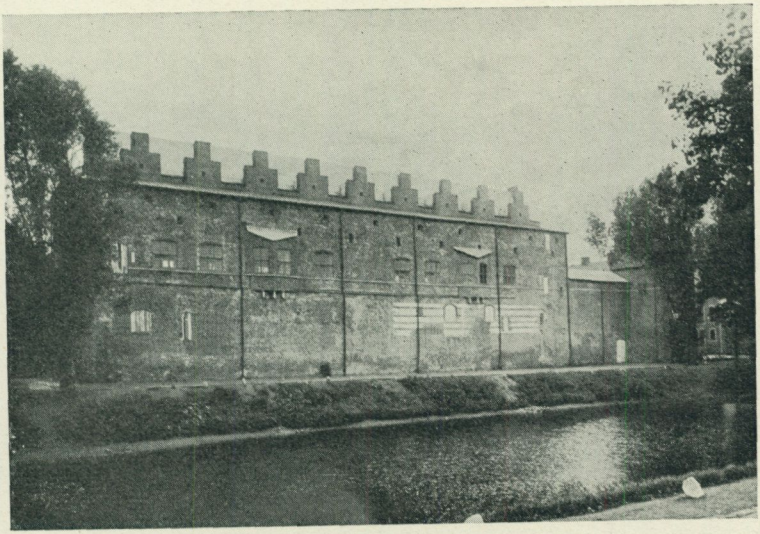

Fig. 1. Malmöhus efter restaureringen. Foto Otto Ohm.

intendent Erik Lundbergs undersökningar rekonstruera dettas ursprungliga 1500-talsgestalt, har under året i det närmaste slutförts, fig. 1. Det blir de stadshistoriska samlingarna i Malmö museum som komma att inrymmas här.

Under sommaren har Kulturhistoriska museet i Lund kunnat öppna de första avdelningarna i sin nya huvudbyggnad, f. d. Bondpinan vid Tegnérsplatsen, nu omdöpt till Vita huset. Hit ha bl. a. överförts de stora samlingarna belysande vapen och religion och i samband härmed ha också vidlyftiga omändringar skett i de äldre, tidigare alltför trånga museilokalerna. Av årsberättelsen framgår att museets insamlingsarbete delvis lagts efter nya linjer. »Det är f. ö. icke någon ren tillfällighet, att årstillskottet (ifråga om yrkesredskap och allmogehusgeråd) minskats. Orsaken ligger tvärtom i hela vår nya museipolitik. Efter hand som hembygdsmuseernas arbetsuppgift alltmera inriktat sig på ett målmedvetet tillvaratagande av allmogekulturen i de olika bygderna, kunna och böra centralmuseerna utan

skada för sin samlingsverksamhet icke blott avkoppla massinsamlingen av de gamla bygdealsterna utan t. o. m. till bygdemuseerna överföra en del av sitt eget överflöd.» — Härtill behöver endast fogas, att till centralmuseernas viktigaste uppgifter också hör vetenskaplig bearbetning av museimaterialet och att det naturligtvis endast är denna som kan motivera en »massinsamling» av föremål. För Nordiska museets del har denna i största utsträckning avlösts av registrerings- och avbildningsarbetet ute i fältet.

Över hela landet har den nya löneregleringen för prästerskapet haft en förödande inverkan på de gamla prästgårdarna. Det är därför inte av en slump som bevarandet av prästgårdsbyggnader f. n. är aktuellt på flera håll i Skåne. Göinge hembygdsförening har under året invigt den till friluftsmuseet i Ö. Broby flyttade manbyggnaden från N. Mällby prästgård. Byggnaden är uppförd 1780 efter en brand som ödelade den dåvarande prästgården. I Sövde utdömdes den gamla prästgården redan 1919 men har fått kvarstå då församlingen ända tills nu beviljats uppskov med nybyggnad. I avvaktan på att sedermera kunna övertaga den har Färs härads hembygds- och fornminnesförening beslutat att tillsvidare förhyra den och sörja för dess underhåll. Lika angeläget ställer sig bevarandet av den en gång av Nicolovius bebodda prästgården i Aspö, som är utförligt beskriven i årsboken Skånska folkminnen 1930. Här gäller det inte en enstaka byggnad utan en hel gårdsanläggning vars räddande skulle betyda bevarandet av ett helt gammalt byparti, då intill ligger kyrkan och en annan gammal gård, som inköpts av Vemmenhögs härads hembygdsförening. Denna förening har dock nu förklarat sig icke ha medel för prästgårdens framtida underhåll.

Av ännu större räckvidd är ett par andra frågor som under året blivit aktuella. Den ena gäller korsvirkeshusen i Ystad, den andra Vombs ålderdomliga by i mellersta Skåne. Ett gammalt korsvirkeshus, som plötsligt rasade i Täppgränd i Ystad gav en påminnelse om, att staden har ett par hundra korsvirkesbyggnader som mer eller mindre äro i behov av skydd. Närmast

planeras en fullständig inventering av stadens korsvirkesbebyggelse och man hoppas härigenom också kunna väcka det enskilda intresset för byggnadernas bevarande. Samma åtgärd är att rekommendera ifråga om Vomb, där de gamla gårdarna och gatuhusen efter allt att döma inom kort komma att moderniseras. Att kunna bevara hela byn som ett reservat synes ogenomförbart. En fullständig uppmätning och fotografering vore då för en hembygdsförening en vida större uppgift än att försöka rädda några enstaka byggnader.

I övrigt kan från landskapet omförmälas att Vittsjö hembygdförening invigt sin »byagård» och att en hembygdsförening bildats för Harjagers härad.

H a l l a n d. Ett skolmuseum, sorterande under Hallands museum, har under året upprättats i Halmstad. Museilokalerna äro inrymda i stadens västra folkskola.

S m å l a n d. Till friluftsmuseet i Jönköpings stadspark har flyttats en visthusbod från Järsnäs socken ävensom en kompanitrossbod och ett soldattorp, som tidigare ägts av Jönköpings regemente. Som god tvåa bland landskapets friluftsmuseer och hembygdsgårdar kommer det friluftsmuseum som Värnamo hembygdsförening på kort tid har åstadkommit i Apladalen. Föreningen har under året invigt sitt hittills förnämsta förvärv, den gamla prästgårdsbyggnaden från Mistelås. Till friluftsmuseet har också räddats undan en av samhällets gamla marknadsbodar. Enligt en av intendent Manne Hofrén uppgjord plan håller även ett friluftsmuseum på att växa upp i Vimmerby. En tvåvåningsbyggning från Rumskulla socken, som skall bli huvudbyggnad i en tillämnad gårdsanläggning, står nu färdig. En utmärkt förebild för inredningen av de många ryggåsstugorna landskapet runt har Sjösås hembygds- och fornminnesförening åstadkommit i sitt till Fjälleberg flyttade soldattorp. Ett par marknadsbodar äro också under uppförande här. Även Åsenhöga hembygdsförening har under året förvärvat en stuga.

Under året har bildats föreningen Växjö musei vänner med

ändamål att stödja Smålands museum genom förvärv av konst och konstslöjd.

Göteborg. De undersökningar av västsvenskt hantverk, som företogos för jubileumsutställningen i Göteborg 1923, voro av den art och den omfattning att de utgöra en av våra främsta kunskapskällor om svenskt hantverk överhuvudtaget. Det har varit så mycket mer att beklaga, att de rika föremålssamlingar, som dessa undersökningar resulterade i, hittills varit magasinerade. En av de angelägnaste uppgifterna för den nye intendenten vid Göteborgs museums historiska avdelning, Sven T. Kjellberg, har också varit att kunna utställa dessa samlingar och arbetet härför har under året hunnit så långt att omkring en tredjedel av föremålen nu äro tillgängliga för allmänheten. I en rad instruktiva utställningar åskådliggöras bl. a. repslageri, fig. 2, kruk-, vagn- och hattmakeri, guldsmide, förgylleri och skomakeri.

Västergötland. År 1875 inköpte Västergötlands fornminnesförening den gamla kyrkan i Edåsa till förvaring av föreningens kyrkliga föremål. Sedan ha dessa överflyttats till Skara och församlingen har nu åter förvärvat kyrkan. Till Fornbyn i Skara har under året flyttats en kyrkbod, som senast stått vid Björklunda kyrka. Även den till friluftsmuseet i Borås flyttade kyrkan från Kinnarumma har undsluppit ödet att i fortsättningen utgöra museilokal. Föreningens föremålssamlingar äro nämligen nu utställda i den tvåvåningsbyggnad från gästgivaregården vid Ramslätt i Fritsla socken, som 1929 flyttades till friluftsmuseet. Under året har Borås erhållit ännu ett friluftsmuseum, i det att ett soldattorp från S. Åsarp flyttats till Älvsborgs regementes kasernområde. Stugan, avsedd som ett minne från indelningsverkets dagar, är en gåva av bergsingenjör Fr. Bruzewitz i Limmared.

Hembygdsföreningen i Skölvene har i närheten av prästgården uppfört en ryggåsstuga som förut legat i Mosslanda by. Likaså har hembygdsföreningen i grannsocknen Hudene fått sin fornstuga färdig vid Fåglaviks järnvägsstation. Mindre stu-

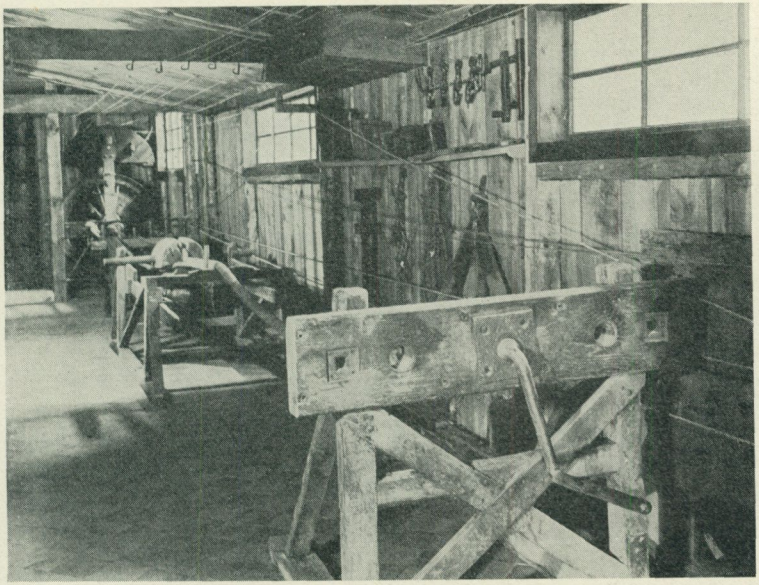

Fig. 2. Repslagarbanan i den nyordnade hantverksavdelningen på Göteborgs museum.

gor ha även förvärvats av Excelsiorföreningen Hembygden i N. Vånga, av Malma J. U. F.-avdelning och av Trollhättebygdens fornminnesförening. Den senare föreningen har också erhållit tillstånd att övertaga den gamla klockstapeln vid Fors kyrka.

Vid ett möte i Falköping i slutet av året bildades Västergötlands hembygdsförbund. Till ordförande i förbundets arbetsutskott utsågs intendenten vid Skara museum Sanfrid Welin.

Östergötland. I början av året bildades föreningen »Gamla Norrköping» med uppgift att tillvarataga minnen från gångna skeden i Norrköpings och Norrköpingsbygdens utveckling. Direktören Pehr Swartz har utfäst sig att till föreningen överlämna sin värdefulla till över 2,000 nummer uppgående föremålssamling och närmast i anledning härav har föreningen anhållit att av staden få upplåtet gamla barnbördshuset som musei-

lokal. Då landskapet sedan gammalt äger ett centralmuseum i Linköping för allmogekultur och arkeologi är det närmast ett stadsmuseum som kan vara aktuellt i Norrköping, med sin insamlingsverksamhet i hög grad inriktad på minnen av stadens hantverk och industri. Detta museum kommer alltså att till sin karaktär ha ett nära samband med det färgeritekniska museum, som är under arbete i Norrköping. Genom upplåtandet av barnbördshuset skulle det också komma att bli granne med detta. Till »Färgargården» har redan inköpts en stamp i Gagnef och ett färgeri i Floda socken i Dalarna.

Ett minne från gammal hemindustri utgör också den spiksmedja från Godegårds socken, som av Skyllbergs bruk överlämnats till museet i Linköping. Spiksmidet har varit utmärkande för Godegårdsorten och tillverkningen är ännu icke helt nedlagd. Tidigare fanns här en spiksmedja vid varje gård och torp.

Till Lunnevads folkhögskola har under vintern flyttats en stuga och en loftbod från Egeby i Västerlösa. Byggnaderna ha där varit inredda till ett privat hembygdsmuseum. Risinge museiförening har under hösten invigt sitt nya museum, en knuttimrad envåningsbyggnad, uppförd efter ritningar av Skansens ritkontor. De föremålssamlingar som tidigare provisoriskt förvarats i den intill belägna ödekyrkan ha nu överförts till museet. Veta hembygdsförening har inköpt en byggnad från Veta prästgård och J. U. F.-föreningen i Torpa har som gåva erhållit en torpstuga. Den i Åsbo bildade hembygdsföreningen har under året invigt en på sin ursprungliga plats kvarstående mindre gård, bestående av manbyggnad och drängstuga med bod.

Nybildade under året äro dessutom Ekeby hembygds- och fornminnesförening och Regna hembygdsförening.

D a l s l a n d. Den lokala avdelningen i Åmål av Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund har inköpt »Snarhögsstugan» i Laxarby, som kommer att bli manbyggnad i den i Örnässkogen i Åmål planerade gammelgården.

Södermanland. Den påbörjade gårdsanläggningen i friluftsmuseet på Torekällberget i Södertälje har utvidgats med en loftbod. Som gåvor har museet under året erhållit en bastu samt en stuga och ladugård till ett båtsmanstorp. Till Södermanlands regementes kasernområde i Strängnäs har flyttats ett soldattorp från Björkviks socken, som invigdes på försommaren.

Närke. Under året bildades Örebro läns hembygdsförbund, utgörande en sammanslutning av Föreningen Örebro läns museum och länets hembygdsföreningar. De för förbundet antagna stadgarna synas i särskild grad vara förebildliga. Förbundets angelägenheter handhavas av en styrelse, bestående av ledamöterna i styrelsen för Örebro museum jämte ordf. eller v. ordf. i anslutna föreningar. Medlem av förbundet äger rätt att i viss utsträckning utan annan ersättning än medlemsavgiften erhålla råd och bistånd av museets intendent.

St. Mellösa hembygds- och fornminnesförening har nu erhållit egen tomt i Råby och har dit flyttat den s. k. västra grindstugan vid Hjälmarsnäs. Även Lerbäcks hembygdsförening har under året fått en början till en hembygdsgård, i det att en loftbod och en nubbsmedja uppförts och invigts.

Uppland. Disastiftelsens storslagna anläggning vid Gamla Upsala närmar sig nu sin fullbordan. Den stora gården med sina huvudbyggnader från Björklinge är i det närmaste fullständig och intrycket av by har man redan erhållit genom de uppförda byggnaderna till ett par andra gårdar. Så står stugan från Ö. Våla färdig med sina målningar av Hans Wikström. Tyvärr synas nu bristande ekonomiska resurser tvinga till ett avbrott i arbetet. Samtidigt som den gamla bebyggelsen på Upsalaslätten får sitt monument vid Gamla Upsala har ett prov på byggnadsskicket i nordligaste Uppland blivit bevarat i Älvkarleby nyinvigda hembygdsgård. Gården, som är uppförd invid kyrkan består av manbyggnad, portlider, härbre, stall, ladugård och bryggstuga. Byggnaderna ha sammanförts från ett par gårdar i Östanå och Gårdskärs byar och från Gårdskärs

fiskehamn har också flyttats en sjöbod. Slutligen har även Ö. Våla hembygdsförening i västra Uppland under året invigt sin hembygdsgård invid Mårtsbo. Den består av trenne byggnader, en parstuga, ett portlider med stall och bod och ett portlider med kammare.

Vid ett möte med representanter för ett stort antal uppländska hembygdsföreningar ha diskuterats möjligheterna att få till stånd ett samarbete för hela landskapets kulturminnesvård.

V ä r m l a n d. Fornminnes- och slöjdföreningen Nordmarkstugan har fått sin lokalfråga ordnad genom uppförandet av en tvåvåningsstuga från Östra Bön. Nedre våningen av denna har försetts med för bygden typisk heminredning, under det att den övre våningen kommer att användas som slöjdsal. Likaså har Säffleortens hembygdsförening, som tidigare bar namnet Näs och Gillbergs hembygdsförening, under året uppfört i Säffle en större tvåvåningsbyggnad från 1700-talets slut. Även Brattfors hembygdsförening har förvärvat en äldre stuga, som snart kommer att återuppföras i närheten av kyrkan och kompletteras med uthusbyggnader.

Nya föreningar har under året bildats i Lysvik, Stavsnäs, Svanskog och Nedre Ullerud.

D a l a r n a. Två gammelgårdar i Dalarna ha under året blivit färdiga och en tredje har i det närmaste fullbordats. Av dessa ha Anders Zorns gammelgård i Mora, som inviges sommaren 1931, och Rättviks gammelgård sedan länge varit ett faktum och äro redan så bekanta att en presentation nu endast kommer i efterhand. Timringskonsten i Mora och måleriet i Rättvik ha här erhållit tvenne ståtliga monument, värdiga den betydelse dessa konstarter haft i gammal dalaodling. Zorns gammelgård har dessutom under året kompletterats med en fäbodanläggning, omfattande över ett dussin olika byggnader. Den tredje gammelgården i raden är Garpenbergs och den beskrives närmare av fil. d:r Karl Erik Forsslund i en särskild uppsats i årsboken (sid. 211).

Genom en vacker donation har nu också Vika-Hosjö hem-

bygdsförening erhållit en gammelgård, i det att disponent William Nisser på Grycksbo överlämnat till föreningen den gamla bergsmansgården L:a Staberg i Vika.

Inom Malungs hembygdsförening har förslag framställts att bortschakta den s. k. Holen, den kulle bakom vilken gammelgården är lagd i lä. Motiveringen härför är att kullen skymmer utsikten från stugan. Då saken är av principiell betydelse för uppfattningen av våra hembygdsgårdars ändamål, synes ett närmare omnämnande här vara lämpligt. I ett utlåtande framhåller nämligen intendenten Sigurd Erixon, att en rekonstruerad gammelgård lätt kan bli en konstprodukt och att det därför »ligger särdeles vikt uppå att allt vad av tradition finnes i anslutning till anläggningen noga tillvaratages och bevaras och de olika detaljerna behandlas i enlighet med de krav och synpunkter som förelågo vid den tid, som man avser gammelgården skall representera». Ett särskilt traditionsvärde har holen i Malung genom att här ha valborgsmässoeldarna sedan gammalt brukat tändas. Ännu viktigare är dock att gårdens läge i förhållande till holen fullkomligt motsvarar vad som förekommit i den äldre bebyggelsen. »Mångfaldiga exempel hela Västerdalarna uppöver», heter det vidare i yttrandet, »visa gamla gårdar, som på sådant sätt ligga i skydd under en kulle eller t. o. m. en berghäll. Ingenstädes kan man veterligen påvisa, att en sådan tomt blivit planschaktad i en riktning som den föreslagna.» — Det är att hoppas att gammelgården får behålla sin »hol». Anläggningen av våra hembygdsgårdar bör inte bli beroende av några romantiska hugskott!

Genom sammanslagning av Dalarnas fornminnesförening och Dalarnas hembygdsförbund har under året bildats Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund.

Gästrikland. Klokt och övertygande har rektor Karl Hedlund hävdat de lokala hembygdsföreningarnas behov av självbegränsning och självövervinnelse i sitt insamlingsarbete och att hembygdsgården, men ej museisamlingen är deras uppgift. Som ett värdigt föredöme står också det av honom skapade

friluftsmuseet i Ovansjö, vars förnämsta förvärv, en tvåvåningsbyggnad från en bergsmansgård i Österberg, har invigts under året. I nystugan finnas praktfulla målningar från 1800-talets början. Vid »utanvessgården» har uppförts en källarstuga.

Den i läroverket i Gävle inrymda föremålssamlingen, tillhörig Gästriklands kulturhistoriska förening, har under året nyordnats.

H ä l s i n g l a n d. Hälsinglands storslagna och pompösa allmogekultur har fått värdiga monument i en rad hembygdsgårdar, som höra till landets förnämsta. Två av dessa ha under året invigts, nämligen Karlsgården i Järvsö och det framförallt genom direktör E. Gust. Wengelins arbete tillkomna »fornhemmet» i Arbrå. Karlsgården är föremål för en särskild presentation av intendent Sigurd Erixon å annat ställe i denna årsbok (sid. 214).

M e d e l p a d. Trenne av de ortsföreningar som finnas inom landskapet, nämligen i Borgsjö, Stöde och Torps socknar, ha under året kunnat förverkliga sina planerade hembygdsgårdar så långt att manbyggnader förvärvats eller färdigställts. Längst hunnen är Stöde hembygdsförening, som under sommaren har invigt den s. k. Berggården. Denna byggnad erhöll 1748 två våningar på så sätt att en ursprunglig envåningsstuga lyftes upp på en nytimrad undervåning. I gården finnas praktfulla målningar, sammanförda från olika gårdar inom socknen.

J ä m t l a n d. I september öppnades det nya länsmuseet i Östersund, landsortens största direkt för museiändamål uppförda byggnad, fig. 3. Att museilokalerna inte utgöra det väsentligaste i kulturminnesvården har Föreningen Heimbygda och dess föregångare i Jämtland visat ett gott prov på. Det är en lång och framgångsrik verksamhet på andra områden som här fått gå före förverkligandet av den annars så välbehövliga museibyggnaden. Redan för två decennier sedan knöts länsantikvarie Eric Festin till hembygdsarbetet i landskapet och i inrättandet av vårt lands förste länsantikvariebefattning har Jämtland visat en framsynthet, som väl berättigar till den stor-

Fig. 3. Jämtlands museum i Östersund.

slagna lösning som museifrågan nu äntligen, framförallt genom lotterimedel, kunnat få. Förutom expeditionslokaler, arkiv och bibliotek innehåller det nya museikomplexet ett 40-tal utställningsrum. Av stor betydelse är att i museet även installerats en desinfektionsugn för konservering av samlingarna.

Under året har också Frösö hembygdsförening invigt sitt museum. Det utgöres av en år 1735 uppförd byggnad, som tidigare varit »kollegabostad», d. v. s. lärareboställe, till den gamla trivialskolan på Frösön. I Mörsils socken har bildats en hembygdsförening med uppgift att omhändertaga den föremålssamling, som kommunen äger.

Ångermanland. Norrlands kulturhistoriska museum i Härnösand firade i september sitt halvsekeljubileum. År 1880 stiftades nämligen på initiativ av biskopen Lars Landgren Västernorrlands läns museisällskap, en sammanslutning som i ny gestalt levde upp i den 1909 bildade Föreningen för norrländsk hembygdsforskning. Det gamla museiprogrammet gavs här en modern och utvidgad form, stark präglad av tillkomsten i folkbildningsarbetets första, ivriga årtionde. Detta program

har väl inte helt kunnat fullföljas, men i sitt starka betonande av samhörigheten mellan folkbildningsarbete och hembygdsrörelse är det alltjämt lika aktuellt. Målmedvetet har föreningen under ledning av intendenten och folkskoleinspektören Theodor Hellman genomfört åstadkommandet av ett friluftsmuseum i stor skala. Av tillväxten under jubileumsåret är främst att nämna uppförandet av de båda flyglarna till herrgården från Åvike bruk.

En hembygdsförening har under året bildats i Arnäs socken.

Västerbotten. Som ett led i Jämtbölegårdens fullbordande på Gammlia i Umeå har under året uppförts en synnerligen ålderdomlig bagarstugubyggnad från Sävar socken. För utvidgning av museilokalerna på Nyborg i Skellefteå har Västerbottens norra fornminnesförening överflyttat dit en mangårdsbyggnad från Kåge, daterad 1721.

En ur kulturhistorisk synpunkt oersättlig förlust åstadkom den brand som i augusti ödelade Burträsks gamla kyrkstad. Av de nära 200 byggnaderna räddades endast ett 10-tal.

*

Denna kortfattade översikt har endast kommit att handla om de yttre och mera påtagliga resultaten av musei- och hembygdsarbetet i Sverige under det år som gått. Det är en inskränkning som är helt föranledd av praktiska skäl. Mycket av vad som borde ha tagits med låter sig överhuvudtaget icke överblickas i en årsöversikt som denna. Föremålsinsamling och fältundersökningar, folkbildningsarbete och forskning äro annars insatser, som i många fall kunde göra anspråk på ett omnämnande framför annat som här finnes med. I all sin knapphet och begränsning vittnar dock denna översikt om den oförtrutna verksamhet och den hängivna offervillighet som alltjämt kommer det svenska hembygdsarbetet till del.

GARPENBERGS GAMMELGÅRD

Av Karl Erik Forsslund.

För vart år inviges någon ny gammelgård i Dalarna. F. n. har landskapet 23 stycken i någorlunda färdigt skick, och åtminstone 5 därtill torde under de närmaste åren vara mogna att öppnas för allmänheten. Härtill komma de två stora centralmuseerna i Falun, Dala Fornsal och Bergslagets museum — samt omkring 15 större eller mindre samlingar ute i socknar, där hembygdsföreningar arbeta (somliga sedan åtskilliga år) utan att ännu ha lyckats förvärva eller uppföra någon verklig gammelgård.

Senast invigdes den 22 juni 1930 Garpenbergs gammelgård i Södra Dalarna. Det är häradsdomare Erik Wallman, som jämte f. organisten Oliver Haglund (förf. till en ypperlig sockenbeskrivning) är gårdens upphovsman och där nedlagt det ojämförligt största arbetet. Gården ligger i kyrkbyn eller Finnhyttan

Vignett. Fig. 1. Garpenbergs gammelgård.

(Dala Finnhyttan ska det ju nu bedrövligt nog heta — man ser t. o. m. i tryck och skrift formen Dalafinnhyttan!!). På ena sidan den högt över Gruvsjön härligt belägna kyrkan och den vackra välvårdade kyrkogården, på andra det nya stora skolhuset i god och ren bygdestil, snarlikt manbyggnaden vid en större bondgård. Mellan detta och gammelgården ämnar man i en stuga inreda en skolsalsinteriör från förgången tid, vartill åtminstone en del möbler och föremål finnas i behåll. Denna gammelgård kan härigenom och genom sitt läge intill nya skolan få större betydelse och värde för undervisningen och väckandet av det uppväxande släktets intresse än de flesta andra.

Gården hör ej till de större, men givet till de trivsammaste och mest äkta, fast dess hus äro hitförda från skilda håll i socknen (»fornbyn» i Ore samt Grytnäs, Ludvika, Äppelbo och till en del Säters gammelgårdar äro de enda i Dalarna, som alltjämt ligga på sin ursprungliga plats). Kommer man från landsvägen genom hagen av glesa vackra björkar, har man först t. v. ett ståtligt härbre (från Sövringsbo) på sex stolpar, med takved och med övra botten framskjutande över den nedras svale. Därbredvid står en loftbod från Nygården, täckt med enkupigt tegel — en bred glugg öppnar sig i timmerväggen framför svalgången en trappa upp. Rakt fram ligger parstugan, och bakom den, i skogsbrynet på gräsbackens krön, stå mitt emot varandra med en svale emellan två gråa hus, båda med vedtak: en loge av präktigt rundtimmer med stort takskyve över svalen (från Högtjärn) och en lagård med små gluggar, som förr varit skvaltkvarn; häradsdomaren berättar att en gubbe köpte skvaltan för en kanna brännvin och gjorde om den till lagård. — Slutligen är en bastu förvärvad i Jälken, men ligger visst ännu i väntan på att uppföras till nyes.

Parstugan (från Dalkarlns i Ljusfallet), rödfärgad liksom härbret och loftboden, har torvtak, brun dörr i två halvor, vita fönsterluckor och blybågar i fönstren. Förstugans rappade väggar äro stänkta med blått och tegelrött på ljusgul botten,

kammaren därinnanför med blått och vitt på ljusgrå grund — den har en färgglad dörr, rosmålad av en Rättvikare, och en trevlig brasspis med järnhäll.

T. v. om farstun är vardagsstugan eller köket, vars ålderdomliga spis följde med stugan — den har härd av sten, omklädd med plank. Men den väggfasta förlåtsängen — med skåp och Stjärnsundsur, vars tavla bär den vanliga inskriften »Sic volvitur aetas» — är från Skräddarns i Jälken liksom en vagga med målade sidor; i båda har häradsdomaren själv legat som barn, det var hans födelsegård.

En vagga står ock i arstugan t. h. om farstun — med en rad småttingars namnbokstäver på båda gavlarna, årtalen 1746 och 1761 på den ena och 1666 (?) på den andra. Där stå kistor och bänkar, en bred länstol av 1600-talstyp och ett lika gammalt storståtligt barockbord med kraftigt svällande balusterben. Arstugan har stor öppen hörnspis, ljusgrå panel med vit och mörkgrå stänkning med välbehållna Rättviksmålningar på väv, utförda 1843 enligt inskrift över dörren. Det är elva inramade fält, nio breda och två smalare, i de förra stå urnor med fylliga blomsterkvastar och sirliga slingor under draperier, i de senare mindre urnor på girlandomlindade pelare. Allt i friska färger, rött, grönt, blått och vitt. En festlig gästabudssal.

Väggmålningarna ha kommit från Smältarns i Jönvik, en större gård neråt den öppnare jordbruksbygden vid Hedemoragränsen, det pampiga gästabudsbordet enligt vad man tror från Garpenbergs Bruk med dess slottslika herrgårdsbyggnad. Det mesta av inredet i övrigt torde liksom husen härstamma uppifrån skogsbygden med dess mindre och enklare gårdar. Så ger Garpenbergs djupt hemtrevliga gammelgård med sina näver-, ved- och torvtäckta timmerbyggnader en förträfflig samlad bild i smått av detta skogiga höglänta hörn av södra Dalarnas bergslag.

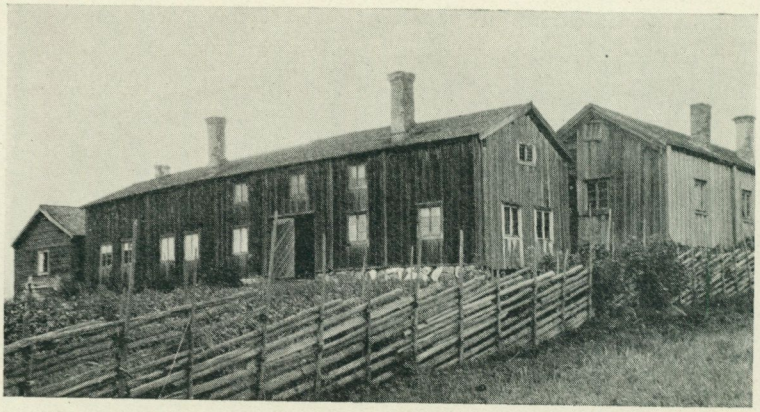

KARLSGÅRDEN I JÄRVSÖ

Av Sigurd Erixon.

Söndagen den 4 juli 1930 invigdes Karlsgården i byn Bondarv, Järvsö socken, Hälsingland, som hembygdsmuseum. I anknytning därtill var en hembygdskurs anordnad med föreläsare från Hälsingland, Stockholm och Uppsala. Den betydelse, som denna gård borde kunna få i bygdens liv markerades på detta yttre sätt och många skäl tala för att den kan bli en viktig samlingspunkt för det hembygdsbetonade kulturella arbetet i orten. Det är en ståtlig gammal gård, som varit uppmärksammad sedan länge. Den blev 1917 uppmätt och undersökt genom en undersökningsexpedition, som undertecknad då ledde i Järvsö och Ljusdal. Komplexet gjorde redan då på mig ett starkt intryck både som arkitekturskapelse och genom sitt läge. Den är fyrkantigt kringbyggd — en nu bortfallen mindre länga kan man bortse från — och ligger i en sluttning så att den för betraktaren från öster och Ljusnans dal-

Vignett. Fig. 1. Karlsgården i Järvsö.

gång ter sig på ett ganska imponerande sätt med sina långa slutna tvåvåningslängor och ger då mer än som nu annars brukar vara fallet intryck av en gammal hälsingsk träborg. I olikhet med flertalet andra hembygdsgårdar har den kvar sin plats i byn, och har således granngårdar tätt inpå sig. Detta utgör enligt min uppfattning en stor förtjänst. Man har intrycket av en levande gård mitt i ett alltjämt existerande bysamhälle och den ödsliga och ensamma högtidlighet, som ofta verkar litet beklämmande i gammelgårdar, flyttade, såsom nu vanligen brukas, till en mer eller mindre isolerad plats saknas här. Att få en gård på detta naturliga sätt bevarad för framtiden i sitt gamla läge är vanligen mycket svårt. Det kräves då extra åtgärder, oftast från utomstående och så har också skett i detta fall.

En kortfattad presentation av gården torde här vara på sin plats. I norr ligger herrstugubyggningen, en parstuga i två våningar med för Järvsö typiskt svängd förstukvist och två utskjutande källarhalsar. Den innehåller 3 rum, vilka både i yttre och inre hänseende restaurerats. Taket är täckt med ved. Ytterlagret är gjort av runda störar, vilket senare kanske icke på boningshus är så vanligt, men då det dock kan visas ha förekommit både på sådana och på bodar, har det här blivit brukat. Målningarna i det inre består av rika takmålningar och taklister, medan väggarna äro enklare och vanligen blott stänkta. Det finnes här också en väl bevarad skåpsäng. Östra sidan av gården upptages av en lång portlidersbyggning med stora portar mot öster och portlider rakt igenom. Från detta kommer man till övre våningen, där sommarrum äro inredda. Hit är nu överflyttad en klädstuga med den rikast bevarade, verkligt sammanhörande utrustning, som torde finnas i hela landskapet, ett lyckligt fynd av intresserade hembygdsforskare i orten. Den del av huset, som ligger närmast vinterstugan, innehåller bland annat ett rum med rester av förnämliga målningar från nyantikens stilepok. I denna del av byggnaden äro fönstren rikt indelade med ända upp till 40 rutor. Andra delen av huset innehåller de egentliga bostadsrummen: kök, storstuga och kamrar, alla dessa rum nu

på övligt och ortstypiskt sätt dekorerade och möblerade, varvid intressanta fynd av målningar och tapeter utnyttjats. Här finnes till och med en målad bordsskiva från 1630-talet, som helt erinrar om Delsbo sockens bord, men som uppges ha hört hemma i Järvsö.

I söder ligger fähuset, som också har bostadsrum. Emot detta låg förut en nu riven foderlada.

Den västra längan i gården består av lider, stall och bodar. Av särskilt intresse är den timrade balk mellan denna längas gavel och vinterstugan. Den gör med sin luckliknande dörr att gården får en helt sluten karaktär. Utanför gårdsfyrkanten ligga loge och härbre.

Gården har inköpts från den senaste bonden av södra kretsen av Hälsinglands hembygdsförbund, som nu således är dess innehavare. Genom dess försorg har den också restaurerats. Medel härtill ha ställts till förfogande av Gästrike-Helsinge Hembygdsförbund, som erhållit särskilt anslag. Att dessa medel bekommits och att gården således räddats måste hälsas med stor tillfredsställelse och det är särskilt landshövding Sven Lübecks förtjänst att så skett.

Restaureringen har varit ganska omfattande och har omhänderhafts av ordföranden i Helsinglands hembygdsförbunds södra krets byggmästaren Nisser i Söderhamn. Han har inhämtat Nordiska museets mening om hur restaureringen och konserveringen borde ske och vi ha vid hans besök i Stockholm liksom brevledes och på ort och ställe sökt bistå med råd av olika slag. Den omfattande restaureringen har skett på ett pietetsfullt och föredömligt sätt och Järvsö och Hälsingland kunna lyckönskas till att i Karlsgården ha erhållit ett kulturmonument av allmänt och stort intresse och värde.

EN KRÖNIKA OM SKANSENS FÖRSTA LANDSKAPSDAG

Av Andreas Lindblom.

Det var söndag och sol den 15 juni 1930, då efter många års arbeten Moragården högtidligen skulle invigas. Dagen firades såsom Dalarnas dag, och önskemålet var att samla så mycket dalfolk som möjligt från hembygden och huvudstaden till ett möte för att glädjas åt gemensamma minnen och förhoppningar. I detta syfte hade inbjudningar utfärdats till hembygdsgårdsföreståndare och hembygdsintresserade i Dalarna och till ett stort antal av Nordiska museets och Skansens gynnare och vänner i huvudstaden. Då denna landskapsdag gav ett uttryck för mycket av det bästa i Skansens viljande och kunnande, ha vi trott, att en krönikeartad skildring av densamma kunde försvara sin plats i årsboken.

Vignett. Fig. 1. Moragården. Längst till vänster ligger gårdens gammelstuga daterad 1755, därintill källarbod daterad 1840, men vida äldre.

»Dagen» började kl. 2 med friluftsgudstjänst på kyrkvallen utanför Seglora kyrka. För liturgi och predikan svarade kyrkoherde Samuel Gabrielsson, Söderbärke, och för sången — psalmer på gamla dalamelodier och vanlig församlingssång — Mora hembygdskör under rektor Janne Romsons ledning. Ur predikan som sedermera utgivits i separattryck, må här blott anföras inledningsorden:

»På den heliga Trefaldighetens dag äro vi församlade här å de svenska odlingsminnenas högvall för att med varandra i tacksamhet och glädje fira fullbordandet av den gamla dalagården. I sin fasta slutenhet och med sin nu fullständiga utrustning skall den lära vandringsmannen någonting om fädernas dagliga liv i en av de bygder, som mest egenartat utgestaltat och bevarat vår allmogekultur ända fram till den stora omvälvningstid som vi leva i. Många skulle här känna sig inbjudna att dröja i vemodsfulla drömmerier över vad som svunnit och aldrig kommer åter. Andra skola företrädesvis tänka på gården som ett studieföremål, såsom en hjälp att förstå, hur det i verkligheten var. Både den ena och den andra kommer att stanna i beundran inför detta vittnesbörd om stilkänslan och resningen, kraften och finheten, rikedomen och helgjutenheten i vårt gamla bygdeliv. Dalarnas söner och döttrar, på arbete eller besök i storstaden, skola säkert många gånger med rörelse och andakt dröja vid denna vackra bild av fädernas hem och liv, deras verk och vila. När de låta sina blickar överfara stuguknutar och dörrgåtar, härbre och fjås, bänkar och redskap, skola de förnimma, hur starka och varma de flöden äro, som stiga upp ur deras väsens djup, källsprång av kärlek till hembygden däruppe vid älvom, på berg och i dalom.»

Efter predikan gjordes ett uppehåll under två timmar, varvid hembygdskören höll konsert på Övre Solliden. Klockan 4 begynte den egentliga invigningsfesten, som försiggick på två platser, först vid Orsakullen och sedermera inne på gårdsplanen. Dess begynnelse markerades genom ankomsten av de kungliga, prins Carl, prins Eugen och prins Carl Johan, den unge hertigen

av Dalarna, vilka under tonerna av Marcia Carolus Rex tillsammans med Nordiska museets nämnd begåvo sig till fots genom Skansenområdet, företrädda av två vägvisare, klädda i morakarlarnas (förmodade) dräkt från Vasatiden. Efter en lursignal av Carl Gudmundsson, Leksand, sjöng hembygdskören »Oxbergsmarschen». Professor Isak Gustaf Clason, ordförande i Nordiska museets nämnd, yttrade därefter:

»På inträdeskortet står ett par ord, som sätter fantasien i rörelse: 'Dalarnas dag.' Man letar i sitt minne, om man förut bevistat någon landskapsdag på Skansen. Nej, detta är den första. Nordiska museet inaugurerar härmed ett nytt led i sin verksamhet. Det synes mig vara en synnerligen lycklig tanke detta, att låta landskap efter landskap möta upp här i huvudstaden. Nordiska museets centrala ställning i vår hembygdsvård både berättigar och förpliktar härtill. Innan man hunnit gå igenom hela landet, ha över tjugu år förflutit. Vid nästa Daladag mötas sålunda här helt nya män för att tolka den nya generationens tankar, tro och förhoppningar. Det är en händelse, ehuru det ser ut som en tanke, att den långa raden av landskapsdagar börjar med Dalarnas dag. Det var ju Siljanssocknarnas då för tiden relativt väl bevarade ålderdomliga bygdekultur, som först ådrog sig Hazelius' uppmärksamhet. Det första föremålet i Nordiska museets samlingar förskriver sig från Dalarna. Måtte denna tanke med årligen återkommande landskapsdagar kunna fullföljas och bidraga att upprätthålla det nu i flor stående intresset för hembygdsvården i hela riket.»

Hälsningen följdes av en låt på oxhorn, spelad av Anders Otter, Mora, varefter talmannen i riksdagens Andra kammare Bernhard Eriksson, Grängesberg, besteg talarstolen och yttrade bland annat följande:

»När vi i dag av Nordiska museets nämnd inbjudits att deltaga i invigningen av Dalagården, böra vi i första rummet forma denna högtidlighet till en hyllning för Skansens skapare. Om icke denna gamla Morastuga gav impulsen till Skansens friluftsmuseum, var den likväl den första av de allmogebyggnader, som här

Fig. 2. Tåget till Moragården före invigningen.

förtälja för oss och våra efterkommande om hur våra fäder bodde. Till Skansens friluftsmuseum ha under de gångna fyra årtiondena samlats typiska allmogegårdar från olika delar av vårt land. De vittna här, för landsmän och främlingar, om de olika landsdelarnas byggnadssätt i en gången tid. För oss dalamän är det en glädje, att den första av dessa allmogestugor var från vår bygd, och det är helt naturligt, att densamma hämtades från den del av provinsen, som bäst bevarat den gamla allmogekulturen.

Har nu denna allmogekultur något att lära oss? Äro de i våra museer och gammelgårdar samlade skatterna endast ett medel för tillfredsställande av vårt nyhetsbegär? Alla, som älska vårt land och vårt folk och vilja arbeta för vårt folks andliga och materiella förkovran, finna mycket vrångt och fult, många hårda stenar på vägen, en myckenhet av gammal bråte, som måste samlas till ett förintande bål. Men vid detta rensnings- och reformarbete få vi icke förglömma, att hela vår kultur, såväl den

Fig. 3. Prins Carl talar på Moragården.

andliga som den materiella odlingen, är ett arv från våra fäder, är en produkt av gångna släktleds skapande tanke och hårda möda. Deras arbete har banat vägen för oss. Där fordom vildmarkens djur levde sitt fria liv, vajar i dag rikt givande sädesfält. Urskogsstigen har av dem förvandlats till farbar väg. Skulle det icke då på det livligaste intressera oss att veta, hur dessa människors dagliga liv gestaltade sig? Hur de bodde, klädde sig och vilka redskap och verktyg de använde. Och än mer: kan det icke vara så, att vi finna vid en jämförelse med vad vi skapa, att de ha något att lära oss? — — —

Vid denna jubileumsfest är det för oss kärt att ödmjukt böja våra huvuden av tacksamhet för vad Artur Hazelius och hans medhjälpare och lärjungar skapat. För denna oskattbara kulturgärning bringa vi vår uppriktiga och fulltoniga hyllning.»

Och så var nu stunden kommen att förrätta själva invigningen. Spelmännen, de två förut nämnda, samt Hjort Anders Olsson, Brunna, Gössa Anders Andersson, Orsa, med sin dotter

Anna samt Axel Myrman, Sollerön, satte sig i spetsen för processionen och så tågade man in på tunet till gården, vars gräsbevuxna torv hämtats från Mora socken. Då gården icke är särdeles rymlig, kunde endast för särskilt inbjudna och för dalfolk i sockendräkter plats beredas där inne.

Prins Carl, ordförande i Nordiska museets Vänner, tog till orda:

»Det är icke länge sedan vi en härlig vårdag voro församlade här på Skansens höjder för att lägga grundstenen till en förnämlig herrgårdsbyggnad från den karolinska tiden, en byggnad, som när den en gång står färdig säkert kommer att betraktas såsom en av Skansens yppersta klenoder. Och redan i dag, blott två månader därefter, stå vi ånyo här, denna gång beredda att inviga nya byggnader, som befunnits värdiga att, samlade till en dalagård, räddas undan förgängelsen och på denna namnkunniga plats bevaras åt eftervärlden.

När man står inför en sådan gammal svenskmannagård och träder över dess tröskel, så väcker den, synes det mig, intresse icke så mycket genom sin egenartade utformning och såsom museiföremål, utan fast mera genom sitt historiska personlighetsvärde, eller därföre, menar jag, att den som i detta fall under minst fyra århundraden allt ifrån Vasatiden, varit ett hem, där generationer av svenska släkter fötts och fostrats, verkat och gått hädan. Inom dessa husväggar har mycket hänt, gjorts och sagts, vars verkningar levat vidare och satt sin prägel på dalafolkets liv och utveckling. Ja, vem vet om icke dessa åldriga timmerväggar, som utgöra stommen till dalagården, en gång i tiden lyssnat till uttalanden och beslut, vilka genom sina verkningar haft inflytande på Sveriges öden. Från denna gård hava i tidernas lopp många dugande män och präktiga kvinnor utgått för att tjäna sitt land, värna dess frihet, bryta ny bygd, bilda nya hem och föda nya släkten. Är icke redan det nog att väcka vårt livliga nationella intresse och vår djupa tacksamhet, att pietetsfullhet eller nedärvd vana hos Dalarnas folk skonat dessa byggnader och hem från förödelse och bevarat dem intill våra dagar!

Skansen är att lyckönska till detta förvärv. Och när jag nu på Dalarnas dag förklarar dalagården invigd för sin museala och kulturella uppgift, vill jag uttala vårt samfällda varma tack till alla dem, vilka medverkat till att genom ett nytt, märkligt byggnadskomplex Hazelius' geniala tanke kan sägas allt mera närmat sig sin fullkomning och Skansen än mer blivit värd sin berömdhet.»

Sedan sjöng hembygdskören »Limu, limu, lima . . .», den gamla vallvisan från Mora, vars medeltida tongångar på ett nästan mystiskt sätt syntes binda forntid och nutid samman i detta högtidliga ögonblick. När den förtonat, uppmanade styresmannen prins Carl att inträda i gammelstugan från Venjan för att låta tända på dess härd den eld, som så länge varit slocknad. I rummets halvskymning tändes så elden med stål och flinta av Skansens trotjänare, byggmästaren Tors Erik Eriksson från Boda, och röken steg sakta upp genom skorstenen mot sommarkvällens stilla himmel, medan kören sjöng den österbottniska folkvisan »Slumrande toner» med Alexander Slottes ord:

Slocknande kolen vi tända på härden.
Varsamt vi taga det kära i vår vård.
Spinnrocken surrar vid lågande brasan,
medan vi väva på sägnernas bård.
Flamma forneld! Lys vår gärning! Lys genom tiden
för sönerna väg hem till fädernas gård!

Så framträdde intendenten Sigurd Erixon och skildrade byggnadernas historia:

»Denna gård ger oss i viss mån en föreställning om hur ett bondehem i övre Dalarna tedde sig för Gustav Vasa för 400 år sedan. Ehuru den består av byggnader, som använts till för kort tid sedan och ehuru många hus äro yngre och endast genom sin typ representera så gammal tid, skänker oss gården faktiskt tillfälle både att närmare se oss omkring i den miljö, vari dåtidens svenskar rörde sig, och att lära känna hur en dalabonde haft

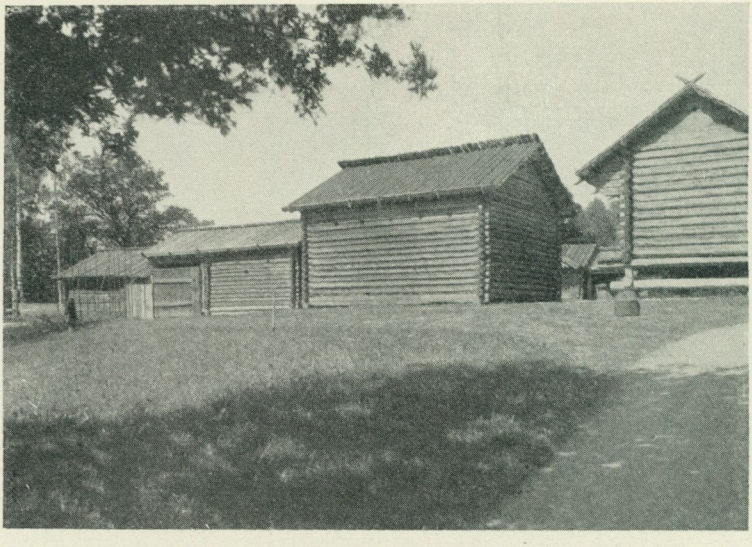

Fig. 4. Moragården. Från vänster till höger synas fähus från 1800-talets förra hälft, foderbod från 1700-talet, kornlada daterad 1585 och gaveln av ena stolphärbret daterat 1589 och 1591.

det och delvis ännu har det. Vi skymta här konturerna icke blott av gångna människoöden utan också av en länge sedan svunnen kulturell storhetstid, äldre än vår stormaktstid under 1600-talet. Vid vikingatidens slut och under medeltiden härskade här en genuint nordisk kultur, vars främsta uttrycksmedel var träet och som i detta material skapade en arkitektur och ett snideri, som blev ett fullödigt uttryck både för vad de materiella möjligheterna då medgåvo och för landets smak och traditioner. Det är denna tekniskt överlägsna, nordiska träkultur, som en gång härskat över hela det dåvarande Sverige, som vi nu träffa på i övre Dalarna, där fattigdom och kärlek till det fornärvda bevarat dessa relikter tills nu. Det som ger en sådan här gammal bondgård dess stämningsinnehåll är icke blott de yttre formerna och de trohjärtade vittnesbörden om en svensk landsändas enkla seder och kärvt sköna konstskicklighet, det är känslan av

Fig. 5. Moragården. Längst till vänster skymtar ena knuten till den redan av Artur Hazelius' hitflyttade stugan, i bakgrunden synas »hedninghuset» härstammande från medeltidens slut, loftboden daterad 1574, de två härbrena samt en del av kornladan.

att den slår en bro mellan oss och forntiden och på så sätt leder oss fram till att förstå det vi annars äro avstängda från. Ty här finnes ett oavbrutet sammanhang, en klar utveckling från de hem, som präglade Sverige för 1000 år sedan, och fram till nutiden. Det är således på grund av sina längre och svenskare anor, som dessa gamla bondgårdar kunna överträffa herrgårdarna och stadsgårdarna i forskarnas intresse och intaga ett hedersrum i svenskarnas hjärtan.

Gården ger emellertid mer än det vanliga, mer än vad man numera kan möta på ett ställe. Den gamla bondekulturen är slagen i spillror, och nytt har överallt växt in i eller överskyggat det gamla. Den som känner till Mora och Ovansiljan förstår vad jag menar. Gårdarna äro splittrade, man har byggt på husen, de ha fått utskott och svalar och stora fönster och bekväma dörrar och förstukvistar, brädbeklädnad och rödfärg. Denna gård,

som efter Morastugan kallas Moragården, är emellertid i viss mån en rekonstruktion, ty den är sammanförd av byggnader från olika håll i Mora, Venjan och Malung. Den representerar det ålderdomligaste kulturområde Sverige äger: nämligen Ovansiljan med Mora, Sollerön, Venjan, Älvdalen, Våmhus, Orsa och en del av Malung. Att plocka ihop materialet på detta sätt var nödvändigt, då det gällde få fram en gård med den ålderdomligaste helhetsuppsättning som var möjlig att nu få fatt i. Det har också lyckats, men både omständigheterna och äkthetskravet ha föranlett en blandning av olika tider.

Gården är fyrkantig enligt äldre bruk i Ovansiljan, numera dock i Mora ändrat genom splittringar och klyvningar. Den är ej någon storbondgård i egentlig mening, utan blott och bart en genomsnittlig medelstor gård. Dock finnas här 11 hus, men man vill gärna tänka sig att några ytterligare skola komma till, ty ännu saknas av de utanför själva fyrkanten liggande: stolphärbre, sommarfähus, torkstuga och bastu, smedja, hölada och såg. För att icke tala om fäbodarna med deras hus. En medelrik bonde härskade, om man också räknar dessa senare, över minst 30 à 40 hus. Denna bostadsstandard, som gäller åtminstone de sista 500 åren, måste imponera, och är, icke minst i jämförelse med böndernas villkor i de stora gamla kulturländerna, helt enkelt storartad. Förvisso är denna kvantitativt högt uppdrivna bostadsstandard hos folket i gemen en av nordbornas viktigaste kulturtillgångar. De små bostadscellerna i nutidshusen verka nästan skrämmande i jämförelse härmed, även om de givetvis ha oändligt mycket av komfort att ge, som saknas här.

Arbetet på Moragården har tagit sex år, även om det periodvis legat nere. Med denna gård har en central uppgift för Skansen genomförts och institutionen äger nu för första gången en typisk svensk gård, kringbyggd såsom en borg.

Moragården är ett monument rest till minne och ära åt den del av vårt land, som gjort nutid och eftervärld den utomordentliga tjänsten att ha bevarat så många kulturella relikter och på samma gång givit så många lösningar av viktiga gåtor i vår

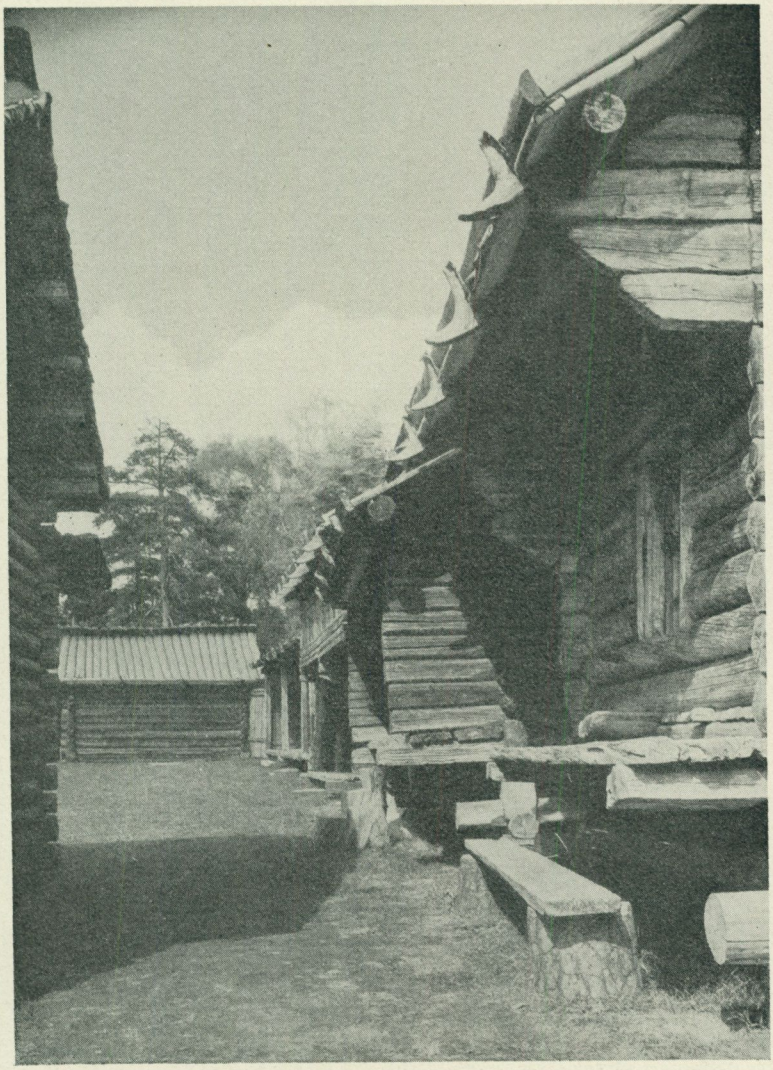

Fig. 6. Moragården. Till vänster skymtar kornladan, till höger ligger längst fram de båda stolphärbrena, det främre daterat 1589 och 1591, det andra 1595. I bakgrunden ligger stallet, som härrör från 1600-talets början.

kulturhistoria. Den är ett stickprov ur en provinskultur, som är rikare på ålderdomliga drag än någon annan i vårt land och som jämte den norska kanske är den mest representativa för gammal nordgermansk odling. Hela denna utomordentligt intressanta kultur måste så småningom granskas och studeras in i alla sina små skrymslen. Både som monument och som dokument har således Moragården en uppgift att fylla nu och i framtiden.»

Härefter övergick talaren till att demonstrera och förklara de olika byggnaderna i gården.

Nu hade stunden kommit för hembygdens representanter att frambära sina hälsningar, vilka tyvärr här icke kunna införas annat än i korta utdrag. Förste talaren var sekreteraren i Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund, rådman Karl Trotzig, Hedemora, som bl. a. yttrade:

»När vi nu kommer hit och får se den stora gården, är det liksom när vi som barn gick hem genom byn och såg de gamla gårdarna som vi nu förstår gott kunnat stå kvar oförändrade allt sedan kung Göstas dagar. Det är som om vi kände doften av hembygdens klövervallar i vår barndoms bygata och hörde fåglarna sjunga i björkarna därhemma. Ni skall ha tack för att Ni ger oss åter en flik av vår bygd, att Ni framtrollar ett stycke av vår barndom mitt i nutiden. Ni skall ha tack för allt Ni givit oss på museet och på Skansen, alla impulser till hembygdens vård och alla väckelser för tillvaratagandet av dess arv, för den hänförelse härför, som härifrån strålar ut över landet och för den kärlek till bygden där hemma som detta väcker till liv i våra hjärtan.

Alla Dala landamären,
hela stora Dalkarlshären,
gläds åt Skansen och åt gården,
Hell den stolta minnesvården!»

Kyrkovärden Back Olof Ericsson, Ål, framförde sin hyllning i bunden form. Han önskade hembygdens folk i framtiden

»Att ostört få vandra kring grönskande teg,
få se hur det växer och knoppas,
att gå över fälten med glättiga steg
och tro på en framtid och hoppas.

Må himmelens Herre alltjämt stå oss bi,
och aldrig må slockna vår stjärna.
Må bonden för Sverige, som fordom förbli
dess must och dess märg och dess kärna.»

Länsarkitekten Magnus Dahlander bragte på sitt eget oförlikneliga vis en hälsning från tomtarna uppe i Säterbygden till Moragårdens hustomtar, som talaren apostroferade så levande, att man tyckte sig se dem sittande på loftet, och byggmästaren Erikhans Hans Olsson, Boda, yttrade bland annat: »Män och kvinnor från Boda socken hälsa och tacka Skansens ledning för det uppoffrande arbete, som den nedlagt på att tillvarataga och bevara Dalarnas gamla kulturminnen. Vi ha länge med vemod och sorg åsett det förstörelsearbete, som pågått där hemma under de senaste trettio åren. Nordiska museet och Skansen, liksom en rad behjärtade män, ha dock väckt hembygdskänslan i bygderna. Det är en tröst att se de gamla föremålen som fått en fristad på Skansen, ej minst nu när en fullständig dalagård uppförts, där varje sak fått sin rätta plats och liv skänkts åt det hela.» — Och på märgfullt om hednisk urtid minnande moramål talade rektor Janne Romson:

»Ä e bra mytjy morfok inå isum gardem wið ita tilfelleð, å i föreställer mi, att dem wili saj åv, ur głaðeð dem erå tä få wa min, mess isn gambälgardn åld-å bli kristnaðn. I erum myckłär frå dåmda bym — Åstnår — darfrå isu stugu kam, så kanstje rent åv a dji Artur Azelius tånkan tä djärå garda jän uppä. Å ä e til-å-mä fler avkåmlingg frå dem, så a föddas ini Skansemås morastugu, o, så wa esnumen frå byrjam. Å så er-ä nogä personlig wänner a Duktäram — an kålltes so upnest

wåss — så edd wiłi tåłå um, ur frek an wa wið dem, å ukä minn dem a åv-onum frå döða tiðn, så dem ålder kunn głemm-åv.

Nu eddum i wiłi min ållt ettertryck å min tjenslum, så wanłigen döłe si ini jett fe fremłinggum attkneppað sinnä, saja, att i łyckönstjum Skansem tä a fajð eð so łånggt min isä gärdn Duktäram. Ä e obegripli rołið tä siå, att gärdi bar wäxer å wäxer. I eddum-'nt we morkarrer, um int i eddum kennað wåss łitä ögfärduger yvyr att i łäså kennum, så ita edd we *wär* gard. So ar ä we frå gåmålt attåtär, å eða dan siti wåss än. Men so mytjy am i full lärt wåss min tiðn, att ä bör wåss tä skatt-upp, wen odrur djärå og. Å darfe kunnum wir morkarrer wa bar głaðeð yvyr att åstnåsstugu a fajð so myckäł bra kamrat bå jän inå isum gardem å odrumstass yvyrållt jän å Skansem.»

Eller i översättning: Det är bra mycket Morafolk inne på den här gården vid detta tillfälle, och jag föreställer mig, att de vilja tala om, hur glada de äro att få vara med, medan den här gammelgården håller på att bli kristnad. Vi äro många från den där byn, Östnor, därifrån den här stugan kom, som kanske rent av har gett Artur Hazelius tanken att göra gårdar här uppe. Och det är till och med flera avkomlingar från dem, som hava fötts inne i Skansens Morastuga, hon som var ensam från början. Och så är det några personliga vänner till Doktorn — han kallades så uppe hos oss — som skulle vilja tala om, hur snäll han var mot dem, och vilka minnen de ha av honom från den där tiden som de aldrig kunna glömma bort.

Nu skulle vi vilja med allt eftertryck och med känslor, som vanligen dölja sig inne i ett för främlingar tillknäppt sinne, säga, att vi lyckönska Skansen till att ha fått det så långt med detta Doktorns verk. Det är obegripligt roligt att se, att verket bara växer och växer. Vi skulle inte vara Morakarlar, om inte vi skulle känna oss litet högfärdiga över att vi liksom känna, som om detta skulle vara *vår* gård. Så har det varit från gammalt tillbaka, och det där sitter i oss ännu. Men så mycket ha vi väl lärt oss med tiden, att det tillhör oss att uppskatta, vad andra göra också. Och därför kunna vi Morakarlar vara bara glada över

att Östnorstugan har fått så många bra kamrater både här inne på den här gården och på andra ställen överallt här på Skansen.

Docenten Gerda Boëthius:

»Det är en högtid för Dalarnas folk att samlas till invigning av det märke som rests över deras fäders gärning på denna plats, som tidigare i dag kallats 'de svenska odlingsminnenas högvall'. För oss Morabor är det en heder och glädje, att de flesta av de gamla byggnader som bilda märket, komma från våra trakter. — — — När jag nu går att framföra en hälsning från Zorns gammelgård i Mora, från min egen hembygd, så formar den sig i främsta rummet till ett tack till Nordiska museet för dess djupgående arbete för tillvaratagandet och utforskandet av våra fäders odling. Må de grå timmerväggarna äga förmåga och kraft att här invid storstadens myller och jäkt tala samma språk, som vi förnimma i våra gammelgårdar där hemma!»

Efter ett varmhjärtat anförande av nämndeman Bengtar Erik Ersson, Orsa, och sedan kandidat Erik Hansson, Vika, framsagt Karlfeldts »Fäderna», avslutades dagen med ett leve för fosterlandet, »i vars hjärta Dalarna vilar, ett fosterland, vars minnen i hem och gårdar, i tro och sedvänja det blivit Skansens uppgift att levandegöra». Fanfarerna förklingade, och under tonerna av Dalregementets marsch ändade Daladagens officiella del.

På aftonen var en fest anordnad på Skansens Högloft, en fest som formade sig till en sällsynt rik upplevelse för de till ett par hundra uppgående deltagarna. Spelmännens stråkar surrade, när man satte sig till bords, och deras låtar ljödo oupphörligt under de följande timmarna. Professor Clason, själv dalkarl, välkomnade sina landsmän och de andra, hembygdskören sjöng sång efter sång, och bordsvisor, författade av kyrkoherde Gabrielsson, bidrogo till den oavlåtligt stegrade stämningen. Inte minst hans »Dala slöjdvisa» på melodien »Mandom, mod» förtjänar att bevaras för sin vackra hyllning till de olika socknarnas traditionella yrkesflit. Här blott en enda vers:

Fig. 7. Anders Otter spelar pipa.

»Över bandstolsväven böjd
sitter Gagnefsmoran nöjd.
Och i Mockfjärd kullor små
skickligt knyppelpinnar slå.
Sist mot resans slut
gå vi västerut,
till vår stolta skinnarbygd:
där i Malungs trägna tjäll
får du både päls och fäll.»

Fig. 8. Carl Gudmundsson blåser lur.

Dessvärre är det oss ej möjligt att återge de både många och omväxlande talen, som höllos under aftonens lopp. Här blott några utdrag, tagna i den ordning som talen kommo. Styresmannen för Nordiska museet och Skansen yttrade bland annat:

»En av de här i afton närvarande[1] lämnade i en huvudstadstidning för en del år sedan en skildring, ur vilken jag ber att få citera några rader:

'En afton i mina unga år', säger han, 'gästade Hazelius mitt

[1] Överdirektören Viktor Almquist.

föräldrahem i Stockholm. Jag minnes honom sittande i den stora förmakssoffan och omgiven av en intresserad skara. Talet rörde sig om de museisamlingar, han var i färd med att skapa. Så kom någon att nämna, hurusom det dock skulle vara ännu mera nöjsamt att se *hela* gårdarna med levande invånare, med kor och får och getter i stallen, men sådant kunde ju inte ske i ett museum. Hazelius satt tyst en stund. Det ryckte en smula nervöst över ögonen. Därpå blickade han hastigt upp, och med sin energiska röst nästan ropade han till oss: Jo, just så skall det bli! Vi skola bygga upp gamla gårdar någonstädes här utomkring Stockholm. Där skola människor röra sig som de rört sig förr i dessa hus, på spisen skall katten ligga och spinna och kreaturen beta på ängen.'

Ingen kan säga, när Skansenidén, denna för sin tid absolut nya och mäktiga tanke, föddes i Hazelius' hjärna. Men så mycket är visst, att när han gick att omsätta idén i verkligheten för jämnt 45 år sedan, var Morastugan den första utgångspunkten. Och denna dag står hela gården färdig. Tio hus hava församlats kring den första stugan. I detta ögonblick av fullbordan känner Nordiska museet och Skansen ett behov att säga några ord till tack. Jag börjar med den trängsta kretsen, nämligen dem som med sin hjärna och sina händer varit med att återuppbygga det gamla.»

Därefter vände sig talaren i tur och ordning till dem som på olika sätt varit behjälpliga vid gårdens tillkomst, däribland grosshandlaren J. P. Åhlén, vilken till dess uppförande skänkt 5,000 kr.

»Så vill jag till sist tacka Er alla, som kommit hit denna sköna Trefaldighetssöndag för att fira Dalarnas dag. Att jag då särskilt riktar mig till Er som kommit direkt från Dalarna behöver ingen förklaring. Det är för oss en sällsynt glädje, att Skansen i dag fått se Er å sina sköna domäner. Och till dem av Er som med ord, dikt och toner från skilda instrument glatt oss, bringar jag en särskild hyllning. Vi äro stolta, att Andra

kammarens talman, velat låta oss få del av sina tankar om denna högtid. En stor stund var det också, då vi fingo uppleva en dalagudstjänst i det skönaste av tempel, naturen under Guds himmel. Vi tacka Morakören för dess ungdomsfriska, fint musikaliska sång. Vi tacka dalaspelmännen både för deras glittrande glada och för deras medeltidsvemodiga toner. *En* spelman till ha vi bland oss, en mästerspelman.» Styresmannen apostroferade härvid en av hedersgästerna, Sven Scholander, som en gång i tiden på uppmaning av Hazelius sjöng ihop de 800 kronor, som möjliggjorde inköpet av Morastugan. »Tack Sven Scholandet för det första huset! Tack för att Ni efter 35 år ånyo kommit med Er luta för att sjunga färdig hela gården! Nu är cirkeln sluten, från begynnelsen till fullbordandet. Och därmed ha vi kommit tillbaka till utgångspunkten, till upphovsmannen själv. Må hans Skansensidé leva, och må den åter och åter få egga oss till ansvar och arbetsglädje! Låt oss i tystnad böja våra huvuden inför minnet av Artur Hazelius.»

Under festens lopp höll redaktör Anders Pers, Västerås, ett varmhjärtat tal i sin egenskap av »Morakarl i förskingringen», anföranden gjordes av talmannen Bernhard Eriksson och intendenten Sigurd Erixon, Sven Scholander spelade och sjöng, byggmästaren Erikhans Hans Olsson berättade på Bodamål om gamla tider, kyrkovärden Back Olof Ericsson framsade sin vers i trofasta rytmer och redaktör Fredrik Ström bragte hälsning från Stockholms stad.

Många voro också de hyllningar per brev och telegram, som denna dag nådde Nordiska museet och Skansen, däribland från kronprins Gustaf Adolf samt från Mora församling, vilken telegraferade: »För den heder som Skansens styrelse städse och särskilt i dag visat Mora församling genom att omsorgsfullt bevara dess minnen från fordom, framföres vördsam tacksägelse. Må Moragården länge få vittna om våra fäders enkla seder och arbetsfyllda nit.»

Till sist visades några filmer från Nordiska museets upp-

tagningar av gamla hantverk, seder och bruk i Dalarna. Och så var festen till ända och Dalarnas dag ett minne, men ett minne, vilket, såsom mångfaldiga vittnesbörd belysa, efteråt lever kvar och nog så skall göra under många, många år.

Fig. 9. Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbunds adress, utförd av Jerk Werkmäster.

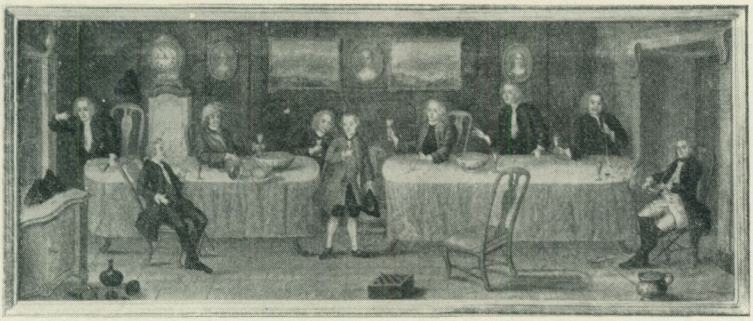

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1930

Nordiska museets allmogeavdelning.

Av gammalt har Nordiska museet att jämte de mera konst- slöjdshistoriskt inriktade samlingarna belysande hemmens inredning försökt att i möjligaste mån tillvarataga det förråd av verktyg och redskap, som utgjort en väsentlig del av bondehemmen. Bland förvärven till allmogeavdelningens underavdelningar för näringar och arbetsmetoder ha också under de senare åren många värdefulla hithörande ting räddats undan en säker förstörelse. Av årets förvärv kunna nämnas ett par stångplogar från Småland, vilka på ett utmärkt sätt komplettera tidigare förvärv. Vidare diverse jordbruksredskap från Östergötland och från Vilhelmina socken i Lappland, bland de senare ett potatisdrag, fig. 2, av för Lappland och Västerbotten specifik typ. Från Replots socken i Österbotten i Finland inköpte därjämte under en forskningsfärd lektor Ragnar Jirlow några

Vignett. Fig. 1. Dryckesgille i Stockholm på 1760- eller 1770-talet. Oljemålning. Nordiska museet 184,987.

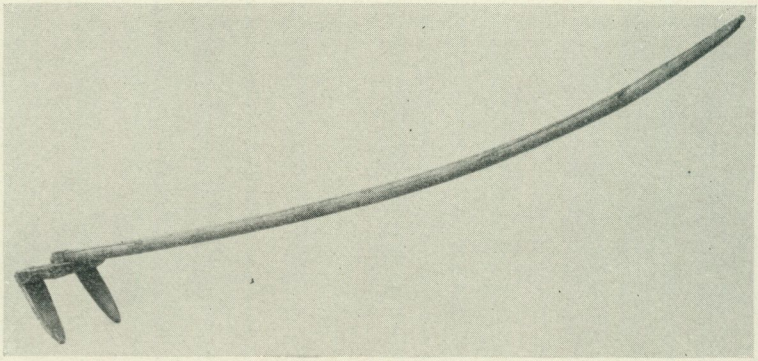

Fig. 2. Potatisdrag, »päral», från Vilhelmina socken, Lappland. Nordiska museet 183,476.

redskap, som utgöra ett synnerligen värdefullt jämförelsematerial med närgränsande rikssvenska bygder. Tydligt är, att odlingen trots likheten i huvudsak dock haft många lokala skiftningar här uppe kring Bottniska vikens norra del.

Av de föremål som insamlats för att belysa boskapsskötselns historia, må här särskilt nämnas ett fårmärke av björk från Leksands socken i Dalarna och några hornskydd av malm för kor, från Medelpad. De senare utgöras av små runda kulor med gängade hål för hornspetsen och avsågo att hindra korna stånga sönder varandra. Till dessa föremål ansluter sig en liten fyrsidig märkstock från Malå socken, Lycksele lappmark. Den har använts år 1889 vid redovisning för 9 renkor, 7 kalvar och 5 oxrenar, vilka vårdats av en renskötarlapp för någon nybyggares räkning.

Bland jaktavdelningens nyförvärv utgör ett armborst, tyvärr utan båge, från Älvdalens socken, Dalarna, det intressantaste. Det är årsmärkt så sent som 1824 och har enligt en säker tradition brukats att skjuta fisk med. Pilen var formad som ett litet ljuster, och bågen var av en.

På fiskeavdelningen har en viktig och ursprunglig grupp, de som självständiga fångstredskap brukade håvarna, väsentligt

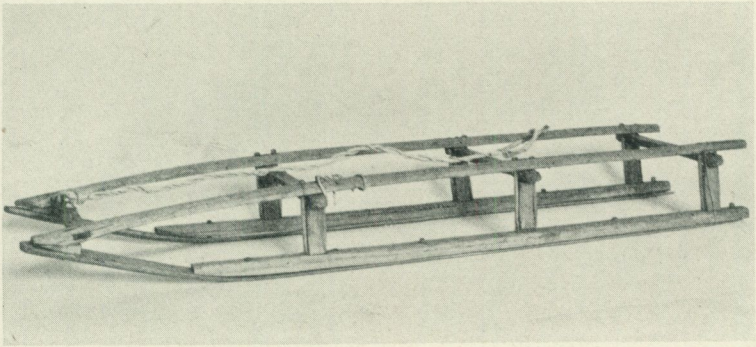

Fig. 3. Skidkälke från S. Finnskoga socken, Värmland. Nordiska museet 182,270.

utökats genom en serie »glipar» från Upplands och Västmanlands åar. Dessa enkla »dragnät» i smått bilda en övergångsform till notar och vadar. Inom sistnämnda grupp faller en märklig »ringnot» från Jämtland, ett slags ursprunglig snörpvad av små dimensioner, avsedd för insjöfisk. Notdragningens hjälpredskap av olika slag har gjorts till föremål för ett specialstudium av den framstående fiskerihistoriska forskaren docenten I. Arwidsson, Uppsala. En hel serie därvid insamlade redskap ha förvärvats av museet.

Här må också några ord nämnas om de ganska värdefulla föremål, som äga samband med den gamla samfärdseln och som under året inkommit. Sålunda ha utom åtskilliga trygor eller snöskor för människor och hästar från Vilhelmina socken i Lappland erhållits ett par hovskydd, »trygslarv», av flerdubbelt ylletyg. Sådana hovskydd användes att binda om hästens hov för att hindra skavning av trygan. Av skidor av sydlig typ gjordes intressanta förvärv i Östergötland. Ett synnerligen märkligt förvärv är en bärkrans av trasor, virade med röda och vita damastremsor av bomull från Villberga socken, Uppland. Bärkransen användes som underlag, när man bar mjölkbyttan till och från kohagen. Sådana bärkransar äro kända från flera

Fig. 4. Detalj av målad rumsinteriör från Karlskoga socken, Värmland. Nordiska museet 185,074.

håll i sydöstra Sverige och geografiskt sammanhänger dess utbredningsområde med de trakter i mellersta och södra Europa, där sådan huvudbärning är speciellt känd och vanlig. Den uppländska bärkransen utgör emellertid den nordligaste utlöparen från detta område. Från Vilhelmina socken har museet också förvärvat åtskilliga kördon, sålunda en hösläpa med släpstötting av björk och en hökärra med skivhjul, d. v. s. hjul hopsatta av bräder till en slags diskform. Sådana skivhjul ha i Norrland och i Dalarna liksom även i många trakter i Finland i äldre tider varit de enda förekommande. En präktig skidkälke med träskodda medar har inköpts från S. Finnskoga socken i Värmland, fig. 3. En sådan skidkälke var synnerligen lätt och avsågs att kunna utan svårighet dragas av en skidlöpare. Den fann särskild användning vid jaktfärderna och i denna funktion

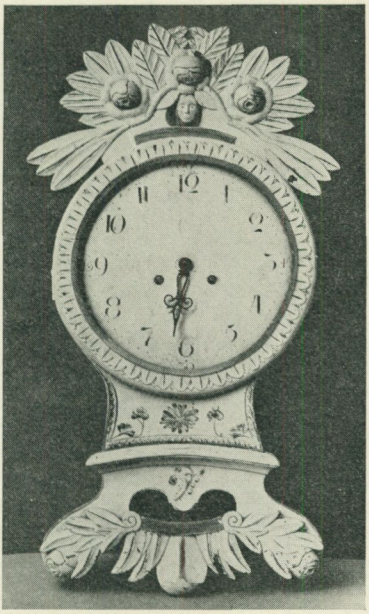

Fig. 5. Pendyl, ursprungligen från Anundsjö socken, Ångermanland. Nordiska museet 183,338.

omnämnes just från Värmland en sådan kälke redan i Olof den heliges saga.

Avdelningen för allmogens heminredning berikades redan 1927 och 1928 med en vacker samling målade skåp från Dalarnas bergslag, visande en förnäm men hittills i museets samlingar föga representerad bygdekonst. Denna möbelmålning får sitt särskilda intresse genom att utgöra övergången från det äldre barockmåleriet, som är känt från åtskilliga bergsmansgårdar, och den yngre målningskonst, som fick sin medelpunkt i Leksand och Rättvik. Som komplettering till de tidigare förvärven ha under 1930 ytterligare inköpts några hithörande skåp av mera sällsynt slag. Ett par av dessa äro utförda av Hans Enman och Erik Eliasson, de mest berömda bygdekonstnärerna under denna period och välkända från praktfulla rumsdekore-

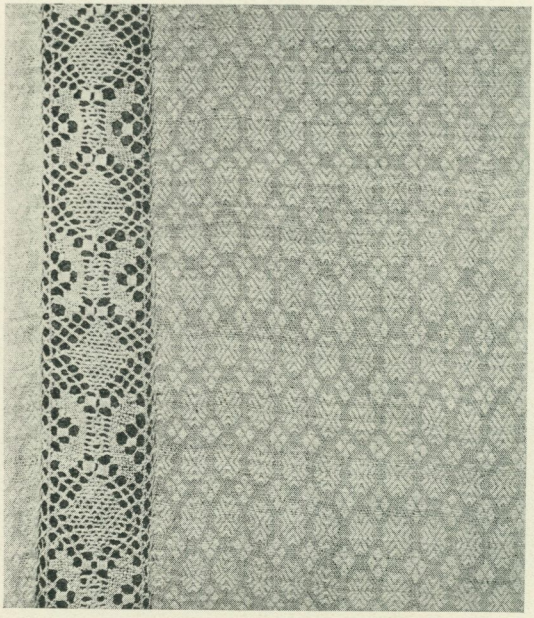

Fig. 6. Detalj av takduk från Jälluntofta socken, Småland. Nordiska museet 185,166.

ringar. Rättviksmåleriets sista skede exemplificeras bland nyförvärven dels av en målad säng, daterad 1858 och överlämnad som gåva av lasarettsläkaren G. Vidfält, Värnamo, dels av en fullständig serie målningar, fig. 4, som suttit i salen till en nu riven bergsmansgård i Karlskoga socken, Värmland. De senare äro daterade 1852 och utförda av den Rättviksfödde målaren Erik Eriksson, gemenligen kallad Dal-Erik. Under sina uppväxtår hade denne arbetat på sina föräldrars hemman, men gav sig sedan tillsammans med en svåger ut på vandring och kom över Uppland och Västmanland till Karlskoga, där han bosatte sig.

I förhållande till möbelmåleriet intager den snidade möbelkonsten i Sverige en mera blygsam plats. Det är endast vissa geografiska områden, som ha frambringat några möbelsnidare

Fig. 7. Klädning från Hjälsta socken, Uppland. Nordiska museet 182,337.

av större mått. Ett par nyförvärv ge anledning att härvidlag särskilt nämna Ångermanland och västra Blekinge. Som gåva har av köpman C. R. Lundgren, Stockholm, överlämnats till museet ett ståndur utan ortsuppgift, men lätt att lokalisera till Kyrkhults eller Jämshögs socknar i Blekinge. Uret kommer att uppställas i Skansens Kyrkhultsstuga, där tidigare den stora, väggfasta sängen i »stora hus» är ett utmärkt prov på samma bygdekonst. Från Anundsjö socken i Ångermanland härrör den här avbildade pendylen, fig. 5. Den är utförd av eller äger ett nära samband med den framstående träsnidaren bonden Zachris Persson, Ådals-Liden. Persson levde mellan åren 1793—1871 och hans konstnärsgärning är behandlad i uppsatser i Fataburen 1920 och 1923.

Till bädd har allmogen för det mesta använt halm, som täck-

tes med läder eller en fäll, i senare tid ett grovt och fast täcke eller en vepa. Ett sådant »överbre» är ett »skäktefallstäcke», som till avdelningarna för textilkonst och dräkt erhållits från S. Vedbo härad i Småland. Sammansatt av två våder är det vävt med linnevarp, grovt blån- eller skäktefallsgarn, vita linne- och färgade bomullstrasor. Ett liknande halmtäcke eller underlakan från Åls socken i Dalarna är vävt med linnetrasor och försett med mönsterända i hampkrus av lin- och ullgarn vid kortsidorna.

Textil golvbeklädnad har först sent kommit i bruk bland allmogen och efterträdde det doftande hackade björklövet och enriset, som ofta blandat med vit sjösand ströddes på golvet och byttes var lördag, då golvet skurades. De ovan nämnda »halmtäckena», t. ex. trastäcken och yllevepor, blevo på sina håll förebilder för de första mattorna. Ett prov på matta med inplockade mönster på randig trasvävsbotten, har inkommit från norra delen av Kalmar län. Från Edebo socken i Stockholms län är en gångmatta av typen yllevepa. Den är av hårgarn i spetskypert, och därtill försedd med ett enkelt men effektfullt mönster i två färger, brunt och gråvitt. En tredje matta, varav prov erhållits från Markims socken i Uppland, härstammar som vävtyp från dukdrällen. Av vitt lingarn och mörkgrått hårgarn är här ett drällmönster vävt med kypert som grundbindning.

Bland föremål hörande till den forna julklädseln i stugan kan nämnas en takduk från Jälluntofta i Västbo härad, Småland, som är en praktfull kvarleva av gammal bondestånd, fig. 6. Över 1 ½ meter bred består den av två våder, vardera 4 ¼ m. i längd och förenade genom en knypplad bård, som återkommer på kortsidorna. Intresset knyter sig dock mest vid själva vävnaden, som är en ålderdomlig variant av den kypertmönstrade lärftvävnad som har sagts vara bland de äldsta kända damastarterna. Takduken, takhimmeln eller bordpällen som den också kallades, fästes horisontalt över bordet, enligt uppgift från en annan trakt av Småland med ett rött äpple hängande i

vardera snibben, eller prydd med hängande halmkronor. Den kunde vid behov även läggas som duk på festbordet, detta kanske företrädesvis sedan den förra användningen upphört.

Ett par handkläden med linneflätningar äro från södra Östergötland. Det ena är av stort intresse därför att flätningarna äro gjorda på det urgamla sätt som kallas språngning, och därtill utförda på varptrådarna av en väv, i det avseendet såvitt bekant det enda bevarade exemplar av sitt slag här i landet. Det erhölls i Sevede härad men befanns ha kommit dit från Ydre, som tydligen har varit en central för tillverkning av språngningar. Medan något enstaka sådant föremål har kunnat uppdrivas från andra provinser, äro 4—5 stycken numera kända från detta område. Överhuvud är linet mera framträdande bland årets förvärv än ullen. En flossadyna av glansigt ullgarn har dock erhållits från Jämtland, ett hårtäcke i linningskrus i Leksands glada och läckra färgskala och ett sticktäcke i halvylledräll från Horns socken i Östergötland med en färgställning av svart och vitt, gult och brunrosa.

Inom museets dräktavdelning har jämte de dräktplagg som förvärvats mera genom tillfälligheter och ofta som gåvor under året särskilda kompletteringar gjorts, bl. a. av de tidigare mycket sparsamma dräktsamlingarna från västra Uppland. Dräktplaggen härifrån äro i allmänhet inte äldre än från förra århundradets mitt och falla i viss mån utanför vad som populärt brukar betecknas som »folkdräkter». Museets insamlingsverksamhet har dock härvidlag ingen bestämd tidsgräns utan sträcker sig så långt framåt i tiden, som folkliga traditioner på ett eller annat sätt kunna spåras. Den här avbildade helsydda klädningen, fig. 7, liksom en ungefär samtida livrock, »smällpiskrock», från Biskopskulla socken, illustrera utmärkt den övergångstid för bygdedräkterna som närmare behandlas i uppsatsen »Från folkdräkt till konfektionskostym» i denna årsbok.

För att kunna ge konkreta bilder av gammal folklig s e d, t r o och l e k har Nordiska museet ägnat särskilt intresse åt att förvärva de materiella ting som varit knutna härtill.

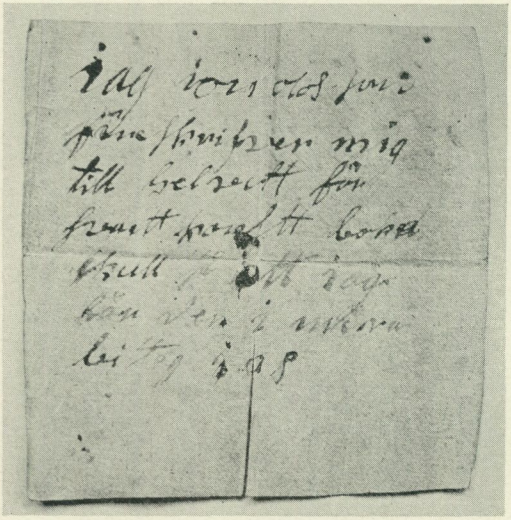

Fig. 8. Förskrivning till helvetet.
Nordiska museet 182,618.

I många fall ha hithörande föremål haft en rent tillfällig karaktär, de ha förnyats år efter år och de ha alltså försvunnit samtidigt som seden gick bort. Gäller det t. ex. såkakor eller de halmfigurer som förekommit vid skörd och jul, stå svårligen några original någonstädes till buds. Museet har då istället skaffat rekonstruktioner, gjorda av personer som varit med om att förfärdiga dylika ting, när seden var levande. I årets nyförvärv av detta slag ingår bl. a. en »timmerkäring» från Vilhelmina socken, Lappland. Det är en uppstoppad docka, som under timringsarbetet uppsatts å ett hus. Men att även högst intressanta originalföremål på detta område alltjämt stå att förvärva, visar en s. k. brudhammare, använd vid bjudning till bröllop, vilken erhållits som gåva från Öland.

Ett nyförvärv på folktrons område av sällsamt slag är den förskrivning till helvetet, som till museet överlämnats som gåva från Statens historiska museum. Förskrivningen, fig. 8, lyder:

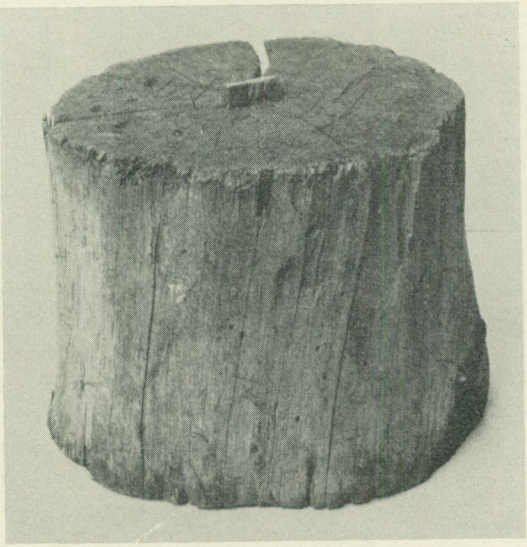

Fig. 9. Lyftkubbe från Vilhelmina socken, Lappland. Nordiska museet 185,214.

»iag ion Olof son föreskrifver mig till helvetet för svartt konstt boka skull så att iag får den i måra bittag J O S». Å papperets andra sida läses: »År 1823 en thorsdag i Julii månad fann jag denna förskrifning (med blod) i nyckelhålet till kyrkdörren å Långslöts kyrka på Öland, då jag i sällskap med ställets kyrkoherde Herr Magister O. Ringberg och dess dotter, samt min Betjent Adolph Hempel skulle bese nämnda kyrka. O. Ch. Ekman Provincialläkare.» Högst belysande för primitiv uppfattning om sot och bot äro de uppgifter som bifogas en duk, skänkt till museet från Skede socken i Småland. Det gäller den välkända föreställningen om att därest en havande kvinna varit närvarande vid slakt kunde barnet få fallandesjuka. I detta fall hade blod från barnsängskvinnan tagits på duken för att förvaras och användas om den befarade sjukdomen utbröt. Då skulle blodet tvättas ur och genom moderns vigselring droppas in i barnets mun.

I Nordiska museets stora samlingar av leksaker utgöres huvudparten av dockor och dockskåpstillbehör under det att andra leksaksgrupper ha varit mycket sparsamt företrädda. För att få dessa luckor kompletterade, har under det gångna året igångsatts ett systematiskt insamlingsarbete, som gett gott resultat. Så har förvärvats prov på de olika tillbehör, som nyttjats vid bollekar, kägelspel, »slå trissa» och andra idrottslekar. Det har här funnits starka nationella traditioner, som alltför mycket ställts i skymundan av de från utlandet importerade formerna av sport. En motsvarighet till de från många håll kända lyftstenarna är en träkubbe från Vilhelmina socken i Lappland, som använts i en timmerkoja som styrkeprov. Det gällde att lyfta kubben genom att nypa i den korta, inslagna kilen, som till yttermera visso smordes med fläskflott, fig. 9.

Liksom det bakom den moderna sporten ligger ett folkligt underlag, kan man också för många av de tidsfördriv och spel som använts inom borgerliga kretsar söka ursprungligare motsvarigheter hos allmogen. Innan rävspelen blevo industrivara ha de ritats upp med kritstreck på bräden och spelats med pjäser av enklaste slag. Även prov härpå har museet förvärvat och att spelet har gamla anor framgår av det namn det haft i Skåne, där det kallats »dra taul», dra tavel. Även det välbekanta skrapnosspelet kan nu exemplifieras i samlingarna med varierande bygdeformer, som dock äro högst enkla i förhållande till de som handelsvara förekommande skrapnosspelen med deras många och rikt utsirade stickor. Vi möta också tärningsspel i den enkla formen av en kluven pinne som tärning och en avkvistad gren, där spelets gång markerades genom krokar, som flyttades uppför i klykorna. »Fårhimmel» har detta spel kallats i Vilhelmina socken, varifrån museet förvärvat ett exemplar, »himlastege», »kappas till gudsriket» äro andra namn.

Vid allmogeavdelningen ha under året, jämte föreståndaren intendenten Erixon, arbetat förste amanuensen Svensson, amanuenserna Hagberg (forntro), von Walterstorff (textilier) samt

som extra arbetskraft fru Dahlin (dräkter). Dessutom har biträde tidvis lämnats av förste amanuensen Berg (fordon, boskapsskötsel m. m.) och av museilektor Klein (fiske m. m.).

Nordiska museets högreståndsavdelning.

För herremannakulturens representation inom Nordiska museets råmärken har året betytt en märklig utvidgning på ett centralt gebit. Skogaholms herrgårdshus från Närke, gåva av Skyllbergs bruks A.-B., har under detta år timrats upp på Skansen, och därmed har det gamla önskemålet för museet att visa fram en stor enhet av svensk herremannabostad tagit ett bestämt steg mot förverkligandet. En byggnad, som innehåller en stor sal, liggande mitt för en rymlig förstuga och flankerad av rader av andra bostadsrum, erbjuder ur utställningssynpunkt så överlägsna möjligheter utöver de enstaka stilinteriörernas program i en museiavdelning, att detta utan tvekan kan betecknas som för museet epokbildande redan enbart ur denna speciella synpunkt. Tillkomsten av denna herrgård måste givetvis i hög grad sätta sin prägel på nyförvärvens inriktning inom högreståndsavdelningen under ett förberedelsens år som det nu gångna. Skogaholmsrummen representera i sitt nuvarande skick ett sent gustavianskt inredningsskede, men denna stilart är här inflyttad i en karolinsk byggnad, vars karaktär skiner igenom på flera sätt, icke blott i plananordningen, utan också här och var i dekorationen. Barock och gustavianskt är alltså det som skall komma till användning vid möbleringen av huset. Detta skymtas tydligt, om man radar upp årets nyförvärv till högreståndsavdelningen, men man kan knappast säga att det lika tydligt kan avläsas, om man gallrar ut de individuella standardpjäserna ur förvärvet, såsom man gärna gör för en revy i en årsredogörelse. En herrgård skall innehålla ett jämngott möblemang, blott en och annan strålande paradsak, men många högst genomsnittliga saker. Det är en sådan sammansättning som

skapar den traditionsfärgade äkthetskänslan i ett svenskt gammalt herrgårdshem. Skogaholm blir kanske därför ej skönjbart i riktig grad i nedanstående uppräkning av förvärv, men det finns förhoppning, att det självt i färdigt skick skall kunna hävda sin rättmätiga plats på riktigare sätt.

Den kronologiska ordning stilperiod efter stilperiod, som är museiavdelningens uppställningsprincip, gör det naturligt att vid en kortfattad presentation av de viktigare pjäserna i årsförvärvet fasthålla denna ordning. Detta plägar under de flesta år medföra, att uppräkningen får lov att börja med en klagovisa över att den tidigaste perioden, den äldre Vasatiden, är så svårrekryterad. Denna epoks karaktär av nästan rent tomrum mellan den rika sengotiken och den överflödande barocken kan man ej komma ifrån att ständigt iakttaga. Man gör det med så mycket större saknad som de fåtaliga ting vi äga från tiden, tydligt vittna om, vilken kultiverad smakperiod den var. Lärd renässanskaraktär, måttfullhet i former och material, sober färgfinhet äro dess karakteristika, och slutligen har den tidens former haft en ytterst stark, seg och långvarig inverkan på det svenska bohagets formgivning ned igenom tidevarven och samhällsklasserna. Klagolåten över brist på äldre Vasatidsförvärv har under ett par år varit något dämpad i våra redogörelser, detta främst tack vare överflyttningar till Nordiska museet från statens samlingar och tack vare några remarkabla enskilda fynd och gåvor. Men i år återinträder tomheten på denna angelägna period.

Äldst bland de speciellt viktiga förvärv, som här skola omtalas, är därför en sak från den yngre Vasatiden, ett lås av smidesjärn, fig. 10. Det är ett präktigt smide som prydes med en yt-täckande, graverad dekor, innehållande upplysningar rörande låsets ursprung. Där ser man nämligen Tottvapnet med initialerna A C D T och årtalet 1620, vilket ej kan betyda något annat än fru Anna Clasdotter Tott. Hon var född 1581 och fadern var ägare till Bysta i Närke. År 1621 gifte hon sig med landshövdingen i Västerås Broder Andersson Rålamb,

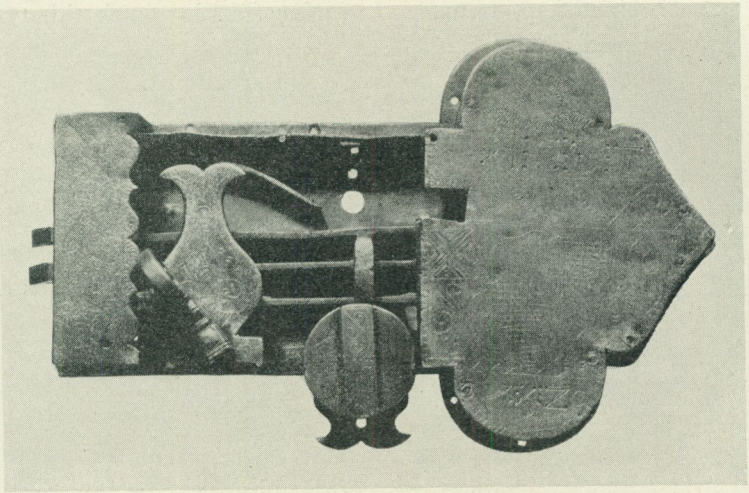

Fig. 10. Lås från år 1620 med fru Anna Clasdotter Totts vapen och initialer i gravyr. Gåva av professor Johan Gunnar Andersson. Nordiska museet 182,680.

varvid hon medförde Bysta i boet. Låset kommer nu från Närke och har på senare tid suttit i dörren till bagarestugan på Övre Östa gård i Knivsta socken. Till Nordiska museets smidessamling har det kommit som gåva av professor Johan Gunnar Andersson, och utgör här ett värdefullt prov på framstående svenskt konstsmide från en tidig del av 1600-talet, från vilken period varje alster är ett viktigt dokument.

Kabinettskåpet var 1600-talets älsklingsmöbel, en möbel av måttliga dimensioner som i sitt inventiösa innandöme hade rum för ägarens alla rariteter och dyrbarheter på samma gång som det självt visade utsökta prov på sin tids konstskicklighet. I Fataburens sista häfte för 1930 återfinnes en avbildning av ett dylikt kabinettskåp från 1640-talet, dekorerat med intressanta figurmålningar. Det är en gåva till museet av Samfundet Nordiska museets Vänner. Detta samfunds betydelsefulla verksamhet till stöd för samlingarnas rekrytering bevisas av detta års förvärvslista genom att där kunnat upptagas, utom ovan om-

talade kabinettskåp, trenne silverpjäser från karolinsk tid, två bägare och en ståtlig ragusked — ett vackert gustavianskt bord samt ett bordsur och ett intressant skämtkrus från Karl-Johanstiden.

Vår storhetstids högadel följer kontinentala kulturformer, när den med omsorg ansar och vårdar sina ärorika anträd. Dessa herrars sexton och trettiotvå anor ligga i regel ett stycke upp i medeltiden, men även om yttersta kvinnosidan stundom förlorar sig något i den mindre allmänt kända lågadelns samhällsskikt, blomma mest alla deras grenar med de lysande svenska medeltidsätternas välbekanta sköldemärken. Museets samlingar ha i år fått en värdefull illustration till denna viktiga ståndsinstitution i ett målat anträd för ingen mindre än fältherren greve Lennart Torstensson. Det visar hans 32 anor, vackert ordnade på led och presenterande vapen för Torstenssonska ätten samt Ekeblad, Posse, Kagg och flera andra i tidens anträd ofta synliga ätter. Storhetstiden speglas på ett ganska omedelbart sätt i denna målning, som för övrigt också vittnar vältaligt om periodens goda dekorativa smaknivå. Som teckning och som färgkomposition är Lennart Torstenssons anträd märkligt fulländat, fig. 11.

Storhetstidens rötter i gammal inhemsk tradition får man ett gott exempel på i ett föremål tillhörande pärlstickareskråets arbetsområde, fig. 12, ett skrin klätt med ett rikt applikationsbroderi med figurer och ornament mot mörk paljetterad botten. Arbetet ger i första ögonkastet ett intryck, som drar associationskedjan direkt till Birgittas helgonskrin i Vadstena, men man skulle icke behöva årtalet 1656 bland dessa applikationsbroderier för att av deras karaktär utläsa den senare Vasatidens flora och figurstil. Applikationerna äro gjorda i relief och i rika färger med konturer av silkessnodder, allt påminnande om de täcken i siden- och sammetsapplikation, som något årtionde tidigare tillverkades inom familjen Oxenstierna, tydligen av en yrkesman av pärlstickareämbetet. Skrinet är försett med hörnbeslag och kulfötter av förgylld mässing. Bland tidens praktfulla

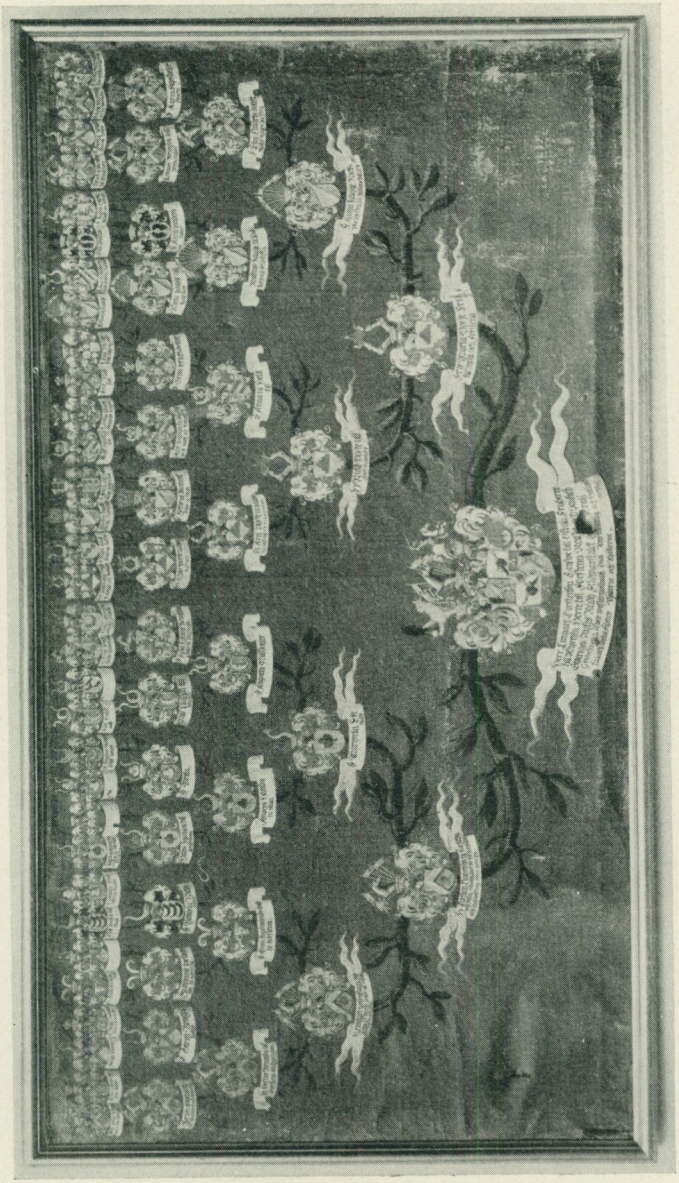

Fig. 11. Lennart Torstenssons trettiotvå anor. Oljemålning på duk. Nordiska museet 183,401.

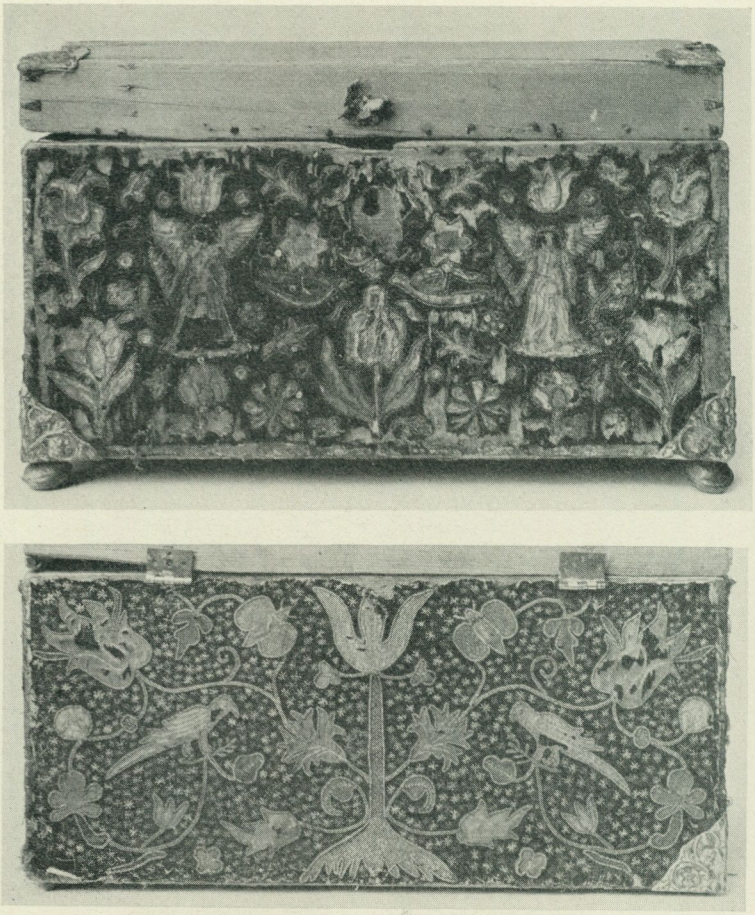

Fig. 12. Skrin med applikationsbroderi, daterat 1656; framsida och baksida. Nordiska museet 183,511.

likkistor finner man stundom en hel överklädsel av applikationsbroderi eller annat reliefbroderi av denna karaktär, men där nästan enbart utfört i svart.

Från den storslagna karolinska barockperioden är ett vackert prov att framhålla, ett alster av den italienskt

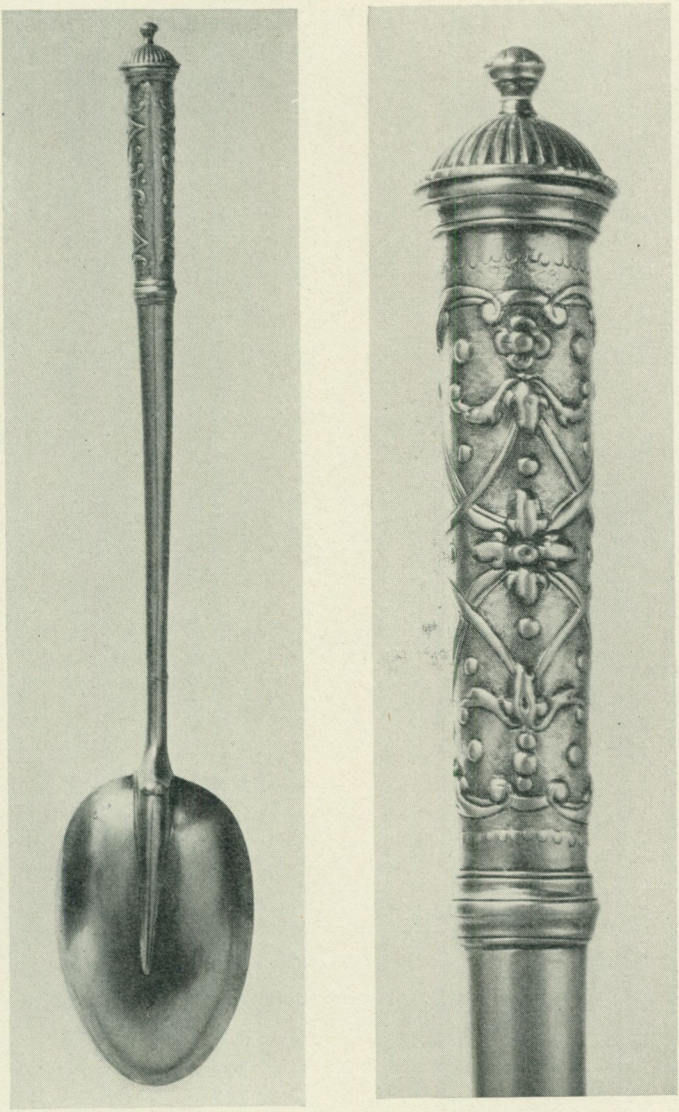

Fig. 13. Ragusked av silver, tillverkad av guldsmeden Anders Hafrin i Göteborg 1732. Gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner. Nordiska museet 182,887.

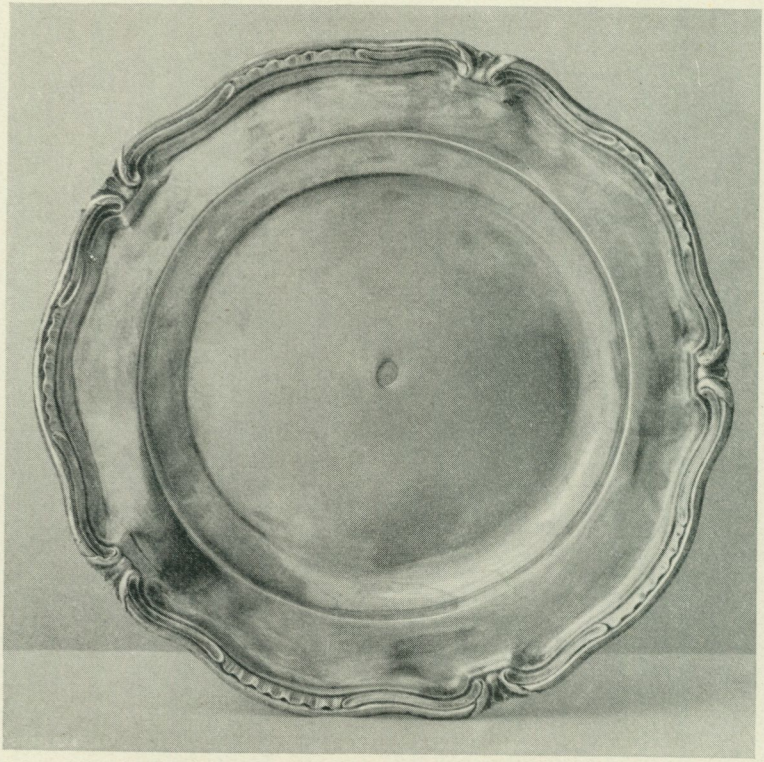

Fig. 14. Silvertallrik, tillverkad av guldsmeden Fredrik Petersson Ström i Stockholm år 1779. Gåva av fröken Ebba Danelius. Nordiska museet 184,468.

färgade guldskulptur, som infördes hit av Nicodemus Tessin d. y. och odlades av en hel generation konsthantverkare. Den pjäs, som i år kommit till museet, är ett bord eller rättare ett bordliknande fotställ till ett kabinettskåp. De kraftigt byggda, volutformade benen ha varit förenade med ett kryss av en form, som man nu ej kan närmare fastställa. Storformig akantus och prydliga bladfestonger äro pjäsens dekorationselement, och det hela har varit förgyllt, varav rester ännu äro kvar efter de växlande öden, som denna karolinska slottsmöbel undergått.

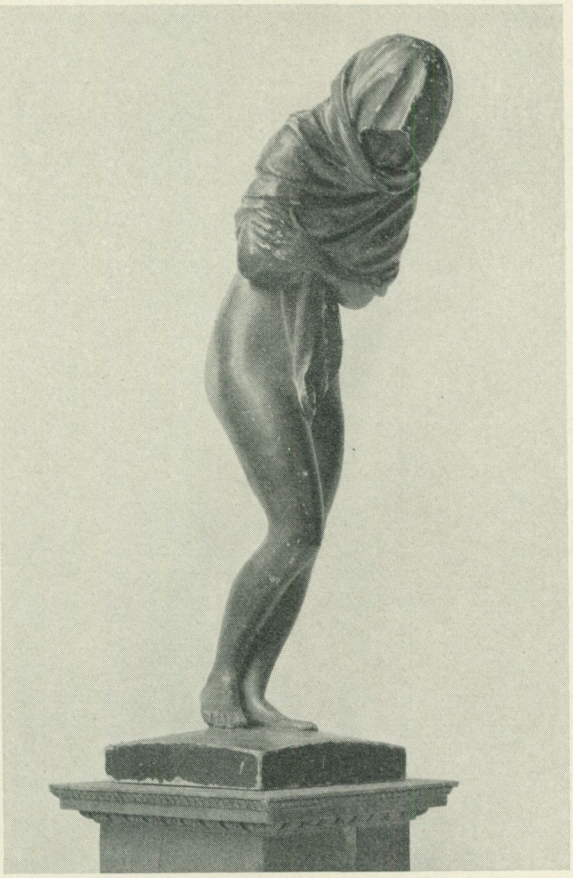

Fig. 15. »La Frileuse» av Jean-Antoine Houdon; papier-maché. Gåva av fru Märta von Heine. Nordiska museet 182,673.

När Tureholms herrgård vid den sörmländska kusten efter rysshärjningarna 1719 återuppfördes, försågos dess rum med en mycket rik senbarock inredning av skiftande arter. En väggbeklädnad av stort intresse på grund av dess speciella 1700-talsnatur, härstammande från Tureholm, har nu hamnat i museets samlingar, nämligen väggfält på väv, målade i olja men imiterade

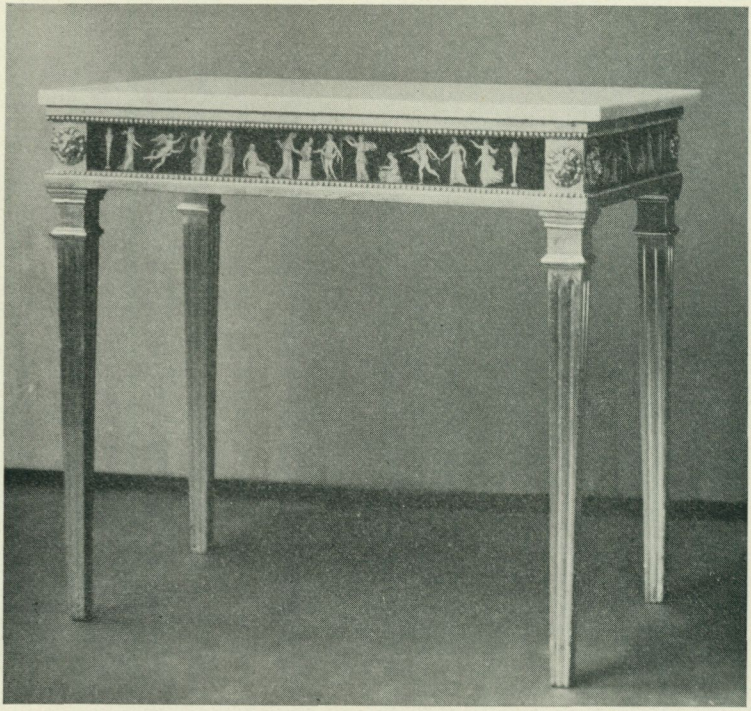

Fig. 16. Förgyllt väggbord med vit marmorskiva och antikiserande frismålning under glas å sargen. 1700-talets slut. Gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner. Nordiska museet 183,673.

kinesiska lackpannåer med mörk botten och färgrika kinesfigurer i livlig växling. Det är en verkningsfull och ur flera synpunkter mycket intressant rumsinredning, som ger museets samling en ökad möjlighet att visa 1700-talets smak och kultursammanhang.

På gränsen till den följande stilperioden står ett guldsmedsarbete av både ovanlig och framstående art, en stor förläggssked med rakt, runt skaft, fig. 13, vars övre del bär ett ornament i Bérainstil. Skeden är gjord av Göteborgsguldsmeden Anders Hafrin år 1732. Senbarocken är också representerad i årsför-

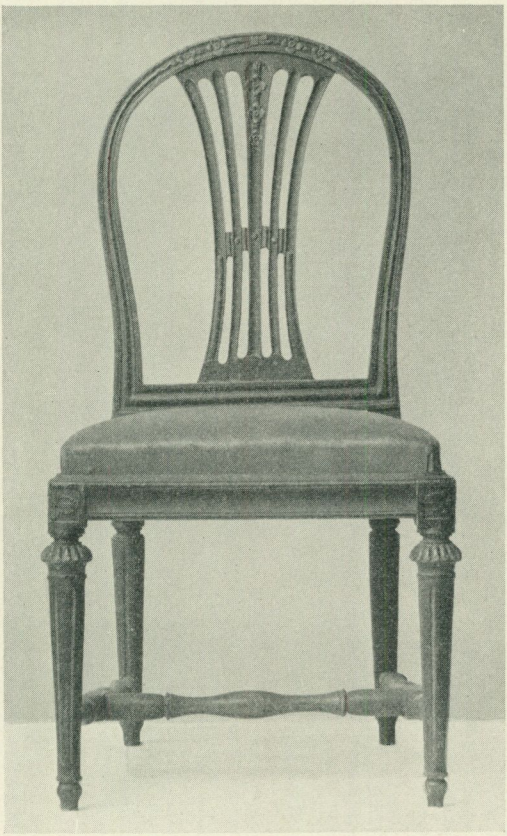

Fig. 17. Gustaviansk stol, målad i mahognyrött, tillverkad av stolmakareåldermannen i Stockholm Melchior Lundberg d. ä. Nordiska museet 182,634.

värvet genom ett par stolar m. fl. smärre möbler, skrin o. dyl., vilka blivit museets egendom genom fröken Annie Baumbachs i Ängelholm testamentariska förordnande. Fröken Baumbach fullföljde genom detta sitt testamente, omfattande möbler, husgeråd och allehanda gamla konstslöjdsalster, de betydande donationer av föremål, som hennes fader apotekaren Victor

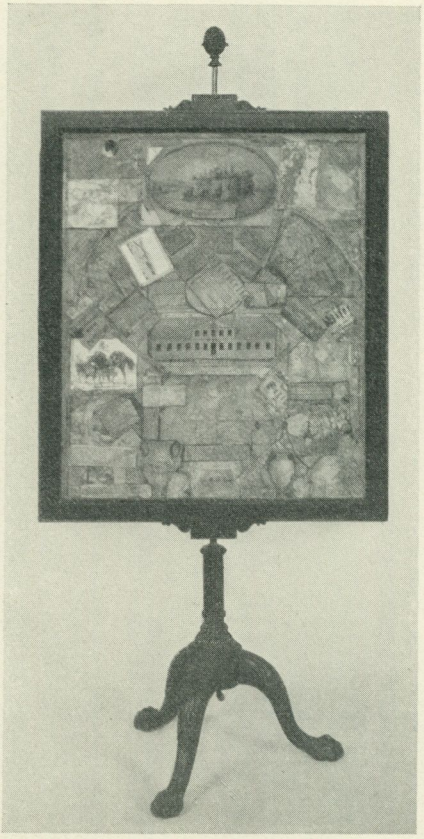

Fig. 18. Eldskärm med bildmosaik, arrangerad av grevinnan Christina Charlotta Mörner 1823. Gåva av kammarherren och fru E. von Ehrenheim, Grönsö. Nordiska museet 183,090.

Baumbach och hon själv tidigare överlämnat till museet. I den nya Baumbachska donationen befinner sig en komplettering av apotekare Baumbachs förut donerade samling av fickur, ett icke ringa antal porslins- och fajanspjäser, smycken, silver och andra småföremål samt flera värdefulla möbler från skilda perioder.

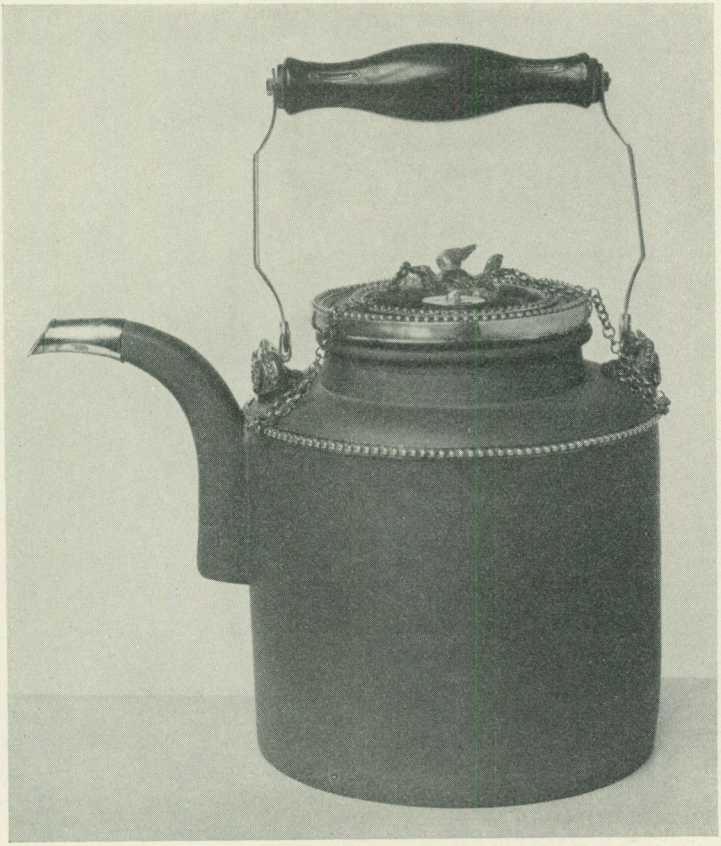

Fig. 19. Tekanna av brunt kinesiskt lergods med silverinfattning. Nordiska museet 184,988.

Kastar man nu en blick på de som oftast rikare förvärven från rokokoperioden, möter man framför allt ett par pjäser av periodens mest älskade konstslöjdsalster, nämligen dels en stor Rörstrandsterrin dekorerad med nordstjärnemönster i blått samt ornering bianco sopra bianco, alltså en synnerligen tidstypisk fajanspjäs, daterad 1773, dels ett par saker från

Stockholmska guldsmedsverkstäder. Av de sistnämnda är den ena en låg, öppen oval sockerskål med öron och fötter dekorerade med blommor, gjord av guldsmeden Petter Eneroth år 1778. Den andra är en tallrik med rik rokokobård i ett för svenska förhållanden mycket fylligt och synnerligen väl utformat mönster, utgången från Fredrik Petersson Ströms verkstad 1779.

En målning framställande ett dryckesgille är en av de ej alltför talrika samtida avbildningar vi äga av Stockholmskt sällskapsliv från frihetstiden, fig. 1. Vid ena bordet sitter värden i nattrock och nattmössa skötande bålsleven och försedd med en handklocka för att äska ljud. Hans gäster äro alla försedda med kritpipor och glas och konstnären har gjort sig möda att framhålla att de blivit väl förplägade. Rummets inredning och möblering är av stort intresse för kunskapen om tiden.

Till den gustavianska perioden hör det mesta av möbelförvärven. Detta står i överensstämmelse med vad som ovan antyddes om stilkaraktären på Skogaholmsbyggnadens flesta rum. Soffor, bänkar, stolsdussin, bord och speglar m. m. ha alltså förvärvats från olika håll, alla valda för att kunna gå in i den mellansvenska herrgårdsmiljö, det här gäller att rekonstruera i en den mest äkta miljö. Bland förvärven skulle man kunna framhålla ett garnityr av spegel och konsolbord i utpräglat Stockholmska former och av god kvalitet.

Till gustaviansk tid hör också en skulptur, som sedan gammalt stått i salen på Edeby gård i Helgarö socken i norra Södermanland och i denna miljö gått under namnet »Papp-Venus», fig. 15. Hon är en avgjutning i papier-maché av Houdons kända staty La Frileuse, även kallad L'Hiver, vars marmororiginal är signerat år 1783.

Gustavianskt dräktskick illustreras av en ljusröd sidenrobe från tiden omkr. 1790, vilken tillhört Beata Sophia von Engeström, född Benzelstierna. Det är ett sällsynt exemplar av s. k. »robe à l'anglaise», som bars tillsammans med framtill synlig korsett och underklädning. Till museet har den nu kommit som gåva av fru Alice von Ehrenheim, Grönsö.

Huru kort detta urval av nyförvärv än är, måste här framhållas en pjäs, som till sin stomme är ett förnämligt sengustavianskt träsnideriarbete, men för övrigt en sak från 1820-talet av ett nog så karakteristiskt och lustigt skaplynne, fig. 18. Pjäsen är en eldskärm av mahogny med bladets båda sidor anordnade som en mosaik av allehanda teckningar, akvareller, visitkort, småtryck och klipp ur kungörelser, tidningar o. dyl. Mosaikens innehåll hänför sig med ganska stor konsekvens till Växjö med omnejd och urvalet synes vara gjort med bestämt personlig hänsyftning. Detta kan kanske i och för sig ej betraktas som något anmärkningsvärt, men det ger ett bidrag till tidens karakteristik att veta, att denna skärmmosaik är utförd och signerad — som ett allvarligt konstverk — av ledamoten av Kongl. Målare Akademien Christina Charlotta Mörner. Kompositionen synes vara gjord för konstnärinnans broder, landshövdingen i Växjö greve Carl Stellan Mörner. En skärm av samma karaktär tillhör bohaget i Växjöbiskopen Esaias Tegnérs minnessamling i Lund.

Med denna tid äro vi alltså mitt inne i Karl-Johanstiden och kunna där uppmärksamma ett bordsur i foder av förgylld brons, fig. 20, en liten nätt pjäs, om vars tillverkningsort man dock lämnas i ovisshet, samt ett skämtkrus av svart stengods, signerat av Carl Arvid Linning och gjort vid hans fabrik i Ulvsunda i början av 1800-talet. Kruset är för övrigt av intresse som exempel på, att seden med gyckelkrus icke enbart har hört hemma bland allmogen, utan tydligen också varit omhuldad bland de högre ståndens. En vacker mahognychiffonier är också en för empirestilen typisk pjäs, som givit museets samling på detta område ökad fyllighet. Detta gäller även en stor yllematta i lysande färger, sydd med ullgarn i petit points med mönster av blomrankor mot ljus botten och med bård av meander och vinranka.

Även de tider, som följt efter empiren ha fått åtskillig accession, och där skulle man framför allt vilja uppehålla sig vid dräkterna, främst damdräkterna. En brudklädning av vit

Fig. 20. Bordsur av förgylld brons, från 1800-talets början.
Gåva av Samfundet Nordiska museets Vänner.
Nordiska museet 183,674.

sidenrips, buren av en svensk mans brud i Filadelfia år 1834, och en annan brudklädning från 1835 av vitt silkesflor, buren i Stockholm, äro av intresse att jämföra. Tvenne goda porträtt, båda självporträtt av fru Hildegard Thorell, äro ytterst tidskarakteristiska till dräktskick liksom till hela apparitionen och stämningen, fig. 21.

Fig. 21. Självporträtt av fru Hildegard Thorell 1897. Oljemålning. Testamentarisk gåva av konstnärinnan. Nordiska museet 182,686.

Bland högreståndssamlingarna pläga vissa grupper föras för sig, därför att de i utställningsrummen äro sammanhållna eller därför att de ur innehållssynpunkt äro mer bestämt skilda från den kronologiska serien. Från dessa grupper kunna här ett par förvärv vara att nämna såsom bland leksakerna ett intressant ormspel av gammal typ och bland musikinstru-

menten ett psalmodikon, signerat av Johan H. Dang, Göteborg. Skråsamlingen har ur den Baumbachska samlingen fått mottaga en skråkista med åldermans- och bisittarenamn — bl. a. en Baumbach — och årtalet 1738, tillhörande ett tills vidare okänt ämbete, och dessutom som gåva av dr Otto Smith, Karlshamn, en märklig volym i skinnband, innehållande tunnbindareskrån från år 1640. Samlingarna i övrigt rörande arbetets historia, verkstadsinredningar, verktygs-typer o. dyl. ha fått sin accession huvudsakligen i samband med de nedan omtalade studieresor, som anordnats från museet, och förvärven innehålla alltså samlingar från de hantverk som berörts av dessa studieresor.

Å avdelningen, vars föreståndare är intendenten Wallin, ha under 1930 arbetat förste amanuensen Ambrosiani (skråväsen, arbetets historia m. m.) samt fil. lic. Selling (Stockholmssamlingarna m. m.) och amanuensen Lewin (dräkter, textilföremål). Förste amanuensen Bæckström har under året tjänstgjort som t. f. arkivarie.

Skansen.

Året 1930 har för Skansen stått i Stockholmsutställningens tecken. Även om ekonomiska skäl lagt hinder i vägen för mer vidlyftiga planer, så ha dock en hel del anordningar naturligtvis måst vidtagas för att draga hit sommarens exceptionella turistström. Skansens förlidet år organiserade ritkontor, vilket sorterar under Skansens kulturhistoriska avdelning har haft att ombesörja åtskilliga arrangemanger, ej minst i reklam- och upplysningsavseende. Affischtavlor till ett antal av 400 stycken uppsattes sålunda, tack vare Stockholms spårvägsbolags stora tillmötesgående, å ledningsstolpar över hela staden; vissa av affischerna voro utförda av kulturhistoriska avdelningens amanuens Gotthard Gustafsson. Även vid Skansens olika ingångar har särskild omsorg ägnats åt belysning, affischering, tavlor med anvisningar m. m.

Genom utställningens förläggande till Djurgårdsbrunnsvikens båda stränder blevo entréförhållandena i viss mån förskjutna. Norra delen av Skansen, som genom sina branta klippformationer är mest otillgänglig samt dessutom genom sitt läge mot den starkt skuggiga nordsidan av Södra Djurgården är minst lämpad såsom entrésida, kom denna sommar mitt in i ett strömdrag av utställningsbesökare. Skansen måste därför söka vinna någon sorts entrémöjlighet åt denna stråkväg. Efter åtskilliga utredningar och underhandlingar angående en hiss, visade sig denna tanke dock ej framkomlig. I stället uppfördes av rundvirke och tjärad plank en trappa i bergssluttningen, vilken trappa så smidigt som möjligt inpassades i terrängen. En ingång upptogs i anslutning till denna trappa. Dessutom anlades invid vårdkasen tvenne terrasser, likaledes av plank, för en provisorisk konditoriservering. En praktfull vy över utställningen och Norra Djurgården erbjöd sig härifrån. Efter utställningens stängning på hösten nedtogs trappan åter.

Å Högloftet har en betydelsefull förbättring kunnat vidtagas genom framdragande av elektrisk kabel från Seglora kyrka, varigenom den gamla luftledningen kunnat slopas. Åtskilliga arbeten som äro önskvärda i anslutning härtill ha dock av brist på medel måst uppskjutas. Ett betydelsefullt steg mot avveckling av Skansens många provisorier i ledningar o. dyl. har dock i och med detta arbete tagits. Ett annat företag av icke ringa betydelse var utvidgningen och nyinredningen av arbetarnas matsal i förbindelsebyggnaden mellan Bredablick och Högloftet. Vid sidan av dessa arbeten vilka ju närmast beröra Skansens egen inre organisation och drift ha — utöver vanliga smärre reparationer m. m. — gjorts ett försök med omdekorering av en lokal i Högloftet, nämligen det s. k. Flodarummet. Härvid anlitades en skicklig dalamålare, föreståndaren för Rättviks hembygdsgård, Ollas Anders Hansson, som med gammal traditionell teknik hade att genomföra arbetet, vilket lyckades synnerligen väl.

Direkt samband med utställningen hade även de anordningar

som vidtogos för fasadbelysning av Bredablick, vilken slagit väl ut och verkligen givit ett tillskott i stadsbilden nattetid. Bragehallen, som knappast kunnat utnyttjas effektivt, åtminstone under senare år, har också blivit föremål för omdaning och renovering, varjämte i Friluftsteatern platsantalet något utökades. I samband med den busslinje som fr. o. m. maj 1930 genom Stockholms spårvägsbolags benägna försorg inrättats mellan Gustaf Adolfstorg och Skansen, ha även vissa anordningar vidtagits.

För att utnyttja Skånska gruvans läge invid vägen till utställningen, iordningställdes här genom ritkontorets förslag en provisorisk utställningslokal, vari först anordnades en internationell fotografisk exposition och sedan en utställning av teckningar av Albert Engström.

Den kulturhistoriska avdelningens arbete i övrigt kan sägas hava varit fördelat efter två olika riktlinjer. Den ena av dessa har haft som mål arbets- och ekonomilokalernas förbättring samt en allmän uppsnyggning och reorganisering av de många ekonomiskt betingade arbets- och upplagsplatser, som efterhand tillkommit på olika håll inom Skansens område, i förening med uppordning och renovering av hägnadsförhållanden m. m., jämte systematisk vård av vegetationen. Så till exempel har ritkontoret haft att ombygga arbetslokalerna i Långa längan och att överföra vedgårdskomplexet invid Ravlundagården till stora materialgården å Nedre Solliden, där ett rymligt skjul för sågen och vedupplaget uppbyggts. Rensningen av gamla vedgårdsplatsen har visat sig vara en ytterst betydelsefull sak för trevnaden och snyggheten i denna del av Skansen. Området har sedan till viss del tagits i anspråk för en stor ny älghage. Ej minst åt vägarnas skötsel har speciell uppmärksamhet ägnats detta år, och under hela sommaren ha omfattande förbättringsarbeten pågått.

Den andra riktlinjen för avdelningens arbete har gällt det mest väsentliga: utvecklingen av Skansens kulturhistoriska byggnadsbestånd och åstadkommandet av en verklig plan för

detsamma. Kulturhistoriska avdelningen och ritkontoret har härvid sökt att gå i möjligaste mån systematiskt och rationellt tillväga genom att behandla uppgiften i analogi med stadsplanefrågor. Arbetet härmed är icke slutfört, men vissa avgöranden ha under året träffats på basis av gjorda utredningar. Då det är Nordiska museets avsikt att under de närmaste åren låta herremannens, borgarens och prästens kulturmiljöer stå i förgrunden av kompletterings- och nydaningsarbetena på Skansen, d. v. s. att i första hand förverkliga herrgården, stadskvarteret och prästgården, har under året de båda förstnämnda av dessa blivit föremål för omfattande utredningar med bl. a. ingående modellstudium.

Sedan läge och placering av Skogaholms herrgårdsbyggnad definitivt bestämts, kunde ritkontoret vidtaga nödiga anordningar för iordningsställande av byggnadsplatsen. Den redan vid årsskiftet 1929—30 i fullt arbete varande rivningen av byggnaden å dess plats i Närke fortsattes under amanuensen Sellings ledning. Virke och material transporterades till Skansen, och i mars kunde grundstensläggningen förrättas. I augusti voro timringen och taktäckningen avslutade samt kunde skorstensmurningen och inredningsarbetet påbörjas.

Tvenne byggnadsarbeten ha inneburit fullföljande av tidigare igångsatta företag, nämligen Moragården, varom närmare sid. 217 ff. i denna årsbok, samt några bodar vid marknadsplatsen, vilka vintern 1929—30 inköptes och omedelbart uppsattes i anslutning till de gamla bodarna från Hultsfred. De nyförvärvade äro: två bodar från Hultets marknadsplats i Skatelövs socken, två från Hullaryd i Lommaryd samt marknadskrogen från Nostorp i Adelöfs socken.

Av många skäl har förverkligandet av ett stadskvarter å Skansen icke ansetts böra ske efter all-svenska principer — såsom beträffande Skansens byggnader i övrigt — utan efter lokala, d. v. s. i anslutning till huvudstadens egen kulturutveckling. Alltsedan 1929 har också Stockholms stad lämnat årligt understöd till detta viktiga, men kostsamma företag. Efter omsorgs-

fullt förberedelsearbete har i samråd med högreståndsavdelningen vid Nordiska museet ett förslag till plan för ett Stockholmskvarter utarbetats, att i stort sett läggas till grund för utförande. Partiellt är densamma redan fastställd av Djurgårdsförvaltningen, t. ex. den för stadsbilden viktiga gatulinje som skall avsluta kvarteret mot norr, fig. 22. Den ytterst livliga nybyggnadsverksamhet, som bl. a. gått fram över stora delar av Söder och därvid utplånat hela kvarter av gammal bebyggelse, förde med sig, att Skansen redan innan förberedelserna till Stockholmskvarteret voro klara, måste bestämma sig för ett antal byggnader utan att ha deras placering fullt avgjord; dock torde de utvalda byggnaderna ge en god stomme för vad vi önska. Sålunda ha under vintern och våren nedmärkts och magasinerats hus från följande gårdar: Västra Kvarngränd nr 14, 10, 6 och 4 samt Västgötagatan 36—38. Den sistnämnda byggnaden, en lång, låg länga av ålderdomlig typ, återuppfördes omedelbart, och stommen stod färdig på hösten. Något senare erhöll Skansen av Stockholms stad den kvarstående byggnaden å den forna malmgården Jakobsberg invid Hornstull, vilken på stadens bekostnad nedmärktes. Även i flera andra fall har Stockholms stad lämnat välvillig hjälp på olika sätt, bl. a. genom upplåtande av magasinslokaler i Danvikens gamla kyrka. Det är vår förhoppning, att Stockholmskvarteret genom fortsatt stöd från stadens sida skall kunna i framtiden fungera som en kompletterande friluftsavdelning till det just i vardande stadda Stockholms stads museum.

Till avdelningens viktigaste uppgifter hör numera även p a r k e n s vård. Artur Hazelius hade genom nyplantering sökt omdana den bergkupol med tallbestånd, som Skansen då utgjorde, till ett svenskt, kulturbetonat landskap med blommande ängar och lövträdsdungar. Hans arbete på denna punkt kan sägas först nu hava hunnit bära frukt, och tiden är därför inne att genom metodisk gallring och inplantering söka bestämma den karaktär och typ, som i varje särskilt parti äro önskvärda och möjliga att åstadkomma.

Fig. 22. Stockholmskvarterets norra gatulinje (projekt). Teckning av Gotthard Gustafsson.

De mest märkbara resultaten av årets verksamhet härutinnan äro att anteckna från trakten av Bollnässtugan samt i Balderslunden. »Torget» vid den förstnämnda, har åstadkommits genom utvidgning av den lilla gästgiveriplanen. En del gångar ha även igenlagts här för att erhålla större, sammanhängande ängar kring torget, varjämte ur björkdungarna utgallrats en del vegetation. Med sådan föga genomgripande retuschering ha getts sammanhang och enhet samt större vidd åt Skansens kärna: området kring dammarna, mellan kyrkan, Moragården och Bollnässtugan. Även Balderslunden var i sin oordnade gestalt, tillkommen planlöst genom ideliga utvidgningar, en sorgligt försummad serveringsplats, trots omgivningarnas stora skönhet.

Genom röjning och försiktig avplaning och terrassering ha vi här sökt anordna en mera artikulerad skogsglänta, vilkens form ytterligare framhållits genom pergolaartade arrangemanger. Avsikten är att låta de omgivande trädens lövverk bilda skuggande tak åt pergolan. Tyvärr dröjer det ännu några år, innan den avsedda effekten ernåtts.

I intimt sammanhang med parkens vård står även den del av ritkontorets åligganden, som falla under rubriken »Djurens boningar». Föregående års arbete med omgruppering av de idisslande djuren och byggande av nya hagar till dem ha fortsatts och avslutats. En ny älghage invid Ravlundagården utgör den sista delen av detta arbete. Dessutom har avdelningens tid i mycket stor omfattning upptagits av utredningar och förarbeten till nyanläggningar för fåglarna och för rovdjuren. Intendenten Lundberg har för ändamålet gjort studier vid flera zoologiska trädgårdar utomlands. En rad projekt föreligga i ritning och modell, och före årets slut ha principiella beslut kunnat fattas av museets ledning, samt vissa anläggningar — för fåglar, vildsvin och grävlingar — beslutats till utförande under kommande år. Vid förberedelserna har älskvärd hjälp i stor utsträckning lämnats av herrarna Hagenbeck i Hamburg, innehavare av den berömda zoologiska anläggningen med samma namn. Till våra arbeten med djurens boningar hör även anordnandet av en ozonventilator för renande av luften i Djurhuset.

En ganska omfattande konsultationsverksamhet har tagit ritkontorets krafter i anspråk, i det att ett flertal hembygds- eller museiföreningar anlitat dess hjälp. Det har sålunda bl. a. medverkat vid uppförandet av Risinge hembygdsmuseum i Östergötland, vartill utförts fullständiga ritningar, samt vid uppgörande av byggnads- eller flyttningsförslag för Östra Södermanlands kulturhistoriska förening och Vemmenhögs härads fornminnes- och hembygdsförening. Beklagligtvis stäckades vår förhoppning om att nu kunna erhålla en särskild arbetskraft för denna viktiga sida av vår verksamhet (jämför ovan sid. 197).

Kulturhistoriska avdelningens föreståndare, t. f. intendent

Lundberg, har under året vid sin sida haft amanuensen Rudbeck, som handlagt frågor rörande klädkammaren, byggnadernas bevakning och vård, fester, expedition m. m. och fil. kand. Gotthard Gustafsson, vilken sysslat med byggnadsvården.

Utom fil. kand. Gustafsson har arkitekten Nils Carlgren under hela året biträtt å ritkontoret. Vid byggnadsföretagen har byggmästaren J. T. Pettersson i stor utsträckning anlitats.

Från Skansens zoologiska avdelning kan med avseende å förändringar inom djurbeståndet nämnas följande. Förutom sedvanlig avkomma av ren, dov- och kronhjortar, får, getter och vildsvin, ha 1930 ungar även erhållits av berguv, havstrut och tjädrar. En visentkalv av hankön har blivit född. Även uttrarna fingo i juni en unge, som dock icke överlevde sin födelsedag. Bland djur som dött kan nämnas en älgko, vilken avled på grund av inre sjukdom. Bland årets nyförvärv äro att nämna en älgkalv av honkön, två hindar av kronhjort, två järvungar och en bäver, av vilka några dock sedermera dött. Med avseende på djurens bostäder må hänvisas till vad ovan (sid. 272) anförts, varjämte kan nämnas att gethagen utvidgats, bassängen för grisslorna igenlagts och vildkaninburen borttagits. I övrigt ha såsom förut påpekats åtskilliga synnerligen viktiga arbeten beträffande djurens bostäder planlagts, vilka under 1931 skola komma till utförande.

Den rådgivande nämnden för Skansens zoologiska avdelning, som bestått av professorerna Einar Lönnberg, Yngve Sjöstedt, Wilhelm Sahlstedt och Hjalmar Dahlström samt konstnären Bruno Liljefors, har under året haft ett sammanträde.

Avdelningen har förestått av intendenten Behm.

Under året ha som vanligt åtskilliga högtidligheter och fester ägt rum å Skansen, varibland följande förtjäna att ihågkommas. Året inleddes med högtidlig nyårsvaka, då i likhet med många föregående år Anders de Wahl från Renberget läste Tennysons »Nyårsklockan». Den 15 mars, i strå-

lande vårväder, lades grundstenen till Skogaholms herrgård i närvaro av prinsarna Carl och Eugen samt ett stort antal inbjudna. En skildring av denna tilldragelse återfinnes i Fataburen 1930, sid. 1 o. f. Valborgsmässoaftonen firades på övligt vis med studentsång, tal, eldar, tjärtunnor och marschaller, vid vilket tillfälle ej mindre än 22,721 personer besökte Skansen. På Kristi himmelsfärdsdag var en fest anordnad av Nykterhetsorganisationernas centralförsamling. Den 6 juni, Svenska flaggans dag, högtidlighölls på olika sätt. Pingstdagen ägde Sveriges nationella ungdomsförbunds förbundsstämma rum å Skansen. Från pingsthelgen i övrigt kan antecknas, att Skansens ringleksbarn efter skånsk sedvänja uppförde bröllopståg med »pingstbrudpar och majsjungare». Den 15 juni firades som Dalarnas dag på sätt som här ovan, sid. 217 ff., berättats. Midsommaraftonen besöktes Skansen av föreningen Brage från Finland, och den 28 juni samt den 1 och 4 juli framfördes av Wormsöbor dramat »Ett bondbröllop på Wormsö», i vilket man fick tillfälle se gamla bruk och sedvänjor vid frieri och bröllop. Den 4 juli, Förenta staternas nationaldag, firades som Sverige-Amerika-dag. Den 6 juli var Östergötlands dag. Under densamma förekommo bl. a. friluftsgudstjänst och korum, båda förrättade av biskop Erik Aurelius, tal av riksmarskalken Trolle (uppläst av riksantikvarien Curman), överdirektör C. E. Svensson och professor Andreas Lindblom, sång av Marianne Mörner och Östergötlands hembygdskör, uppläsning av grevinnan Fanny von Wilamowitz-Moellendorff samt dans av Linköpings I. O. G. T:s folkdansklubb. Den 26 juli firades Bellmansdagen, den 3 augusti höll Svenska ungdomsringen för bygdekultur på Skansen sin tioårsfest, den 9 och 10 augusti var en folkfest anordnad av Norra socialdemokratiska föreningarna i Stockholm, varvid framfördes sceneriet »En dag i Liljans», med typer från 1880- och 1890-talens Stockholm. Den 28—31 augusti samt den 2 och 3 september ägde en höstfest »Skansens karolinska dagar» rum, anordnad av Skansen i samarbete med Konstnärsringen, till vilken Skansen står i stor

tacksamhetsskuld för dess talangfulla och oegennyttiga medverkan. Av arrangemangen må nämnas, att å Bollnästorget var »Värnamo marknad» med bl. a. en typisk marknadsteater, där sceniska upptåg från tiden utfördes. Å den öppna planen vid Renberget framställdes ett karolinskt läger. Vid Skogaholms herrgård, vars ytterväggar och tak nu voro jämförelsevis färdiga, gavs ett skådespel »Karolinens återkomst» av Magda Bergqvist von Mirbach i regi av Ragnar Hyltén-Cavallius. På en monumental scenbyggnad uppförd å det plana området nedanför Orsakullen utfördes »Stenbocksspelet», fig. 23 å sid. 296, författat av Magnus Stenbock, vilket under vinterkvarteret i Lais på sin tid framfördes av officerare till firande av kung Karls namnsdag år 1701. Musiken till spelet var sammanställd huvudsakligen efter kompositioner av tonsättarna von Düben. På samma teater uppfördes även baletten »Lustvin dansar gavotte med de fem sinnena», dikt av Samuel Columbus med musik av Gustaf von Düben d. ä. I Seglora kyrka gavs under festen två gånger konserter, med kompositioner av tonsättarna von Düben. Av övriga högtidsdagar under höstens lopp kunna nämnas den 6 november, som firades traditionsenligt med fackeltåg av Stockholms studentkårer jämte sång och minnestal, samt den 30 november, Karl XII:s döds- och Artur Hazelius' födelsedag. Skansens julmarknad den 14 december var livligt besökt och gynnad av vackert väder.

Bibliotek, arkiv och undervisningsavdelning.

Nordiska museets bibliotek har från en äldre god grundstomme, under de senare åren utvecklat sig till att bli landets främsta specialbibliotek för nordisk etnologi. I anslutning till museets högreståndsavdelning äger biblioteket likaledes sedan gammalt ett stort antal arbeten å konstslöjdsforskningens område. Bland dessa intager överintendenten John Böttigers tidigare överlämnade gåva av den s. k. Martinska samlingen ett ytterst viktigt rum. En lika oskattbar gåva tillfördes på sin tid museet

i de boksamlingar, som tillhört Viktor Rydberg, August Strindberg samt Artur och J. A. Hazelius. Dessa finnas nu utställda i Rydbergsrummet och i Hazeliushuset på Skansen samt i Strindbergsrummet i själva museibyggnaden. Biblioteket äger därjämte samlingar av mera speciell natur. Så förvaras här en del arbeten, som tillhört John Ericsson. Dessa ha förts hit som gåva från Amerika tillika med de möbler ur John Ericssons arbetsrum, som nu inrymmas i Hazeliushusets övre våning. Vidare äger biblioteket notarien H. Sjöbergs till över 2,000 nummer uppgående samling av teaterpjäser och vittra småskrifter, John Ekströms omfattande litteratursamling rörande tideräkning och O. E. Carlsunds om båtbyggeri. Hit kan också räknas ett mindre antal böcker av personhistoriskt intresse, som tillhört kungliga personer samt andra framstående svenska män och kvinnor.

Biblioteket omfattar omkring 20,000 band och 30,000 smärre skrifter, vilka sammanlagt upptaga cirka 850 hyllmeter. Som ett exempel på tillväxten per år kan meddelas, att 1930 års nyförvärv utgjorde omkring 2,600 band och häften eller 25 hyllmeter. I dessa nyförvärv ingå bl. a. gåvor från fröken Agnes Brantings sterbhus och av professorskan Kerstin Clason, f. Petre. Till biblioteket i den snart färdiga herrgårdsbyggnaden från Skogaholm på Skansen har kyrkoherde K. Bäckgren i Askersund överlämnat en gåva av inemot 700 band och greve A. Mörner, Esplunda, omkring 100 band.

En mycket stor del av sina böcker får biblioteket genom byte med andra museer och institutioner såväl inom som utom landet. Antalet av dessa för bibliotekets tillväxt och utveckling så ytterst viktiga bytesförbindelser utgjorde vid 1930 års slut 533, med en ökning av 24 sedan föregående år.

Även om biblioteket mest besökes av museets egna tjänstemän, vetenskapsmän och forskare, så har det i synnerhet på de senaste åren börjat att begagnas av allt vidare kretsar. Sammanlagda besökarantalet förra året uppgick till närmare 5,000 personer. Till hemlån utlämnades under samma tid 2,237 volymer.

Som t. f. bibliotekarie har tjänstgjort amanuensen Laura Stridsberg med biträde av fil. kand. Birgit Wennerberg.

Såsom ett oundgängligt verktyg för museets vetenskapliga uppgift fungerar museets a r k i v. Det förökas ej blott genom förvärv av äldre arkivalier, utan framför allt genom den aktuella insamlingsverksamheten. Med arkivet såsom mål arbeta nämligen expeditioner eller enstaka personer med att fotografera, uppmäta eller uppteckna företeelser inom olika grenar av vår äldre kultur. För att emellertid kunna tjäna sitt ändamål måste materialet vårdas och ordnas på bästa och smidigaste sätt. Stora arbeten av dylik uppordningsnatur ha under året ägt rum. Viktigast är kanske härvid att Föreningens för svensk hemslöjd samlingsverk (Zickermanska textilverket), omfattande 17,000 planscher, blivit ordnat och uppställt i ett eget rum.

Nordiska museets väldiga arkiv, som sedan 1929 sorterar under en särskild arkivarie, är uppdelat på olika avdelningar, bland vilka här må nämnas »Bildarkivet», berörande museets flesta områden, »Skråarkivet», »Arkivet för svensk folkkännedom», »Hazeliusarkivet» och »Etnologiska undersökningens arkiv». Till arkivet räknas även filmarkivet och skioptikonbildsamlingen. Om ett par av arkivets viktigare underavdelningar torde några upplysningar här böra meddelas.

Arkivet för svensk folkkännedom leder sina anor tillbaka till Hazelius' tid. Han insåg, att ett arkiv med avbildningar och uppteckningar rörande bostadsskick, hemslöjd och näringar, tro och sed måste vara ett nödvändigt komplement till föremålssamlingarna i museet. Föremålen äro stumma, och ett museum kan ej innehålla annat än provstycken. Folklivsforskaren kan sålunda ej nöja sig med museimaterialet, utan måste därjämte så att säga inventera resterna av den gamla kulturen ute i bygderna. Många viktiga manuskript i detta arkiv stamma från Hazelius' tid. Sedan har under årens lopp den ena skörden av uppteckningar och avbildningar inbärgats efter den andra. Under de senaste åren har emellertid för den folkliga kulturens

vidkommande ett jättesteg blivit taget för utvecklande av Nordiska museets arkiv genom upplåggandet av Etnologiska undersökningens arkiv, vilket utgör en produkt av allmogeavdelningens fältarbeten (jämför nedan sid. 282 ff.) och som tills vidare hålles samlat vid sidan av Arkivet för svensk folkkännedom. Som en särskild avdelning kommer även att sammanhållas det stora material från högreståndsavdelningens fältarbeten, som årligen inflyter i arkivet (jämför nedan sid. 284 ff.).

Under 1930 har förste amanuensen Baeckström varit t. f. arkivarie, med biträde av skilda tjänstemän; bildarkivet har sålunda förestått av amanuensen Bergström, Arkivet för svensk folkkännedom av amanuensen Hagberg och Etnologiska undersökningens arkiv av intendenten Erixon.

Museets pedagogiska verksamhet har alltsedan tillkomsten av den von Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning haft ett betydelsefullt vetenskapligt organ. Professurens innehavare fil. d:r Nils Lithberg har under läsåret 1929—1930 föreläst på Stockholms högskola över ämnet »Den nordiska byn och det gamla byalaget» samt på Nordiska museet över »Den svenska hemslöjdens arbetskaraktär». Seminarieövningar, förlagda till Nordiska museet, ha hållits med de studerande.

Museets 1929 inrättade undervisningsavdelning har till uppgift att till allmänheten i populär form förmedla kunskap om institutionens samlingar och syften. Avdelningen befinner sig visserligen alltjämt i viss mån på ett experimentstadium både såtillvida att den själv alltjämt måste söka efter och välja bland tänkbara arbetsuppgifter och ej minst därigenom att ännu ingalunda allmänheten fått klart för sig vilka möjligheter, som här erbjuda sig. Då avdelningens verksamhet åskådliggör en i organisatoriskt avseende helt ny, därtill ytterst viktig verksamhetsgren inom museet, kan en något fylligare redogörelse få anses motiverad.

I första hand ha under 1930 såsom tillförne valda delar av

museet avgiftsfritt demonstrerats varje onsdag, torsdag och söndag för vem som velat vara med. Dessa visningar ha i regel utförts av museets egna tjänstemän, varvid museilektor Klein uppgjort program och själv omhänderhaft en del visningar. Dessa omfattade under vårterminen 1930 bl. a. en utförlig serie rörande de svenska allmogevävnaderna (professor Lithberg) och ett antal demonstrationer av hantverksavdelningen, vid vilka utom tjänstemän vid museet även fackmän utifrån, såsom amanuensen A. Billow, ingenjör Albert Löfgren och ingenjör N. Fornander, medverkade. Under höstterminen genomgingos på allmogeavdelningen samtliga landskapsutställningar och på högreståndsavdelningen tiden från 1500—1800 ur levnadssättets synpunkt, varjämte tillfälliga utställningar av broderier och vävnader i samband med visningarna anordnades vid fyra tillfällen. Dessa demonstrationer ha mottagits med stort intresse; det genomsnittliga antalet deltagare varje gång uppgår till 15 à 20 personer eller just så många som av utrymmesskäl med fördel kunna vara med. För allmänheten ordnades också under sommaren, särskilt med hänsyn till tillströmningen av turister från utlandet, sakkunnig visning. Därvid tjänstgjorde några för ändamålet anställda och utbildade språkkunniga studenter.

Till undervisningsavdelningens verksamhet höra ävenledes de föreläsningsserier, som anordnats i samarbete med Stockholms arbetareförening. Under vårterminen 1930 höllos sex föreläsningar av intendenten Wallin samt av museilektor Klein, vilken senare under höstterminen fortsatte med ytterligare tio. Samtliga föreläsningar ha hänfört sig till ämnen ur svensk kulturhistoria i anslutning till Nordiska museets samlingar och verksamhet. Med åtskilliga organisationer inom det fria folkbildningsarbetet har avdelningen samarbetat genom demonstrationer och föredrag, exempelvis med Birkagården, Kooperativa klubben, Svenska ungdomsringen för bygdekultur, men framförallt med Arbetarnas bildningsförbund. Under vårterminen anordnades för det sistnämnda en studiecirkelkurs, hållen i Nordiska museet på aftnarna, omfattande tolv föreläs-

ningar med efterföljande demonstrationer i museet och på Skansen. Kursledare voro museilektor Klein, intendenten Erixon samt förste amanuenserna Svensson och Berg. Ämnet för denna studiecirkel var Allmogens materiella kulturhistoria. Under samma tid höllos nio föreläsningar med demonstrationer i museet om historiska möbelstilar för medlemmar i Möbelsnickarnas förening. Denna kurs sköttes av amanuensen vid Livrustkammaren Torsten Lenk. Slutligen bör i detta sammanhang nämnas fyra föreläsningar om bygdedräkter för Svenska ungdomsringens för bygdekultur Stockholmsavdelning, vilka höllos av förste amanuensen Svensson. Under höstterminen pågick ett liknande arbete; museilektor Klein ledde en studiecirkel om tolv föreläsningar i ämnet Svenska allmogens samfundsliv, även denna anordnad i samarbete med A. B. F. och liksom den förra besökt av 40 deltagare. Dessa studiecirklar i museet utgöra, ehuru antalet deltagare med nödvändighet måste begränsas, en icke obetydlig faktor, när det gäller att skapa ett förtroligare förhållande mellan allmänheten och museet.

Vad slutligen beträffar den viktiga kategori museibesökare som skolungdomen utgör, så ha dels åtskilliga visningar för enstaka klasser hållits av museilektor Klein och andra tjänstemän, dels hölls under vårterminen en särskilt för skolorna anordnad utställning, vilken tillkom i samarbete med övriga konst- och kulturhistoriska huvudmuseer i Stockholm: Livrustkammaren, Nationalmuseum och Statens historiska museum. Denna utställning, »Från Linnés och Lovisa Ulrikas tid», för vars anordnande närmast svarade ett utskott bestående av förste folkskoleinspektören fil. d:r Karl Nordlund, intendenten Sixten Strömbom och museilektor Klein, besöktes av bortåt 6,000 skolbarn i klasser under lärares ledning. Såsom en förberedelse till dessa besök hade av Pedagogiska lärokursen i Stockholm anordnats demonstrationer av utställningen för grupper av lärare. Dessa demonstrationer, som besöktes av c:a 300 personer, utfördes av museilektorn, vilken också författat den vägledning, som tillhandahölls. Utställningen väckte starkt intresse och förblev öppen

även under sommaren. Uppslaget tillvann sig stora sympatier inom pedagogiska kretsar och lockar till fortsättning på samma väg.

I skolradioprogrammen har Nordiska museet varit representerat genom flera radiolektioner såväl under vår- som höstterminen, samtliga hållna av museilektorn. Genom radio utsändes också ett föredrag över ämnet »Studiearbete i anslutning till museibesök», vilket sedermera tryckts i Bokstugan, studiecirklarnas tidskrift.

För skolresegrupper liksom för de under sommaren 1930 av A. B. F. anordnade studieresorna ha anordnats ett stort antal visningar såväl inom museet som på Skansen. Slutligen kan nämnas att avdelningens föreståndare med understöd såväl från museet som från Längmanska kulturfonden under juni 1930 studerat de engelska museernas undervisningsverksamhet, varvid många intressanta rön gjordes.

Undervisningsavdelningens verksamhet uppehålles av museet under stora ekonomiska uppoffringar. Djupt må beklagas, att Kungl. Maj:t, trots livligt erkännande av avdelningens berättigande, varken till 1930 eller 1931 års riksdag ansett sig kunna äska stöd för dess verksamhet, oaktat så väl Nationalmuseum som Statens historiska museum av statsmedel årligen understödjas för liknande syften.

Avdeiningen har förestått av förste amanuensen Klein i dennes egenskap av museilektor.

Fältarbeten.

Vid sidan av sin rent museala verksamhet bedriver museet också omfattande fältarbeten, d. v. s. forskningar ute i landet. Dessa äro uppdelade på två huvudavdelningar, en för allmogens kultur och en för de övriga ståndens. Museets verksamhet som forskningsinstitut har icke någon fast organisation eller några fasta anslag till sitt förfogande utan upprätthålles

helt och hållet genom lotterimedel och genom det arbete museets egna tjänstemän i mån av tid och kraft kunna ägna åt denna del av institutionens verksamhet. För att åstadkomma en fastare form och ge ökad arbetskraft åt detta arbete anhöll Nordiska museet såväl 1929 som 1930 hos statsmakterna i samband med motsvarande framställningar från Landsmålsarkivet i Uppsala, att åtminstone en ledarebefattning måtte inrättas vid Etnologiska undersökningen, såsom allmogeavdelningens sektion för fältarbete numera kallas. Av statsfinansiella skäl har beklagligt nog denna hemställan hitintills icke kunnat beviljas.

Etnologiska undersökningens arbete är inriktat på både materiell och andlig kultur och omfattar hela landet. Särskild hänsyn har dock tagits till övriga institutioner, som syssla med liknande fältarbete, och verksamheten har begränsats härefter. I ovannämnda ansökningar till Kungl. Maj:t från Nordiska museet och Landsmålsarkivet i Uppsala ha klarlagts de olika arbetslinjer de båda institutionerna följa. Också genom ett intimt personligt samarbete har risken för dubbelarbete bortelimínerats. Museet har även uppehållit kontakt med övriga vetenskapliga folkminnesinstutioner, varjämte direkt samarbete ägt rum med flera hembygdssammanslutningar.

Under 1930 har arbetet, liksom tillförne, bedrivits efter trenne linjer. Först och främst ha tjänstemännen själva gjort en del resor och i några fall haft expeditioner till sitt förfogande, bestående av tekniska biträden av olika slag. Dylika expeditioner ha arbetat i Dalarna, södra Norrland, Östergötland och Småland. Det mest omfattande arbetet har ägnats Dalarna och Östergötland och har stått under intendenten Erixons ledning, för Östergötland med biträde av fil. kand. N. I. Svensson. I Dalarna gällde undersökningen framförallt bebyggelsen, i Östergötland jordbruket. Amanuensen v. Walterstorff och fil. kand. Lilly Arrhenius ha bedrivit textilstudier i Småland och Östergötland. Medarbetaren vid undersökningarna Ola Bannbers har studerat textilredskap och dräktskick i Dalarna och förste amanuensen Svensson dräktskick och folkseder i södra Småland.

Vetenskapligt utbildade stipendiater ha till ett antal av fjorton arbetat i olika delar av landet, framförallt inom följande landskap: Öland, Bohuslän, Värmland, Östergötland, Dalarna, Hälsingland, Jämtland och Lappland.

Etnologiska undersökningens tredje insamlingsorgan utgöres av ortsmeddelarna, under året uppgående till 300, av vilka de flesta insänt bidrag. Det är ett imponerande rikt och allsidigt material, som på detta sätt insamlats. Meddelarna få lämna sina uppgifter i anslutning till de frågelistor, som författats genom undersökningen. Av kostnadsskäl ha dessa frågelistor ej tryckts utan endast duplicerats, och ett tjugutal sådana av större omfattning ha under året färdigställts. Den entusiasm, som visas av ortsmeddelarna, vilka tillhöra de mest skilda stånd och klasser, har verkat i hög grad stimulerande för museets arbete.

Som ovan antytts har museet bedrivit sitt fältarbete delvis i samverkan med andra institutioner. Viktigast härvidlag är den undersökning av äldre bebyggelse i Stockholms omgivningar, som igångsattes av Rådet till skydd för Stockholms skönhet. Den har stått under ledning av intendenten Erixon med biträde av bl. a. fil. kand. Lars Wickström. En allmän kulturundersökning i Juckasjärvi socken i Norrbotten har skett med intendenten G. Ullenius, Luleå, som ledare; den har till hälften bekostats av Norrbottens hembygdsförening. På samma sätt har en textilundersökning finansierats i Värmland i samarbete med Karlstads museum.

Det till museet förlagda institutionsarbetet, som äger rum parallellt med dessa fältforskningar, har bestått i författandet av frågelistor och korrespondens samt genomläsning, kontrollering och accedering av inkommande material. Det insamlade materialets tillgodogörande för forskningen har endast kunnat ske i mycket begränsad utsträckning, alldenstund det på grund av bristande medel otillräckliga antalet medhjälpare gjort sig i hög grad märkbart. Etnologiska undersökningen har letts av allmogeavdelningens intendent; biträde har särskilt lämnats

av förste amanuensen Svensson och vid granskningen av det inkomna materialet ha även avdelningens övriga tjänstemän medverkat. Direkt anställda vid undersökningen ha under året varit herr Ola Bannbers, fil. mag. Sam Owen Jansson och fil. mag. John Granlund.

Årets högreståndsundersökningar, som letts av intendenten för motsvarande museiavdelning, måste ses ur synpunkten av att de utgöra ett avsnitt ur ett stort och långvarigt arbete och att flertalet av de utförda forskningarna härigenom så att säga komma att sakna såväl början som slut. Men vissa av de enskilda undersökningarna ha ej denna karaktär. Somliga utgöra en första spaning på ett tidigare obearbetat fält, exempelvis den orienteringsfärd på en vecka till Hälsinglands herrgårdar och bruk, vilken avsåg planläggning av arbeten därstädes under nästa år. Även Skaraborgs läns herrgårdskultur kunde under året angripas av en hel grupp undersökare: intendenten Wallin, fil. kandidaterna B. Hellner och E. Andrén m. fl. De här igångsatta herrgårdsbesöken utgjorde inledningen till en mer omfattande inventering, möjliggjord därigenom att länets hushållningssällskap med livlig förståelse för vikten av en dylik inventering väckt godsägarnas intresse till aktivt understödjande. Planen går ut på att efter ytterligare ett års fältarbete kunna framvisa resultatet som en översiktlig revy över bygdens herrgårdskultur, representerad i en serie typiska exempel. Roslagen är ytterligare ett dylikt område, där resor tidigare ej skett i större utsträckning, men dit expeditioner under sommaren utrustats av fil. lic. G. Selling m. fl. Gammal typisk uppsvensk kultur i goda exempel har här blivit vederbörligen inregistrerad i fotografi, mätning och beskrivning.

Det område som på grund av sin rikedom på undersökningsobjekt och genom lämpligt samarbete blivit målet för de långvarigaste serieresorna, Tjust i Småland, har även detta år fått besök av en expedition ledd av intendenten Wallin och intendenten M. Hofrén i Kalmar. Ett led i en flerårig undersökning är

också årets östgötaresor, ledda av amanuensen B. Cnattingius i Linköping. Prästgårdarna ha här nu som tidigare varit huvudföremålet, men några ur särskilda synpunkter valda herrgårdar ingingo också i årets studieprogram. Det inre Småland, närmare bestämt delar av Jönköpings län, med dess speciellt rika bestånd av smärre herrgårdar och boställen av en ganska nära samhörig mellanklass, har likaledes varit föremål för ett fortsättningsarbete, utfört av fil. kandidaterna Hellner och Andrén. I rätt stor utsträckning ha även enskilda platser i mer spridd ordning, lantgårdar såväl som stadssamhällen, berörts av undersökningar, oftast utförda i samband med något aktuellt ärende och av museets egna tjänstemän.

Som en speciell sida av herrgårdskulturen är den arkivaliska att betrakta. På denna punkt har det samarbete som föregående år inleddes med Riksarkivet blivit fortsatt. En tjänsteman från sistnämnda institution, förste arkivarien W. Enblom har sålunda deltagit i Nordiska museets resor i såväl Roslagen som Tjust och Östergötland och därvid gjort många intressanta iakttagelser rörande gårdsarkiven, en kunskap som är av stor betydelse för de övriga grenarna av den mångsidiga kulturinventering det här är fråga om.

Ett särskilt kapitel är en på lång sikt utförd inventering av herrgårdsåkdonen, även detta år fortsatt av en specialist, ingenjör Axel Cronquist i Eslöv. För året har han besökt ett antal skånska slott och gårdar och noga genomgått vagnbodarnas gamla bestånd.

Det gamla hantverket har också i år stått på programmet för högreståndsundersökningarna. Två medarbetare, M. Möller och fil. kand. N. I. Svensson, ha var på sitt håll fullföljt tidigare igångsatta forskningar, den förre i sydvästra Uppland med Enköping som centrum samt i Halland, den senare i landskapen Dalsland, Västergötland, Småland och Östergötland. En hel rad hantverk med gammal yrkestradition ha därvid genomgåtts handgrepp för handgrepp och figurerat inför filmkameran eller den vanliga fotografiapparaten.

Under de senaste åren har Nordiska museet erhållit ett särskilt statsanslag för upptagning av kulturhistoriska filmer, varigenom redan en rad filmer åstadkommits, som äro av stor betydelse för forskningen och än mer i framtiden komma att bli ovärderliga dokument för en konkret kännedom om svenskt folkliv. De hittills upptagna filmerna belysa huvudsakligen arbetslivet, men också folkdanser, marknader, fester o. dyl. Under 1930 har filmupptagning verkställts i Malungs socken i Dalarna, där livet på myrslåttern upptagits, en motsvarighet till museets tidigare slåtterfilm från Älvdalens socken i samma landskap. Lövtäkt, gärdesgårdsbyggnad och det första årets arbeten på ett svedjeland ha filmats i Floda, Dalarna. För fotograferingen har A.-B. Svensk filmindustri svarat, och det hela har skett under ledning av medarbetaren vid Etnologiska undersökningen O. Bannbers. I samband med intendenten Erixons undersökningsresor ha även omfattande upptagningar gjorts med 16 mm. filmkamera, framförallt av jordbruksarbete, och i de flesta fall med herr Olof Ekberg som fotograf.

Förvaltning m. m.

Nordiska museet och Skansen åtnjöto under år 1930 statsanslag med 190,000 kronor att användas till avlöning åt tjänstemännen och åt en del av vaktmästarpersonalen vid museet. Från Stockholms stad erhölls till Skansens utveckling och förkovran 55,000 kronor, vilket innebar en höjning med 15,000 kronor mot föregående år. Dessutom har såväl staten som Stockholms stad ekonomiskt stött vissa bestämda verksamhetsuppgifter inom institutionen. Sålunda har museet under året erhållit en andel i en dragning i penninglotteriet, uppgående till 200,000 kronor, vilket belopp skall bilda en fond, vars avkastning må användas till museibyggnadens underhåll. Fonden kommer att utfalla 1931. Genom tillkomsten av denna fond har ett av museets allra mest trängande behov blivit fyllt, och museet

kan nu, oberoende av de ekonomiska fluktuationer som institutionens liv är utsatt för, betrakta själva byggnadens framtid tryggad. Vidare erhöll museet liksom flera år tillförne av penninglotterimedel ett belopp, denna gång 75,000 kronor, avsett att användas för undersökningar av svensk folkkultur. Av filmcensurmedel har museet för fortsatt utveckling av sitt kulturhistoriska filmarkiv erhållit 5,000 kronor. Och Stockholms stad har till arbetena å Stockholmskvarteret inom Skansen även i år bidragit med ett extra anslag av 10,000 kronor. För all den välvilja som museet från statens och Stockholms stads sida detta år åtnjutit, stannar dess ledning i djup tacksamhetsskuld.

Alltsedan museets äldsta tid har emellertid dessa mer officiella inkomstkällor visat sig otillräckliga för att uppehålla institutionens verksamhet. Största betydelse äga därför de tillskott från enskilda som i form av penninggåvor tillfalla Nordiska museet och Skansen. Ej minst under 1930 ha vi på detta sätt fått vittnesbörd om intresserade vänners förtroende. Sålunda har grosshandlaren G. Carlberg överlämnat 20,000 kronor samt två personer, vilka önska vara okända, den ena 20,000 kronor och den andra 15,000 kronor, vilka belopp voro avsedda att användas vid arbetena på Stockholmskvarteret å Skansen. Efter friherre C. von Platen erhöll museet testamentariskt 5,000 kronor, vilka ävenledes tillfördes Stockholmskvarterets fond.

Till samma ändamål överlämnades av ingenjör Ivar Kreuger och generalkonsul Torsten Kreuger vardera 2,000 kr. samt av herr David Carlsson 500 kr. Även Samfundet S:t Erik har visat sitt stora intresse för detta nationellt styckholmska syftemål genom att ur Unmanska fonden anslå 5,000 kr., och till ett speciellt ändamål, åstadkommandet av ett bokhantverkshus inom Stockholmskvarteret, har Typografiska föreningen ställt 500 kr. till förfogande.

Till bestridande av kostnaderna för återuppförandet på Skansen av Skogaholms gamla herrgårdsbyggnad igångsattes under år 1929 en insamling med Närkeshertigen H. K. H. Prins Eugen i spetsen. 28,000 kr. inflöto under året (se Fataburen

1930, bilaga, sid. 6). Innevarande år ha till Skogaholmsfonden ytterligare bidrag[1] lämnats, nämligen: av Apotekarnas mineralvattenfabriks A.-B. 1,500 kr., justitierådet Edv. Cassel 1,000 kr., konsul Hj. Wicander 10,000 kr., civilingenjör Krister Littorin 5,000 kr., fru Hilda Kantzow 100 kr., fru Helena Ekelund 300 kr., hovjuvelerare K. Anderson 5,000 kr., redaktör J. L. Saxon 1,000 kr., H. K. H. Prins Eugen 5,000 kr., A. Nordquists Handels A.-B. 1,000 kr., Carl Larssons slakteri A.-B. 1,000 kr., direktör Ernst Åqvist 1,000 kr., kapten O. Wallenberg 10,000 kr., direktör J. Johanson 100 kr., disponent P. Källander 200 kr., professor R. Sernander 10 kr., kammarherren frih. H. Hamilton 2,000 kr. och lektor W. Fevrell 35 kr. eller tillsammans 44,245 kr. Därjämte ha Nordiska museets Vänner förbundit sig att under åren 1929—1933 lämna ett bidrag av 6,000 kr. årligen. Härav inbetalades under 1930, 3,000 kr., hälften av 1929 års bidrag.

Övriga under år 1930 influtna penninggåvor äro från: direktör J. Sjögren 500 kr. till avlopps- och vattenledningar å Skansen, grosshandlare J. P. Åhlén 5,000 kr. till Moragården, fru Alma Norström 8,000 kr. till fjorton bronsurnor utanför museibyggnaden, fil. d:r E. Hultmark 6,000 kr. till inköp av byggnad i Marnäs' by i Dalarna, Hälsinge gille 1,400 kr. till inköp av byggnad i Tjärnmyra by, Hälsingland, ingenjör C. O. Bäcklin 1,000 kr. till iordningställande av gårdsplanen utanför Hazeliushuset, Bryggeriföreningen 500 kr. till Nordiska museets paviljong i Kungsträdgården, skogschefen H. Dyster-Aas 50 kr. till undersökningsresa, anonym givare 100 kr. till Skansen, anonym givare 200 kr. till Nordiska museet samt Rörstrands porslinsfabriker 3,400 kr. som bidrag till tryckning av Rörstrandsboken.

Dessutom ha skänkts nedanstående belopp: till Artur Hazeliusfonden 20 kr. av G. Sunesson, till Hilmer Åbergs fond 2,475: 14 kr. av H. Åbergs sterbhus, samt av hovjägmästaren H. Ax:son Johnson för installation av värmeledning i Seglora kyrka 6,335: 43 kr.

Av större donationer in natura må i främsta rummet nämnas,

[1] Bidragen uppföras i den ordning de under året influtit.

att framlidne markisen Claes Lagergren till museet testamenterat Tyresö slott med samlingar och angränsande jordområde. Markisinnan Mary Moore Lagergren, vilken för livstiden ägde dispositionsrätten över donationen ifråga, avstod omedelbart denna sin rätt åt museet. Vid sitt femtioårsjubileum den 28 april 1930 — skildrat i Fataburen 1930, sid. 57 ff. — kunde museet offentliggöra denna storslagna donation och ge uttryck åt sin djupa tacksamhet. Sedermera har markisinnan överlämnat ett belopp av 100,000 dollar (371,375 kr.) till en fond för donationens underhåll. Tyresö har emellertid icke ännu (maj 1931) tillträtts. I detta sammanhang kan även nämnas disponenten Georg Hultners gåva till Skansen av Ekebyborna gamla prästgård i Östergötland. Byggnaden är dock icke avsedd att omedelbart förflyttas, utan får tills vidare kvarstå på platsen.

Bland gåvor till samlingarna kommer den utan gensägelse värdefullaste andelen från Samfundet Nordiska museets Vänner, vilket nu liksom tillförne under de gångna åren skänkt museet och Skansen ovärderligt stöd. Samfundet som i och med år 1930 upplevt sitt trettonde år, har alltjämt haft förmånen att som sin ordförande räkna H. K. H. prins Carl. Den betydelsefulla skattmästarebefattningen inom samfundet har alltsedan stiftandet beklätts av hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson. Övriga styrelsemedlemmar voro disponenten fil. d:r Carl Sahlin, vice ordförande; grevinnan Siri Oxenstierna, f. Wallenberg; professor Andreas Lindblom, sekreterare; samt riksantikvarien Sigurd Curman och kammarherren frih. Carl Fr. Bennet, suppleanter. Antalet medlemmar i samfundet utgjorde den 1 jan. 1931 147 ständiga och 82 årligen betalande. Utan stöd av Vännerna skulle Nordiska museet och Skansen se sig i hög grad hämmade i sitt viktiga syfte att förvärva verkliga kvalitetsföremål.

Institutionens äldre, mera brett lagda stödjande organisation Samfundet för Nordiska museets främjande, har under det gångna året genomgått en synnerligen betydelsefull omdaning och utveckling. Genom att samfundet i slutet av år 1929 beslutade att till sitt äldre namn jämväl lägga namnet Skansenför-

eningen — detta särskilt med hänsyn till önskemålet att undvika förväxling med Samfundet Nordiska museets Vänner — skapades en populär benämning, som lämpade sig för en bredare lagd propaganda. I syfte att stimulera livligare medlemsanslutning utfärdades ett upprop, undertecknat av föreningens hedersledamöter kronprins Gustaf Adolf, prinsarna Carl och Eugen samt sextiosex representanter för kulturarbetet å skilda verksamhetsområden. Uppropet finnes tryckt i Skansenboken, Stockholm 1930. Tack vare intensiv propaganda har medlemsantalet i Skansenföreningen ökats från 2,374 vid ingången av 1930 till 4,854 vid början av innevarande år. Den 15 maj 1931 utgjorde medlemsantalet 8,084. Denna livaktiga utveckling innebär anledning till förhoppning om att de syftemål, som Hazelius uppställde vid sammanslutningens stiftande för 50 år sedan, verkligen skola kunna gå i uppfyllelse, nämligen att sammanslutningen skall kunna effektivt bidraga till tryggandet av Nordiska museets och Skansens framtid. Som föreståndare för Skansenföreningens expedition liksom för Skansenföreningens allmänna propagandaverksamhet har under året arbetat fil. lic. Thure Nyman.

Först och främst måste dock Skansens och därmed museets ekonomi, vid sidan av de statliga och kommunala anslagen, baseras på inträdesavgifterna till Skansen och sådana inkomster, som stå i direkt samband med rörelsen därstädes. Besökssiffran för Skansen har under året glädjande nog uppvisat en mycket betydande ökning, nämligen 1,150,696 personer mot 824,249 personer under år 1929. Även Nordiska museet visade en kraftig ökning: 95,933 personer 1930 mot 58,147 under föregående år. Till väsentlig del måste väl orsaken härtill sökas i de skaror, som lockades till huvudstaden i samband med Stockholmsutställningen; den kraftigast verkande faktorn har nog likväl varit de under sommaren utomordentligt gynnsamma väderleksförhållandena. Men så ha också alla de krafter, som i museet och å Skansen arbeta för åstadkommande av omväxlande och lockande program, under hela året varit strängt tagna i an-

språk. Samtidigt ha även andra sidor av museets verksamhet alltmer intensifierats och utvecklats. En om också ofullkomlig föreställning härom erhåller man genom några belysande siffror ur diariet och registraturet. Sålunda utgjorde antalet inkommande skrivelser under år 1930 ej mindre än 5,498 mot 3,740 under 1929 och utgående skrivelser resp. 3,504 mot 2,360.

Oaktat det betungande expeditionella arbetet ha museets tjänstemän likväl sökt fullfölja museets gamla strävanden att göra dess skatter mera tillgängliga genom utgivande av litterära arbeten. Utom museets tidskrift Fataburen, som under 1930 utkommit i sedvanligt omfång, utgavs en engelsk upplaga av vägledningen över Nordiska museet samt en ny kortfattad vägledning över Skansen (text av E. Klein) på svenska, tyska och engelska språken. Ett par små »bilderböcker», den ena betitlad Allmogemålningar (text av S. Erixon) den andra Djuren på Skansen (text av A. Behm) utgåvos även. En ny och väsentligt ändrad och utökad upplaga av bildalbumet Skansens hus och gårdar blev under året färdigt och utkom under titeln Skansenboken.

Nordiska museets förlag, som utgör namnet på en ideell förening bland museets tjänstemän med syfte att möjliggöra utgivandet av kulturhistoriska skrifter, har under 1930 utgivit arbetet Rörstrand och dess tillverkningar 1726—1926 (text av A. Bæckström). Också de enskilda tjänstemännen ha i åtskilliga arbeten och uppsatser framlagt forskningsmaterial och undersökningar. Därav kunna nämnas:

Professor Lindblom: A few words on Skansen, i The Stockholm-American, summer-edition; Isak Gustaf Clason, in memoriam, i Fataburen; recensioner i Biblioteksbladet och Nordisk tidskrift; redigerat (tillsammans med G. Berg) Fataburen.

Intendenten Behm: Djuren på Skansen, Nordiska museets och Skansens bilderböcker II; utgivit i svensk översättning och bearbetning A. Brehm, Djurens liv, del XIII.

Intendenten Erixon: Allmogemålningar från Småland och Halland, Nordiska museets och Skansens bilderböcker I; En

östgötsk bondekonstnär, i Acta Ostrogothica II; Utställning på kulturhistorisk grund, i Fataburen 1929; Hallsta, en västmanländsk slättby, i Västmanlands fornminnesförenings årsskrift; Bolle och kåsa, Bonden i högsäte, En bergsmansby samt Tova, en målad timmersal från trettioåriga krigets dagar, i Svenska kulturbilder; redigerat (tillsammans med S. Wallin) detta verk; artiklar i Nordisk familjebok och Svensk uppslagsbok.

Intendenten Wallin: Herrgårdens vardag, Kunglig ceremoni, Bie, Prinsessan Elisabet Vasa samt Sydda tavlor, i Svenska kulturbilder; redigerat (tillsammans med S. Erixon) detta verk samt (tillsammans med G. Selling) Samfundet S:t Eriks årsbok 1930; redigerat Gamla svenska städer, häfte IX och registerhäfte.

T. f. intendenten Lundberg: Lunds äldsta domkyrka och kyrkobyggnadskonsten i Linköpings stift, i Fornvännen; Svenska trädgårdskonsten, utgiven av Arkitekturminnesföreningen.

Professor Lithberg: Schloss Hallwil IV. Die Baugeschichte; Bondgårdar från Gotlands medeltid, i Rig; Den ostsvenska sädesskäran, i Fataburen; Ortskaraktärer i svensk folkslöjd, i katalogen över hemslöjden å 1930 års Stockholmsutställning; redigerat (tillsammans med R. Steffen) Gotländskt arkiv samt (tillsammans med A. Lagrelius, J. G. Andersson och Hans W:son Ahlmann) den officiella Andréeboken Med Örnen mot polen och i denna författat kapitlen På Vitön, Vitölägret och dess utrustning samt Hemfärden.

T. f. arkivarien Bæckström: Rörstrand och dess tillverkningar 1726—1926.

Förste amanuensen Ambrosiani: Bergsmansyxor och bergsmanskäppar i Norden, i Med hammare och fackla II; Böra inom ett museum permanent förvaras icke registrerade föremål, i Rig; Hustyper i Skandinavien, i Rig; recensioner i Svensk papperstidning; redigerat Föreningens för svensk kulturhistoria tidskrift Rig.

Museilektor Klein: Der Ritus des Tötens bei den nordischen

Völkern i Archiv für Religionswissenschaft; Hembygdsarbetets uppgifter i våra dagars Sverige, erfarenheter och synpunkter från sommarens hembygdsmöte, i Svenskt turistväsen; Nordiska museet, Svenska folkets egendom, ett femtioårsminne, i Nordisk tidskrift; Vårt äldsta näringsfång, några drag ur den svenska säljakten, i Svenska kulturbilder; Historisk allmänbildning och studiecirkelarbete i förening med museibesök och exkursioner, i Bokstugan; Skansen, kort vägledning under rundvandring; redigerat den nya upplagan av den engelska vägledningen i Nordiska museet.

Förste amanuensen Berg: Hur klövjestigen blev landsväg och Studentdeposition i Uppsala på 1600-talet, i Svenska kulturbilder; artiklar i Nordisk familjebok och Svensk uppslagsbok; redigerat (tillsammans med styresmannen) Fataburen.

Förste amanuensen Svensson: Modelejon i bondedräkt och Majsångare och midsommargillen, i Svenska kulturbilder; recensioner i Fataburen; artiklar i Svenska journalen.

Fil. lic. Selling: Pehr Hilleström, det gustavianska borgerskapets målare, i Stockholms borgargilles årsbok 1930; Ulvsunda, i Bromma hembygdsförenings årsbok 1930; Ett minnesrikt herresäte, i Vår stad 1930; Malmgårdar i Stockholm, i Gamla Svenska städer IX; Södra Djurgården (tillsammans med G. Näsström); Stockholm i tusen bilder (bildunderskrifter och textpartier); redigerat (tillsammans med S. Wallin) Samfundet S:t Eriks årsbok.

Under året har Nordiska museets kansli förestått av förste amanuensen Berg i egenskap av sekreterare; utom extra personal har här arbetat amanuensen Andersson. Registreringsavdelningen har omhänderhafts av amanuensen Hazelius-Berg. Vid räkenskapskontoret ha arbetat t. f. kamreraren Engwall, amanuenserna Möller och Åhmark samt fröknarna Dagmar Arp och Margit Rydberg. Under årets senare del tjänstgjorde herr Thor Holm som ekonomiintendent.

Under det förflutna året har Nordiska museet och Skansen,

såsom alltid tillförne, i sitt arbete jämväl kunnat stödja sig på en stab av frivilliga medarbetare i Stockholm och ute i bygderna. Liksom tidigare har museet även 1930, på sin högtidsdag den 30 november, sökt ge uttryck åt sin känsla av tacksamhet gent emot några av dessa personer genom att tilldela dem Artur Hazelius-medaljen i silver eller brons. De personer, som detta år erhöllo nämnda medalj voro: professor Sven Kjellström, Stockholm, f. folkskolläraren N. E. Olsson, Tärnsjö, rektor J. Romson, Mora, skriftställarinnan Elisabeth Thorman, Stockholm, och direktören J. P. Åhlén, Stockholm. Därjämte överlämnades Hazeliusmedaljen i brons till fogden på Skansen Anders Eklund, då han efter tre årtionden i Skansens tjänst lämnade sin befattning den 2 oktober. Museets högsta utmärkelse, Artur Hazeliusmedaljen i guld, vilken tidigare endast överlämnats till museets skapare, tilldelades den 21 september museinämndens mångårige skattmästare, nuvarande ordföranden överdirektören Viktor Almquist. Hedersledamotskap i Samfundet för Nordiska museets främjande (Skansenföreningen) jämte samfundets plakett i silver kommo amanuenserna Louise Hagberg och Ida Möller till del vid deras avgång från museets tjänst vid årets slut. Hedersledamöter av nämnda samfund och innehavare av plaketten blevo under året också professorskan Ann Margret Holmgren, Stockholm, markisinnan Mary Moore Lagergren, Rom, vice ordföranden i Samfundet Nordiska museets Vänner fil. d:r Carl Sahlin, Djursholm, samt fru Emma Zorn, Mora.

Museets nämnd utgjordes den 31 december 1930 av följande personer: överdirektören Viktor Almquist, ordförande och skattmästare, medlem av nämnden 1897; rektor Olof Örtenblad, andre ordförande, 1905; riksantikvarien Sigurd Curman, 1926; professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; hovjägmästaren Helge Ax:son Johnson, 1929; professor Sven Tunberg, 1930, och borgarrådet Oscar Larsson, 1930.

Under året har nämnden lidit en synnerligen svår förlust genom byggnadsrådet Isak Gustaf Clasons frånfälle, vilken

sedan år 1899 varit ledamot av nämnden och sedan 1906 dess ordförande. Minnesord över Clason, författade av herrar Almquist och Lindblom, finnas införda i Fataburen 1930 sid. 51 ff.

Museets ordinarie tjänstemän utgjordes den 31 december 1930 av följande personer:

Styresman: professorn fil. d:r Andreas Lindblom, 1929.[1] — Intendenter: Alarik Behm, (1897) 1906, föreståndare för Skansens zoologiska avdelning; fil. d:r Sigurd Erixon, (1914) 1924, föreståndare för allmogeavdelningen; fil. lic. Sigurd Wallin, (1916) 1924, föreståndare för högreståndsavdelningen; arkitekten fil. lic. Erik Lundberg, 1929, t. f. intendent och föreståndare för Skansens kulturhistoriska avdelning. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. d:r Nils Lithberg, (1912) 1919. — T. f. arkivarie: förste amanuensen fil. d:r Arvid Bæckström, (1914) 1929. — T. f. bibliotekarie: Laura Stridsberg (1904) 1926. — Museilektor: förste amanuensen fil. lic. Ernst Klein, (1921) 1929. — Sekreterare: förste amanuensen fil. lic. Gösta Berg, (1924) 1929. — Övriga förste amanuenser: fil. d:r Sune Ambrosiani, (1903) 1929, på högreståndsavdelningen; fil. lic. Sigfrid Svensson, (1924) 1929, på allmogeavdelningen. — Amanuenser: Anna Lewin, 1886; Louise Hagberg, 1891; Ida Möller, 1898; Emelie von Walterstorff, 1903; Anna Rudbeck, 1909; Lalla Kugelberg, 1910; Ragnhild Bergström, 1911; Lilly Åhmark, f. Haglund, 1924; Gunnel Hazelius-Berg, 1926; Linnéa Andersson, 1930. — T. f. kamrer: Harald Engwall, (1903) 1929. — Extra arbetskrafter: Dagmar Arp, Ingrid Dahlin, f. Nilsson, fil. kand. Gotthard Gustafsson, Ivy Nygren, Margit Rydberg, fil. lic. Gösta Selling och fil. kand. Birgit Wennerberg.

I och med 1930 års utgång erhöllo amanuenserna Anna Lewin, Louise Hagberg och Ida Möller avsked med pension. Samtliga

[1] Årtalet betecknar det år då befattningen tillträddes. Inom parentes sättes året för inträdet i extra ordinarie tjänst vid museet.

ha under mycket lång tid varit verksamma i museets tjänst, fröken Lewin sedan 1886, fröken Hagberg sedan 1891 och fröken Möller sedan 1898. Det hängivna och insiktsfulla arbete som de nedlagt under dessa fyra decennier, har för museet varit av största betydelse.

Stockholm i maj 1931.

ANDREAS LINDBLOM

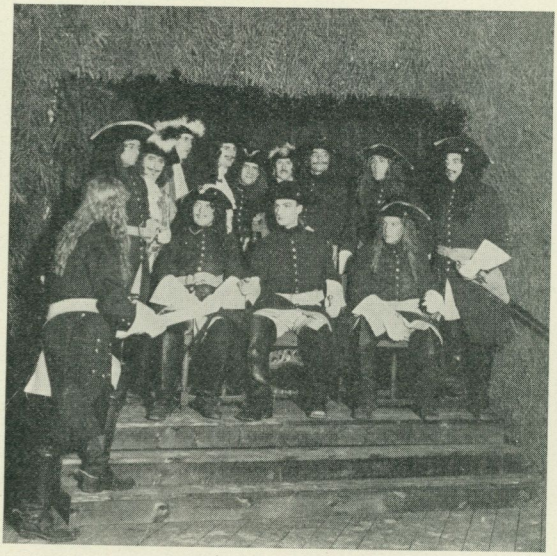

Fig. 23. Karl XII och hans generaler. Från »Skansens karolinska dagar» hösten 1930.

BILAGA.

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1929.

Till Kungl. Vetenskapsakademien.

Undertecknade, som av K. Akademien utsetts till revisorer av Nordiska museets räkenskaper och förvaltning för år 1929, få efter fullgjort uppdrag härmed avgiva följande revisionsberättelse.

Siffergranskningen har, såsom av bifogade intyg (ej här avtryckt) framgår, blivit verkställd av därtill utsedd person och har icke givit anledning till anmärkning. Vi hava tagit del av protokollen från Nordiska museets nämnds sammanträden under den tid revisionen avser och hava icke funnit anledning till anmärkning. Av räkenskaperna framgår, att Nordiska museet vid 1929 års slut hade följande tillgångar och skulder.

Tillgångar:

Museibyggnaden		3,449,751:75	
Skansens kapitalvärde:			
Byggnader uppförda för Skansens affärsdrivande verksamhet	187,000:—		
Övriga tillgångar	1,432,473:08	1,619,473:08	
Samlingarna		983,903:62	
Inventarier		72,958:33	
Bibliotek		93,109:59	6,219,196:37
Diverse fordringar:			
För fonderna	45,000:—		
» museet i övrigt	2,305:60	47,305:60	
Bankräkningar:			
För fonderna	82,615:63		
» museet i övrigt	32,582:38	115,198:01	
Obligationer		960,186:08	
Kassabehållning		3,737:07	1,126,426:76
Bobergska fonden			78,162:73
		Summa kronor	7,423,785:86

Skulder:

Återstående utgifter	80,729: 87	
Stockholms stad	18,563: 49	
Andra skulder	19,079: 07	
Statsanslag	95,000: —	
Livrustkammaren	15,787: 64	229,160: 07
Fonder (utom Bobergska fonden)		1,415,052: 98
Bobergska fonden		78,162: 73
Behållning vid året slut		5,701,410: 08
	Summa kronor	7,423,785: 86

Museets värde-papper befinna sig i Skandinaviska Kredit Aktiebolagets och Stockholms Enskilda Banks vård och hava nämnda institutioners depositionsbevis företetts oss och befunnits överensstämma med huvudbokens uppgifter. Kr. 115,198: 01 voro insatta å räkning i Stockholms Intecknings Garanti A.-B., Skandinaviska Kredit A.-B., Stockholms Enskilda Bank och A.-B. Svenska Handelsbanken. Bankbeskeden häröver hava av oss jämförts med årets utgående balansräkning och har därvid ingen anledning till anmärkning förekommit.

Under året har museet haft följande inkomster och utgifter.

Inkomster:

Statsanslag		182,771: 45
Från Samfundet för Nordiska museets främjande	8,448: 10	
Inträdesavgifter	21,885: 60	
Årskort	11,230: —	
Förlagsartiklar	8,317: 12	
Fonder och anslag	30,048: 04	79,928: 86
Från Skansen och Skansens servering		51,380: 10
Lotterimedel		100,000: —
Årets förlust		135,721: 66
	Summa kronor	549,802: 07

Utgifter:

Löner och arvoden		245,336: 27
Pensioner under året		17,293: —
Litterära arbeten och fotografering		24,154: 14
	Transport	286,783: 41

Transport	286,783:41
Expeditions- och resekostnader	53,731:12
Försäkrings- och undervisningskostnader	9,175:56
Underhålls- och inredningskostnader	48,713:19
Vatten, värme och belysning	27,961:58
Samlingar, böcker och inventarier	77,189:89
Extra vakttjänstgöring och renhållning	10,640:95
Sjukdoms- och olycksfallsersättning	1,660:02
Överföring till fonder	8,339:09
Varjehanda utgifter	12,671:42
Utställningskostnader	1,655:57
Räntor	11,280:27
Summa kronor	549,802:07

Inkomsterna från Skansen och Skansens servering har med kr. 91,801:85 understigit föregående års inkomster och årets brist i sin helhet med kr. 74,746:29 överstigit föregående års.

Samtidigt med revisionen av Nordiska museets räkenskaper hava vi granskat Samfundets för Nordiska museets främjande räkenskaper för år 1929 och därvid icke funnit anledning till någon anmärkning.

Stockholm den 7 november 1930.

Otto Rosenberg Chr. Barthel

Elis Brusewitz

FÖRTECKNING ÖVER PERSONER SOM 1930 ÖVERLÄMNAT GÅVOR TILL NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN

Nordiska museets samlingar.

Adelswärd, Louise, Åtvidaberg; Agrell, Maria, Stocksund; Aldenius, H., Uppsala; Alin, E., Stockholm; Alström, J., Wormsö; Andersson, Valgeby; Andersson, Anna Margareta, Vårfru; Andersson, E., Södertälje; Andersson, J. G., Stockholm; Andersson, N., Kinna; Andersson, Ottilia, Kärsta; Andersson, Vasti, Djurstorp; Andersson, W., Kalmar; Arwidsson, Anna, Uppsala; Arwidsson, I., Uppsala; Arfvidson, S., Stockholm; Bagger, Signe, Stockholm; von Bahr, Sally, Storängen; Bannbers, O., Stockholm; Barbro, J., Fu; Baumback, Anni, Ängelholm; Beckman, E., Norrköping; Bengtsson, L., Hälsingborg; gm Berg, G., Eksjö; Bergendahl, H., Stockholm; Bergström, A., Stockholm; Bergström, J., Weberöd; Biljer, Bröderna, Stockholm; Björk, G., Stockholm; Boberg, J., Stockholm; Boberg, Sophie, Stockholm; Bogeman, C.-G., Saltsjöbaden; Borén, C., Enköping; Borg, A., Linköping; Boström, Sofia, Iverslund; Braaf, Karin, Mariannelund; Brate, Fanny, Stockholm; Brate, P., Bråfors; gm Brolin E., Stockholm; Broman, Hulda, Stockholm; Båsk, E, Toby; Bäckström, A., Julita; Carlsson, C. A., Enköping; Carlström, I. A., Stockholm; gm Chrysander, Minne, Stockholm; Cronstedt, Greta, Kils gård; Cronström, Anny, Stockholm; Curle, A. O., Edinburgh; Dahl, J.; gm Dahl, Monica, Stockholm; Dahls, Rosa, sterbhus, Stockholm; gm Dahlin, Inga, Stockholm; Danelius, Ebba, Stockholm; Danielsson, O., Medskogen; d'Aubigné, Signe, Stockholm; Davidsson, Anna, Gullringen; Djos, Estrid, Mora; Doktar, E., Björkö; von Eckerman, H., Flen; Edén, Ida, Stockholm; Edman, Jane, Stockholm; von Ehrenheim, Alice, Grönsö; gm Ekberg, O., Stockholm; Ekblom, J. O., Långtora; Ekengren, W., Åsgarn; Ekman, Iris, Stockholm; Engdahl, A., Jönköping; gm Ericsson, Maja, Stockholm; Syskonen Ericsson, Sparrsätra; Eriksson, A., Mellgården, Ny; Eriksson, K., Stockholm; Eriksson, Maria, Mora; Eriksson, N., Bäsksjö; Eriksson, Q., Sala; Erixon, S., Stockholm; Essén, A., Stockholm; Faegerstens, Anna, arvingar, Stockholm; Faegersten, E., Stockholm; Forselius, Eva, Stockholm; Frank, Hanna, Gullringen; Fredricsson, Julia, Värnamo; Friedländer, H., Stockholm; Fröberg, Aurore, Stockholm; Fröbergs E., sterbhus; gm Fröberg, Lotten, Stockholm; Fröjdendahl, P., Eskilsäter; gm Geijer, Agnes, Stockholm; Geijers, Louise, sterbhus, Uppsala; Gustafsson, Anna, Högagård; Gustafsson, C., Stockholm; Gustafson, Elin, Bränna; Gustafsson, E., Isgrena; Gustafsson, F. & F., Ed; gm Gustafsson, G., Stockholm; Gustafsson, Lovisa, Fridhem; Hagberg, Louise, Stockholm; Hallman, J., Wormsö; Hammarén, Maria, Stockholm; Hammelin, A., Ronneby; Hartelius, Hanna, Arboga; Hazelius, Gina, Stockholm; von Heijne, Märta, Stockholm; Hellmars, E., Stockholm; Henriksson, J., Bograngen; Heurlin,

Allt till hus och hem...

och Er själv, vardagsvaror och lyxartiklar, finner Ni på ett och samma ställe — NK. Praktiskt och bekvämt kan Ni sköta Edra inköp,om Ni går till NK — och alltid kan Ni vara viss om att få det allra bästa som bjuds. Handla på NK — varuhuset där allting finns! Bor Ni på landet eller är Ni av annan orsak hindrad personligen besöka NK — ring, skriv eller telegrafera till "NK — Kundtjänst".

A/B NORDISKA KOMPANIET

Elsa, Stockholm; Hildebrandt, P. F., Gräsön; Hillgren, B., Delsbo; Hjoberg, Augusta, V. Bodarne; Hoffsten, C., Enköping; Holm, S., Djursholm; Hultgren, A. P., Svinhult; Håkansson, Elin, Katrineholm; Håkansson, Hilda, Ölands-Segerstad; Häll, Hanna, Stockholm; Härkeberga gården; Jakobsson, Bergshamra; Jansson, S. O., Stockholm; gm Jirlow, R., Västerås; Johansson, A. R., Grillby; Johansson, E., Enköping; Johansson, E., Stockholm; Johansson, G. A., Kalmar; Johansson, Kerstin, Älvsjö; Johansson, Lina, Laholm; Johansson, M., Varv; Johansson, Tekla, Nysätra; Jonsson, F., Bjurholm; Jolin, Ellen, Stockholm; Jönsson, J., Dagstorp; Jönsson, K., Angelstad; Jönsson, Odina, Viken; Karlsson, E., Kapparp; Karlsson, E. W., Enskede; Karlsson, Ida, Boxholm; Karlsson, Julia, Lindholmen; Kindberg, Hilma, Äppelviken; Kjellén, A., Nysätra; af Klinteberg, Julia, Eksjö; H. M. Konungen; Krey-Lange, Elisabeth, Stockholm; Kungl. Domänstyrelsen, Stockholm; Lagergren, Alberta, Stockholm; Lagerström, H., Enköping; Landelius, P., Taxnäs gård; Larsdotters, Klara, sterbhus, Stockholm; Larsson, R. G., Gullestorp; Lennerthson, C., Falun; Levander, L., Uppsala; Lewin, Anna, Stockholm; Lewin, Anna & Visen, Stockholm; Lilja, J., Wormsö; Liljeblad, Stockholm; Lindberg, J., Bollnäs; Lindgren, Edla, Rimbo; Lindgren, O., Tyngsjö; Lindström, Edebo; Lundblad, Anna, Karlstad; Lundgren, C. R., Norrviken; Lundin, P. M., Laxviken; Lundqvist, Ida, enl. testamentariskt förordnande, Stockholm; Lundqvists, Ida, sterbhus, Stockholm; Lundström, I., Arvidsjaur; gm Malm, F., Stockholm; Marmorstein, Z., Stockholm; Matsson, Maria, Mora; Michaelsson, C., Lidingö; Moberg, Augusta, Stockholm; Munter, L., Fredriksfors; gm Möller, M., Gävle; Möllerstedt, N., Stockholm; Mörtsell, F., Maláträsk; Mörtsell, G. E., Holmsjö; Nilsson, Emelie, Stockholm; Nilsson, Erla, Munka-Ljungby; Nordén, V., Stockholm; Nordenfalk, Stina, Stockholm; Nordenson, H., Stockholm; Nordiska museets vänner; Nymark, Olga, Stockholm; Nyrén, K. A., Medskogen; Nyström, Elsa, Stockholm; Odhner, Ebba, Stockholm; Olsson, E., Adolfsfors; Olsson, J., Mosstena; Olsson, J. A., Enköping; Olsson, O., Hjälteby; Ottergren, F., Stockholm; Ottergren, V., Stockholm; Palm, C. U., Stockholm; Pehrsson, Alice, Attarp; Pehrson, Alice, Stockholm; Persson, A. J., Kårehogen; Persson, Sollerön; Persson, P., Grimnäs; Pettersson, Augusta, Enköping; Pettersson, Elisabet, Enköping; Pettersson, E., Mosstena; Pettersson, J. T., Stockholm; Pettersson, R., Ölands Segerstad; Rell, J. E., Saltsjö-Duvnäs; Richter, Anna M., Stockholm; Rissler, J., Stockholm; Sahlin, C., Djursholm; Samuelsson, Selma, Rumskulla; Sandahl, Sigrid, Stockholm; Sandberg, Gurli, Stockholm; gm Sederholm, Dagmar, Stockholm; gm Selling, G. Stockholm; Sjöberg, Lotten, enl. testamentariskt förordnande, Stockholm; Sjöbergs, Lotten, sterbhus, Stockholm; Sjögren, A., Stockholm; Sjögren, Berta, Stockholm; Sjögren, Maria, Böda; Skansens klädkammare; Skyllbergs Bruks A.-B., Skyllberg; Slöör, F., Stockholm; Smith, O., Karlshamn; Spolander, H. A., Klinga; Staël von Holstein, Gerda, Stockholm; Stangenberg, K., Saltsjö-Duvnäs; Statens historiska museum, Stockholm; Steffen, Kerstin, Vlsby; Stubelius, Th., Stockholm; Sundstedt, N., Storängen; Svala, Märta, Enviken; Svensson, B., Enköping; Svensson,

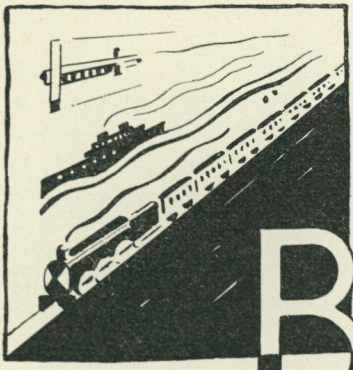

Biljetter

för tåg, båt och flyg, resplaner, tidtabeller, sovplats- och hotellrumsbeställningar, resgodsförsäkringar samt i övrigt allt vad som hör till en resa inom Sverige eller i utlandet hos

STATENS JÄRNVÄGARS RESEBYRÅER

STOCKHOLM GÖTEBORG

B., Tillinge; Svensson, H., Kalmar; Svensson, Hilma, Gullringen; Svensson, S., Stockholm; Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund, Stockholm; Tamm, Anna, Stockholm; Taxén, Karolina; Thorell, Hildegard, Stockholm; Tolstoy, Dora, Uppsala; Törnblom, A., Stockholm; Uhr, Helfrid, Stockholm; Upplands husmodersförbund; Wagnér, G., Alsheda; Wahlberg, Alma, Bjuv; Wahlström, Håkan, Stockholm; Wall, John, A.-B., Stockholm; gm von Walterstorff, Emelie, Ålsten; Westerberg, Anna; gm Westerberg, Brita, Stockholm; Westergren, E. V., Stockholm; Wiboms, Olga, sterbhus, Huvudsta gård; Wickström, L., Stockholm; Vidfält, G., Värnamo; Wilén, Fredrika, Nysätra; Wilén, Ida, Nysätra; Visby husmodersförening; gm Ysenius, A., Eldsberga; Ysenius, Berta, Eldsberga; Zachrisson, Augusta, Fårhult; Zickerman, Lilli, Vittsjö; Åhs, Paul, Stockholm; Öfverström, K., Linköping; Östberg, O. J., Långå; Österlund, K. J., Björkön.

Nordiska museets bibliotek och arkiv.

Adelborg, Ottilia, Gagnef; Alm, J., Stockholm; Ambrosiani, S., Stockholm; Andelius, Emma, Stockholm; Apotekarsocieteten, Stockholm; Arill, D., Torsby; Arwidsson, Anna, Uppsala; Arwidsson, I., Uppsala; Bæckström, A,. Stockholm; Behm, A., Stockholm; Berg, G., Stockholm; Bergström, Ragnhild, Stockholm; Bergström-Andelius, E., Stockholm; Billow, A., Stockholm; Bokbindare-mästare-föreningen, Stockholm; Bonney, Thérèse, Paris; Brantings, Agnes, sterbhus, Stockholm; Bromé, J., Stocksund; Bruselius, N. I., Stockholm; Cassel, E.,; Cederström, R., Stockholm; Clason, Kerstin, Stockholm; Dahlberg, I., Stockholm; Dahlbäck, S., Lansjärv; Dahlgren, E. W., Stockholm; Deutscher Volkskunde-Kalender; Die Gesellschaft f. Gesch. u. Altert. kunde zu Riga; Ecklesiastikdepartementet; von Ehrenheim, Alice, Grönsö; Ek, C. A., Norrköping; Ell, G., Växjö; Engström, B., Stockholm; Erixon, S., Stockholm; Fevrell, W. och I., Stockholm; Fleetwood, C.-E., Stockholm; Florin, A., Stockholm; Fransson, Hj., Stockholm; Fribergh, J., Stockholm; Fritzes, C. E., bokförlag, Stockholm; Föreningen Gamla Halmstad; Föreningen Sveriges sjöfartsmuseum, Stockholm; Föreningen Värmlands hemslöjd, Karlstad; Geijer, H., Uppsala; Generalstabens litografiska anstalt, Stockholm; Glimstedt, H., Stockholm; Goadliffe, F. A., Horsham, England; Granberg, E., Krokom; Gravlund, Th., Sörlev, Danmark; Hagberg, Louise, Stockholm; von Hallwyl, Wilhelmina, Stockholm; Hammarstedt, N. E., Lidingö; Hanker, E., Stockholm; Hartelius, Hanna, Arboga; Hazelius, Gina, Stockholm; Hazelius-Berg, Gunnel, Stockholm; Heikel, Y., Helsingfors; Hofrén, M., Kalmar; Hällsten, J. R., Fränsta; Ingers, I., Lund; Jernkontoret, Stockholm; Jirlow, R., Västerås; Johansson, L., Ljungsvik; Johansson, S. L., Stockholm; Jolin, Ellen, Stockholm; Jämtslöjds försäljningsförening, Östersund; Karlskrona stads Historiekommitté; Kjellberg, Zelma, Stockholm; Klein, E., Mörby; Koldinghus museum; St. Kopparbergs Bergslags A.-B., Falun; Kundzins, P., Riga; Kunstindustrimuseet, Oslo; Larson, I. O., Stockholm; Lenk, T., Stockholm;

Detta stora handels- och industridistrikt

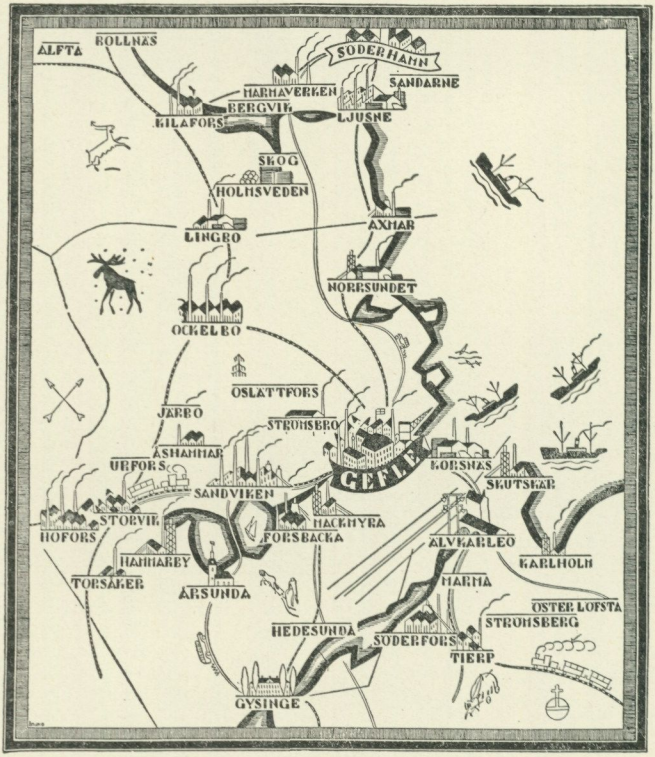

— ett av landets viktigaste och rikast utvecklade — betecknar Gefle-Postens spridningsområde. Inom detta betydelsefulla affärsdistrikt är Gefle-Posten den enda högertidningen, en tidning alltså, som ingen riksannonsör bör underlåta att anlita, därest han vill uppnå kontakt med näringslivets representanter och den köpstarka publiken i allmänhet.

Gefle-Posten är den ledande nyhetstidningen i Gefle, modern, aktuell, starkt framåtgående.

Vårt annonskontor samt varje annonsbyrå i landet stå till tjänst med offert för annonsering i

GEFLE-POSTEN

GEFLE

Lewin, Anna, Stockholm; Lewin, Visen, Stockholm; Liljevalchs Konsthall, Stockholm; Lindbeck, C., Stockholm; Lindberg, J., Bollnäs; Lindblom, A., Stockholm; Lindgren, E., Stockholm; Linné, S., Stockholm; Lithberg, N., Stockholm; Lundberg, E., Stockholm; Lundqvists, Ida, fröken, sterbhus, Stockholm; Malmberg, P., Stockholm; Malmborg, G., Stockholm; Malmöhus läns hemslöjdsförening; Mannström, O., Stockholm; Mellin, Caroline, Västervik; Mäster Gudmunds gille, Jönköping; Nilsson, A., Lund; Nilsson, A., Stockholm; Nilsson, K. G., Granås; Nygren, E., Stockholm; Nässtrom, G., Stockholm; Odelberg, C. A., Berga-Tuna; Olsson, E., Lillkyrka; Ottergren, F., Stockholm; Persson, P., Grimnäs; Prins Eugen; Quist, A., Ösmo; Qvist, N. H., Stockholm; Rell, J. E., Saltsjö-Duvnäs; Ridderstad, A., Linköping; Riksdagsbiblioteket; Roland, Margit, Stockholm; Roosval, J., Stockholm; Rydh, Hanna; Salvén, E., Halmstad; Saxon, J. L., Stocksund; Schneider, G., Stockholm; Selling, G., Stockholm; Sernander, R., Uppsala; Simon, Falk, Göteborg; Sjöberg, Lotten, Stockholm; Sjöbergs, Lotten, fru, sterbhus, Stockholm; Sjögren, A., Stockholm; Sjögren, Berta, Stockholm; Skoglunds Bokförlag, A.-B., Stockholm; Spolander, H. A., Klinga; Stackelberg, A., Stockholm; Stockholms bomullspinneri och väfveriaktiebolag; Stockholms högskola; Stockholms Stads Statistiska Kontor; Styrelsen för Stockholmsutställningen 1930; Städt. Museum, Bremen; Svenska Trafikförbundet, Stockholm; Svenska Turistföreningen, Stockholm; Svensson, B., Enköping; Svensson, S., Stockholm; Sveriges allmänna folkskollärarförening; Sveriges Industriförbund, Stockholm; von Sydow, C. W., Lund; Sylwan, Vivi, Göteborg; Theuermeister, A. R., Fredensborg, Danmark; Timm, Eva, Skultuna; Verein zu Förderung d. städt. Rautenstrauch-Joests-Museum, Köln; Werner, Elsa N., Stockholm; Westerberg, Brita, Stockholm; Wickström, L., Stockholm; Wijk, Hj., Göteborg; Wiklund, K. B., Uppsala; Wikman, K. Rob. V., Åbo; Wrangel, E., Lund; Zettersten, A., Stockholm; Zickerman, Lilli, Vittsjö; Zolotarew, D. A., Leningrad; Zorns Samlingar, Mora; Öberg, O. A., Enköping.

Skansen.

Andersson, Agda, Stockholm; Andersson, Anna, Orsa; Andersson, E. G., Stockholm; Andersson, M., Stockholm; Bagge, S., Uldriksdal; Barker, H., Stockholm; Behm, A., Stockholm; Behm, U., Stockholm; Benedicks, C., Stockholm; Bergström, Gerda, Stockholm; Björkegren, B., Stockholm; Björkegren, B., Sköldunge; Björkegren, C. B., Sköldunge; Björkegren, S., Stockholm; Burman, H., Stockholm; Carlstedt, C., Stockholm; Carlsson, F., Stockholm; Carlsson, Fanny, Stockholm; Carlsson, Greta, Stockholm; Cyrén, O., Stockholm; Dahl, Monica, Stockholm; Durling, Eva, Stockholm; Edling, E., Uppsala; Engstrand, H., Hæggströms Tryckeri, Stockholm; Eriksson, Anna, Lidingö; Eriksson, F., Liljevalchs Konsthall, Stockholm; Eriksson, T., Aspudden; Fitinghoff, Rosa, Djursholm; Forselius, Eva, Stockholm; Fredriksson, J. H., Stockholm; Grand Continental, Ängelholm;

Westmanlands Allehanda

träffar den köpstarka medelklass-publiken i Västerås stad och län

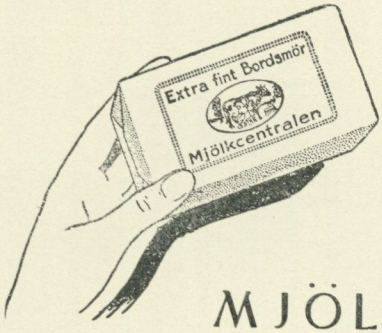

Ur hygienisk synpunkt

bör Ni föredraga Mjölkcentralens läckra smör i originalförpackning. Samma pris som i lös vikt. Dagligen nykärnat.

MJÖLKCENTRALEN

Kungl. Hovleverantör

VICTOR PETTERSON

BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

ETABLERAD
1 8 7 4

BOKTRYCK · OFFSETTRYCK
BOKBAND · KONTORS-
BÖCKER · EMBALLAGE

Tel. Namnanrop Victor Petterson

Holländaregatan 10 · STOCKHOLM

Gran, K., Stockholm; Grane & Co., Stockholm; Grane, S., Stockholm; Groschinsky, C., Stockholm; Grube, V., Stockholm; Gustafsson, Emma, Enskede; Gyllander, Ingrid, Stockholm; Göransson, G., Djuröd; Hagman, T., Stockholm; A.-B. Halfdan & Burman, Stockholm; Hallbäck, W., Stockholm; Halldén, K., Stockholm; Hallström, Signe, Stockholm; Hansson, C. E., Jönköping; Hansson, Gudrun, Stockholm; Hanses Karin, Leksand; Hedblom, H., Stockholm; von Heijne, Ingrid, Stockholm; Holmström, Stina, Stockholm; Holmström, Märta, Stockholm; Husberg, P., Stockholm; Högström, C., Stockholm; Jansson, Rut, Bromma; Jakobsson, E., Stockholm; Johansson, Anna, Stockholm; Johansson, B. O., Täby; Johansson, L., Stockholm; Knöppel, A., Lidingö; Larsson, G., Stockholm; Leverén, Stockholm; Lindborg, E., Stockholm; Lindberg, N.; Lindblom, E. R., Liljeholmen; Lindholm, J., Trälleborg; Malm, Hilda, Bro; Malmberg, G., Stockholm; Mellström, R., Torö; Nilsson, Elvira, Stockholm; Nordqvists, Arvid, Handelsakt., Stockholm; Olsson, F. E., Haparanda; Perlqvist, O., Kattholmen; Personne, Amanda, Stockholm; Pott, G., Stockholm; Rahmström, H., Wisborgs slätt; Renner, Maria, Stockholm; Roos, A., Stockholm; Runberg, Hj. Stockholm; Schauman, S., Stockholm; Schröder, Kerstin, Ålsten; Siegfrids, Carola, Saltsjö-Duvnäs; Silow, K., Stockholm; Sjöholm, E., Stockholm; Sjöman, G. M., Gräddö; Soldan, Fanny, Stockholm; Stålfors L:son, B. G., Stockholm; Sundström, Ellen, Stockholm; Svensson, E., Stockholm; Svenström, J., Stockholm; Söderberg, P. E., Stockholm; Söderqvist, Maud, Stockholm; Thorstensson, J., Stockholm; Trönnberg, Stockholm; Uppsala—Gävle järnväg, Gävle; Utter, T., Stockholm; Wachtmeister, A., Stockholm; Westfeldt, Alfhild, Stockholm; Wiborg, K., Stockholm; Wittlock, H., Stockholm; Wrange, G., Stockholm; Zettergren, Stockholm; Ödmansson, Lisa, Rotebro; Örtendahl, I., Uppsala; Österman, J., Stockholm.

Skidfrämjandets Turiststationer:

RIKSGRÄNSEN

521 m. ö. h. i Lappland. Fjällterräng, skidlöpning i midnattssol, lockande utflykter i fjällvärlden vid norska gränsen Goda kommunikationer. Helpension sommartid vid vistelse minst en vecka 6:— kr. pr dygn. Tel. Riksgränsen 1.

STORLIEN

615 m. ö. h. Härlig, stärkande fjälluft, natursköna omgivningar. 250 bäddar i egna byggnader. Värmeledning, W.C., bad- och duschrum. Erkänt gott kök. Dietkost. Vin och öl. Helpension från 6:— vid 4 dagars uppehåll. Betjäningsavgift. Sportfiske, ingen myggplåga. Tel. Storlien 1.

RÄMSHYTTAN

250 m. ö. h. i S. Dalarna. Skogig, kuperad terräng. Tennis, bad, rodd, sportfiske, utflykter till fäbodar, till fjällen, till promenader i milsdjupa skogar. Stort sällskapsrum med piano. grammofon och radio. Platsen särskilt lämplig för sportälskande ungdom. Helpension från 5:— kr. per dygn. Tel Rämshyttan 6.

Beställning kan ske direkt eller till Skidfrämjandets expedition, Herkulesgatan 28, Stockholm, tel. 54 76 och 54 78, där erforderliga upplysningar lämnas.

BLIV MEDLEM i Skidfrämjandet och tag del av de fördelar Föreningen har att bjuda Eder i form av nedsatta pensionspriser, rabatter, årsboken "På skidor" m. m. Medlemsskap i Föreningen kostar 5:— kronor per år.

SKANSENFÖRENINGEN

MEDLEMMAR ERHÅLLA UNDER ÅR 1931

1 Personligt årskort till Nordiska museet och Skansen.

2 Rätt att lösa årskort för familjemedlemmar för 3:— kr. per person.

3 Nordiska museets och Skansens årsbok.

4 Skansens Nyheter.

5 Rabatter i ett stort antal affärer i olika branscher

6 Rabatter å vissa av Nordiska museets och Skansens publikationer.

7 Serien "Skansen i färger" för 2:— kr. per blad (för icke medlemmar 3:— kr.).

AVGIFTER

Inom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 10:— per år. Utom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 5:— pr år. Ständig medlem erlägger en gång för alla kr. 200:—.

Medlemskap vinnes enklast genom avgiftens inbetalande å postgirokonto 51150. Anmälningar emottagas även å tel. 71310.

"Unna din nästa så gott som dig själv"

Om Ni lärt Er tycka om och värdera denna årsbok, om Ni haft glädje av Skansens Nyheter och de övriga förmåner Ni åtnjutit genom Skansenföreningen, kort sagt, om Ni är nöjd med den valuta Ni fått för medlemsavgiften, berätta det då för Edra vänner!

Ni känner säkert någon, som har intresse för kulturella ting, och som skulle bli glad att få upplysning om allt detta. De intresserades antal är stort, och de finnas över hela landet, men det är tyvärr svårt för oss att nå dem direkt.

Vi räkna på Er hjälp

Om Ni blott värvar en enda ny medlem, har Ni givit oss ett gott handtag.

Skriv hans eller hennes namn och adress på ett vanligt brevkort och sänd in det till Skansenföreningen, Stockholm 5, eller överlämna direkt bilagda postgiroblankett. Vi tacka Eder på förhand varmt för det intresse Ni härigenom bevisar gentemot Skansenföreningen, Skansen och Nordiska Museet.

BIRGER NILSSON

Valhallavägen 174 (invid Banérgatan)

KOPPAR-, BLECK- och PLÅTSLAGERI
SMIDES- och SVETSNINGSVERKSTAD

Telefoner: Verkstaden 73652 och 74785 - Bostaden Örby 364

Slakterivaror, Charkuterivaror, Köttkonserver

Alltid på toppen ifråga om kvalitet

CARL LARSSONS
SLAKTERIAKTIEBOLAG

Brahegatan 24 · Bryggaregatan 10 · Regeringsgatan 40
Roslagsgatan 36 · S:t Eriksgatan 24 · Djursholm · Enskede

Telefon Namnanrop "Carl Larssons"

A-B RUB. CARLSSON
JÄRNHANDEL

Välsorterat lager av

Byggnadsmateriel · Hushållsartiklar · Specialitet: Allt för Verkstadsbehov · Gevär · Ammunition · Krut Dynamit · Nitrolit för jord- och stubbsprängning

ROSLAGSGATAN 26 · STOCKHOLM

Telefoner 86170, Norr 214 — Fri leverans inom Stockholm

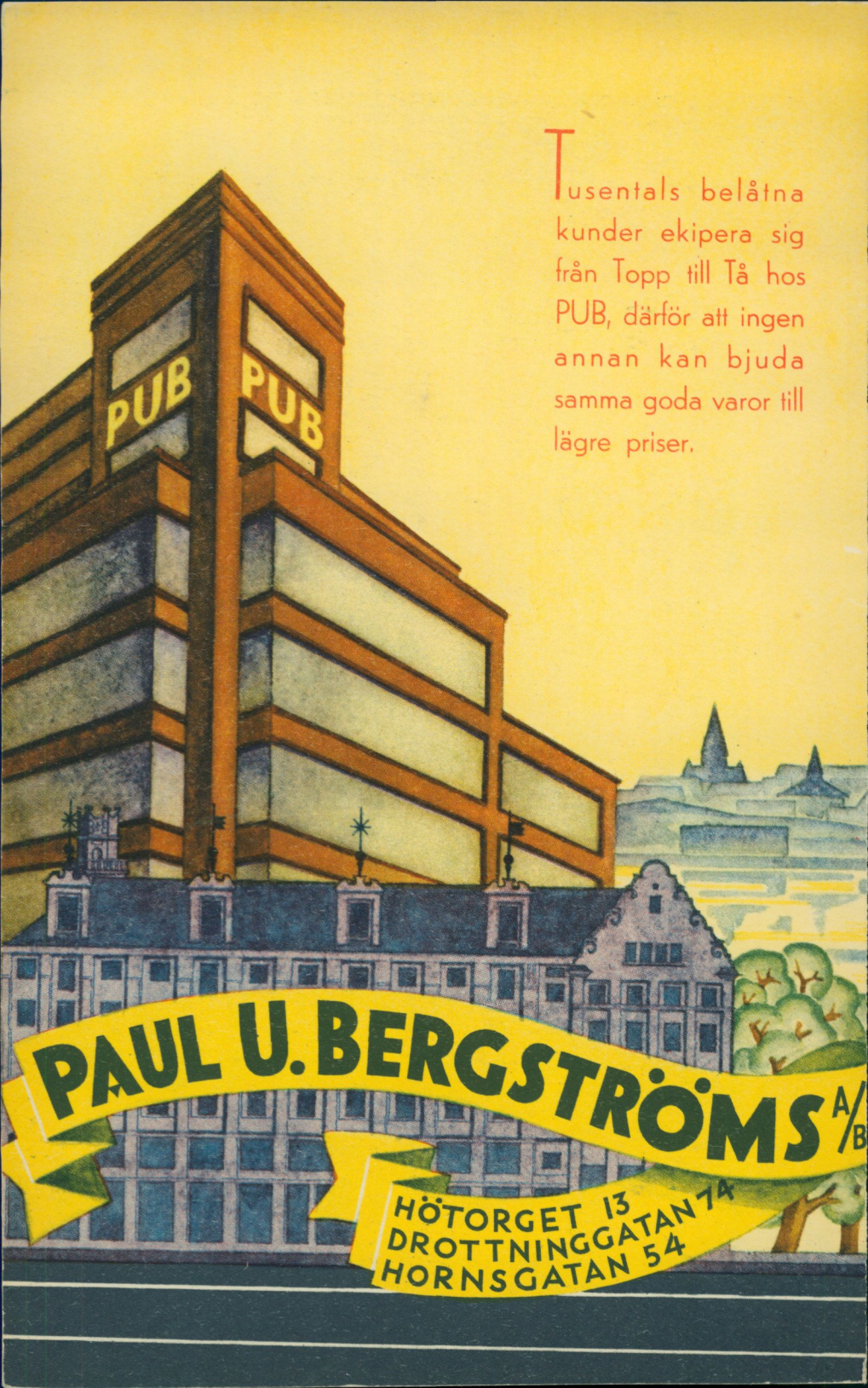
Tusentals belåtna kunder ekipera sig från Topp till Tå hos PUB, därför att ingen annan kan bjuda samma goda varor till lägre priser.
PUB
PUB
PAUL U. BERGSTRÖMS A/B
HÖTORGET 13
DROTTNINGGATAN 74
HORNSGATAN 54